

КИЇВСЬКИЙ ІНСТИТУТ БІЗНЕСУ ТА ТЕХНОЛОГІЙ

ВІСНИК

**Випуск
№ 2(5)
2006**

КИЇВСЬКИЙ ІНСТИТУТ БІЗНЕСУ ТА ТЕХНОЛОГІЙ

04078, м. Київ, вул. Білицька, 41/43,
тел. 430-32-64, т/ф 430-15-77

Приймальна комісія:

01004, м. Київ, бульв. Т. Шевченка, 4,
кім. 512-514, тел./факс: (044) 279-75-80

Підготовче відділення:

01004, м. Київ, бульв. Т. Шевченка, 4,
кім. 512-514, тел.: (044) 279-78-64

E-mail: kibit@kibit.edu.ua

Рік заснування – 1992

Навчальний заклад III рівня акредитації.
Ліцензія АБ № 122260, 7 філій: Білоцер-
ківська, Вінницька, Житомирська,
Запорізька, Луганська, Ніжинська,
Уманська.

Факультети: економіки, менеджменту,
психології.

Спеціальності першої вищої освіти:
фінанси; облік і аудит; психологія; менедж-
мент зовнішньоекономічної діяльності;

менеджмент організацій. (*Спеціалізації:* менеджмент підприємницької діяльності, менедж-
мент підприємств і організацій, менеджмент туристичної індустрії).

Матеріально-технічна база: власні навчальні приміщення (10000м²), комп'ютерні
класи, доступ до Інтернету, бібліотеки, читальний зал, власна поліграфічна база.

Науково-педагогічні кадри: висококваліфіковані фахівці (професори, доценти,
спеціалісти-практики).

Форми навчання: денна, заочна.

Дипломи бакалавра та спеціаліста державного зразка.

Студенти проходять обов'язкову практику в державних і комерційних установах.

Здійснюються мовні та фахові стажування груп студентів за кордоном. На запрошення
КІБІТ лекції читають професори з провідних університетів Європи і Америки.

Працює служба працевлаштування студентів.

Випускники і студенти працюють у банках, консалтингових структурах, податкових
службах, Міністерстві економіки України, представництвах провідних іноземних фірм,
на підприємствах і організаціях.

Підготовчі курси працюють з жовтня до травня з дисциплін: математика, іноземна
мова, економічна географія, українська мова, інформатика. Результати випускних
тестів прирівнюються до результатів вступних іспитів.

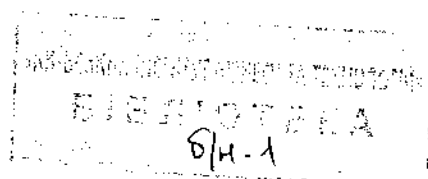
Школа бізнесу КІБІТ відкрита у 2004 році. Надає повний обсяг послуг з бізнес-
освіти. Діють короткострокові програми, PDS, MBA.

КИЇВСЬКИЙ ІНСТИТУТ БІЗНЕСУ ТА ТЕХНОЛОГІЙ

ВІСНИК

Випуск № 2 (5)

Київ
Видавництво КІБіТ
2006

*Висловлюємо подяку президенту Київського інституту бізнесу
та технологій Яковлевій Ірині Іванівні за підтримку видання*

Наукові статті викладачів та студентів присвячені актуальним проблемам економіки, філософії, управління, інформаційних технологій, економічного аналізу сучасного стану України. У статтях викладено результати наукових досліджень та обговорень під час щорічної науково-практичної конференції Інституту "Студент - Дослідник — Фахівець".

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

БОЙЧЕНКО І. В., *д-р філос. наук* — голова редколегії
РОМАНЕНКО О. В., *канд. філос. наук* — заступник голови редколегії
ЯЗИНІНА Р. О., *д-р географ. наук* — відповідальний секретар
ЄНА О. В., *канд. екон. наук*
ЖИЛЬЦОВ О. Б., *канд. пед. наук*
ВЕТЧИНОВ І. А., *д-р екон. наук*
РОМАНЮК А. С., *д-р фіз.-мат. наук*
КАЛІБЕРДА Л. П., *канд. іст. наук*

Рецензенти:

СКРИПКА П. І., *канд. філос. наук* (Київський національний університет імені Тараса Шевченка)
ГАПОНЮК М. А., *канд. екон. наук* (Київський національний економічний університет)

Упорядник — **ЯЗИНІНА Р. О.**, *д-р географ. наук*

Вісник Київського інституту бізнесу та технологій
№ 2 (5), 2006 р.

Видається з 2004 р.

Свідectво про державну реєстрацію
в Держкомітеті телебачення і радіомовлення
серія КВ № 880 від 01.06.2004 р.

Засновник: ПВНЗ "КІБІТ" ТОВ

Затверджено до друку Вченою Радою
Київського інституту бізнесу та технологій
Протокол № 5 від 21 грудня 2006 року

Тираж 500 прим.

Адреса редакції:
04078, м. Київ, Білицька 41/43
Телефон для довідок: 8-044-430-32-64

Видавець ПВНЗ "Київський інститут бізнесу
та технологій" ТОВ
04078, м. Київ, Білицька 41/43
Телефон для довідок: 8-044-430-32-64
e-mail: kibit@kibit.edu.ua

За достовірність інформації в публікаціях
відповідальність несуть автори статей

ЗАГАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ: КАФЕДРАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ КІБІТ

УДК 316.323+141

РОМАНЕНКО О. В. — к. філос. н.

СОЦІАЛЬНО-ТИПОЛОГІЧНІ ТИПИ СУСПІЛЬСТВА: СПРОБА ФІЛОСОФСЬКОГО ОСМИСЛЕННЯ

Статтю присвячено розробці соціально-філософського ракурсу типологічного дослідження суспільства. З'ясовано не лише спільні, а й специфічні риси типології щодо інших методів гуманітарного пізнання; простежено особливості суспільства як одного з основоположних типів об'єктивної дійсності.

У якості об'єкта суспільствознавчого, позанаукового, наукового та філософського розгляду суспільство постає утворенням українським, багатоеlementним і різнобічним. При цьому кожен ракурс, елемент чи бік суспільства може вивчатися тією чи іншою галуззю позанаукового чи наукового пізнання.

Свій підхід до суспільства притаманний і філософії. Своєрідність його полягає в тому, що суспільство не береться у даному разі з того чи іншого боку або ж у певній локалізації, а розглядається як цілісне самобутнє утворення. На наш погляд, вже цією обставиною зумовлена вихідна, органічна типологічність філософського бачення суспільства.

Однак для того, щоб вільно володіти та свідомо й ефективно використовувати означену здатність філософського бачення суспільства, необхідно спочатку з'ясувати специфіку типологічного аналізу та його відмітні риси щодо інших методів осягнення суспільства, його типів і сфер.

Попри всю безперечну актуальність зазначеної проблеми, доводиться з прикрістю констатувати, що стан її наукових розробок є надто незадовільним, а особливо коли йдеться про дослідження українських вчених. На рівні загальної методології соціально-гуманітарного пізнання увагу привертають, по суті, лише нечисельні публікації. Це, йдучи за хронологією, передусім видрукувана ще 1982 р. монографія І. В. Бойченка «Методологическая роль исторического материализма в анализе форм социального познания» та розділ В. І. Куценка й І. В. Бойченка «Методологические исследования в социальном познании: стан перспективи» у колективній науковій праці «Методологические проблемы социального познания» (1987). У зазначених вище роботах чи не вперше в нашій соціально-філософській літературі розглянуто (і доволі глибо-

ко та чітко) питання про особливості типологізації як засобу з групування форм соціального знання та пізнання. З публікацій останнього періоду, присвячених з'ясуванню пізнавального значення типології, можна згадати роботу М. І. Надольного «Цивілізація і потреби людини» в монографії «Цивілізація: структура і динаміка» (2003) [1].

Втім слід визнати, що в цих поодиноких справах виокремлено й проаналізовано деякі вельми істотні характеристики типології, що відрізняють її від інших дослідницьких засобів і визначають її пізнавальні можливості.

Скажімо, безперечною заслугою В. Бойченка є розробка типологічного підходу, заснованого на поєднанні діахронічного та синхронічного ракурсів розгляду об'єкта типологізації; виокремлення й аналіз позанаукового (а в його контексті донаукового) знання як одного з основоположних типів соціально-гуманітарного знання; одна з перших спроб критичного осмислення досягнень представників сучасної зарубіжної філософії в царині типологічних розробок тощо. У публікації М. І. Надольного привертає увагу, зокрема, його спроба типології людських потреб.

Однак, не применшуючи вагомості відзначених вище результатів, отриманих згаданими авторами, варто, гадаємо, підкреслити, що набагато більше значення має той внесок, який ці дослідники зробили у розробку самої типологізації як одного з продуктивних методів пізнання.

Плідність першої розвідки з тих двох, про які йшлося вище, значною мірою, на нашу думку, ґрунтується, по-перше, на виявленні місця та ролі типології у системі інших пізнавальних методів, насамперед таких, як класифікація та систематизація; по-друге — на розробці оригінального поділу всього розмаїття існуючих форм на декілька найважливіших видів. І вже на цій основі — спробі розкриття сутності типологізації шляхом розкриття її органічного зв'язку з типом як одним з різноманітних видів форми.

Пристаючи до розгляду останнього питання, слід враховувати, що серед дослідників відсутня однастайність у тлумаченні як типів, так і, відповідно, типології.

Скажімо, знаний російський вчений А. В. Гуліга був переконаний, що типізація в науці означає конструювання логічних форм, що відображують реальні процеси, які не існують у чистому вигляді: це має місце не тільки в органічному, а що набагато частіше, у культурно-історичному світі.

М. І. Надольний цілком доречно, на нашу думку, застерігає, що перш ніж з'ясовувати своєрідність типології як пізнавального засобу, необхідно виявити ті значення, в яких термін «тип» вживається у науково-дослідницькій літературі.

Дослідники, з його точки зору, «розрізняють три варіанти тлумачення цього терміна:

- 1) як певного стандарту, зразка, звідси поняття «типовий»;
- 2) як найбільш характерного одиничного явища, що якнайтипніше виражає сутність подібних явищ через прикметник «типовий»;
- 3) як прообразу, основної форми, що допускає ті чи інші відхилення (звідси прикметник «типологічний»)» [2].

Відзначаючи не лише прийнятність, а й потрібність (тією мірою, якою зазначені теоретичні позиції фіксують відповідні реальні моменти відображуваних об'єктів) розглянутих вище точок зору, ми все ж вважаємо продуктивнішим підхід, запропонований у дослідженні типологічних форм типології загалом І. В. Бойченком.

«Термін «форма», — слушно зазначає дослідник, — місткий і багатозначний. Основними його значеннями є, на нашу думку, наступні:

- 1) форма як корелят змісту;
- 2) форма як тип (основна форма);
- 3) форма як підтип (похідна форма);
- 4) зовнішня форма;
- 5) внутрішня форма (структура).

При побудові певної типології (у даному разі — типології форм соціального знання) на перший план, очевидно, виходить термін «форма», вживаний у значенні 2) і 3), особливої ролі набуває розрізнення та аналіз основних похідних форм» [3]. Висновок про те, що типологія передбачає, передусім, розрізнення заснованих (основних) і заснованих (другорядних) форм, видається безперечним. Адже саме з виокремлення основних форм, тобто типів, з усього розмаїття існуючих форм та їхнім відмежуванням від форм неосновних, тобто вторинних, похідних і пов'язана побудова типології тих чи інших форм.

А те, що типологія засновується на розрізненні основних і вторинних форм і зосереджується на виокремленні насамперед форм найголовніших з подальшим виявленням їхніх найістотніших ознак, великою, якщо не визначальною, мірою зумовлює відмітні риси щодо інших дослідницьких засобів, зокрема, як досить переконливо доводить І. В. Бойченко, щодо класифікації та систематизації.

Класифікація відзначається, як правило, емпіричним характером і стосується, по суті, довільного набору об'єктів. У процесі класифікації об'єкти розрізняються (або ж навпаки, поєднуються) за тими чи іншими певними предметними властивостями, рисами, відносинами, ознаками, що можуть безпосередньо сприйматися нашими органами чуття й фіксуватися в чітко вираженій формі. Вже на цій підставі поділяються, відповідно, на класи, субкласи, види, різновиди, ряди, множини, групи тощо. Загалом класифікація є хоч і вкрай потрібним у своїх межах, ефективним способом осягнення та впорядкування існуючого розмаїття емпірично даних об'єктів навколишньої дійсності — процесів, явищ, речей, подій, живих істот (у міру можливості — й людей, їхніх груп, спільнот і суспільств). Вона надає змогу зіставити ті чи інші об'єкти між собою, виявити відмінне у подібних, подібне в різних об'єктах, вловити й досить однозначно зафіксувати спільне в окремому, загальне в одиничному й здійснити хай елементарну, але, водночас, дуже важливу пізнавальну операцію — первісне впорядкування певної суто хаотичної, здавалося б, множини об'єктів дійсності, в тому числі й соціальної.

Відомо й те, що класифікація за своїм характером належить до методів індуктивного спектра. Цим зумовлюються значною мірою і різні боки — як сильні, так і вразливі. Сильним боком класифікації, обумовленим індуктивністю, є, зокрема, те, що вона постає непоганим джерелом нової інформації, досить дієвим засобом здобування нових знань. Вразливим є те, що знання, отримані з її допомогою, постають суто емпіричними й не можуть сягати рівня теоретичних узагальнень. Це цілком закономірно, оскільки індуктивний ряд, як відомо, відзначається принциповою неповнотою. А звідси — немінуча фрагментарність відображення об'єкта засобами класифікації.

Типологія досить істотно відрізняється від класифікації, причому не за одним, а за декількома параметрами. Насамперед уже тим, що вона у своєму вивченні об'єктів іде не від одиничного до загального, а зворотним шляхом, від об'єкта (об'єктів), як своєрідної цілісності, до селекції його рис.

Типологія, як уже доведено науковцями, на відміну від класифікації, не є методом відкритого групування. Класифікація, попри критерій, що задається жоретким, завжди може продовжуватися, оскільки вона має індуктивний характер, а індуктивний ряд є завжди незавершеним. Типологія ж, хоч її критерії фіксуються не так однозначно, як критерії класифікації, покликана виокремити всі основні форми, які можуть бути видалені. Якщо виходити з даного критерію — байдуже, буде це одна форма, типологічна пара, тріада чи інша типологічна серія» [4].

Завдяки цьому типологія відображає свій об'єкт (об'єкти) не фрагментарно, а охоплює його як певну цілісність. Далі, на відміну від класифікації, типологія є інструментом отримання знань переважно теоретичного, а не емпіричного рівня людського пізнання. Уможливлується ж теоретичний характер типології чималою кількістю особливостей. Як найголовніші можна виокремити наступні.

По-перше, теоретичність типології зумовлена тим, що вона, на протипагу класифікації, як правило, ґрунтується на виокремленні та врахуванні атрибутивних характеристик, а не безпосередньо, чуттєво даних рис, відношень, ознаки властивостей об'єктів, які групуються. Не випадково однією з вельми важливих умов типології є саме розмежування докорінних, істотних, первинних та вторинних, неістотних, похідних характеристик об'єктів групування.

По-друге, на основі вищезазначеного розмежування здійснюється за докорінними, істотними відмінностями об'єктів їхня типологізація.

Якраз виявлення з усього розмаїття рис, боків, тенденцій, подій, процесів і явищ, притаманних для множини суспільств, які утворюють всесвітню історію, ознак інваріантних чи принаймні повторюваних, стійких, тобто найголовніших, визначальних, сутнісних надає змогу з усіх різновидів суспільств виділити основні форми, або, інакше кажучи, типи соціуму, а в контексті кожного з цих типів — з усіх сфер їхньої життєдіяльності сфери основні.

Те, що типологія має своєю істотною передумовою та складовою вирізнення й осмислення сутнісних, глибинних і найважливіших характеристик, зумовлює й інші відмінності від класифікації. Класифікація, як правило, обмежується спостереженням, описом, порівнянням і емпіричним впорядкуванням об'єктів.

Типологія ж йде значно далі й спроможна, завдяки здатності сягнути сутності досліджуваного об'єкта, виконувати функції пояснення та розуміння, що набувають автентичності лише на теоретичному рівні. Адже пояснення і інтерпретація також неможливі без розрізнення сутнісного та неістотного, на якому ґрунтується типологія.

Нарешті, ще однією гранню, що розмежовує типологію та класифікацію, є ступінь жорсткості та однозначності, з якою фіксуються ті ознаки, на основі яких відбувається класифікація і типологізація. Прикметною ознакою класифікації є наступна особливість: ті властивості, за якими об'єкти класифікуються, фіксуються, як правило, досить жорстко та однозначно.

І це, загалом, цілком зрозуміло, адже, як уже зазначалося раніше, класифікація виконується за тими параметрами відповідних об'єктів, які підлягають чуттєвому сприйняттю і в переважній більшості не становлять труднощів при спробах

чіткої констатації та подальших класифікацій, кількісних вимірювань, описів, зіставного аналізу, аналогій та інших подібних процедур.

Типовими прикладами класифікації соціальних об'єктів — від невеликих груп людей аж до конкретних суспільств — є їхня характеристика за показниками віку, статі, освіти, професії, кваліфікації, території та місця проживання, соціального, майнового та кар'єрного статусу тощо.

Типологія у цьому відношенні не може базуватися на таких однозначних, тим більше, жорстких характеристиках тих показників, за якими вона здійснюється.

Це зумовлюється, по-перше, свосвідністю самої типології як загалом цілком визначеного за своїми характеристиками способу пізнання та групування соціальних об'єктів, по-друге, тими специфічними особливостями, котрі притаманні саме їй лише об'єктам, точніше предметам, типологічного аналізу, тобто тим зрізам чи ознакам вищезгаданих об'єктів, за якими типологія здійснюється.

А типологія за своїм предметом, як уже констатувалося раніше, відрізняється від класифікації досить істотно. Адже вона, на протипагу класифікації, спрямована не на елементарні спостереження, фіксацію, опис, простіший, кількісний аналіз емпірично даних показників, передусім, на виокремлення і теоретичний, якісний аналіз глибинних і масштабних, далеко не завжди доступних для безпосереднього сприйняття, характеристик, що розкривають сутність відповідного об'єкта і мовою кількісного аналізу виражаються з надто великими труднощами.

Сказаним зумовлюються і специфічні риси самої типології як пізнавального засобу. Оскільки ознаки, за котрими відбувається типологія, мають переважно якісну, а не кількісну природу, то вони й не можуть бути зафіксовані з такою чіткістю, однозначністю чи навіть жорсткістю, з якою це робить класифікація.

Це стосується, безперечно, і типології суспільств та сфер їхньої життєдіяльності, поділ яких на основні форми (типи) та форми похідні (підтипи) реалізується не на основі тих чи інших локальних, однозначно чітко фіксованих ознак, а на підставі виявлення та змістового осмислення лише домінуючих, а не однозначних взаємодій, процесів, тенденцій, закономірностей, складових тощо. Причому саме в якості переважаючих, домінуючих. Адже ті самі взаємодії, процеси, тенденції та закономірності мають місце, як правило, і в інших типах суспільства чи їхніх сферах, проте, вже не як визначальні, провідні, а як похідні, вторинні, неістотні. Тому означені інші типи суспільств чи сфер виокремлюються вже не за вищезгаданими, а за іншими взаємодіями, тенденціями тощо.

Доволі релевантними є й ті характерні риси, за якими типологія відрізняється від такого важливого засобу впорядкування і вивчення соціальних об'єктів, як систематизація.

Щоправда слід наголосити на істотній відмінності співвідношення типології з систематизацією від співвідношення типології з класифікацією. Останнє співвідношення, як уже було показано вище, визначається переважно специфічними, розбіжними ознаками типології щодо класифікації. На відміну від цього, типологія та систематизація мають вже значно більше спільного.

До спільних рис типології та систематизації слід зарахувати насамперед те, що обидва зазначені пізнавальні інструменти здатні поставати засобами отримання теоретичних знань; спроможні сприяти не лише простим опису і впорядкуванню, а й теоретичним поясненням та розумінню.

Крім того, і систематизація, і типологія здатні не обмежуватися відображенням і фіксацією окремих сторін чи властивостей об'єкта, як це відбувається при класифікації, а осягати його як цілісне, системне утворення. А от здійснюється таке осягнення по різному, причому, навіть у межах самої систематизації.

Остання поділяється, як помічено вже досить давно (80-і рр. XX ст.) відомим російським дослідником М. С. Каганом, на два різновиди: систематизацію у вузькому, власному значенні цього поняття і системний аналіз [5].

М. С. Каган, охарактеризувавши систематизацію в широкому сенсі як спосіб виявлення внутрішньої впорядкованості системних об'єктів, одразу ж уточнює, що вона здійснюється у двох зустрічних напрямках.

По-перше, шляхом індуктивної систематизації, через зіставлення емпіричних даних предметів, виявлення їхніх зв'язків у межах певної підгрупи і специфіки взаємовідношень різних підгруп у структурі всієї групи.

По-друге, дедуктивним способом системного аналізу, від логічного розчленування досліджуваного системного утворення на складові, що визнаються необхідними і достатніми, вичерпними компонентами цілого, до накладання отриманої матриці на емпірично одержаний матеріал, що підлягає теоретичному осмисленню.

Утім, у ході реального дослідницького процесу неминучим є поєднання обох вищезазначених різновидів систематизації. Отже, як доречно зауважував М. С. Каган, системний аналіз, здійснюючи суто логічне розбиття системного цілого, здатен створити лише картину можливої його будови, а перевірка перетворення даної можливості у дійсність виходить за межі його компетенції, якраз становлячи прерогативу індуктивної систематизації, безпосередньо дотичної до емпіричної суспільної дійсності.

При цьому систематизація, забезпечуючи, подібно до типології, охоплення об'єкта як певної цілісності, робить це, однак, дещо інакше, ніж типологія. Систематизація має своїм завданням здійснити вичерпне охоплення усіх складових частин, необхідних і достатніх для того, щоб охарактеризувати відповідний об'єкт як цілісне і водночас складне утворення, єдину систему.

На відміну від неї типологія, хоч вона також покликана охопити свій об'єкт як ціле, має при цьому виокремити не всі складові, а *основні, конструктивні вузли* об'єкта типологізації, *наріжні інваріанти*, спільні для однотипних об'єктів, що селекціонуються з розмаїття елементів мінливих, вторинніших тощо. Тому в процесі типологічного аналізу рідко виявляється вся структура того чи іншого об'єкта (найчастіше це одна найтиповіша форма чи декілька таких форм, що утворюють своєрідні низки — пари, тріади тощо).

Далі, якщо в процесі систематизації здійснюється системний аналіз об'єкта у якомусь одному наперед визначеному зрізі, то типологізація такого складного об'єкта, як суспільство та його підсистеми, реалізується, зазвичай, у декількох зрізах.

Основні форми (типи) виокремлюються при цьому, ґрунтуючись на різних, субординованих певним чином підставах. Деякі з цих підстав можуть перебувати між собою у координаційному зв'язку, слугувати критерієм виčленування різноманітних пар, тріад й інших типологічних серій, котрі з різних боків характеризують один той самий об'єкт» [6].

Таким чином, філософському аналізу сутності та наріжних характеристик типології як важливого пізнавального засобу нашими дослідниками приділяється *серйозна*, хоча все ще недостатня, увага.

Значно гірший стан речей спостерігається тоді, коли йдеться про методологічне використання типології як методу осмислення суспільства загалом і конкретних суспільств зокрема. І не лише у вітчизняній, а й у зарубіжній літературі.

Втім, слід визнати, що сучасними зарубіжними вченими робота здійснюється значно більша й систематичніша в цьому напрямі.

Раніше у значенні сучасної кваліфікувалася філософія, що виникла одночасно з марксизмом. І це не випадково, оскільки марксизм взагалі і марксистська філософія зокрема тлумачилися як уособлення справді сучасного наукового та філософського мислення. З 90-х років XX століття розуміння терміна «сучасна філософія» дещо змінилося, виникнення відгоді пов'язується, як правило, з початком XX століття.

Якщо ж у якості сучасного розглядати за цією, відносно новою, традицією період, який розпочинається з XX ст., то можна констатувати, що вже

на вихідній точці цього періоду (в 1900 р.) масти- тий свого часу, хоч нині й призабутий німецький мислитель Г. Єллінек опублікував фундаменталь- ну працю на межі філософії, політології та права «Загальне вчення про державу», у якій вже було приділено чимало уваги аналізу суспільства як такого у статусі, по суті, певного типу реальності, а також державі як своєрідному типові суспільства, а саме певним чином впорядкованому та організо- ваному суспільству. Ведучи мову про суспільство загалом, дослідник розрізняв три найважливіші його різновиди, тобто три типи суспільства, й по- дав їм наступну характеристику [7].

Перший тип — це суспільство у найзагальнішо- му значенні даного поняття, котре означає су- купність психологічних зв'язків між людьми, що виявляються узовнішньому світі. Воно, гадав Г. Єллінек, є таким загальним поняттям, яке відобра- жає сукупність усіх суспільних відносин між люди- ми у вигляді однієї єдності та постас у даному ра- курсі тотожним поняттю людського спілкування, котре складається з багатьох окремих, тривалих чи тимчасових відносин між індивідами.

Другий тип становить суспільство, трактоване дещо вужче, або, за його визначенням, «суспіль- ство у вузькому розумінні». Воно, стверджував німецький теоретик, означає сукупність людських союзів, тобто груп людей, поєднаних якоюсь спільною характеристикою, що пов'язує їх. Адже люди живуть не лише поряд одне з одним, але й утворюють, в силу психологічної необхідності, об'єднання більш або менш значущої інтенсивності та екстенсивності.

Подібні об'єднання можуть бути різними — як свідомими, організованими, так несвідомими, сти- хійними, або й взагалі позбавленими єдності, тоб- то такими, що фундуються тільки на спільності при- родних властивостей або інтересів. Кількість за- значених об'єднань, які виявляються аналізом людського співіснування, Г. Єллінек вважав на- стільки значною, що вона на його думку взагалі не підлягає обліку.

До форм так званого організованого спілку- вання протистоять неорганізовані об'єднання еко- номічних класів, національностей, вільних про- фесій, політичних та церковних партій аж до тим- часових товариських зборів повсякденного життя, мітингів, що збирають раптово для якоїсь спільної справи народну масу у великих містах, мислитель зараховував сім'ю, спілки, общини, церкви, держави тощо.

Таким чином, поняття суспільства у вузькому розумінні, за Г. Єллінеком, включає і державу, яка внаслідок цього не залишається поза його межею. При цьому, доводив науковець, організовані та неорганізовані об'єднання, з одного боку, поши- рюються і за межі окремої держави, з іншого —

навіть самі держави можуть утворювати своєрідні об'єднання, союзні групи тощо.

Крім розглянутих вище двох різновидів, щоб уможливити докладніше висвітлення відношення держави до інших суспільних формувань, учений виокремлює суспільство, взяте у вузькому значенні даного слова. Таке суспільство, що становить своє- рідний третій тип соціуму, він інтерпретує як утво- рення, котре охоплює всі соціальні групи, окрім дер- жави.

Г. Єллінек у своєму типологічному розгляді су- спільства продовжує класичну пізнавальну тради- цію. Але вже в той час окреслилося (з часів виник- нення марксизму та першого позитивізму), а пізніше утвердилось і зміцнилося розмежування філо- софських, в тому числі й соціально-філософських, розвідок на два магістральних напрями — сайен- тистський і антисайентистський.

І не можна ігнорувати тієї обставини, що й ра- ніше, а у XX ст. тим паче, постановка питання про людське суспільство як самобутній тип дійсності специфікується у рамках кожного з щойно згада- них напрямів відповідно до особливостей того чи іншого з них.

Уособленням позитивістського тлумачення су- спільства як типу стало, принаймні на першу по- ловину XX ст., структурно-функціоналістське, оскільки воно, щоправда вже з акцентом на соціальні дисонанси, в основному поділялося представни- ками конфліктології і фундувалося на тій самій позитивістській мислительській парадигмі.

За Н. Смілзером, це тлумачення можна у систе- матизованому вигляді підсумувати в наступних п'я- ти пунктах:

- 1) суспільство — це система частин, об'єднаних в одне ціле;
- 2) суспільні системи зберігають стійкість, оскільки в них існують такі внутрішні механізми контролю, як правоохоронні органи та суд;
- 3) дисфункції, звісно, існують, але вони дола- ються самі по собі або ж, врешті-решт укорі- нюються в суспільстві. Наприклад, радика- ли та хіпі 60-х рр. внесли багато змін у наше суспільство: новий підхід до проблем оточу- ючого середовища, недовір'я до вищої вла- ди, розкутий стиль одягу, однак сьогодні, 20 років по тому, радикалів і хіпі поглинуло се- редовище істеблішменту, в яке вони увійш- ли, ставши юристами, вчителями, навіть біржовими маклерами;
- 4) зміни зазвичай мають поступовий, а не рево- люційний характер;
- 5) соціальна інтеграція або відчуття, що су- спільство є міцною тканиною, зітканою з різних ниток, формується на основі згоди більшості громадян країни дотримуватися єдиної сис- теми цінностей. Наприклад, англійці погод-

жуються з необхідністю монархії; у США принцип рівних можливостей притаманний світогляду більшості американців [8].

Характеризуючи неопозитивістське розуміння, ми використали зараз не автентичне, тобто те, що належало б функціоналістам чи, скажімо адептам теорії конфлікту, а наведене вище визначення суспільства як типу реальності, запропоноване Н. Смілзером. По-перше, тому, що він трактує функціоналізм і теорію конфлікту як взаємодоповнюючі напрями. По-друге, оскільки його визначення суспільства, можливо якраз внаслідок його певної дистанційованості щодо цих напрямів, і прагнення тлумачити їх як комплементарні надає ширше певною мірою підсумкове визначення, тоді як самі функціоналісти чи конфліктологи обмежувалися, як правило, визначеннями інструментальними, викликаними конкретною пізнавальною ситуацією.

Наприклад, Т. Парсонс трактує суспільство як найбільш самодостатній тип соціальної системи. З позицій Т. Парсонса, суспільство, на відміну від інших соціальних феноменів, характеризується набагато чіткіше та сильніше вираженою здатністю до самостійного чи, принаймні, автономного, буття. Така здатність уможливлена, на думку Парсонса, властивою саме і лише для суспільства збалансованістю моментів організованості та неорганізованості. Цим суспільство відрізняється від соціальних систем, з одного боку, як християнська церква, з іншого ж — як фірми, адже християнська церква та однотипні з нею соціальні установи, з точки зору Т. Парсонса, занадто вільно організовані для того, щоб функціонувати узгоджено, як єдине суспільство. На противагу їм такі соціальні одиниці як фірма виступають, навпаки, занадто спеціалізованими, щоб утворити таку цілісну єдність як суспільство. Водночас внаслідок цього, наголошував теоретик, одиниці суспільства, оскільки вони диференційовані або сегментизовані, більше залежать від одиниць того ж самого суспільства, ніж від одиниць іншого суспільства.

Грунтуючись на вищенаведеному тлумаченні суспільства як типу в статусі вихідного, Т. Парсонс водночас конкретизує його, виокремлюючи як головні три виміри самодостатності суспільства як типу соціальної системи [9]. Перші два стосуються економічного та політичного функціонування розглянутого, у взаємозалежності з фізичним оточенням — через технологію та організоване використання сили при виконанні військових та поліцейських функцій. Третій — особистісних підсистем індивідуальних членів суспільства, що перебувають у своєрідному взаємопроникненні з його організаціями.

Вельми аморфним (при цьому дещо негативістським) є й те, щоправда вихідне, постанове визначення суспільства як типу реальності,

котре запропоноване класиком сучасної теорії конфлікту Р. Дарендорфом.

У вихідному, найабстрактнішому, першому наближенні Р. Дарендорф характеризує суспільство, відзначаючи, що «у людській історії є якась уперта сила, котра завжди обмежує радіус випадкових шансів і навіть, як правило, редукує його до одного-єдиного реалістичного шансу, і, в підсумку, ми знаємо, що нас очікує».[10].

У ході подальших міркувань дослідник дещо конкретизує наведену вище характеристику. Причому, попри його власні заперечення, не дискриптивно, просто виявляючи все нові змістові ознаки суспільства, а аксіологічно, тобто оцінюючи змістові параметри суспільства з позицій теорії конфлікту.

Р. Дарендорф акцентує і навіть дещо гіпертрофує ту обставину, що суспільство — це не просто певні правила, котрі впорядковують наше життя, наділяють його своєрідною досить стійкою архітектонікою. У певному сенсі це і справді, за Р. Дарендорфом, має місце та полегшує наше існування. Але при цьому, як твердив теоретик, суспільство є настільки всюдисущим і, разом з тим, таким упертим, що ми постійно з ним зіштовхуємося та сваримося. Тому, врешті-решт, воно постає, доводив конфліктолог, як прихований факт.

Крім того, свою невдоволеність суспільством Р. Дарендорф пов'язує також з наступною причиною: хоч воно, з одного боку, й полегшує нашу участь в силу власної реальності, незважаючи на те, що лише воно, ймовірно, надає нам можливості для самовираження у житті, проте, з іншого боку, воно завжди й повсюдно оточує нас нездоланими стінами, котрі ми розмальовуємо різними фарбами і яких ми реально ніяк не можемо позбутися.

Нарешті, коли йдеться саме про суспільство в цілому як про тип дійсності, навряд чи можна ігнорувати думки такого мислителя як Н. Луман, низка робіт якого присвячена осмисленню самотності цілісності саме суспільства в цілому. Н. Луман трактує суспільство як найзагальнішу, всеохоплюючу соціальну систему, що постає родовою щодо всіх інших соціальних систем, які виконують підпорядковану роль щодо суспільства загалом і є, на відміну від нього, уже видовими соціальними системами, його розмаїтими складовими.

Отже, нині домінує розуміння суспільства як утворення системного, тобто такого, що характеризується певною сукупністю складових упорядкованих взаємозалежностей між ними.

При цьому не викликає сумнівів те, що суспільство — це цілісна, багатовимірна і, водночас, динамічна, відкрита, здатна до самоорганізації система вищого ступеня складності. Тобто така, що не обмежується лише стихійними процесами, а включає також свідому, цілеспрямовану діяльність

мислячих істот, тобто людей і, більше того, здатна не лише до пізнання навколишньої дійсності, а й до самоусвідомлення.

Одна з найважливіших особливостей суспільства полягає в тому, що воно належить до системних утворень так званої негентропійної природи, тобто виникає, розвивається, розбудовується функціонує всупереч одному з найзагальніших законів природи, а саме закону ентропії.

Що ж таке ентропія і в чому виявляється те, що суспільство, його типи та сфери, зокрема економічна, виступають як утворення негентропійного характеру?

У найзагальнішому, початковому варіанті «ентропію» можна визначити як сутнісну рису певної множини таких складних систем, що формуються з великої множини складових часток. Класичним прикладом подібної системи вважається, скажімо, газ.

Як відомо, рух часток у газах хаотичний. Проте ступінь хаотичності такого руху може бути різним. Часто-густо якась підгрупа часток газу може відрізнитися за своїми енергетичними показниками від іншої. За подібних умов імовірність знайти частку з певними енергетичними показниками неоднакова в різних точках об'єму газу, проте сукупність часток у цілому прагнучим до рівномірного розподілу енергії та до зниження міри упорядкованості.

Чітко фіксованими засобами сучасної науки статистичним за своїм характером показником зростання хаосу постає зміна ентропії. Явище ентропії демонструється найчастіше на прикладі зміни температури. Відомо, що в об'ємі, котрий складається з суміші газів різної температури, закономірною тенденцією до вирівнювання рівня температур і, зрештою, встановлення температурної однорідності.

Нині, користуючись статистичною термінологією, можна говорити подібним чином про «температуру», скажімо, спільноти, тобто популяції, тварин. Характеризуючи життя певної такої спільноти статистичними методами, можна помітити, що її розміри коливаються навколо певного постійного рівня.

При цьому показник відхилення від середнього буде своєрідним індикатором зміни «температури» популяції. Звісно, подібна зміна температури не має ніякого відношення до звичайного нагрівання. І навпаки, те що ми зазвичай називаємо температурою, виступає з термодинамічної точки зору як окремий випадок подібних відхилень від середніх статистичних значень.

Дещо абстрактніше явище ентропії можна характеризувати через число способів, якими досягається певний стан багатокomпонентної системи. Ентропія постає тут як характеристика розподілу ймовірностей відповідних параметрів у такій системі та її підсистемах.

Так, максимальний порядок поставатиме як стан багатокomпонентної системи, коли в одній підсистемі забралися всі компоненти з одним чітко фіксованим показником (таким, наприклад, як вік, колір, заряд тощо) а в другій підсистемі — всі компоненти з іншим показником, фіксованим не менш чітко.

І навпаки, максимально можливий хаос виступатиме як стан, коли в підсистемах і ті й інші компоненти траплятимуться з однаковою ймовірністю. Таким чином, хаос — це найстійкіший стан подібної системи, виглядатиме ж він як досконала симетрія. Відповідно, ентропія — це величина, котра характеризує ступінь неупорядкованості системи, точніше, спрямованість її руху від порядку до неупорядкованості. Вона виступає показником, що залежить від числа способів, котрими можна досягти певного стану відповідної множини, чітко зафіксованих за одним з показників елементів. Домінувати, за другим законом термодинаміки, у даному разі має рух від упорядкованих станів у напрямі до станів неупорядкованих. Тому, починаючи з будь-якого, навіть найупорядкованішого стану, множина неминуче має дійти до стану цілком хаотичного.

Людське суспільство також постає як багатокomпонентна система. Однак, на відміну від утворень ентропійного характеру, вона змінюється не відповідно до другого закону термодинаміки, а, навпаки, всупереч йому. Це аж ніяк не слід розглядати як випадковість.

Адже, на відміну від механічних систем неживої природи, зміни у такій системі як суспільство визначає вже не зовнішня, причинно-наслідкова детермінація, а така, що зумовлена внутрішніми особливостями даної системи. Тому зміни системи здійснюються тут у вигляді самопородження суспільних структур, або так званого морфогенезу. Останній також постає процесом не хаотичним, а впорядкованим, проте характеризується зовсім іншим типом упорядкування.

Зовнішні умови мають у даному разі лише значення передумов, що можуть сприяти соціальному морфогенезу чи гальмувати його. Джерелом же виступають внутрішні характеристики суспільства загалом чи того або іншого типу, сфери (зокрема економічної) тощо.

Відзначаючи принципово інший характер впливу зовнішніх обставин на процеси структурування, функціонування та розвитку суспільства порівняно з тим впливом, який ці обставини здійснюють на об'єкти неживої природи, слід водночас застерегти й від недооцінки значення зовнішніх чинників для суспільства як системи.

Вплив зовнішніх умов в даному разі є доволі істотним. Однак виявляється він тут зовсім іншим чином. Це цілком зрозуміло. Адже процес утворення й «розмноження», диверсифікації суспільних струк-

тур складових залежить не від зовнішніх передумов, а від власних характеристик внутрішнього, життєвого середовища суспільства, його спорідненості щодо певної структури, схильності до неї.

Перевага ж, котра виявляється у даному випадку щодо якого з рівновеликих за ступенем ймовірності варіантів, якраз і зумовлена часто-густо дією певних зовнішніх умов, причому не лише сильною, а й зовсім мізерною, слабкою.

У даному разі вирішального значення набуває не стільки сила цієї дії, скільки точка, момент способу здійснення означеної дії. Саме цим викликане провідне значення непрогнозованих, суто спорадичних відхилень, так званих флуктуацій, у мережі соціальних взаємодій.

Ситуація ж невизначеності, альтернативи між двома різними, але однаково можливими наступними станами суспільства як системи, котру якраз і порушує зовнішня, навіть мінімальна дія, як і щодо інших негентропійних систем, може бути позначеною як біфуркація.

Оскільки у точці біфуркації настає стан нестійкої рівноваги, принаймні кілька напрямків подальшого руху постають як рівноправні за ймовірністю, як наслідок, неможливість наперед визначити майбутній перебіг подій. І навпаки, зважаючи на те, який з рівноймовірних варіантів було реалізовано, виникає можливість виявити історію перебігу процесів самовизначення соціуму.

У цьому також виявляється одна з принципових відмінностей суспільства від систем ентропійної природи на зразок газових згущень. Адже ентропійні системи приходять до кінцевого стану рівноваги, найвищої симетрії будь-яким із чималої кількості можливих шляхів. Тому визначити початковий стан системи, як правило, неможливо в принципі.

У надскладних же системах негентропійної природи, таких як суспільство, в моменти біфуркацій зміни системи втрачають визначеність, тому в такому разі, навпаки, неможливо окреслити наступний перебіг процесів, тоді як зворотний шлях прораховується, по суті, однозначно.

Своєрідність суспільства полягає також і в тому, що воно становить собою утворення не лише негентропійне, а й тоталогічне (як називає цю особливість В. В. Кізіма, або монадологічне — за характеристикою І. В. Бойченка).

Інакше кажучи, соціум постає як тотальність, себто упорядкована єдність, яка, будучи органічно цілісною, водночас становить собою множину таких складових підсистем, кожна з яких є самобутнім уподібненням тієї цілісної та водночас структурованої системності, що нею є суспільство в цілому.

Характеризуючи такого типу утворення, В. В. Кізіма [11] відзначає, що картину тотальності визначає розмаїття еволюційних феноменів,

котрі, за всієї своєї мінливості, є моментами єдиного потоку подій, що взаємоперебігають, певним чином відповідають одне одному.

Тотальність аж ніяк не повинна навіть асоціюватися з тоталітаризмом чи якимись його виявами. Навпаки, тотальність за такого підходу постає як суб'єкт оновлення, оновлення ж — як визначальна риса тотальності.

Запроваджуючи уявлення про тотальність як суб'єкт оновлення, тоталогія намагається позбутися однієї з докорінних вад еволюційних концепцій не лише XIX ст., але й, якщо не усіх, то багатьох, що снували в XX ст., зокрема тих, де йдеться про процес, однак немає й мови про його носія, а тим більше суб'єкта. У контексті тоталогії оновлення розглядається не лише кризь призму співвідношення зміни та збереження, а й через проблему тотожності суб'єкта розвитку, тобто такого, що підлягає послідовності змін, причому змін глибинних, якісних.

Відповідно до цього людська історія виступає як постійне подолання конкретно-історичної буттєвості та обмеженості, як рух, що сам себе конструє як потік соціальних (виробничо-економічних, політичних, етнічних, побутових тощо) феноменів, що породжують і поглинають як повалення й водночас збереження, єдність соціальної вічності та історичних часів.

При цьому виявляється, що в ній (людській історії) має місце можливість і дійсність нескінченного розмаїття індивідуалізації, оновлення соціуму, котре здійснюється неперервно, взаємопереходи культурно-історичних центрів і периферій, рухливості і трансформації систем домінування та пріоритетів.

Культура як складне ціле утворюється з шарів розвитку різної швидкості, вибухи в одних галузях можуть поєднуватися з поступовістю в інших. І все це здійснюється за умов внутрішнього самоузгодження та взаємовідповідності різних сфер життя та діяльності як у синхронічному, так і у діахронічному планах. Зазначені моменти дозволяють культурологу та історика типологізувати й періодизувати події, зараховувати те чи інше явище до певної культури та певного часу.

Людська історія при цьому виступає як неперервний внутрішньо диференційований процес постійного переоформлення цілого, відтворення соціального буття як самототожної соціальної сутності, котра містить, проте, іманентні відмінності.

Остання постійно виводить на перший план призводить до чим повнішого та адекватнішого вияву, що надає підстави говорити про їхнє історичне породження, все нові соціальні форми, їхні індивідуалізації та інституціоналізації як особливі культурно-історичні явища, що існували раніше в неадекватній для них формі.

Покажемо є й те, що прогрес за даного підходу аж ніяк не редукується ні до зростання будь-якого суспільного параметра (розуму, моралі, продуктивних сил, релігійного почуття тощо), ні до простого нагромадження культурного та історичного розмаїття.

У тоталогічному ракурсі прогрес розглядається як процес розширення предметного втілення двоєдиних потенцій людини та соціуму.

Не можна при цьому, зрозуміло, ігнорувати ту обставину, що в одних економічних науках спостерігається нижчий ступінь узагальнень, у інших же він може бути вищим й чіткіше, рельєфніше вираженням завдяки наявності сформовано системи теоретичного знання (або й кількох таких систем). Означений рівень залежить в даному разі як від масштабності самого предмета відповідної галузі економічних знань, так від місця такої галузі в загальній ієрархічній системі сучасного економічного знання.

Зрозуміло, що осмислення самотності не лише й не стільки спільних, скільки особливих, характерних рис економічної сфери соціуму того чи іншого соціально-технологічного типу потребує ефективного використання знань усіх рівнів, не лише

філософських, а й спеціально наукових, передусім економічних.

ЛІТЕРАТУРА

1. Цивілізація: структура динаміка. Монографія. — К., 2003. — С. 240-243.
2. Там само. — С. 240.
3. Бойченко И. В. Методологическая роль исторического материализма в анализе форм социального знания. — К., 1982. — С. 30.
4. Там само. — С. 32.
5. Казан М. С. Системное рассмотрение основных способов группировки // Философские и социологические исследования. — Л., 1977. — С. 20-22.
6. Бойченко И. В. Методологическая роль исторического материализма в анализе форм социального знания. К., 1982. — С. 32.
7. Елликотт Г. Общее учение о государстве. — СПб., 2004. — С. 11 9-1 23.
8. Сметзер Н. Социология / Научный редактор издания В. А. Ядов. — М., 1994. — С. 24.
9. Парсонс Т. Система современных обществ. — М., 1997. — С. 20.
10. Дарендорф Р. Тропы из утопии. Работы по теории и истории социологии. — М., 2002. — С. 64.
11. Кизима В. В. Человекомирная тотальность—постнеклассический манифест // Totallogy. Постнеклассичні дослідження. — К., 1995. — С. 317-318.

УДК 165:167

БОЙЧЕНКО І. В., БОЙЧЕНКО М. І., БОЙЧЕНКО О. І.

МЕТОДОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНОГО ПІЗНАННЯ ЯК СИСТЕМА

З'ясування особливостей методології гуманітарного пізнання, специфічних характеристик її побудови, розвитку та механізмів функціонування неможливе без виокремлення та осмислення різних рис методології, основних етапів її розвитку, структурних рівнів і функцій вже сучасної системи методологічного знання, взятої в цілому тощо. Адже, по-перше, розкриття їх своєрідності є необхідною передумовою виявлення специфіки методологічного знання як такого. По-друге, слід мати на увазі й те, що вже розкриття загальнометодологічних особливостей уможливило одночасне осягнення й природи методології гуманітарної. Зумовлена ця можливість тим, що усе людське пізнання — як наукове, так і позанаукове, як природниче, так і технікознавче та гуманітарне — є за своїм характером суспільним процесом, феноменом людської культури, і вже внаслідок цього теж становить предмет методології гуманітарного пізнання. Саме тому осмислення природи методологічного знання загалом є водночас акрай важливим, основоположним етапом гуманітарно-методологічного аналізу. Вихідним завданням

подібного аналізу є, звісна річ, розгляд самого поняття методології.

Поняття методології: постановка питання. Сам термін "методологія" походить від грецьких слів методос (шлях, спосіб) і логос (слово, вчення, пізнання). Тому спочатку методологія так і тлумачилась буквально або ж як проста сукупність методів, або ж як наука про методи. Не будучи хибними, ці визначення є, однак, прийнятними лише у значенні вихідних, початкових, тобто таких, що потребують істотної конкретизації. Часто-густо під методологічними питаннями розуміли будь-які теоретичні проблеми тої чи іншої галузі гуманітарної чи соціальної науки, що взагалі навряд чи є коректним. Щоб переконатися у цьому, розглянемо докладніше співвідношення суспільствознавчої теорії та методології суспільного пізнання.

Методологія гуманітарного пізнання та теорія соціально-історичної реальності. По-перше, як ми вже переконалися раніше, філософія, зокрема соціальна філософія, аж ніяк не зводиться до методології соціального пізнання. Вона постає і в низці інших іпостасей, вже розглянутих нами вище, —

насамперед таких, як метафізична, світоглядна, онтологічна, гносеологічна, ідеологічна тощо. Звичайно, методологія соціально-гуманітарного пізнання не є однією з чергових, пересічних, часткових іпостасей соціальної філософії, та й філософії в цілому, вона стосується кожної з них як цілого. Тому й донині часто-густо філософія загалом, або ж соціальна філософія як філософська теорія соціально-історичного процесу ототожнюється з методологією дослідження розвитку людського суспільства. І певною мірою це справді так. За своїм змістом, скажімо, поняття "соціальна філософія як теорія" і "соціальна філософія як методологія" по суті тотожні. Але за спрямованістю пізнавального руху, результатом якого є кожна з них, вони не тільки відрізняються, а й прямо протилежні. Соціальна філософія як теорія — продукт тривалої й нелегкої пізнавальної діяльності вчених, спрямованої від емпіричного вивчення історичної реальності до абстрактних узагальнень, що фіксують спочатку окремі факти суспільного життя, трансформуючи їх в факти суспільствознавства як ідеальне відображення фактів реальної життєдіяльності людей, тих чи інших соціально-історичних подій, явищ, процесів тощо. На основі подальшої дослідницької роботи вже з фактами соціально-гуманітарних наук, тобто з абстрактним, однобічно відображуючим суспільну дійсність, емпіричним знанням, в результаті його накопичення, трансляції, узагальнення, систематизації і, нарешті, якісної трансформації й відбувається нелегке та багаступінчатє сходження від абстрактного до конкретного в соціально-гуманітарному пізнанні. В тому числі — пізнанні філософському загалом чи, конкретніше, філософсько-історичному, соціально-філософському тощо; перехід з емпіричного рівня осмислення суспільної реальності на теоретичний, представлений як спеціальнонауковими, так і філософськими теоріями суспільно-історичного процесу. Отже, пізнавальний рух до філософії, зокрема соціальної філософії як теорії відбувається за схемою: соціально-історична реальність — емпіричне суспільствознавче знання соціально-гуманітарні (у тому числі — філософські й соціально-філософські) теорії. В даному разі, коли система філософських знань розглядається як теорія, вона постає як мета, пізнавальний ідеал, кінцевий пункт і вершина пізнавального руху від сукупності повсякденних, побутових знань, що виникають і функціонують в сфері практичної життєдіяльності людей через спеціалізоване вивчення суспільно-історичних реалій на емпіричному рівні і лише на цій основі здійснюється, причому не тільки безпосередньо, а й через мережу спеціальнонаукових теорій, якісний стрибок до творення філософської теорії як вищого рівня філософсько-історичних узагальнень. При цьому як і будь-яку не філософську, спеціаль-

нонаукову соціальну чи гуманітарну теорію, теорію в царині філософії теж можна визначити як систему істинних і вірогідних знань, що характеризує свій предмет як цілісність і розкриває його сутність. Однак, філософська теорія істотним чином відрізняється від спеціальних. Від галузевих теорій спеціальних суспільних наук — вже за своїм обсягом. Від фундаментальних теорій спеціальних суспільствознавчих дисциплін — тим, що органічно поєднує діахронічний та синхронічний підхід, тоді як ці теорії акцентовані на підході або ж діахронічному, або синхронічному. Крім цього, своєрідність філософської теорії зумовлюється також і тим, що вона реалізує не об'єктний підхід до вивчення суспільства, як всі різномасштабні теорії, що входять до складу тої чи тої сучасної гуманітарної чи соціальної науки, а підхід суб'єкт-об'єктний, спрямований на виявлення своєрідності і системне вивчення особливостей відношення "людина — світ".

Якщо ж система філософських знань постає як методологія, то, зберігаючи по суті всі змістові характеристики філософської теорії, вона однак структурується, функціонує і розвивається вже в зовсім іншому за своєю спрямованістю пізнавальному русі. Цей рух в даному разі спрямований вже не від реальності до систем знання з дедалі більшим ступенем узагальнень, вершиною яких є філософська теорія. А навпаки — від філософської теорії, через системи знань з дедалі меншим ступенем узагальнень, до прикладних досліджень і практичного перетворення суспільної реальності. У цьому випадку філософська теорія виступає вже не як мета, пізнавальний ідеал чи кінцевий пункт, а як основа, вихідний, початковий пункт пізнавального руху. Філософська теорія виконує тут роль загальної методології суспільно-гуманітарного пізнання. І тривалий час вважалося, що тільки філософія й може виконувати подібну, методологічну роль. Проте в останні десятиліття виявилася некоректність таких уявлень.

Основні рівні методології гуманітарного пізнання. На сучасному етапі розвитку пізнання суспільної реальності — як наукового, так і філософського та позанаукового — дедалі більше утверджується переконання в тому, що філософія утворює лише один, хоч і вищий, "поверх" його методології. Загалом же на сьогодні ні в кого не викликає особливих сумнівів твердження про те, що система сучасної методології соціально-гуманітарного пізнання становить собою складне, багаторівневе утворення. Інакше кажучи, необхідною умовою функціонування певних знань в якості знань методологічних є наявність кількох рівнів різного ступеня узагальнень. При цьому кожна з систем знання про суспільство з вищим ступенем теоретичних узагальнень постає як методологія щодо всіх інших систем

цього знання, в яких ступінь узагальнень нижчий. Структура ж і кількість рівнів сучасної системи методологічних знань в царині осягнення суспільних процесів і явищ визначаються структурою і кількістю рівнів сучасного соціально-гуманітарного пізнання, взятого в усьому його обсязі, тобто включаючи не тільки наукове суспільне знання, а й весь арсенал форм філософського та позанаукового осягнення соціально-історичної дійсності.

У найзагальнішому плані всю сукупність знань, що характеризують сучасну методологію соціально-гуманітарного пізнання, можна поділити на три основних рівні, точніше — великі смислові блоки, що перебувають один щодо одного у відносинах субординації і в свою чергу можуть поділятися на субрівні (підрівні):

- 1) філософський;
- 2) загальнонауковий;
- 3) спеціальнонауковий.

Перший, філософський рівень методології соціально-гуманітарного пізнання спрямований на розв'язання гранично загальних і водночас смислоттєвих, спричинених взаємодією суб'єкта й об'єкта, людини та світу, проблем. Водночас не варто забувати про те, що філософська методологія аж ніяк не збігається повністю з філософією як такою. Адже філософія утворює, як відомо, ядро людської культури в цілому, своєрідну її квінтесенцію. Тому філософія є рефлексією не лише науки, а всієї культури людства загалом, а мережа філософських категорій складає основу, своєрідний каркас не тільки науки, а й усіх інших видів і різновидів соціокультурної масово-індивідуальної діяльності. На будь-якому з етапів розвитку людської культури наука з усього змістового багатства філософії актуалізує лише відносно незначну частку її категорій, понять, ідей, принципів, підходів, законів тощо. Змістова надлишковість філософії щодо науки знаходить свій вияв ще й у тому, що філософами розробляються й такі світоглядно-методологічні засади, котрі умовно можна назвати превентивними, оскільки вони реалізують свій потенціал не на сучасному, а лише на наступних стадіях розвитку науки. Втім, слід застерегти, — ці засади створюються філософами, звичайно, не без співучасті вчених-галузевиків. "Формування і трансформація філософських основ науки — зауважує, наприклад, В. С. Стюарт, — вимагають не лише філософської, але й спеціальної наукової ерудиції дослідника (розуміння ним особливостей предмета відповідної науки, її традицій, її зразків діяльності тощо). Воно здійснюється шляхом вибірки та наступної адаптації ідей, вироблених в філософському аналізі, до потреб певної галузі наукового пізнання, що призводить до конкретизації вихідних філософських ідей, їх уточнення, виникнення нових категоріальних смислів, котрі після вторинної реф-

лексії експлікуються як новий зміст філософських категорій. Весь цей комплекс досліджень на стику між філософією і конкретною наукою здійснюється сумісно філософами та вченими — спеціалістами в даній науці". [1]

Філософський методологічний рівень у свою чергу підрозділяється на загальнофілософський підрівень чи субрівень та філософсько-галузевий субрівень сучасної методології соціально-гуманітарного пізнання. У контексті першого, загальнофілософського субрівня методології суспільствознавства найзагальнішу методологічну платформу всіх менших за ступенем узагальнень форм, рівнів, способів і засобів осмислення об'єктивної дійсності в цілому, в тому числі й соціально-історичної реальності, утворює все розмаїття загальнофілософських теорій, що характеризують сучасну світову філософську думку. Дещо конкретнішу методологічну систему становить вже та чи інша із згаданих вище загальнофілософських теорій. Якщо вся множина цих теорій задає найзагальніший горизонт свідомості сучасних суспільствознавців, то та чи інша загальнофілософська теорія дає можливість вже для визначенішої, цілеспрямованішої, світоглядно-методологічної орієнтації суб'єкта осмислення суспільних явищ, незалежно від того, хто відіграє роль такого суб'єкта — високоспеціалізований фахівець з тієї чи іншої галузі філософії, соціальної або гуманітарної науки чи "звичайна" людина, що не має ніякого відношення до цих галузей знань (хоч, звичайно, міра залученості різних суб'єктів до цієї теорії буде далеко неоднаковою). Завдяки знанням загальнофілософського рівня уможливорюється вироблення й ефективне застосування системи принципів та інших прийомів свідомої розробки, формування найзагальніших методів вивчення універсальних тенденцій і закономірностей, що діють в природі, історії та людському мисленні. Втім, навіть ці, найзагальніші методи можуть розглядатися в певному сенсі як інструмент гуманітарного та соціального, тобто історичного, в найширшому сенсі цього слова, пізнання — якщо історія постає у найабстрактнішому значенні даного терміну, тобто як процес зміни загалом, що відбувається в усіх сферах об'єктивної реальності.

Другий основний субрівень філософської методології соціально-гуманітарного пізнання утворюють вже різні галузі філософського знання — соціальна філософія, філософія історії, філософія політики, філософія права, філософія моралі тощо. Сучасна світова філософія не тільки на загальнофілософському рівні, а й у основних своїх розгалуженнях також представлена чималою кількістю найрізноманітніших теорій. Всі ці теорії теж задають найширший світоглядно-методологічний горизонт бачення, але вже не об'єктивної реальності (крізь призму співвідношення "людина-світ") в

цілому, і лише в її контексті (крізь призму цього ж співвідношення) — дійсності соціально-історичної. А передусім, — саме соціально-історичної дійсності, і, вже побіжно, інших різновидів об'єктивної реальності. Світоглядно-методологічною основою дещо локальнішого характеру тут постас, відповідно, та чи інша соціально-філософська, філософсько-історична і т.д. теорія, на засадах якої стає можливим формування і використання загального методу (методів) пізнання та соціально-історичної діяльності.

Другим важливим рівнем методології сучасного суспільствознавства є шабель загальнонаукових узагальнень. До нього належать ті пізнавальні засоби (категорії, поняття, принципи, підходи, методи), що продуктивно працюють в усіх чи принаймні кількох галузях дослідження процесів і явищ життєдіяльності людей. Всі пізнавальні засоби загальнонаукового характеру відіграють роль методологічних інструментів щодо спеціальнонаукових галузей вивчення суспільної реальності та форм практичної життєдіяльності найширших мас людей.

Загальнонауковий рівень методології соціально-гуманітарного пізнання і собі підрозділяється на ієрархізовані один щодо одного субрівні. Субрівні загальнонаукових методологічних засобів найвищого ступеня узагальнень утворюють ті поняття, категорії, принципи, закони тощо, які є дієвими не тільки на всьому обсязі суспільствознавства, а й у двох інших основних "стовбурах" сучасного людського пізнання — природознавстві та технікознавстві. Це такі поняття, підходи та методи, як, скажімо, річ, властивість, відношення; абстракція й ідеалізація; система, системний підхід і метод системного аналізу; структура, структурний підхід і метод структурного аналізу; функція, функціональний підхід і метод функціонального аналізу; монізм і плюралізм; аналіз і синтез; індукція та дедукція; моделювання тощо.

Дещо вужчий за мірою узагальнень підрівень загальнонаукових методологічних інструментів утворюють ті пізнавальні засоби, сферу продуктивної застосовності яких становить вже не все людське пізнання в усьому його обсязі та розмаїтості, а лише один з його головних "стовбурів" — суспільствознавство в усьому його охопленні й багатоманітності галузей, рівнів і форм. До загальнонаукових понять, принципів, підходів, методів тощо власне суспільствознавчого масштабу можна віднести, наприклад, такі як: діяльність, принцип діяльнісного підходу, діяльнісний підхід, діяльнісний аналіз; суспільство, принципи соціального підходу, соціетальний підхід, соціетальний аналіз; історія, принцип конкретно-історичного підходу, конкретно-історичний підхід, конкретно-історичний аналіз тощо.

Ще менш масштабним за обсягом узагальнень є субрівень так званих регіональних загальнонаукових методологічних засобів суспільствознавства. В якості останніх можна виокремити, зокрема, поняття, принципи, підходи, закони та методи, інтервал використання яких обмежується, відповідно, сферою соціального пізнання та сферою пізнання гуманітарного в загальній системі суспільствознавства в цілому.

І, нарешті, найнижчим за ступенем узагальнень є підрівень інтердисциплінарних загальнонаукових методологічних засобів суспільствознавства, обсяг дії яких складають кілька, як правило, суміжних суспільствознавчих дисциплін.

Третій головний рівень методології соціально-гуманітарного пізнання утворює ієрархізована мережа спеціальнонаукових систем знань про суспільство, які різняться між собою за ступенем узагальнень. Ця мережа розгалужується на два різновиди — сукупність систем соціальнонаукового знання та сукупність систем знань про суспільство, що виникають і функціонують в різноманітних позанаукових формах осягнення суспільно-історичної дійсності. Структура першого різновиду, тобто системи сучасних суспільствознавчих наукових знань є досить розгалуженою. Основними її рівнями є: фундаментальна (базова, загальна) теорія або ж сукупність таких теорій; множина відповідних галузевих соціальних чи гуманітарних теорій; сукупність галузевих різномасштабних концепцій і гіпотез; множина ще не систематизованих теоретичних положень і законів; масив емпіричних знань. Кожний вищий ступінь теоретичних узагальнень при цьому може відігравати методологічну роль щодо усіх ступенів узагальнень нижчих, вужчих. Оскільки ж філософія відзначається найвищим ступенем узагальнень, оскільки вона репрезентує найзагальніший рівень методології соціально-гуманітарного пізнання. Цю роль філософія може виконувати як через всю систему своїх знань у цілому, так і через свої основоположні поняття, категорії. Для здійснення спеціальнонаукового теоретичного синтезу знань особливої ваги набуває певна невелика група філософських категорій чи одна з таких категорій.

Методологічне значення мережі категорій філософії. Таким чином, велику роль в царині реальної життєдіяльності людей та гуманітарного пізнання відіграє мережа основоположних філософських понять, тобто категорій філософії. Цю роль останні можуть відігравати чималою мірою саме завдяки їх органічному генетичному зв'язку з життєвим світом людей, з якого вони поступово викристалізуються. Подібна "кристалізація" відбувається дуже складним шляхом і далеко не зразу ці категорії постають в розвинутій формі вихідних і найзагальніших понять. Спочатку вони існують, так би мовити, в сфері інобуття, реалізуючи свою ме-

тодологічну роль у перетвореній формі категорій культури і світоглядних категорій, тісніше пов'язаних з життєвим світом людей. І це, загалом, цілком зрозуміло, адже для того, щоб такі всезагальні і водночас високоспеціалізовані поняття, як філософські категорії, змогли набути понятійної форми, необхідний відповідний, досить високий, рівень розвитку певних культур, цивілізацій, суспільств тощо.

Загальна мережа філософських категорій може поставати у двох основних вимірах: як система категорій та як категоріальний апарат. Зрозумілішим розрізнення цих понять буде, якщо його розглядати на основі загальнішого розмежування між філософською теорією та філософською методологією. Відомо, що теорія спрямована на отримання знань про саму дійсність, методологія ж — на сам процес отримання знань, тобто філософська теорія й філософська методологія перебувають у відношенні мети та засобу. Таке відношення (мети і засобу) зберігається і тоді, коли йдеться про специфіку системи категорій філософії: що до її ж категоріального апарату. Система категорій філософії, як і її теорія, в якості істинної, вірогідної постає для *теоретика*, який здійснює пошук нових знань про реальність, як *мета, пізнавальний ідеал*, який досягається лише "асимптотично", тобто в ході пізнавального руху низки поколінь дослідників, постаючи як своєрідна кінцева межа. Наявна ж на сучасному рівні розвитку філософії система категорій (теорія) тлумачиться тут як недосконала, делалі більше неспівпадаюча з емпірією, реальіями довкілля і потребуюча заміни розвинутішими, досконалішими категоріальними системами (теоріями).

Для *методолога* ж істинною, вірогідною і (що для нього вельми важливо) нормативною категоріальною системою філософії виступає саме наявна нині, а не майбутня. Він розглядає дану, вже існуючу систему категорій не як мету чи пізнавальний ідеал, а як категоріальний апарат; тобто, — як пізнавальні засіб, спосіб, інструмент, метод (якщо йдеться про дану науку) або методологію, систему принципів формування та застосування методів пізнання й предметної зміни соціально-історичної дійсності (якщо мова — про нижчі за рівнем узагальненість галузі досліджень чи практичне перетворення суспільної реальності). За методологічного підходу якраз розроблена на даний час філософська система категорій постає як така, яку можна і потрібно використовувати для розв'язання пізнавальних або практичних завдань уже нині, в ситуації, що реально склалася на даний момент.

Отже, для теоретика система філософських категорій — *ідеал, мета*, яку ще слід здійснити в майбутньому; для методолога ж — як вже існуюча система таких категорій, тобто — категоріальний *апарат* філософії, *засереддя* інтелектуальної праці,

основа дальшого пізнавального руху. Тобто — як система *функціональна й функціонуюча*. Звісно, що будь-яке подібне розмежування містить момент умовності. У реальному процесі соціального пізнання ні теоретик, ні методолог не змогли б результативно діяти, не враховуючи необхідною мірою обох аспектів системно-категоріальної природи філософії, сфери загальнонаукового суспільствознавчого пізнання чи відповідної спеціальної суспільної науки. Справа лише в переважанні того чи іншого з даних двох аспектів у кожному конкретному випадку. У наведеному визначенні увага, як бачимо, фокусується на службовій, прикладній, практичній призначеності апарату. В цьому сенсі апарат і система, принаймні, коли йдеться про категоріальний апарат і систему категорій філософії, — постають як кореляти і утворюють опозицію. Але опозицію не контрадикторну, тобто таку, що містить взаємовиключаючі одиниці, а доповнюючу, члени якої передбачають, потребують один одного, утворюючи разом формування гармонійніше й цілісніше, ніж кожний з них окремо. Іншими словами, — означені система категорій та категоріальний апарат знаходяться у відношенні передбачаючої рефлексії, взаємного зумовлювання. Образно кажучи, вони утворюють послідовні фази ("вдих" і "видих") "дихання" філософії.

Свою методологічну функцію у гуманітарному пізнанні категоріальний апарат філософії реалізує двома шляхами. По-перше — опосередковано, через множини спеціальнонаукових суспільствознавчих теоретичних систем, а також позанаукових форм соціально-гуманітарного пізнання меншого ступеня узагальненості. По-друге ж, — безпосередньо, коли категоріальний апарат філософії сам постає в якості одного із засобів цілеспрямованих змін в царині життєвого світу людини і суспільства. Варто не випускати з уваги тієї обставини, що й тоді, коли система філософських категорій використовується як категоріальний апарат, здійснюється не тільки її функціонування й застосування, але й подальший розвиток. Однак в даному разі розвиток категоріальної системи філософії здійснюється значно складнішим шляхом, становлячи собою "побічний продукт" її використання.

Система категорій і категоріальний апарат можуть бути атрибутивною характеристикою не лише філософії та сфери загальнонаукового суспільствознавчого пізнання, а й низки спеціальнонаукових галузей гуманітарного знання. Але не всіх таких галузей. Адже, щоб мати власні категоріальну систему та категоріальний апарат, певна галузь знань про суспільну реальність повинна характеризуватися, по-перше, необхідним, досить високим ступенем загальності; по-друге, — належним рівнем розвитку. Загальновідомо, що методологія має місце там, де йдеться про співвідношення різних за

ступенем узагальнень рівнів пізнання. При цьому кожна система знань з вищим ступенем узагальнень відіграє роль методології щодо всіх систем знань про суспільство з нижчим ступенем узагальнень. Методологічна роль категоріального апарату філософії полягає, насамперед, у тому, що він утворює своєрідний "кістяк" відповідної системи філософських знань, окремими "костями" якого є категорії. Ця роль одним чином реалізується в галузях соціально-гуманітарного пізнання, що мають достатньо високий ступінь узагальнень і розвитку, іншим — в тих його галузях, які їх не мають. Дуже вдало дану обставину сформулював Л. С. Виготський. "Є, — зазначав він, — два типи наукових систем щодо методологічного хребта, підтримуючого їх. Методологія завжди подібна до кістяка, скелета в організмі тварини. Найпростіші тварини, як равлик і черепаха, носять свій скелет назовні, і їх, як устриць, можна відокремити від кістяка, вони лишаються малодиференційованою м'якоттю; вищі тварини носять скелет всередині і роблять його внутрішньою опорою, кісткою кожного свого руху". [2] Відповідно найпростіші наукові системи знань про суспільство змушені користуватися лише "чужим" категоріальним апаратом, який є органічною складовою інших, загальніших наукових систем. Наукові дисципліни з необхідним ступенем розвитку та загальності мають свій власний категоріальний кістяк (апарат), хоча й вони зазнають методологічного впливу ззовні; зокрема, — через категоріальний апарат філософії, яка відрізняється найвищим рівнем узагальнень, відіграючи внаслідок цього роль всезагальної методології наукового та позанаукового пізнання суспільних явищ.

Методологічна функція категоріального апарату філософії: способи реалізації. Методологічна функція вищезгаданого апарату реалізується двома основними шляхами: опосередковано, — через системи суспільствознавчих знань меншого ступеня теоретичних узагальнень; і безпосередньо, коли даний апарат постає як умова практичного перетворення суспільних реалій світу людиною. Методологічна функція категоріального апарату філософії полягає, зокрема, у тому, що він дозволяє фіксувати і з'ясовувати специфіку різних рівнів узагальнень в сферах загальнонаукового і спеціальнонаукового гуманітарного пізнання, характер взаємозв'язку загальних і спеціальних суспільствознавчих теорій, фундаментальних і прикладних досліджень в різних галузях спеціальнонаукового соціального та гуманітарного пізнання, особливості співвідношення наукового та позанаукового досягнення своєрідності суспільних явищ. Але чи не передусім — в тому, що з його участю здійснюється (не завжди усвідомлено) категоріальний синтез знань на рівні фундаментальних теорій окремих

галузей суспільних знань. При цьому в якості основи категоріального синтезу знань в базисній теорії відповідної спеціальнонаукової галузі суспільствознавчого пізнання виступає, як правило, не весь категоріальний апарат філософії, а лише одна з його категорій чи їх невелика група (зв'язка). Методологічне значення категорій виявляється, зокрема, в тому, що та чи інша з філософських категорій чи їх зв'язок задає для відповідної фундаментальної спеціальнонаукової гуманітарної чи соціальної теорії її зріз, змістову сферу, предметне поле, уможливорює формування і застосування основоположних для даної теорії уявлень та, в подальшому, вже на цій основі — створення системи основних понять даної науки.

Методологічна функція філософської категорії: загальна характеристика. Реалізація методологічної функції певної філософської категорії включає кілька ланок. В цілому, постаючи в тій чи іншій галузі спеціальнонаукового суспільного пізнання в ролі методологічного, конститууючого засобу, така категорія виступає як: ідея, принцип та підхід, на основі якого формується відповідна система відповідних спеціальнонаукових знань про суспільство, що в подальшому виконує роль методу та методології. Тому виявлення особливостей методологічного застосування будь-якої філософської категорії передбачає, передусім, з'ясування змісту та ролі, в контексті соціально-гуманітарного пізнання, термінів "ідея", "принцип", "підхід", "система (вчення)", "метод" тощо.

Початкова і наскрізна характеристика означеного механізму: ідея. Вихідним пунктом механізму реалізації методологічної ролі певної філософської категорії можна вважати, звичайно, з необхідними застереженнями щодо умовності тлумачення означеного механізму як лінійного ряду етапів, ідею. Питання про роль ідеї як форми пізнання людиною навколишньої дійсності як такої вивчено загалом непогано. На даний час більшість дослідників одностайні в тлумаченні ідеї як однієї з вищих форм вираження істини, підсумку всього попереднього людського досвіду і знання в тій чи іншій галузі пізнання чи практичної життєдіяльності і водночас — вихідного пункту нового циклу як в пізнавальній, так і в практичній сфері. Не викликають особливих суперечок і трактовки, за якими ідея розглядається як відображення дійсності і, разом з тим, одна з наріжних форм виявлення активності суб'єкта пізнання і перетворення дійсності, як один з основних засобів зняття розриву між знанням та реальністю, розв'язання пізнавальних та практичних проблем. Всі ці характеристики ідеї цілком застосовні й у сфері суспільного пізнання, звісно, — з урахуванням його специфікації. Ідея постає в галузі осмислення соціальних явищ, як і в пізнанні взагалі, початковим пунктом в тому випадку, коли

вона виникає у вигляді інсайду, своєрідного осяяння, якого дослідник сягає внаслідок тривалих і нелегких мислительних пошуків розв'язання проблеми, що постала перед наукою на даному етапі. Виникнення ідеї при цьому неможливе без щонайретельнішого вивчення і осмислення набутого відповідною наукою пізнавального досвіду, вільного володіння і вмілого ефективного використання всього арсеналу засобів пізнання соціально-історичної реальності. Однак, з іншого боку, вже сама нагальна потреба у принципово новій ідеї свідчить про недостатність для розв'язання існуючої проблеми вже наявних пізнавального досвіду та логіко-методологічних засобів. Тому продукування ідеї — це завжди стрибок від досягнутого суспільною наукою рівня пізнання на якісно новий рівень, перерив поступовості в процесі осмислення реальності людського життя, який здійснюється шляхом не дискурсійним, логічно послідовним, а інтуїтивним.

Однак, ідея не є лише відправним пунктом у розв'язанні певної проблеми пізнання чи практичної зміни суспільної дійсності — вже хоча б тому, що далеко не завжди ідея, народжена в акті інсайду, виявляється продуктивною, істинною. Перевірка цих якостей ідеї якраз і становить одне з основних, якщо не найголовніших, внутрішньонаукових, пізнавальних завдань всіх наступних етапів розбудови нової теоретичної системи в тій чи іншій галузі суспільствознавства. Втім, будучи ще навіть неперевіреною, ідея вже виконує, зразу ж після свого народження, роль вихідного принципу формування нової системи знань про минуле, яка є на даному етапі ще не теорією, а гіпотезою вимагаючою верифікації чи фальсифікації. Тобто перевірки на істинність чи хибність. Звичайно, ідея аж ніяк не зводиться лише до принципу. Це — лише початковий пункт в розгортанні певної ідеї. Вона реалізується, при підтвердженні її вірності, й протягом усього процесу побудови нової гуманітарної чи соціальної теорії і в усьому обсязі та змісті зазначеної теорії, яка є результатом даного процесу. Але навіть в обширі всієї цієї теоретичної системи знань ідея реалізується ще далеко не повністю. Породжуючись в акті творчого осяяння, по суті однотипному для поета й ученого, композитора та винахідника, нова творча думка, ідея, спочатку має езотеричний, приступний лише небагатьом, смисл. Поступово сфера її дійсності й впливу розширюється, спочатку сягаючи меж тієї сфери людської діяльності, в якій ця ідея була продукована, а пізніше далеко виходячи й за ці межі.

Кожне філософське та спеціальнонаукове поняття чи категорія народжуються в якості ідеї, тобто як єдність знання про суспільні реальності з самими цими реальностями. Лише пізніше між цим знанням та реальністю виявляється розходження, внаслідок чого воно втрачає статус ідеї й набуває власне понятій-

ної чи категоріальної форми. Але ідея “працює” не тільки тоді, коли виникає означена категорія, а й тоді, коли ця категорія реалізує своє методологічне призначення, виконуючи роль принципу, основи відповідного підходу в тій чи іншій галузі суспільного пізнання, системи соціальних чи гуманітарних знань чи, нарешті, методу. На всіх цих етапах розкривається певна суспільна (за своїм змістом) ідея, саме вона об'єднує, координує і субординує всі ці ланки здійснення методологічної функції певної філософської категорії. Характерною особливістю реалізації даної функції є також і те, що всі п'ять іпостасей, в яких при цьому постає відповідна категорія філософії — “ідея”, “принцип”, “підхід”, “система”, “метод (методологія)” — ефективно працюють на обох рівнях методології соціально-гуманітарного пізнання — як на філософському, так і на нефілософському. Спільним для них в даному разі є й те, що всі вони на обох зазначених методологічних рівнях належать до основоположних, вузлових. Не становить особливих труднощів виявлення і деяких інших характеристик, що були б спільними для всіх п'яти названих вище понять.

Значно важче виокремити і проаналізувати не спільні, а відмітні їх риси, дозволяючи з'ясувати своєрідність кожного з них і притаманне тільки йому значення для виконання певною філософською категорією її методологічної ролі. Щоправда, специфічні риси ідеї як особливої іпостасі методологічного функціонування категорії вже розглянуто вище. Тому в подальшому необхідно зупинитися докладніше на характеристичні інших чотирьох методологічних вимірів певної філософської категорії, коли вона постає в іпостасях принципу, підходу, системи (теорії) та методу (методології).

Підхід і метод: схожість і відмінність. З чималими труднощами доводиться зіштовхнутися вже при спробі порівняльного аналізу пізнавальних підходів до вивчення соціуму і методів суспільного пізнання. Ці труднощі значною мірою пояснюються нерозробленістю питання про співвідношення підходів і методів як загальнонаукових пізнавальних засобів загалом. І це, в цілому, цілком зрозуміло. Поняття ці справді досить близькі за своїм змістом і часто-густо вживаються як синонімічні чи принаймні взаємозамінювані. Скажімо, дослідники пишуть про генетичний чи структурний, індуктивний чи дедуктивний методи або ж (в цьому самому розумінні) про генетичний та структурний, індуктивний чи дедуктивний підходи. Так, за абстрактнішого тлумачення формаційний та цивілізаційний підходи теж можуть ототожнюватися відносно з формаційним та цивілізаційним методами. Подібного стибу взаємозамінюваність може відбуватися на всіх рівнях соціально-історичного пізнання і в різних його галузях. Наприклад, за першого, найменш строгого наближення однаково

прийнятні і вживані такі поняття, як загальнофілософські, соціально-філософські, філософсько-історичні, загальноісторичні й спеціальноісторичні підходи; теоретичні й емпіричні, наукові й позанукові методи та, як тотожні, відповідні підходи в осягненні історичних явищ.

Проте зазначена тотожність методів і підходів не є повною. Існує й відмінність між ними, яку теж треба враховувати. У чому ж полягає ця відмінність? Досі питання залишалося без відповіді, та й сьогодні йому приділяють замало уваги. На матеріалах розгляду загальнонаукових пізнавальних засобів створено одну з небагатьох, якщо не єдину, працю, в якій з'ясовується співвідношення методів пізнання та пізнавальних підходів. Це — змістовна монографія Е. П. Семенюка "Загальнонаукові категорії й підходи до пізнання". [3] Те ж стосується й аналізу співвідношення методів і підходів у соціально-історичному пізнанні. Цьому питанню взагалі присвячено, в кращому разі, поодинокі розділи.

Семенюк, висвітлюючи риси, що відрізняють пізнавальний підхід від методу пізнання, пропонує й обґрунтовує теоретичне розв'язання важливої методологічної проблеми, яка перебувала досі поза полем зору вітчизняних, та й зарубіжних, дослідників, і формулює розгорнуту характеристику пізнавального підходу. За визначенням львівського дослідника, підхід до пізнання в науці — "це логіко-гносеологічне і методологічне утворення, яке гранично строго виражає тільки спрямованість наукового дослідження, обмежуючи її, як правило, одним аспектом (принаймні — кількома взаємозв'язаними напрямками), але, на відміну від методу принципово позбавлене будь-якого обмеження і навіть чіткої фіксації тих засобів, якими здійснюється дослідження". [4] Пропоноване визначення видається достатньо продуктивним.

Цікавими є висунуті Е. П. Семенюком положення, за яким поняття "метод пізнання" тлумачиться як багатше, повніше і конкретніше за своїм змістом, ніж "підхід до пізнання", останній же в одному з вимірів постає як метод пізнання в зародку, у процесі становлення, формування. Свої ідеї учений обґрунтовує, виходячи з того, що напрям дослідження (підхід) і ті засоби, прийоми пізнання, котрі потрібні для руху в означеному напрямі (Е. П. Семенюк визначає їх як метод) перебувають у тілі єдності. Внаслідок цього метод і розглядається як логіко-гносеологічне утворення, зріліше порівняно з пізнавальним підходом. Справді, зазначає він, відповідь на питання "Як?" ("Яким чином?") уже має своєю неодмінною (але не достатньою) передумовою і відповідь на питання "Куди?" ("В якому напрямі?"). Інакше кажучи, метод немовби імпліцитно, в "знятому" вигляді містить у собі підхід. [5]

Така характеристика взаємозв'язку підходу та методу в науковому пізнанні має, гадаємо, чималу методологічну цінність, визначає напрям подальших досліджень названої проблематики. Втім, її значущість дещо зменшується внаслідок того, що наведена характеристика співвідношення підходу й методу не здійснюється так послідовно, як належить. Адже в цьому ж розділі монографії Е. П. Семенюк пише про підхід та метод (не роблячи попередні застереження "як про поняття різних "зрізів", що характеризують пізнання з різних боків, тобто, за логічною класифікацією, про поняття несумісні (їх обсяги навіть частково не збігаються: те, що є методом, за своєю суттю не може бути підходом, і, навпаки, підхід точно так само не може бути методом). Порівняння ж несумісних понять з погляду закону зворотного співвідношення обсягу та змісту позбавлене сенсу". [6]

Отже, в одному місці дослідник твердить, що "метод немовби імпліцитно, в "знятому" вигляді включає в себе підхід", в іншому ж — лише за кілька сторінок від першого, пише, що ці поняття несумісні й навіть порівняння їх обсягу та змісту позбавлене сенсу. Перед нами — суперечність і, на жаль, аж ніяк не діалектична. Яка ж з наведених характеристик правильна? Чи обидві потребують коригування?

Правильною є, очевидно, перша. З одним, здавалося б, неістотним уточненням. Причому навіть не самої характеристики, а одного з положень, що її обґрунтовують. Аргументуючи трактування підходу до пізнання як методу пізнання, що перебуває в зародку, у формуванні. Е. П. Семенюк відзначає, що об'єктивну основу цієї гіпотези, на його думку, становить "внутрішня органічна єдність напрямку дослідження (підхід) і тих засобів, прийомів пізнання, котрі необхідні для руху в даному напрямі (це вже метод)". Зведення ж методу лише до засобів, прийомів пізнання, що має місце в наведеній цитаті, видається неточністю. І саме ця неточність багато в чому зумовила ті труднощі, які Е. П. Семенюку так і не вдалося цілком подолати, з'ясовуючи співвідношення методу й підходу в науковому пізнанні.

Метод як єдність підходу та принципів. Саме метод, зв'язок якого з підходом опосередкований, як правило, ще й вченням, певною системою знань, створених на основі даного підходу, і постає як внутрішня, органічна єдність пізнавального підходу та певних дослідницьких прийомів. Висловлюється метафорично, метод можна зобразити як своєрідну сіть, мережу, "трал", що слугує для "вилову" нових знань. Підхід при цьому задає напрям, вектор звузнення означеної сіті, а пізнавальні прийоми та засоби утворюють її смислові вузли. Чільне ж місце серед цих прийомів та засобів належить принципам. Як правило, саме в принципи, засади й

різні пізнавальні процедури “переплавляються” всі інші елементи наукової соціальної чи гуманітарної теорії (категорії, поняття, закони тощо) в процесі перетворення означеної теорії (системи) в методологію чи метод, а її елементів — у складові цього методу.

У процесі застосування цього методу до розв’язання тих чи інших пізнавальних або практичних завдань загальний напрям дослідження, заданий відповідним підходом, що виступає як момент, підпорядкована (хоч і важлива) характеристика самого методу, може модифікуватися, конкретизуватися і специфікуватися завдяки дії принципів і процедур методу. Сфера методологічного впливу пізнавального підходу внаслідок цього уточнюється, а сам підхід набуває належного змістового й структурного оформлення. Відповідно й основоположний та інші принципи, розглянуті в пропонуваному ракурсі, здатні виступати не тільки як засоби реалізації загального підходу, характерного для методу загалом, але й як вихідний пункт всього підходу (якщо йдеться про основний принцип) та вихідні пункти субпідходів (якщо мова — про інші принципи), що реалізуються в руслі названого загального підходу. Отже, основний принцип визначає саму суть пізнавального методу, задає загальний напрям дослідницького руху, характеризуючи пізнавальний процес загалом, а дії інших принципів, що конкретизують основоположний, задають силові поля локальних, внутрішніх субпідходів і їх спрямованість.

Послідовність ланок механізму методологічного функціонування філософської категорії. Зрозуміло, що такого штибу транзитивність підходів і принципів виражена тим гірше, чим конкретніший метод. Найслабше виявляється підхід у методах, що межують з методиками. Найчіткіше й найдійовіше — в загальних методах пізнання, тобто філософських, загальнонаукових і визначальних, базисних методах спеціальних наук. Скажімо, той чи інший філософський метод ґрунтується на філософському вченні (системі), воно — на певному загальнофілософському підході до осягнення дійсності, а цей, в свою чергу, — на відповідному, основоположному для того чи того філософського напряму, школи чи вчення філософському принципі. Такий принцип не тільки постає основою формування певного загальнофілософського підходу, а й водночас дає можливість сформулювати й обґрунтувати, використовуючи відповідні філософські категорії, інші, конкретніші, принципи загальнофілософського осмислення соціально-історичної реальності. Кожний із цих принципів, потенційно чи реально, й собі постає як теоретико-методологічна засада пізнавального підходу з дещо вузьким інтервалом застосовності (субпідходу), а подекуди, на достатньому ступені розробки необхідних

пізнавальних прийомів та засобів, — і системи та методу філософського вивчення історичного руху суспільства. Сам же принцип щораз формулюється завдяки методологічному використанню тієї чи іншої категорії чи категоріальної зв’язки (тобто закону).

Отже, пізнавальні підходи постають за такого ракурсу їх вивчення не як щось абстрактне й відокремлене, а вписуються в цілісну систему сучасних методологічних засобів осягнення суспільних явищ як її органічна внутрішня складова, як одна з наріжних ланок своєрідних пізнавальних рядів (низок, ланцюгів), започаткованих відповідною категорією. Наприклад, категорія “історичне” започатковує пізнавальний ряд: історичне (ідея історичного) — принцип історизму — історичний підхід — система історичних знань — історичний метод (методологія); категорія “якість” (якість як ідея, тобто певний спосіб погрупування знань) — принцип якісного підходу до вивчення суспільства — “якісний” підхід — система якісного аналізу соціально-історичної дійсності — відповідний метод (методологія). Неважко переконатися, що подібні до цих ряди утворюються, зокрема, й на основі низки інших категорій — “кількість”, “зміст”, “форма”, “логічне” тощо. Звичайно, такий ряд, розгорнутий у повному обсязі з урахуванням реальної пізнавальної практики, може бути сформований на основі не кожної категорії. В одних випадках — внаслідок тих чи тих особливостей деяких категорій, в інших — за незрілістю необхідних пізнавальних прийомів та засобів і бідності їх арсеналу.

Нелінійний характер методологічного функціонування категорії. Зрозуміло й те, що конкретизація вчення про методи шляхом виокремлення пізнавальних рядів, на кшталт розглянутих нами, є досить сильною ідеалізацією, котра супроводжується неминучим препаруванням реальних живих процесів осягнення соціально-історичної реальності. Ігнорування чи навіть недооцінювання моментів умовності, які уможливають утворення зазначених пізнавальних рядів, неминуче призводить до викривленого розуміння особливостей осмислення соціальних явищ. А саме — до тлумачення процесів формування та використання методів, передусім наукових, як суто чи переважно лінійних й одномірних. А самих методів — як універсальних і єдиних та вичерпно ефективних. Акцентуючи увагу на некоректності подібного трактування пізнавальних методів та їх застосування, деякі сучасні мислителі (Хайдеггер, Гадамер, Фейєрабенд тощо) навпаки, схильні до інтерпретації пізнавальних методів загалом і насамперед — наукових як виключно інструментальних, таких, що не мають жодних переваг у осягненні життєвого світу людини над іншими формами його осмислення, а то й поступаються їм. Керуючись саме такою постановкою питання Фейє-

рабенд, наприклад, обґрунтовує позицію "методологічного анархізму", котрий сповідує принципову рівноправність будь-яких засобів, способів і форм осягнення реальності. Гадамер же зосереджує зусилля на розробці не методів, зокрема наукових, а тих способів "набуття досвіду, в яких заявляє про себе істина, що не надається до перевірки методологічними засобами науки". [8] Насправді ж немає будь-яких підстав і для перебільшення ролі методів у пізнанні, і для їх недооцінки. Адже осягнення людиною суспільства — надскладне, невичерпне за формою і змістом розмаїття процесів як лінійного, так і нелінійного характеру. А вияви лінійності, зокрема у вигляді послідовних пізнавальних ланцюжків, мають в даному разі значення безумовно важливе, та аж ніяк не визначальне чи, тим більше — вичерпне. Крім того, гнучким, нелінійним, одномірно-глобалістським чи універсалістськи-моністичним, а плюралістичним, нелінійним, "сценарним", різномасштабним і різнобічним, має бути й застосування тих чи тих послідовних пізнавальних ланцюжків, зокрема — методів. Воно має здійснюватися в "плаваючому режимі", варіюватися залежно від рівня, глибини, зрізу та характеру певних пізнавальних чи практичних проблем.

Все сказане про своєрідність пізнавального підходу, характер взаємозв'язків принципів, підходів, систем і методів в загальнотеоретичному плані, конкретизоване стосовно загальнофілософського рівня осягнення соціально-історичних процесів і явищ, зберігає загалом свою значущість і в тому разі, коли ми переходимо на соціально-філософський чи філософсько-історичний рівень аналізу. Справді, і в галузі соціальної філософії та філософії історії, про який би з їх напрямів не йшлося, спочатку відповідно до якоїсь із соціально-філософських або ж філософсько-історичних категорій, що на її основі визначається основоположний принцип, відбувається формування загального підходу, властивого саме даному напрямку. А вже потім, у контексті певного підходу і через залучення інших категорій, створення відповідної системи соціально-філософських чи філософсько-історичних знань, а на її основі — розробка і застосування методу, базисного для того чи іншого напрямку чи школи соціальної філософії або ж філософії історії.

Соціально-історична реальність багатомірна, і кожна філософська категорія якраз і постає як один із вимірів цієї реальності, її зріз, причому — саме як цілісності. Внаслідок цього кожна з означених категорій спроможна виконувати роль вихідного пункту, ідеї та принципу певного пізнавального підходу, а отже, й відповідного філософського напрямку вивчення суспільних явищ. Тому таких напрямків може бути принаймні не менше, ніж соціально-філософських та філософсько-історичних категорій. Навіть дещо більше, адже вихідним пунктом

формування певного філософського підходу, а на цій основі — і напряду, можуть виступати, в якості ідей, не тільки окремі категорії соціальної філософії або філософії історії, а й їх невеликі групи. Зрозуміло, що такий варіант є граничним; це, умовно кажучи, математична межа, своєрідна асимптота розвитку філософії історії чи соціальної філософії.

Механізм методологічного функціонування категорії "суспільно-економічна формація": основні ланки. Насправді ж реалізується лише невелика частина множини потенційно можливих соціально-філософських і філософсько-історичних підходів. До них належить, зокрема, марксистський. Ще до недавня він взагалі був, як відомо, одним із провідних у світовій соціально-філософській і філософсько-історичній думці, та й на сьогодні здатен, за належних зусиль, посідати гідне місце серед інших напрямів.

У класичному марксизмі системоутворюючою, ключовою категорією, що зумовлює характер розуміння історії, поставала, як відомо, категорія "суспільно-економічна формація". Специфічність її статусу якраз і полягає тут у тому, що вона виступає основоположною ідеєю, альфою і омегою, найглибшою основою марксистського (принаймні — в його радянському варіанті) тлумачення історичної дійсності, внаслідок чого останнє й визначається часто-густо як вчення про суспільно-економічні формації. Це вчення спрямоване передусім на категоріальний аналіз основних сторін життєдіяльності людей в усіх найважливіших послідовних історичних типах суспільства. При цьому методологічне значення категорії "суспільно-економічна формація" виявляється в даному разі в тому, що вона й справді має поміж інших можливих філософських підходів до вивчення історичних явищ і свій інтервал чи зріз автентичної застосовності. У межах даного інтервалу означена категорія може відігравати роль основи та засобу синтезу категорій в цілісну систему знання.

Категорія "суспільно-економічна формація" виступає при цьому основою такого ряду: суспільно-економічна формація (як ідея) — формаційний принцип — формаційний підхід — вчення про суспільно-економічні формації — метод формаційного аналізу (формаційна методологія). Варто застерегти — це лише один із формаційних рядів у контексті загального формаційного підходу. Адже категорія "суспільно-економічна формація", внаслідок свого особливого значення й місця в системі традиційного марксистського розуміння історії, може бути використана й для формування ще декількох інших категоріальних рядів.

Механізм методологічного функціонування категорії "цивілізація": основні ланки. На сучасному етапі значущість категорії "суспільно-економічна формація" стала помітно меншою, причому — у

вітчизняній літературі це навіть помітніше, ніж у зарубіжній. І, навпаки, категорія "цивілізація", яка фактично до кінця 90-х років нашого століття вважалася категорією другого ряду, останніми роками вийшла на перший план. Нині вже цивілізаційний підхід вважається пріоритетним щодо формаційного. Більше того, деякі російські, та й вітчизняні дослідники вважають, що цивілізаційний підхід так співвідноситься з формаційним, як фізична теорія Ейнштейна — з фізикою Ньютона. Не вдаючись до дискусії з даного питання, вже сьогодні можна твердити, принаймні, що категорія "цивілізація" є не менш повноцінною основою відповідного категоріального ряду, ніж категорія "суспільно-економічна формація". Категоріальний ряд, утворюваний категорією "цивілізація", має при цьому такий вигляд: цивілізація — цивілізаційний принцип — цивілізаційний підхід — теорія цивілізації — цивілізаційний метод (цивілізаційна методологія).

Подібні ж, хоч і не завжди такі повні, категоріальні ряди характеризують реалізацію методологічного потенціалу й інших загальнофілософських, соціально-філософських, філософсько-історичних та інших категорій. При цьому здійснення методологічної функції тої чи іншої з даних категорій уможливилося, раніше чи пізніше, формування відповідної суспільствознавчої теорії.

Але якщо формування "тіла" тої чи іншої історичної теорії (передусім фундаментальної), відповідного її об'єктивно зумовленому масштабу, здійснюється завдяки одній (чи кільком) філософ-

ським категоріям, то масштаб для оцінки і співвіднесення низки таких теорій, випливаючих в ході поступу історичного пізнання, здатен дати лише весь категоріальний апарат філософії. У процесі розв'язання усіх цих проблем здійснюється водночас і поглиблене осмислення як окремих категорій, так і категоріальної системи філософії в цілому. Водночас необхідно мати на увазі, що, виконуючи загальнометодологічну роль, загальнофілософське та галузеве філософське знання завдяки цьому і собі істотно збагачуються. Тому узагальнення найновітніших досягнень гуманітарних і соціальних наук є важливою передумовою й складовою кожного з рівнів методології суспільствознавства.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Степин В.С.* Теоретическое знание: Структура, историческая эволюция. — М.: Прогресс-Традиция, 2000. — С. 285-286.
2. *Выготский Л.С.* Исторический смысл психологического кризиса (Методологическое исследование) // *Выготский Л.С. Собрание сочинений: В 6 т.* — М.: Педагогика, 1982. — Т. 1. — С. 352.
3. *Семенюк Э.П.* Общенаучные категории и подходы к познанию. — Львов: Вища школа, 1978. — 175 с.
4. Там само. — С.116.
5. Там само. — С.114.
6. Там само. — С.113.
7. Там само. — С.114.
8. *Гадмер Ханс-Георг.* Истина и метод. Основы философской герменевтики: В 2 т. — К.: Юніверс, 2000. — Т. 1. — С. 7.

УДК 330.322

ЕНА А.В. — к. з. н.

КОНЦЕПЦИЯ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ УКРАИНЫ НА ОСНОВЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО И ИННОВАЦИОННОГО НАПРАВЛЕНИЯ ЕЕ ЭКОНОМИКИ

Понятие "концепция устойчивого развития" было сформулировано в докладе комиссии ООН по окружающей среде и развитию "Наше будущее" еще в 1987 году. Эта концепция предполагает систему принципов (показателей). Применительно к Украине они выглядят следующим образом.

Принципы устойчивого развития Украины

1. Экономический рост — формирование социальной рыночной экономики, т.е. ведущей к повышению качества жизни людей в Украине.

2. Охрана окружающей природной среды — создание гражданам условий для качественной жизни с чистым воздухом, землей, водой.

В статье 16 Конституции Украины указано: "Обеспечение экологической безопасности и поддержание экологического равновесия на территории Украины, сохранение генофонда украинского народа есть обязанность государства".

3. Социальная справедливость — обеспечение равных возможностей для достижения материального, экологического и социального благополучия.

4. Рациональное использование природных ресурсов — соблюдение национальных интересов и сохранение ресурсов для будущих поколений.

5. Стабилизация численности населения — увеличение продолжительности жизни и стабилизация численности населения.

6. Образование — обеспечение гарантий доступности экологического образования, согласно Закону Украины "Об охране окружающей природной среды" экологическое образование охватывает весь период от дошкольных учреждений до высшего образования. Необходимо изменить традиционные стереотипы бытия человека и природы.

7. Международное сотрудничество в вопросах рационального использования экосистем [3].

Что же получилось в развитии современного мира не так, как надо.

Никогда ранее никакая из форм жизни не пренебрегала здоровьем экосистемы до такой степени, как современное человечество. Никогда раньше единичный вид не менял планету Земля так жестоко и безжалостно и не добивался отрицательного экологического господства таких чрезмерных раз-

меров. Приведу несколько примеров: во всем мире ежегодно выбрасывается в атмосферу более 20 млрд. тонн углекислого газа топливно-энергетическим комплексом, металлургическими и химическими предприятиями, что создает парниковый эффект на Земле. Словацкие ученые высказывают пессимистические взгляды по этому поводу. Они говорят, что произошли необратимые изменения в водном балансе планеты: реки, озера мельчают, а уровень Мирового океана повышается. Под давлением океанских вод началось движение континентальных платформ. Доказательством этого являются землетрясения в традиционно сейсмически устойчивых областях планеты. Только в Европе в 2001 году было зарегистрировано две тысячи подземных толчков. В ближайшие годы начнется активное наступление вод Мирового океана на прибрежные зоны в Америке, Европе, Азии. Под воду уйдут Венеция, Сан-Франциско, Гонконг, океан поглотит Панаму и Эквадор [1]. Это прогноз, но, согласитесь, грозный. Пока что не оправдалось предположение В.И. Вернадского что биосфера от деятельности человечества превратится в ноосферу — сферу разума. Произошло все наоборот.

Техногенные катастрофы: авария на Чернобыльской АЭС, в результате которой пострадали Украина, Россия, Беларусь и некоторые другие страны Европы, сброс цианидов в Румынии с золотодобывающего предприятия, в результате которого произошло загрязнение воды и гибель десятков тонн рыбы в Дунае, выбросы транспорта в городах-миллионниках, которые составляют 70% загрязняющих веществ в городе. Фактически мы, жители города, дышим искусственным воздухом. Яркий пример экологической катастрофы: исчезновение в Средней Азии, Узбекистане большей части Аральского моря, где, как вы помните, был в ссылке Т. Г. Шевченко. В море вылавливали сотни тонн рыбы, ходили пароходы. Но чрезмерный отбор воды из рек Сыр-Дарья и Аму-Дарья для полива монокультуры в Узбекистане — хлопчатника, привело к высыханию Аральского моря и образованию солончака. Начались заболевания проживающих на его берегах народности — каракалпаков. Загрязнение подземных вод в Украине, например, в Узине Белоцерковского района, где авиационный керосин проник из существовавшего там военного аэродрома. Заболевание людей в Первомайске, облысение детей в Черновцах. Кроме

того згоизм некоторых стран и безразличие к жизни людей в других регионах привели к глобальным катастрофам. Так США, которые так пекутся о демократии, в войне с Ираком и в Югославии применили бронебойные снаряды с обедненным ураном. Наблюдались заболевания лейкемией даже у их же солдат. Пыль урана сохраняется тысячи лет. Вот вам истинное отношение США к жителям Европы, можно все применять по их мнению, если это не на их континенте.

В войне во Вьетнаме для уничтожения листвы деревьев США использовали химические вещества, в частности диоксин, который почти не выводится из организма человека и приводит к генетическим изменениям. Наблюдались массовые заболевания среди вьетнамцев.

Следовательно, прежде чем поучать других, всем необходимо самим придерживаться принципов устойчивого развития общества.

Известный немецкий философ Эммануил Кант сформулировал категорический императив: "Поступай так, если бы твой поступок стал моральной нормой в мире". Если человечество хочет выжить, оно должно придерживаться этого принципа.

В современном мире наблюдается противоречие: рост экономики происходит в высокоразвитых странах с низким уровнем рождаемости и наоборот, в слаборазвитых странах высокий рост населения.

В настоящее время на Земле проживает св. 6 млрд. человек, а к 2050 году, по расчетам ученых, оно достигнет 11 млрд. человек. Научными исследованиями установлено, что для содержания одного человека в год необходимо перерабатывать до 20 т сырья: угля, нефти, газа, зеленых угодий, леса, водных ресурсов. Это сейчас уже составляет 120 млрд. т. И все-таки в мире от голода погибает до 30 млн. человек в год.

Каким же путем ученые предлагают стабилизировать ситуацию в соответствии с концепцией устойчивого развития общества.

1. Регулирование народонаселения и уменьшение его в 10 раз.

Такие программы регулирования приняты в Китае, где рекомендуется иметь только одного ребенка, в Индии.

2. Применение инновационных и энергосберегающих технологий, уменьшение потребления органического топлива: нефти, газа, угля и другого минерального сырья.

Чтобы не быть голословным можно привести пример, что начиная с 1970 года химические предприятия Европы за счет инновационных технологий удвоили выпуск продукции, сократив затраты энергии на 50%.

В Украине, как известно, металлургия, химические предприятия являются энергозатратными. На единицу продукции затраты энергии у нас в 3 раза больше, чем в высокоразвитых странах. Пос-

ле подорожания газа в Украине тоже начали задумываться и решать вопросы энергосбережения. Это и переход от мартеновского метода выплавки стали к конвертерному, и применение индивидуальных котелен в коммунальных хозяйствах, и более широкое использование в металлургии электроэнергии, применение инновационных технологий в промышленности. Короче говоря, Украина может занять достойное место среди развитых стран, если ее экономика будет развиваться по инновационному пути и будет конкурентоспособной; особенно проблема конкурентоспособности заострилась в связи с планами вступления Украины в ВТО. Сейчас в мире происходит глобальная конкуренция на всех уровнях (конкуренция стран, корпораций, организаций и специалистов). Международная организация стандартизации разработала систему стандартов ISO-2000-9000; в Европе также действуют стандарты EN 29001. Украинским товаропроизводителям необходимо знать, что не имея сертификата, подтверждения соответствия стандартам экспорт товаров затруднен или вообще невозможен.

Первым показателем в этих стандартах есть соответствие данного товара экологическим нормам, особенно сейчас, когда распространилась фальсификация спиртных напитков, минеральной воды, не соответствие экологическим и санитарным требованиям импортного мяса, рыбы и других продуктов. Так Грузия обвинила Россию, что та запретила ввоз вин из-за политики, а 10 мая сам Саакашвили принес фальшивое вино в парламент Грузии.

Экология и экономика связаны друг с другом и представляют две стороны медали. Народы осознают, что без достижения экологического равновесия не может быть долговременного экономического роста, а рост, как было сказано, возможен в Украине на инновационной основе, т.е. выпуск высокотехнологической наукоемкой продукции.

Несмотря на недостаточное финансирование Украина сохранила еще со времен СССР мощный научный потенциал: 1718 научных организаций, из них ВУЗов — 158. 9 апреля 2004 года Верховная Рада приняла программу инновационного развития экономики до 2013 года.

В связи с отсутствием средств, Украина не может развивать все направления научных исследований и инновационных технологий. Поэтому она должна использовать два типа стратегий в менеджменте. 1. Наступательную, в тех отраслях, где она занимает передовые позиции: аэрокосмическая отрасль, разработка новых материалов (инструмент на основе искусственных алмазов), военная техника, тяжелое машиностроение и самолетостроение.

Такая стратегия дает возможность завоевывать рынки стран, где покупают эту продукцию: космические проекты в Бразилии, самолетостроение в Иране и Ливии, военная техника.

Продукцію Ново-Краматорського заводу купують в 50-ти країнах, серед них Росія, Німеччина, Італія, Канада, Японія [2].

2. Друга інноваційна стратегія — імітаційна (бенчмаркінг), т.б. той шлях, по якому пішла Японія після Другої світової війни. Вони вивчали масив патентної міжнародної інформації, досвід іноземних компаній і на цій основі розробляли свої інноваційні проекти, наприклад, в електроніці.

По такому принципу в Україні розроблено нове покоління електровозів разом з німецькою фірмою "Сіменс" або комбайни в сільськогосподарському машинобудуванні.

3. Ще одним напрямком в менеджменті України є створення венчурного бізнесу за рахунок приватного капіталу там, де немає державного фінансування, або в важливих напрямках частно-державних підприємств.

Так, наприклад, в Росії в Нижньому Новгороді за рахунок приватного капіталу успішно була розроблена інноваційна система запалювання в двигателях газоперекачуючих станцій, а також малі риболовні судна для прибережного лову риби, а частно-державне фінансування використовується в авіапромисловості. Як говорив Пітер Друкер: "Немає неуспішних країн, є неуспішний менеджмент". Використовуючи вказані методи, активно виконуючи інноваційну методологію України може досягти стійкого розвитку. Україна по деяким напрямкам інноваційного розвитку має досягнення світового рівня.

ЛІТЕРАТУРА

1. Газета "Вечірні Вести" 26 квітня 2001 г.
2. Заховай П. та ін. Ринок науково-технічного потенціалу промисловості // Економіка України. — 2002. — № 2. — С. 22.
3. Семенов В. Ф. та ін. Екологічний менеджмент. — К., 2004.

УДК 519.24

АНДРЕЄВ М.В. — д. ф.-м. н.

БАЙЕСІВ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМ ВИЖИВАННЯ: ВИБІР СТАТИСТИЧНОЇ МОДЕЛІ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ДЛЯ ПОКРАЩЕННЯ ЯКОСТІ ПЕРЕДБАЧЕНЬ

Аналіз виживання пов'язаний з пошуком моделей для передбачення виживання пацієнтів або оцінки ефективності клінічного висновку. Ключовою частиною процесу побудови моделі є вибір змінних передбачення. Традиційним стосовно цього є застосування покрокової процедури, керованої низкою статистичних тестів значущості, вибору єдиної моделі та прийняття, на її основі, оптимального статистичного рішення. Однак, такий підхід ігнорує модельну невизначеність, яка може виявитись суттєвою у проблемі покращення якості передбачення.

У доповіді розглядається стандартна байєсова модель усереднення розв'язку цієї проблеми з розширенням її до аналізу виживання, та проводиться аналіз часткових байєсових факторів для моделі Кокса пропорційних ризиків. У прикладі враховується модельна невизначеність, і завдяки цьому покращується якість передбачення до такої міри, яка може бути клінічно оправданою та корисною. Запропоновано нову марковську слабо керовану модель невизначеності у проблемі виживання.

БАЙЕСОВА МОДЕЛЬ УСЕРЕДНЕННЯ

Типовий підхід до аналізу статистичних даних полягає у здійсненні правила вибору стохастичної моделі, що приводить до єдиної "кращої" моделі з подальшим прийняттям статистичного рішення, так, начебто, вибрана модель є істинною моделлю. Однак цим ігнорується невизначеність моделі, як такої, і, як наслідок, невизначеність стосовно кількісних характеристик, які представляють зацікавленість, може бути недооціненою.

Існує стандартне байєсове рішення цієї проблеми. Якщо позначити через $M = \{M_1, \dots, M_K\}$ множину усіх моделей, що розглядаються, і Δ — кількісну характеристику, наприклад, майбутнє спостереження або вигоду курсу акцій на фондовому ринку, тоді апостеріорний розподіл Δ за даними D має вигляд

$$P(\Delta | D) = \sum_{k=1}^K P(\Delta | M_k, D) P(M_k | D). \quad (1)$$

Це є середнє апостеріорних розподілів Δ за кожної моделі, зваженої відповідними апостеріорними ймовірностями моделі. У виразі (1) розподіл передбачення Δ , за заданої конкретної моделі M_k , є

$$P(\Delta | M_k, D) = \int P(\Delta | \theta_k, M_k, D) P(\theta_k | M_k, D) d\theta_k \quad (2)$$

і апостеріорний розподіл моделі M_k задається формулою Байєса

$$P(M_k | D) = [P(D | M_k) P(M_k)] / \sum_{k=1}^K P(D | M_k) P(M_k), \quad (3)$$

де

$$P(D | M_k) = \int P(D | \theta_k, M_k) P(\theta_k | M_k) d\theta_k \quad (4)$$

є інтегрована вірогідність моделі M_k , θ_k — вектор параметрів моделі M_k , $P(\theta_k | M_k)$ — апіорний розподіл θ_k за моделі M_k , $P(D | \theta_k, M_k)$ — вірогідність статистичних даних D та $P(M_k)$ — апіорний розподіл ймовірності того, що M_k — істинна модель. Усі ймовірності є неявно умовними на M — множині усіх стохастичних моделей, що розглядаються.

Стратегія дослідження прогнозової ймовірності (1) складається з декількох елементів, які мають бути визначені або обчислені, дослідження кожного з яких може викликати певні труднощі. У наступних параграфах обговоримо ці елементи, а саме:

1) Апіорний розподіл ймовірностей параметрів кожної моделі $P(\theta_k | M_k)$, що використовується у формулі (4).

2) Апостеріорна ймовірність кожної моделі $P(M_k | D)$, що міститься у формулі (3). Наведені тут інтеграли часто бувають високої розмірності і їх важко обчислювати. У зв'язку з цим використовується проста апроксимація, яка також відповідає розумному вибору апіорних параметричних розподілів.

3) Апіорний розподіл ймовірностей кожної моделі $P(M_k)$. Робиться простий вибір, що дає усім моделям рівні апіорні ймовірності та обґрунтовується, що він є раціональним. Обговорюється також виявлення більш інформативних апіорних розподілів.

4) Прогнозний розподіл ймовірностей кількісної характеристики, що нас цікавить, за кожною моделлю $P(\Delta | M_k, D)$, у формулі (1). Його представлено формулою (2), яку важко обчислити, і для цього використовується проста апроксимація.

5) Сума у формулі (1). Число моделей K може бути досить великим для явного обчислення суми, тут обговорюються два практичних розв'язки.

6) Широке застосування в аналізі виживання має модель пропорційних ризиків Кокса, для якої розподіл спостережень, а отже і вірогідність, є не повністю визначеними, і тому тут вживається часткова вірогідність статистичних даних. Виникає проблема стосовно формування апостеріорної модельної ймовірності, так і оцінювання якості передбачень. Ця проблема, як побачимо далі, має прості рішення у плані часткової вірогідності.

Апостеріорні ймовірності моделей

У регресивних моделях виживання аналітичне обчислення інтегралу (4) можливе лише виключно у деяких дуже простих випадках, а тому, в зв'язку з цим, виникає необхідність у деякого роду аналітичній або комп'ютерній апроксимації.

У регулярних статистичних моделях, тобто у тих, в яких оцінки максимальної вірогідності (ОМВ) — конзистентні та асимптотично нормальні, найкращий шлях апроксимації інтегралу (4) — застосування методу Лапласа. Метод Лапласа обчислення інтегралів ґрунтується на розкладі в ряд Тейлора дійснозначної функції $f(u)$ d -вимірного вектора u дає апроксимацію

$$\int e^{f(u)} du \approx (2\pi)^{d/2} |A|^{1/2} \exp\{f(u^*)\} \quad (5)$$

де u^* — значення u , на якому функція f досягає свого максимального значення, A — мінус зворотній гессіан для функції f , обчислений при $u = u^*$. Стосовно інтегралу (4), цей підхід дає [19]

$$P(D | M_k) \approx (2\pi)^{p_k/2} |\Psi|^{1/2} P(D | \hat{\theta}_k, M_k) P(\hat{\theta}_k | M_k) O(n^{-1}) \quad (6)$$

де p_k — розмірність вектора θ_k , $\tilde{\theta}_k$ — апостеріорна мода θ_k , Ψ_k — мінус зворотний гессіан для функції $h(\theta_k) = \log\{P(D|\theta_k, M_k)P(\theta_k|M_k)\}$, обчислений при $\theta = \tilde{\theta}_k$.

Цей вираз можна спростити, якщо перейти до логарифмів, зауваживши, що коли n досить велике, $\tilde{\theta}_k \cong \hat{\theta}$, де $\hat{\theta}$ позначається ОМВ та $\log|\Psi_k| = -d_k \log n + O(1)$, де d_k — розмірність моделі M_k , тобто число незалежно оцінюваних параметрів. Таким чином

$$\log P(D|M_k) = \log P(D|\hat{\theta}_k, M_k) - d_k \log n + O(1), \quad (7)$$

результат, отриманий Schwarz [22] іншим шляхом. У (7) n , зазвичай, характеризує загальне число випадків. Однак, для аналізу виживання n вибирається як загальне число не розглянутих випадків (випадкові смерті). Це обумовлено тим, що ψ_k — асимптотично дорівнює оберненій інформаційній матриці спостережень, яка в свою чергу асимптотично дорівнює числу випадків смерті, помноженому на постійну матрицю, як у випадку експоненціальної регресії так і моделі Кокса пропорційних ризиків [5].

Дійсно, вираз (7) набагато точніший у багатьох практичних застосуваннях, порівняно з точністю $O(1)$, що фігурує у цьому виразі. Для обчислення виразу (1), зокрема, коли при апроксимації використовуються вікна Оккама, у чому суть більшості порівнянь між моделями з подібними апостеріорними ймовірностями. Ці моделі часто дійсно подібні одна до одної (у сенсі поділу багатьох одних і тих же незалежних змінних), і часто вкладені або близькі до цього. Модельні порівняння ґрунтуються на байєсовому факторі $B_{jk} = p(D|M_j)/p(D|M_k)$, і вираз (7), взагалі кажучи, дає з точністю $O(1)$ апроксимацію до $\log B_{jk}$.

Однак, Kass&Wassermann, (див. посилання у [19]) показали, що коли M_j і M_k вкладені і кількість інформації в апіорному розподілі дорівнює кількості інформації в одному спостереженні, тоді помилка в апроксимації $\log B_{jk}$ порівняно з виразом (7) є $O(n^{-\frac{1}{2}})$, а не $O(1)$. Ця обставина має місце за "локального" припущення, а саме, що апостеріорний розподіл M_k сконцентрований близько до відповідного розподілу M_j . Це саме той випадок для більшості порівнянь, що цікавить дослідника, коли цього немає, то байєсів фактор стає вирішальним і менш подібна модель внесе менший вклад (або, у випадку вікна Оккама, жодного вкладу) у суму (1). Емпіричне доведення точності виразу (7) в узагальнених лінійних моделях здійснено Raftery, 1993, (див. посилання у [19]).

Апіорні ймовірності моделей

Коли є деяка інформація про вірогідність моделей, що розглядаються, то її беруть в якості апіорної ймовірності, прийнятої для "нейтрального" вибору. Коли число моделей є малим або невеликим, то це привабливо і зрозуміло. Однак, коли число моделей досить велике, то може виникнути сумнів про те, що цей вибір міг би мати неупереджені наслідки, як трапилось раніше з іншими "рівномірними" апіорними розподілами.

Spiegelhalter et al [23] приводять детальний аналіз вигід об'єднаних інформативних апіорних розподілів у байєсових інтелектуальних системах та демонструють покращені прогнози показники з інформативними апіорними розподілами. Якщо це доступно, то апіорна інформація може легко бути взята до уваги регулюванням апіорними ймовірностями моделей.

У різних проблемах вибору апіорна інформація часто набирає форми апіорних даних для включення змінної, а не для індивідуальної моделі. Припустимо, що це є тільки вигляд апіорної доступної інформації і що модель M_k визначається вектором $(\delta_{k1}, \dots, \delta_{kd})$, де $\delta_{ki} = 1$, якщо включена i -а змінна, та 0 — якщо ні. Тоді, якщо π_i — апіорна ймовірність того, що i -а змінна має ефект, і що апіорна інформація про різні змінні незалежна з деяким наближенням, то доцільно визначити згідно з Madigan&Raftery [15]

$$P(M_k) \propto \prod_{i=1}^d [\pi_i^{\delta_{ki}} (1 - \pi_i)^{(1-\delta_{ki})}]. \quad (8)$$

Апіорна інформація часто набуває вигляду сильних даних з попередніх досліджень щодо включення конкретної змінної. Якщо попередні дослідження об'єднали більш інформативну базу

про змінну, аніж є наразі, тоді розумним наближенням буде покладання відповідного $\pi_i = 1$ у виразі (8), а, отже, розглядати тільки моделі, які включають цей ризик-фактор. Ця апроксимація розумна у сенсі, що істинний апіорний розподіл π_i так близький до 1, що апостеріорна ймовірність буде також близькою до 1, майже незалежно від даних, які є наразі. Таким чином, покладання $\pi_i = 1$ дає можливість апостеріорному розподілу бути близьким до того, що відповідає істинному π_i (який дуже близький, але не цілком, дорівнює 1). Це забезпечує формалізм для загальної практики "регулювання" для конкретних незалежних змінних, навіть, коли поточні дані забезпечують незначне обґрунтування їх включення у модель. У практиці використання виразу (8) апіорні ймовірності моделі набувають вигляду: $\pi_i = 0, \frac{1}{2}$ або 1. Цього може бути недостатньо, і для малих множин даних у задачах з більш точним оцінюванням необхідно мати точніші апіорні ймовірності моделі.

У Madigan&Raftery [15] запропоновано метод байєсового усереднення, який дозволяє експертам виразити знання у термінах спостережуваних величин. Метод починається з рівномірного апіорного розподілу на модельному просторі, модернізує його, використовуючи образні дані за умови експертної області, та використовує модернізований апіорний розподіл для байєсового аналізу. Ibrahim&Laud, 1994, та Laud et al., 1992, (див. посилання у [19]), застосовують аналогічний підхід, але в контексті лінійних моделей. Gavasaar [8] використовує образні дані, аби модернізувати апіорний розподіл для біноміального параметра.

Дослідники байєсового аналізу розвинули методи отримання інформативних розподілів за допомогою спостережень декількох різних модельних ситуацій. Наприклад, процес Бернуллі (Winkler [27]), нормальні лінійні моделі (Kadane et al. [11]), а також Laskey&Black, 1989, узагальнені лінійні моделі Laud et al., 1992, (див. посилання у [19]) та аналіз виживання (Chaloner et al. [4]).

Апроксимація оцінки максимальної вірогідності та компоненти невизначеності

У виразі прогнозової ймовірності (1) можна скористатись співвідношенням

$$P(\Delta | M_k, D) \cong P(\Delta | M_k, \bar{\theta}, D_k) \quad (9)$$

аби апроксимувати інтеграл у (2). Це використовувалось у моделі невизначеності вигляду регресії часового ряду (Taplin [25]), яка дала добру апроксимацію у вирішенні його проблеми; цю ідею послідовно використовували Taplin&Raftery [26] та Draper [5].

Виникає необхідність подальшого дослідження, аби виявити, коли і чому це працює добре, і наступна евристика, що базується на декомпозиції апостеріорної дисперсії $Var[\Delta | D]$, може дати початкову базу для її вивчення. Нехай M позначає модель, що вибирається випадковим чином із M — множини згідно з апостеріорним розподілом ймовірностей $P(M | D)$, θ_M — її параметр та $E, Var, E_M, Var_M, E_{\theta_M}, Var_{\theta_M}$ — позначення математичних сподівань та дисперсій на вибірковому, модельному та параметричному просторах відповідно. Усі ці числові характеристики є умовними відносно вибірових даних D і для простоти у цьому параграфі буква D опускається у позначеннях.

Згідно з стохастичним численням, мають місце співвідношення [19]:

$$Var[\Delta] = E_M[Var(\Delta | M)] + Var_M[E(\Delta | M)], \quad (10)$$

$$Var[\Delta | M] = E_{\theta_M}[Var(\Delta | \theta_M, M)] + Var_{\theta_M}[E(\Delta | M)]. \quad (11)$$

Підстановка виразу (11) у вираз (10) дає

$$\begin{aligned} Var[\Delta] &= E_M[E_{\theta_M}\{Var(\Delta | \theta_M, M)\}] + E_M[Var_{\theta_M}\{E(\Delta | \theta_M, M)\}] + Var_M[E_{\theta_M}\{E(\Delta | \theta_M, M)\}] = \\ &= U_S + U_P + U_M, \end{aligned} \quad (12)$$

де U_S — вибіркова невизначеність, U_P — параметрична невизначеність, U_M — модельна невизначеність; представлення повної невизначеності (12) подано також у [5].

За евристичних обчислень у випадку вибору регресивних змінних мають місце такі апроксимації: $U_S = O(1)$, $U_P = O(n^{-1})$ та $U_M = O(pn^{-1})$, де p — число кандидатів незалежних змінних. За апроксимації оцінки максимальної вірогідності (9), ігнорується параметрична

невизначеність, тобто $U_p = 0$, і береться до уваги модельна невизначеність, оскільки це відповідає випадку, коли кількість регресивних змінних p досить велика.

Апроксимація також включає заміни U_S на $\hat{U}_S = E_M[Var(\Delta | \hat{\theta}_M, M)]$ та U_M на $\hat{U}_M = Var_M[E(\Delta | \hat{\theta}_M, M)]$ у кожному випадку вносяться в подальшому помилки порядку $O(n^{-1})$. Звідси випливає, що апроксимація може бути точнішою, якщо $f(\theta_M) = E[\Delta | \theta_M, M]$ та $g(\theta_M) = Var[\Delta | \theta_M, M]$ є відносно нечутливими до точної величини θ_M , або коли n досить велике, за умови, що $E_M[f'(\hat{\theta}_M)^2]$ та $E_M[g'(\hat{\theta}_M)]$ є досить малими.

ПРОБЛЕМИ ВИБОРУ СТАТИСТИЧНОЇ МОДЕЛІ ДЛЯ ПЕРЕДБАЧЕНЬ

Коли число кандидатів незалежних змінних p досить велике, то число моделей K є досить громіздким ($K = 2^p$ за відсутності інших обмежень), у цьому випадку вираз (1) не можна обчислити прямим чином. Розглянемо два способи, якими можна обійти ці труднощі.

Перший спосіб включає застосування алгоритму Occam's Window (вікна Оккама) у статті [15]. В основі цього алгоритму лежать два принципи. По-перше, моделі порівнюються, і коли модель набагато гірше відповідає статистичним даним порівняно з іншою, кращою відповідністю, моделлю, тоді ця модель дискредитується і більше не розглядається. Таким чином, моделі, що не належать до множини

$$A = \left\{ M_k : \frac{\max_i \{P(M_i | D)\}}{P(M_k | D)} \leq C_1 \right\}, \quad (13)$$

мають бути вилучені з рівняння (1), постійна C_1 вибирається аналітиком. У прикладах вибирають $C_1 = 20$.

По-друге, апелюючи до Occam's Window, вилучають моделі, які отримують менше (або набагато менше) підтримки від статистичних даних, ніж їх простіші підмоделі. Формально, також вилучаються із виразу (1) моделі, що належать до множини

$$B = \left\{ M_k : \exists M_l \in U, M_l \subset M_k, \frac{P(M_l | D)}{P(M_k | D)} > C_2 \right\}. \quad (14)$$

Зазвичай, $1 \leq C_2 \leq C_1$. У доповіді [19] розглядаються дві версії вікна Оккама: а) економна версія, для якої $C_2 = 1$ та в) симетрична версія, для якої $C_2 = C_1$.

Тоді вираз (1) переписується у вигляді

$$P(\Delta | D) = \frac{\sum_{M_k \in U} P(\Delta | M_k, D) P(D | M_k) P(M_k)}{\sum_{M_k \in U} P(D | M_k) P(M_k)}, \quad (15)$$

де

$$U = A \setminus B \quad (16)$$

Це набагато зменшує кількість моделей у сумі виразу (1) і наразі все, що вимагається — це відшукати стратегію ідентифікації моделей в U -множині моделей. В основі пошуку стратегії лежать два подальших принципи. По-перше, якщо відхиляють модель, то мають відхилятися усі її підмоделі. Другий принцип — "Occam's Window" стосується інтерпретації відношення апостеріорних модельних ймовірностей $P(M_1 | D) / P(M_0 | D)$. Суть ідеї полягає у тому, що коли виявляється більш вірогідною модель M_0 за даних D , тоді відхиляється модель M_1 , а для відхилення моделі M_0 вимагається переконливе доведення більшої вірогідності M_1 стосовно даних D . Якщо доведення непереконливе (зниження у вікні Оккама), то жодна з моделей не відхиляється.

Ці принципи повністю визначають стратегію. Зазвичай, економна версія Occam's Window зменшує число членів у формулі (1) до 25, а часто лише і до 2. Симетрична версія Occam's Window, як правило, включає більшу, але все ще керовану множину моделей. У статті [15] дано детальний опис алгоритму.

Другий підхід до апроксимації виразу (1) — застосування методу композиції Монте Карло на ланцюгу Маркова (MCMC) — MC³ — моделі, розробленої Madigan & York (див. посилання у [19]).

MC^3 генерує стохастичний процес у просторі моделей. Ми не наводимо прикладу MC^3 -моделі, а аналогічне питання про те, як MC^3 -модель адаптувати в контексті аналізу виживання, досліджував A.Andreev [23].

Оцінювання якості передбачення

Вимірювання ефективності стратегії вибору стохастичної моделі ґрунтується на здатності передбачення за вибраною моделлю майбутніх спостережень. При цьому появляється можливість порівняння якості передбачень, що ґрунтуються на байєсовій моделі усереднення з якістю передбачень за будь-якої однієї моделі, яку аналітик міг би розумно вибрати.

Для вимірювання якості передбачення проводиться випадкове розбиття множини усіх статистичних даних на дві підмножини. Безпосередньо обчислюється вираз (1), а також вираз (15) за допомогою Occam's Window, використовуючи одну підмножину даних, названу множиною побудови, яку позначають через D^B . Далі, співставленням очікувань та реальних вибірових даних, обчислюють якість передбачення, використовуючи тестову множину даних, що відповідає другій частині даних, що залишилась, яку позначають через $D^T = D \setminus D^B$.

В цих рамках оцінюють якість передбачення, користуючись логарифмічно рахунковим правилом Good [10], яке базується на умовній ординаті передбачення (див. посилання у [19]). А саме, вимірюють здатність передбачення конкретної моделі M її розрахунковим передбаченням у вигляді

$$\sum_{d \in D^T} \log P(d | M, D^B) \quad (17)$$

Аналогічно, вимірюють якість передбачення для байєсової моделі усереднення у вигляді

$$\sum_{d \in D^T} \log \left\{ \sum_{M \in U} P(d | M, D^B) P(M | D^B) \right\}. \quad (18)$$

де U — множина усіх моделей, або для Occam's Window, — множина вибраних моделей. У виразі (17) застосовується апроксимація (9).

Пізніше буде описана модифікація цього підходу для моделі Кокса пропорційних ризиків.

НЕВИЗНАЧЕНІСТЬ МОДЕЛІ У ЕКСПОНЕНЦІАЛЬНІЙ РЕГРЕСІЇ З ЦЕНЗУРУВАННЯМ

Спочатку розглянемо невизначеність моделі у формі експоненціальної регресії з цензуруванням. Нехай $f(t)$ — щільність ймовірносного розподілу для часів виживання, $F(t)$ — їх кумулятивна функція розподілу ймовірностей, $S(t) = 1 - F(t)$ — функція розподілу ймовірностей тих пацієнтів, що залишились живими, і $h(t) = f(t)/S(t)$ — рівень ризику. В експоненціальній регресивній моделі рівень ризику описується логарифмічно лінійною функцією $h_i = \exp(x_i^T \beta)$, де x_i — вектор статистичних змінних для i -го індивідууму, β — невідомий постійний вектор коефіцієнтів.

При оцінюванні вектора β припускається, що статистик має дані $(t_i, w_i), \dots, (t_n, w_n)$, де t_i — тривалість часу спостереження за i -м індивідуумом, $w_i = 1$ у випадку смерті індивідууму та $w_i = 0$, якщо спостереження цензурувалось. За відсутності цензурування, це узагальнена лінійна модель із залежною змінною t_i , незалежними змінними x_i , логарифмічним зв'язком та експоненціальною (або гамма) помилкою.

За присутності цензурування це вже не той випадок, але ще можна записати як узагальнену лінійну модель, хоча цілком іншої форми, у якій w_i — залежна змінна, незалежні змінні x_i , логарифмічна функція зв'язку, пуассонова помилка та логарифмічний час t_i Aitkin et al., (див. посилання у [19]). Тоді можна отримати оцінки максимальної вірогідності, використовуючи будь-яку програму оцінювання узагальненої лінійної регресивної моделі та апроксимаційний підхід до вибору моделі невизначеності, що розглянуто раніше. Експоненціальні регресивні моделі з цензуруванням розглянуто у [17,18].

МОДЕЛЬНА НЕВИЗНАЧЕНІСТЬ У МОДЕЛІ КОКСА ПРОПОРЦІЙНИХ РИЗИКІВ

У регресивній моделі Кокса пропорційних ризиків, рівень ризику для i -го індивідууму має вигляд $h_i(t) = \lambda_0(t) \exp(x_i^T \beta)$, де $\lambda_0(t)$ — невідома кусково-лінійна функція, загальна для усіх індивідів. Оцінювання β базується на частковій вірогідності, а саме

$$PL(\beta) = \prod_{i=1}^n \left(\frac{\exp(x_i^T \beta)}{\sum_{l \in R_i} \exp(x_l^T \beta)} \right)^{n_i}, \quad (19)$$

де R_i — множина індивідів, що підлягають ризику на відрізку часу t_i (т.зв. множина ризиків), Sox [2,3]. У виразі (19) припускається, що не існує зв'язку між відрізками часу, на яких настає смерть.

Часткові байсові фактори

Для регресивної моделі Кокса пропорційних ризиків $\theta = (\beta, \lambda)$ є невідомим параметром, де $\lambda = \{\lambda_0(t) : t \in R_+\}$. Для цієї моделі використовується часткова вірогідність (19) як вірогідність для β з інтегруванням λ та заміною виразу (4) на

$$P(D | M_k) = \int PL(\beta_k) P(\beta_k | M_k) d\beta_k. \quad (20)$$

Якщо користуватись формулою (20), то відношення, які мають вигляд $B_{jk} = P(D | M_j) / P(D | M_k)$, називаються частковими байсовими факторами, оскільки вони базуються на частковій, а не повній вірогідності.

Існує два евристичних оправдання для апроксимації (20). Перша належить Kalbfleisch [12], який показав, що коли апіорний розподіл для λ є гамма-процес, тоді з точністю до першого порядку має місце апроксимація

$$P(\beta | D) = \int P(\beta, \lambda | D) d\lambda \approx KPL(\beta), \quad (21)$$

коли апіорний розподіл λ є розсіяним [14].

Таким чином, формула (20) зводиться до інтегрування за λ , а також за β_k , аби сформувати інтегровану вірогідність з точністю до постійної величини K у формулі (21). Ця константа знищується, коли обчислюються апостеріорні ймовірності моделей та байсові фактори, тому що вони включають відношення інтегрованих вірогідностей.

Друге оправдання полягає у тому, що часткова вірогідність (19) дійсно стає повною вірогідністю, якщо частина даних знімається, а саме, ті відрізки часу, на яких настає смерть. Це є повна вірогідність для частини даних, що містить як порядок, у якому індивіди помирають, так і множини ризиків, що відповідають кожній смерті. Коли це отримано у такий спосіб, то говорять про маргінальну вірогідність [19], [12], це не слід плутати з інтегрованою вірогідністю (4), яку інколи теж називають маргінальною вірогідністю. Тоді заміна формули (4) на (20) зводиться до використання стандартної модельної невизначеності, розглянутої вище; різниця лише у тому, що використовується редукована множина даних. Частина знятих даних, зазвичай, є неінформативними для параметра β , і вони відповідають конкурентним моделям [6, 16].

Ritter & Tanner [20] та Carlin et al. (1993) (див посилання у [19]), також використовували часткову вірогідність замість повної вірогідності для байсового оцінювання моделі Кокса пропорційних ризиків.

Оцінювання якості передбачення: частковий передбачуваний рахунок

Розрахункові передбачення вигляду (17), (18), що наведені вище, для регресивної моделі Кокса пропорційних ризиків, не можна легко обчислити, оскільки вимагається прогнозна ймовірність часу виживання у тестовій множині, яка не оцінюється явно, як частина процесу ідентифікації моделі Кокса. Тоді як функція розподілу тих, що залишилися живими, $S(t)$, може бути оцінена безпосередньо без труднощів, наприклад у Bleslow [1], то оцінювання рівня ризику набагато складніше.

Замість введення ідеї часткової вірогідності в [19], ця проблема обходиться введенням часткового передбачуваного рахунку. Основна ідея полягає у тому, що вимірюється якість правила

передбачення того, які з індивідів у тестовій множині, хто у ризиковій множині у час відмови помирає за умови, що з одним із них це трапляється. Частковий передбачуваний рахунок відрізняється від передбачуваного рахунку тим, що останній вимірює те, як добре прогнозується кожний час виживання у тестовій множині статистичних даних.

Таким чином, міра здатності передбачення конкретної регресивної моделі Кокса пропорційних ризиків M визначається її частковим передбачуваним рахунком, а саме

$$\sum_{t_j \in D^T} \log P[\text{смерть у } t_j | R_j^T, \text{смерть у тест множ у } t_j, M, D^B], \quad (23)$$

та якість передбачення байсової моделі усереднення виражається як

$$\sum_{t_j \in D^T} \log P[\text{смерть у } t_j | R_j^T, \text{смерть у тест множ у } t_j, M, D^B] P(M | D^B). \quad (24)$$

Приклад застосування результатів досліджень на практиці

Вигоди від урахування моделі невизначеності можна оцінити для декількох різних класів моделей [19]. Розглядається аналіз результатів для чотирьох множин даних, а підсумок наводиться у таблиці, використовуючи абсолютне зростання передбачуваного рахунку, а також його інтерпретацію в термінах середньої передбачуваної ймовірності. У кожному випадку, байсова модель усереднення покращила якість передбачень.

Таблиця покращень якості передбачень.

Вибіркові дані	Модель	δ	n_{test}	% зростання ймовірності передбачення та % покращення
1. Коронарні фактори ризику	Дискретна графічна	29.8	1381	2.2 10
2. Злочинність та покарання	Лінійна регресія	11.0	23	61.3 45
3. Рак легенів	Експоненціальна регресія	1.1	62	1.8 10
4. Цироз печінки	Регресія Кокса	2.7	155	1.8 10

У таблиці введено такі позначення:

δ покращення (часткового) передбачуваного рахунку;

n_{test} кількість індивідів у тестовій множині даних;

% зростання ймовірності передбачення, що дорівнює виразу $100(\exp(\delta / n_{\text{test}}) - 1)$

Існує багато робіт стосовно модельної невизначеності, яка застосовується в аналізі виживання; а саме, оглядові статті Kass&Raftery (1994), (див. посилання у [19] та Draper [5]. Ідея модельного розширення незастосовна безпосередньо до невизначеності стосовно вибору регресивних змінних, але вона може бути корисною для невизначеності щодо моделі ризику у параметричному аналізі виживання. Декілька стандартних моделей для часу відмови або неполадки (експоненціальний -, Weibull — та gamma — розподіли) є спеціальними випадками узагальненого розподілу Stacy [24], який можна використати для неперервного модельного розширення; а узагальнений F — розподіл Prentice [18] був би навіть більш загальним вибором.

George&McCulloch [9] розвинули метод стохастичного пошуку вибору змінної, який за ідеєю близький до MC^3 — методу. Це розвинення стосувалося теорії лінійної регресії, але можливо могло б бути використано і в аналізі виживання. Вони визначили ланцюг Маркова, який рухається у модельному та параметричному просторах одночасно. Однак, аби зробити ланцюг незвідним, їх метод в дійсності не вилучить передбачення з повної моделі, але встановить його близьким до нуля з великою ймовірністю. Якщо ця ймовірність досить велика, то алгоритм не завжди збігається, і не можна дати інтерпретацію результатам. Розглянуті вище підходи визначення моделей невизначеності обходять цю проблему завдяки інтегруванню по параметричному простору.

СТОХАСТИЧНА СЛАБКОКЕРОВАНА P_e^f – МОДЕЛЬ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ У ПРОБЛЕМІ ВИЖИВАННЯ

Тут мова йде про усталений, здоровий спосіб життя та оптимальні слабкокеровані збурення, що відповідають максимальній вигоді; при цьому захворювання розглядається як збурення, яке за допомогою стратегії лікування, що сприяє процесу виживання, можна розглядати як слабкокероване збурення. Розглядається адаптивний марковський процес рішень для слабкокерованих стохастичних (марковських та напівмарковських) P_e^f –моделей, які можуть бути використані в якості моделі виживання. Тут $P_e^f = P_0 - \varepsilon P_1^f$, де матриця перехідних суб'єктивних ймовірностей P_0 описує усталений процес виживання; матриця збурень P_1^f описує статистичну динаміку збурень усталеного процесу виживання, яка залежить від стратегії f або процесу марковських рішень в умовах стохастичної невизначеності стану природи виживання; ε — малий параметр.

У [29] досліджено байєсів підхід до розв'язання проблеми марковських процесів рішень в умовах стохастичної невизначеності, коли невідомі перехідні суб'єктивні ймовірності динаміки виживання слабо збурені, і тільки саме збурення залежать від стратегії рішень. Для слабкокерованої P_e^f – моделі побудовано оптимальний марковський процес рішень, який є стаціонарним, розглядається у дискретному часі, з скінченням, зліченим або вимірним фазовим простором, та базується на принципі декомпозиції проблем ідентифікації елементів матриці P_e та оптимізації стратегії f , або що те саме, ідентифікації елементів матриці "оптимальних" збурень $P_e^{f^*}$, що відповідає оптимальній стратегії f^* —якісному менеджменту прийняття статистичних рішень.

У нашій постановці оптимальна стратегія f^* є стратегією геджування ризику виживання в умовах стохастичної невизначеності стану природи виживання, оскільки матриця збурень $P_1^{f^*}$ описує саме таку невизначеність стану природи виживання, яка згідно з статистичним аналізом слабкокерованої P_e^f –моделі найбільш сприятлива для усталеного процесу виживання, і описується матрицею перехідних суб'єктивних ймовірностей $\hat{P}_0$ (оцінкою матриці перехідних суб'єктивних ймовірностей P_0); а стосовно критерію оптимізації ризику виживання, то стратегія f^* забезпечує мінімальний ризик. Інакше кажучи, стратегія f^* мінімізує ризик, обумовлений динамікою статистичної невизначеності стану природи виживання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Breslow N. Analysis of survival data under the proportion hazards model. // *Int. Stat. Rev.* — 1975. — 43. — P. 45–58.
2. Cox D. R. Regression models and life tables. // *J. R. Statist. Soc. B* — 1972. — 34. — P. 187–220.
3. Cox D. R. Partial likelihood. // *Biometrika*. — 1975. — 62. — P. 269–276.
4. Chaloner K. M., Church T., Louis T. A., Matis J. P. Graphical elicitation of a prior distribution for a clinical trial. // *The Statistician*. — 1993. — 42. — P. 341–353.
5. Draper D. Assessment and propagation of model uncertainty. // *J. R. Statist. Soc. B* — 1994. — 56.
6. Efron B. Efficiency of Cox's likelihood function for censored data. // *J. Amer. Statist. Ass.* — 1977. — 72. — P. 557–565.
7. Garthwaite P. H., Dickey J. M. An elicitation method for multiple linear regression models. // *Journal of Behavioral Decision Making*. — 1991. — 4. — P. 17–31.
8. Gavasakar U. A comparison of two elicitation methods for a prior distribution for a binomial parameter. // *Management Science*. — 1988. — 34. — P. 784–790.
9. George E. I., McCulloch R. E. Variable selection via Gibbs sampling. // *J. Amer. Statist. Ass.* — 1993. — 88. — P. 881–889.
10. Good I. J. Rational Decisions. // *J. R. Statist. Soc. B*. — 1952. — 14. — P. 107–114.
11. Kadane J. B., Dickey J. M., Winkler R. L., Peters S. C. Interactive elicitation of opinion for a normal linear model. // *J. Amer. Statist. Ass.* — 1980. — 75. — P. 845–854.
12. Kalbfleisch J. D. Nonparametric Bayesian analysis of survival time data. // *J. R. Statist. Soc. B* — 1978. — 40 — P. 214–221.
13. Kalbfleisch J. D., Prentice R. L. Marginal likelihoods based on Cox's regression and life model. // *Biometrika*. — 1973. — 60. — P. 267–278.
14. Kalbfleisch J. D., Prentice R. L. The Statistical Analysis of Failure Time Data. New York: Wiley. — 1980.

15. Madigan D., Raftery A. E. Model selection and accounting for model uncertainty in graphical model using Occam's window. // *J. Amer. Statist. Ass.* — 1994.
16. Oakes D. The asymptotic information in censored survival data. // *Biometrika*. — 1977. — 64. — P. 441–448.
17. Prentice R. L. Exponential survival models with censoring and explanatory variables. // *Biometrika*. — 1973. — 60. — P. 279–288–614.
18. Prentice R. L. Discrimination among some parametric models. // *Biometrika*. — 1975. — 62. — P. 607–614.
19. Raftery A. E., Madigan D., Volinsky C. T. Accounting for Model Uncertainty in Survival Analysis Improves Predictive Performance. / Fifth International Meeting on Bayesian Statistics. Invited Papers. Alicante (Spain). — 1994. — P. 275–300.
20. Ritter C., Tanner M. A. Facilitating the Gibbs sampler: The Gibbs stopper and the Griddy-Gibbs sampler. // *J. Amer. Statist. Ass.* — 1992. — 87. — P. 861–868.
21. Savage I. R. Contribution to the theory of rank order statistics. The "trend" case. // *Ann. Math. Statist.* — 1957. — 28. — P. 968–977.
22. Schwarz G. Estimating the dimension of a model. // *Ann. Statist.* — 1978. — 6. — P. 461–464.
23. Spiegelhalter D. J., Dawid A. P., Lauritzen S. L., Cowell R. G. Bayesian analysis in expert systems. // *Statistical Science*. — 1993. — 8. — P. 219–283.
24. Stacy E. W. A generalization of the gamma distribution. // *Ann. Math. Statist.* — 1962. — 33. — P. 1187–1192.
25. Taplin R. H. Robust likelihood calculation for time series. // *J. R. Statist. Soc. B* — 1993. — 55. — P. 829–836.
26. Taplin R. H., Raftery A. E. Analysis of agricultural field trials in the presence of outliers and fertility jumps. // *Biometrics* — 1994.
27. Winkler R. L. The assessment of prior distributions in Bayesian analysis. // *J. Amer. Statist. Ass.* — 1967. — 62. — P. 1105–1120.
28. Andreev A. Nonparametric Statistical Modeling of Recurrent Events: A Bayesian Approach. *Ph.D. Dissertation*. — 2000. — Division of Biometry Rolf Nevanlinna Institute and Faculty of Science University of Helsinki. — 81 p.
29. Андреев М. В. Адаптивне керування слабкокерованими марковськими та напівмарковськими моделями у дискретному часі. // Системні дослідження та інформаційні технології. — 2003. — 2. — С. 92–107.

УДК 159.923.2

ГРИДКОВЕЦЬ Л.М. — к. психол. н.

ПОХІДНІ ЧИННИКИ ВПЛИВУ НЕГАТИВНИХ ТЕНДЕНЦІЙ НА САМОРОЗВИТОК ТА РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ У ГУМАНІСТИЧНИХ ПРОФЕСІЯХ

Кожна професія відзначається наявністю певних складових ризику. Існує ціла класифікація професійних хвороб суб'єкта будь-якої фахової галузі. Проте, з огляду на спеціалізацію кафедри психології, хотілося б детальніше зупинитися на особливостях деструктивних ймовірних процесів пов'язаних з культурною реальністю професійного самовизначення психологів та фахівців суміжних з психологією галузей, зокрема педагогіки та медицини.

Основний принцип, який проголошують представники зазначених профілів, "не нашкодь!" Їхня спорідненість проявляється в тому, що психолог, педагог та лікар вступають у взаємодію з іншою людиною на близькій психологічній дистанції. Кожен із них, у свою чергу, проєктує на об'єкт взаємодії свій власний внутрішній світ, тобто, свої власні цінності, цноти, а також -- недоліки, фіксації, неприйняття і, навіть, хвороби. Крім того, кожен із зазначених фахівців виступає, окрім професійно-фахової сфери, в полі психосексуальної культурної реальності, оскільки жодна людина не може існу-

вати поза межами власної статі. Гендерна та сексуальна поведінка особистості може як сприяти, так і заважати професійному становленню індивіда. Професійна діяльність вихователів, педагогів, психологів і, навіть, лікарів є одним з найвагоміших ланок психосексуального становлення молодого покоління. Неупорядковане статеве життя, негативне ставлення до подружньої єдності, демонстративно-компенсаторна поведінка вчителя чи психолога сприяють деформації психосексуальної культури учня, або, відповідно, клієнта.

Не секрет, що в сучасних середніх навчальних закладах до 70%-80% вчителів розлучені, або мають конфліктні родини. За неофіційним опитуванням працівників різних шкіл Харківського району м. Києва, в деяких старших класах питома вага дітей з розлучених родин сягає 90%. Подібні негативні тенденції в суспільстві сприяють створенню подвійної моралі у підростаючого покоління, знеціненню подружньої єдності, деформації психосексуального простору людини.

Практика консультування кризових подружніх пар дала змогу виявити певну негативну тенденцію сьогодення: руйнуючий характер деяких педагогічних колективів (з високою питомою вагою самотніх працівників) на родинне життя нових працівників. До подібної групи "ризик", в першу чергу, потрапляють педагоги, що до перекваліфікації тривалий час працювали в інших установах та галузях (військові, біологи, економісти, прикладні математики, тощо), або жінки, які протягом багатьох років перебували у відпустці по догляду за дітьми. Деформація психосексуального простору педагога виливається в його компенсаторну поведінку, де власна недосконалість видається за нор-

му, або навіть за цноту. Відсутність розуміння поведінкової компенсаторності колег новими перекваліфікованими викладачами створює в них ілюзію нормативності подібної поведінки і негативно відбивається на їхньому світогляді, деформуючи поле морально-ціннісних установок, що призводить до формування неадекватних егоцентрованих потребо-мотиваційних запитів щодо власної родини.

Наведемо порівняльну таблицю чотирьох інтегрованих фахово-орієнтованих показників, що були отримані нами протягом 1998-2001 років на базі ЗАТ "СІМФ" при роботі з кризовими подружніми парами, де ініціатором звернення до психолога був чоловік (таб. 1.)

Таблиця 1

Особистісні установки представників медичних та педагогічних професій при подоланні кризових ситуацій в родині

Професія дружини	1. Усвідомлення необхідності психологічної допомоги		2. Відмова від допомоги психолога		3. Формальна згода на допомогу фахівця		4. Максимальне докладання зусиль для збереження родини	
	Кіл. ос.	Відсот.	Кіл. ос.	Відсот.	Кіл. ос.	Відсот.	Кіл. ос.	Відсот.
Медик (12 осіб)	6	50%	1	8,3%	1	8,3%	10	83,4%
Педагог (11 осіб)	10	90,9%	2	18,2%	7	63,6%	2	18,2%

Наведені дані наочно демонструють певні тенденції, які характеризують міру ризику у розбудові родинного простору представниками двох професійних напрямів. Попри те, що культурно-освітній рівень педагогів та медиків є достатньо спорідненим в контексті фактору гуманізації, в моменти переживання криз педагоги значно швидше усвідомлюють необхідність у психологічній допомозі (91% проти 50%), проте готові звернутися за допомогою лише 18% представників цієї професії на противагу медичним працівникам у яких цей показник складає 83%. Тобто, як бачимо, представники педагогічної сфери схильні до більш формального вирішення проблеми ніж до конкретного її розв'язання. Безперечно, зазначені показники не можуть розглядатися в якості офіційних результатів дослідження, оскільки останнє не було валідним. Подібні цифри, скоріше за все мають право на визнання лише в контексті пілотажного дослідження, на меті якого – привернути увагу до подальшого вивчення цієї проблеми не тільки досвідчених фахівців, але й молодих науковців.

За нашими спостереженнями, серед викладачів старших класів питома вага розлучених значно більша, ніж серед вчителів початкової школи. Але на даний момент не існує ґрунтовних досліджень з цієї тематики. Ми можемо лише припустити, що подібний розподіл до певної міри пояснюється більш уособленим характером роботи вчителя молодших

класів та наявністю його комунікативної активності переважно в межах міні-підколективу, що складається з вчителів початкової школи.

Якщо ми проаналізуємо кризові родини з якими довелося працювати в сфері психологічного консультування, то зможемо виділити вагомий відмінності, що знаходять відбиток у детермінації джерел ризику виникнення конфлікту у зазначених професіях.

Проте, для більш виважених заключень зазначимо, що будь-яка культурна реальність особистості має дві сфери прояву: внутрішніх суб'єктних рефлексій та суб'єкт-суб'єктних взаємодій.

Сфера внутрішніх рефлексій характеризує міру і процес прийняття суб'єктом власної особистісної неповторності, власної статевої, внутрішніх настанов, цінностей, вольових прагнень, потенційної здатності до любові як до себе, так і до оточуючих тощо.

Сфера зовнішніх суб'єктних-суб'єктних взаємодій визначається наявною здатністю суб'єкта до прийняття іншої неповторної особистості у всьому її спільно-відмінно-індивідуальному комплексі, адекватністю до подразнення чи ситуації поведінки, презентативністю тощо. Дана сфера знаходить відображення в підсистемах: "суб'єкт-батьки", "суб'єкт-партнер", "суб'єкт-нащадок", "суб'єкт-суспільство", "суб'єкт-група" [1]. До категорії групи ми зараховуємо навчальні, виробничі, творчі

колективи, неформальні утворення, зокрема компанії, тощо.

То ж повертаючись до джерел ризику виникнення конфліктів у родинах зазначених професій, можемо зауважити: у педагогічних працівників зазвичай джерело негаразду лежить у сфері внутрішньої суб'єктної рефлексії, натомість у медиків – у сфері зовнішньої суб'єкт-суб'єктної взаємодії.

Спробуємо пояснити зазначені факти. Проте нагадаємо, що виявленні відмінності поки що фігурують на рівні наукової гіпотези і на даний момент не знайшли достатнього підтвердження у науковому експерименті. Останнє не тільки не заважає, але й спонукає нас до більш глибокого вивчення проблеми та аналізу дотичних до тематики досліджень.

У ході професійної діяльності не тільки ми суб'єктивізуємо професію, але й вона накладає відбиток на наш внутрішній світ. Так попри всю шляхетність педагогіки, слід зазначити, що робота на позиції "знавця" (а саме в таких умовах працює вчитель), негативно позначається на здатності особистості до критичності щодо власних настановчих позицій. Постійне оцінювання інших, як вимушений акт, тісно пов'язаний з професійною діяльністю, не рідко призводить до деформації у особистості простору внутрішніх суб'єктних рефлексій. А звідси – домінуюча впевненість у власній правоті, прагнення диктувати умови взаємодії. І першими, хто потрапляє в групу ризику неадекватного реагування вчителя, – його чоловік (дружина), власні діти, батьки, і досить часто близькі друзі. Звісно, подібні негаразди мінімізовані у викладачів, які будують свої стосунки з учнями, студентами на засадах взаємоповаги та демократичності. Проте загроза синдрому "всезнайства" однак присутня і у них.

Якщо ми зацентруємо увагу на джерелі родинних негараздів у представників медичної сфери, то побачимо, що, в переважній більшості випадків, воно лежить у сфері зовнішньої суб'єкт-суб'єктної взаємодії. Медик, на відміну від представника педагогічної сфери, не працює у сталій соціально-суспільній групі (окрім медичного колективу). Не тільки він безпосередньо впливає на своїх пацієнтів, але й пацієнти безпосередньо впливають на нього.

Лікарям досить часто доводиться окрім професійних послуг надавати хворим різного роду поради, перед цим уважно вислуховуючи їхні проблеми, які далеко не завжди пов'язані з приводом звернення до даного фахівця. Проте, далеко не всі медики готові до близького психологічного контакту зі своїм пацієнтом. Нерідко вплив останнього на свідомість, а ще точніше на підсвідомість, лікаря може мати негативний характер. Наприклад: постійні скарги пацієнтів на зради подружніх парт-

нерів з часом можуть призвести до формування у самого медика недовіри до власного чоловіка чи дружини. Крім того, у представників медицини є ще один "спокуюшальний фактор", а саме: оголення пацієнтів. У звичайних умовах ця особливість професійної діяльності сприймається індивідом в якості невід'ємної складової фахової реалізації і не викликає будь-яких сексуально-емоційних хвилювань. Натомість, в моменти переживання особистістю вікових криз, тимчасових родинних негараздів може відбуватися зміна у її сприйманні, вибиваючи з колії адекватного до ситуації сприйняття та реагування.

Психологія, як фах, займає особливе місце на науково-практичному небосхилі професійної презентативності. Вона є спорідненою в однаковій мірі як з педагогікою, так і з медициною. Тож і похідні чинники впливу негативних тенденцій щодо саморозвитку та розвитку психолога як фахівця тотожні тим, які зазнають педагоги та медики разом. Тобто це обидві сфери: внутрішньої суб'єктної рефлексії і зовнішньої суб'єкт-суб'єктної взаємодії. З одного боку у психолога може виникати відчуття "всезнайства" та "всерозумійства", а з іншого – нездатність відокремити власне Я від Я свого клієнта, що призводить до деформації всієї культурної реальності психолога як особистості.

Особливої гостроти проблема збереження цілісності особистості набуває за умов, що переважна більшість студентів (до 70%) обирають за фах психологію, в першу чергу, в якості механізму вирішення власних проблем. Якщо внутрішні особистісні проблеми студента-психолога не вирішуються в межах навчального закладу, то потім вони не тільки трансформуються у професійну діяльність, але й закріплюються на рівні нормативів у власному життєтворенні даної особистості.

Єдиний шлях уникнення впливу негативних факторів – це шлях постійного саморозвитку та самопізнання особистості, що не можливе без пізнання нею власного покликання, власного сенсу та смислу життя. Психолог не може дозволити собі зупинитися у своєму не тільки професійному, але й у загально-людському розвитку, гальмувати процеси розбудови власної культурної реальності. Якщо психологу починає здаватися, що він добре знає людей і завжди може передбачити їхні реакції, слід міняти професію, бо інакше ми маємо справу із явищем "професійного вигорання".

ЛІТЕРАТУРА

1. Гридковець Л. М. Формування психосексуальної культури студентської молоді 17-19 років // Автореф. дис. канд. психол. наук за січ. 19.00.07 – К.: ІПППО АПНУ, 2004. – 21 с.
2. Малкина-Пых И. Г. Семейная терапия: справочник практического психолога. М.: Эксмо, 2005. – 990 с.

КОНКУРЕНТОЗДАТНІСТЬ, ОБЛІК І АНАЛІЗ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

УДК 330.322(477)

ПАНЧЕНКО М. П. — д-р екон. наук, професор

КОРОГОВА О. О. — асистент

ВОЛОШИНА Н. О. — студент

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ РЕКРЕАЦІЙНИХ КОМПЛЕКСІВ АУТОНОМНОЇ РЕСПУБЛІКИ КРИМ

Вступ

Однією з важливіших проблем економічного розвитку держави є найбільш повне використання потенціалу регіонів. За оцінками регіональної інвестиційної привабливості оцінюються перспективи розвитку інвестиційного клімату держави. У свою чергу, інвестиційна привабливість країни значною мірою залежить від стабільності законодавства. Конкуренція за залучення прямих іноземних інвестицій, що поступово розвивається між державами, стимулює створення сприятливого інвестиційного клімату. Світовий економічний розвиток сьогодні характеризується глобалізацією ринків капіталу з одночасною інвестиційною асинхронністю, коли на тому чи іншому етапі в одних країнах акумулюються заощадження, а в інших виникає їх дефіцит. Лише протягом 1990-2004 рр. загальний обсяг прямих іноземних інвестицій в світовій економіці зріс з 1954 млрд. до 7123 млрд. дол. [10].

Постановка завдання

Дослідження складається з розгляду теоретичних аспектів інвестиційної привабливості, оцінки динаміки потоків прямого іноземного інвестування на рівні держави і регіонів, а також аналізу існуючої ситуації на прикладі рекреаційного комплексу Автономної республіки Крим (АРК). Мета обумовила постановку наступних завдань: висвітлити аспекти функціонування рекреаційних комплексів із позицій здійснювання інвестиційної політики та на підставі вивченого досвіду запропонувати вибір оптимального сценарію покращення інвестиційної привабливості туристичної галузі в контексті загального розвитку регіонального комплексу АРК.

Результати

За даними Державного комітету статистики, у 2005 р. картина світового прямого іноземного інвестування (ПІІ) має такий вигляд: 1) потоки інвестицій з США зросли на 9%; 2) потоки з країн ЄС зменшилися на 7%; 3) потоки з країн ЦСЄ зросли до 4,2 млрд. дол. США; 4) ПІІ з країн, що розвива-

ються, також зменшилися до 42 млрд. дол. США, але їх частка у світових витках інвестицій залишилась майже на тому самому рівні (7%); 5) обсяг інвестицій з Японії скоротився на 14% [10].

ПІІ в Україну з кожним роком зростають, але відносно низькими темпами порівняно з Польщею, Словаччиною, Угорщиною тощо (рис. 1). Процеси інвестування з боку України в економіку інших країн наведено на рис. 2. На графіку простежується, що Україна не має значно чіткої стратегії з інвестування, що знижує авторитет країни у світі (різкі коливання у 1997-1998 рр. з 127,5 до 97,5 млн. дол. і у 1999-2000 рр. з 98,5 до 170,3 млн. дол.) [10]. У той же час протягом 2002-2004 рр. інвестиції з України зростають поступово, що в свою чергу характеризує ситуацію у цій сфері як відносно стабільну (у 2002 р. — 144,3 млн. дол., у 2003 р. — 166 млн. дол., у 2004 р. — 175,9 млн. дол.).

З точки зору інвестування в економіку України по країнах, спостерігається наступна тенденція: на початок 2003 року перше місце серед інвесторів займали США, але у 2004-2005 роках перше місце зайняв Кіпр. З 1019 млн. дол. за 2002 р. ПІІ в Україну з США зросли у 2003 році лише на

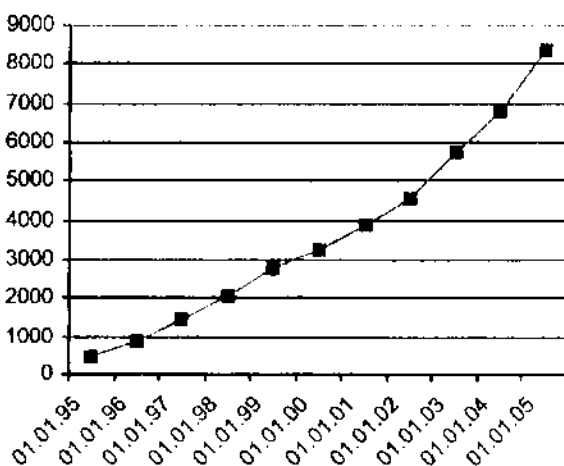

Рис. 1. ПІІ в Україну, млн. дол.

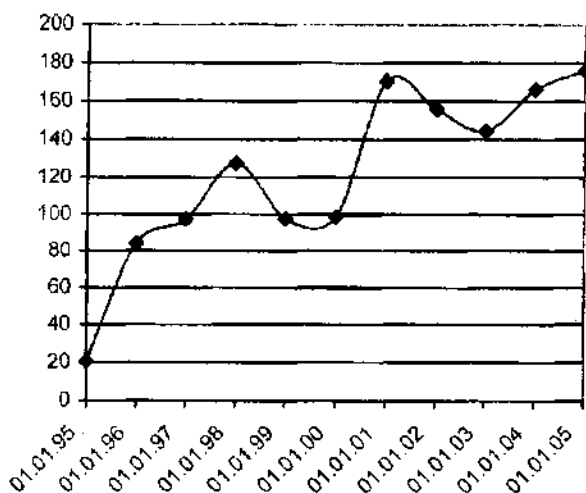

Рис. 2. ІІІ з України, млн. дол.

35,6 млн. дол., а на початок 2005 року становили 1224,6 млн. дол., що на 170 млн. дол. більше, ніж у 2003 р. Інвестиції з Кіпру в 2002 р. становили 647,6 млн. дол., на початок 2004 р. вони збільшились на 445,3 млн. дол. і становили 1092,9 (що на 38,3 млн. дол. перевищує обсяги інвестицій США у 2003 р.), а на початок 2005 р. становили 1456,5 млн. дол., тобто на 363,6 млн. дол. більше за попередній рік [10].

Спостерігається зростання інвестицій з Великобританії, Віргінських островів, Росії, Швейцарії. ЄС утримує найбільшу частку у загальному об'ємі ІІІ, які Україна отримала протягом 14 років. Інвестиційні впливання суттєво збільшувались, починаючи з 2001 р. у відповідь на прискорення темпів економічного зростання України.

Внаслідок того, що інвестиційний клімат держави багато в чому залежить від інвестиційної привабливості регіонів, розглянемо пропонований предмет дослідження на прикладі рекреаційних комплексів Автономної республіки Крим. Вибір об'єкту обумовлений тим фактом, що одним з перспективних напрямів розробки оптимальних способів рішення соціально-економічних проблем є сталій розвиток сфери рекреації, яка має відповід-

не природно-ресурсне, інфраструктурне, працересурсне, організаційно-інформаційне забезпечення у ряді регіонів.

Позитивним моментом є зростання уваги до цього питання з боку державних та місцевих органів влади. Важливою подією є вступ України до Європейської туристичної комісії (номінація "Подія року") [11]. Держава стала першою з країн СНД, яку було прийнято до складу цієї впливової організації. За даними Державної адміністрації туризму, у березні 2005 року Україна вперше здобула 4 місце серед європейських країн на туристичній виставці світу ІТВ [11]. Незважаючи на відсутність бюджетного фінансування, Україна взяла участь у 10 міжнародних туристичних виставках. Зважаючи на значну роль рекреації та туризму в житті суспільства, держава визначає їх розвиток одним з пріоритетних напрямів національного господарства. Такий підхід до рекреаційної сфери вимагає всебічних і фундаментальних досліджень різноманітних аспектів її функціонування.

У секторі подорожей і туризму постійно створюються робочі місця (на даний час зайнято 100 мільйонів осіб у світі). Переважна більшість робочих місць належить малим і середнім підприємствам. Дослідження показують, що у туристичній сфері створення робочих місць відбувається в 1,5 рази скоріше, ніж у інших галузях [11]. Внаслідок ротації рекреаційних потоків залучаються значні інвестиції у розбудову інфраструктури, що покращує життя корінного населення та підвищує якість обслуговування туристів. За даними брошури СОТ "Туризм і зменшення рівня бідності: рекомендації для дії", інвестиції в інфраструктуру, що стимулюються туризмом, також ідуть на користь частині населення з незначними доходами у даній місцевості прямо або через підтримку інших секторів [11]. Інвестиційні проекти у туристичній галузі часто охоплюють аеропорти, дороги, морські порти, реставрацію історичних пам'яток, музеї та природні охоронні зони.

Аналіз сучасного стану підприємств рекреаційних комплексів АР Крим дозволив визначити гео-

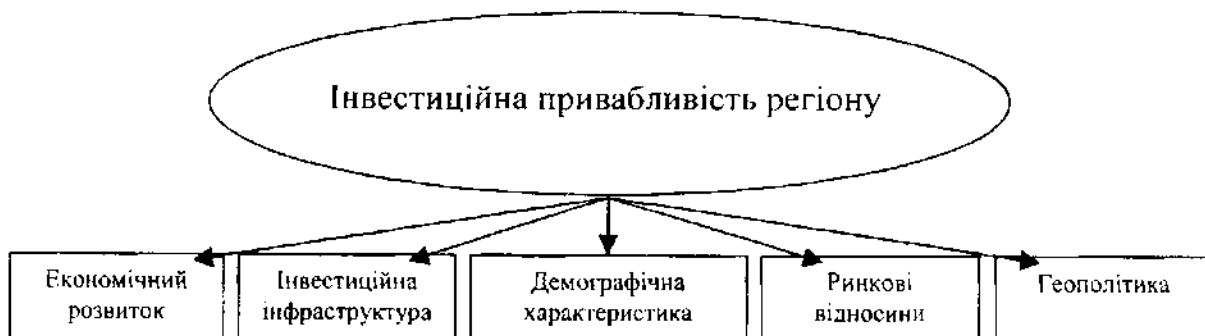

Рис. 3. Інвестиційна привабливість регіону.

політичні характеристики та регіональні особливості його розвитку. Завдяки змінам у політиці, економіці та соціальній сфері трансформувались процеси рекреації в Криму та м. Севастополь: потреби та попит населення на відпочинок у регіоні, а також види та форми організації рекреаційної діяльності місцевого населення.

Фактори інвестиційної привабливості регіону наведено на рис.3. Серед них виділяємо: рівень економічного розвитку регіону (згідно з задачами дослідження — питома вага рекреаційних підприємств у валовому внутрішньому продукті, національному доході та індексі людського розвитку; рівень рентабельності установ і інші фінансово-економічні показники), рівень розвитку інвестиційної інфраструктури, демографічна ситуація, рівень розвитку ринкових відносин, геополітичний чинник.

Кримська оздоровча мережа за період з 1995 до 2004 рік збільшилась з 454 установ лікування й відпочинку з загальним ліжковим фондом 123800 місць (у тому числі 53300 місць цілорічного функціонування (табл. 1) до 566 закладів із загальною кількістю ліжко-місць у місяць максимального розгортання — 127854 одиниць (у тому числі 45701 місць цілорічного функціонування) [4-9]. Крім того, у 2002 році в дію введено 1 заклад короткочасного перебування (протягом 1—2 днів) із кількістю 70 ліжко-місць [8].

Відзначимо, що загальне число санаторно-курортних (оздоровчих) установ порівняно з 1995 роком виросло в 1,2 рази, в основному за рахунок баз відпочинку (100 одиниць). Але, незважаючи на збільшення числа установ, скорочується число цілорічних ліжок.

Таблиця 1

Санаторно-курортні заклади АРК (одиниць)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Заклади тривалого перебування	454	436	452	521	524	519	533	540	548	566
у тому числі:										
Санаторії і пансіонати з лікуванням	139	135	133	137	140	146	147	145	145	160
Санаторії-профілакторії	12	10	10	9	9	10	8	6	6	6
Курортні поліклініки	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Бальнеологічні лікарні, грязелікарні тощо	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Будинки та пансіонати відпочинку	115	119	122	125	125	107	110	121	119	129
Бази та інші заклади відпочинку	185	169	184	245	247	251	263	263	273	285
Дитячі оздоровчо-санаторні позаміські заклади цілорічної дії	—	—	—	—	—	2	2	2	2	2
Самостійні заклади 1—2 денного перебування	—	—	—	—	—	—	—	1	1	1

Якщо, наприклад, у 1998 році цілорічний ліжковий фонд склав 55,4 тис., то в 1999 р. — 53,3 тис. У 1998 році кількість ліжок (місць) на місяць максимального розгортання в Криму становила 126,5 тис., тобто 25% від загального ліжкового фонду

санаторно-курортних (оздоровчих) установ України [4] (рис. 4).

На рис. 5 продемонстровано, що найбільшу кількість установ складають бази та інші заклади відпочинку (до яких віднесено багато різновидів

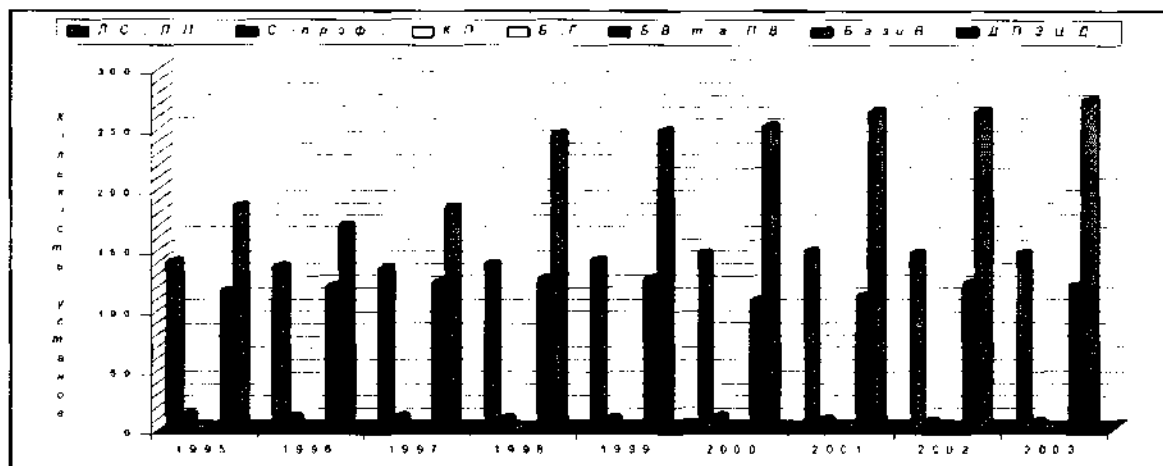

Рис. 4. Динаміка структури оздоровчої компоненти рекреаційного комплексу.

господарчих одиниць: курортні поліклініки, бальнеогрязелікарні, дитячі оздоровчі заклади цілорічної дії, самостійні оздоровчі заклади 1—2 денного перебування), що складають приблизно половину

від загальної кількості, санаторії та пансіонати відпочинку займають 22,2% і 20% відповідно, кількість інших закладів незначна (розраховано методом простої середньої за 9 років).

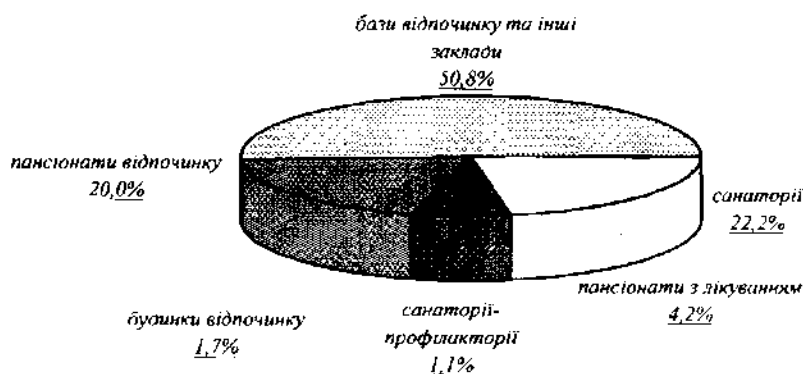

Рис. 5. Структура санаторно-курортного (оздоровчого) комплексу.

За кількістю введених у експлуатацію ліжко-місць відзначимо, що значними темпами спостігалось збільшення частки будинків відпочинку та інших закладів у порівнянні із санаторіями, що пояснюється втратою частини попиту на лікувальну рекреацію протягом 1990—2001 років, після чого дані вирівнюються (рис. 6).

Розглянемо більш докладно фінансову діяльність закладів санаторно-курортних, готельних та туристичних підприємств комплексу за період з 1996 по 2005 роки. Виторг від реалізації товарів і послуг відображає різницю між валовим виторгом і сумою повернутих послуг (тобто, відмов) і знижок (рис. 7). Найбільший виторг належить са-

Рис. 6. Динаміка введення в експлуатацію об'єктів санаторно-оздоровчого комплексу (за кількістю місць).

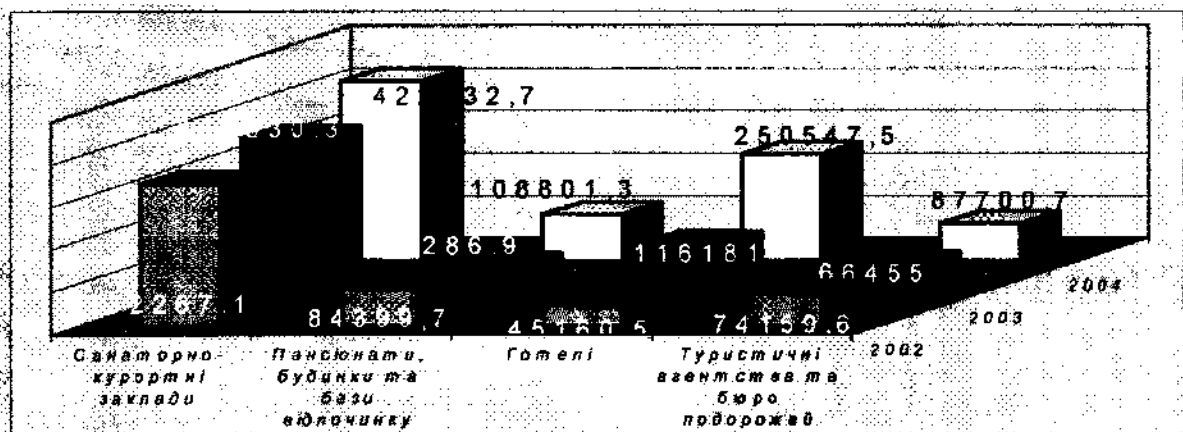

Рис. 7. Виторг від реалізації товарів і послуг (тис. грн.).

наторно-курортним закладам з невеликою тенденцією до збільшення.

Найвищий рівень рентабельності рекреаційних установ спостерігався у 1996 році (16,7 %), найнижчий у 1999 (0,03 %), після чого підвищився до 3,25 % у 2003 році. Така тенденція обумовлена, насамперед, підвищенням цін на рекреаційні послуги. З 2003 р. спостерігається значне поліпшення цього якісного показника (зростання на 3,55% у 2004 р.; зростання на 4% у 2005 р.). Але ефективність підприємств комплексу залишається низькою, незважаючи на те, що рекреаційна сфера є такою галуззю, яка при порівняно невеликих витратах дозволяє отримувати більший прибуток і поповняти державний бюджет. Обороти капіталу у цій галузі у

чотири рази вище, ніж в інших розвинутих галузях світового господарства, а витрати на створення одного робочого місця в рекреаційній інфраструктурі в двадцять разів менше, ніж у промисловості. Зміни рівня рентабельності наведено на рис. 8.

О. Таряник зазначає, що у 2005 р. доходи від курортної діяльності склали більше половини надходжень до бюджетів всіх рівнів АР Крим (у тому числі, 6 млн. грн. отримано від збору на розвиток рекреаційного комплексу) [13]. За даними Міністерства курортів АР Крим, кількість збиткових підприємств за підсумками 2005 р. скоротилась майже в три рази. Це обумовлено цілеспрямованою роботою рекреаційної галузі на рекламування послуг та поліпшення їхньої якості [12].

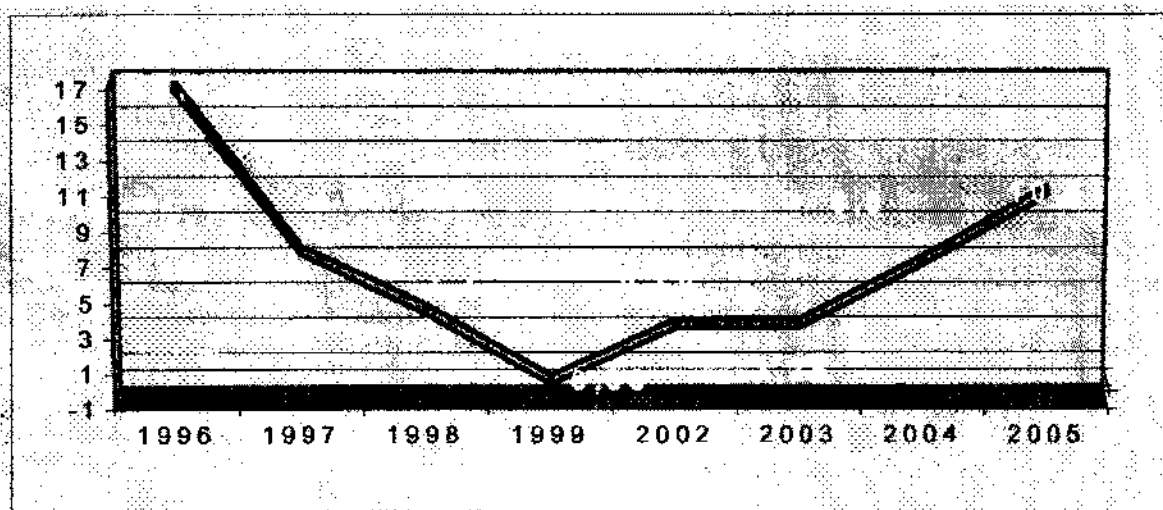

Рис. 8. Рівень рентабельності санаторно-курортних та готельних підприємств комплексу (у відсотках).

Поліпшення умов діяльності підприємств багато в чому залежить від інвестиційної привабливості рекреаційної зони, у якій розташований заклад. З цієї точки зору, привабливість різних районів Ав-

тономної республіки Крим, особливо для іноземних інвесторів, обмежена. На 1.10.2004 р. іноземні інвестиції в оздоровчі, туристичні й готельні підприємства м. Ялта склали 9,3 млн. дол. США

[9]. Іноземний капітал розміщений і в містах: Євпаторія — 9,1 млн. дол. США (8,7 %), Алушта — 2,2 млн. дол. США (2,1 %); на інші регіони АРК приходить сумарно всього 0,1% від обсягу інвестицій, що надійшли в рекреаційний комплекс України. Впровадження спеціального режиму інвестиційної діяльності дозволяє розширити спектр туристичних і санаторно-курортних послуг. Найбільші обсяги інвестицій вкладаються на територіях пріоритетного розвитку "Алушта" і "Велика Ялта" (відповідно 47,8 % та 42,5 % загального обсягу інвестицій за проектами), на території пріоритетного розвитку "Судак" здійснюється реалізація одного туристичного проекту [9].

За даними [13], у модернізацію та реконструкцію кримських оздоровчих установ вкладено 43,2 млн. грн. за рахунок інвестицій та власних коштів підприємств. У той же час планується залучення великого капіталу з боку як вітчизняних, так і іноземних інвесторів. Наприклад, проект по створенню технопарку "Курортполіс "Велика Ялта" одержав перемогу на всеукраїнському конкурсі проектів і програм розвитку місцевого самоуправління у 2005 р. За даними фахівців, планується побудова туркомплексу, верхній поверх якого буде виходити на плато Ай-Петрі, а також туристичний акваполіс у вигляді штучного острова в ялтинській акваторії [13].

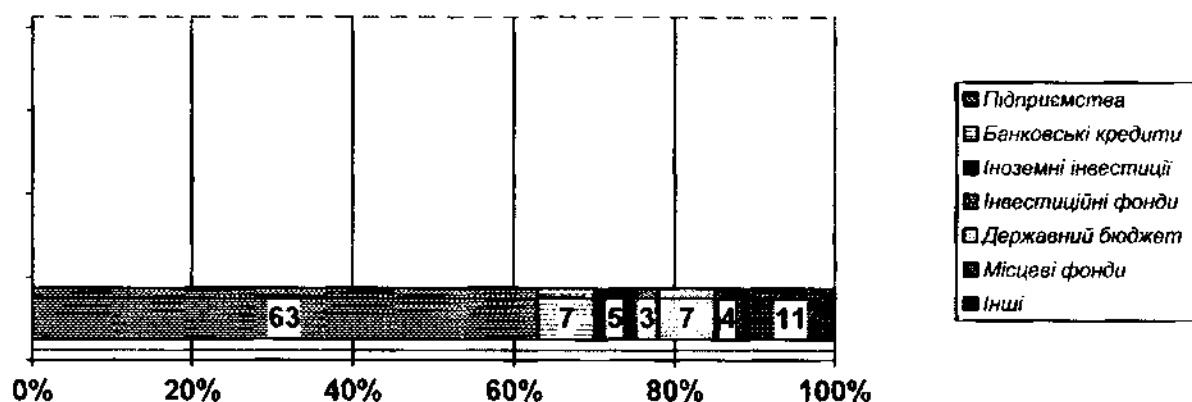

Рис. 9. Структура інвестицій у туристичну галузь України у 2004 році (у %).

З Державного бюджету України інвестиції на розвиток готельного комплексу не виділяються. За період 2002–2004 років у готельному господарстві уведені в дію основні фонди вартістю 32,0 млн. грн. За січень—вересень 2004 р. на будівництво будинків відпочинку, пансіонатів, кемпінгів, молодіжних турбаз, літніх будиночків і інших місць для короткострокового проживання спрямовано 24,2 млн. грн. капітальних вкладень, або 3,0% всіх інвестицій в економіку республіки. Найбільша їхня питома вага розміщена в Ялті (86,9 %). Із загальної суми інвестицій на будівельно-монтажні роботи спрямовано 14,0 млн. грн., або 57,8%, на створення активної частини основних засобів — 9,6 млн. грн. (39,5 відсотка). На розвиток діяльності по охороні здоров'я людини (будівництво об'єктів санаторно-оздоровчого комплексу) за 2004 р. спрямовано 46,3 млн. грн. капітальних вкладень, що становить 5,8 % інвестицій в економіку республіки [9].

За рахунок коштів Державного бюджету України на будівництво об'єктів, що функціонують у сфері санаторно-оздоровчого комплексу, виділено 415 тис. грн. капітальних вкладень. Згідно [2; 3] у 2003—2004 роках на півострові реалізовувалось 11 інвестиційних проектів, спрямованих на розви-

ток туристсько-рекреаційних зон. З загального обсягу інвестицій по АР Крим на ці цілі спрямовано 49,7 % (62,1 млн. дол. США). Упровадження спеціального режиму інвестиційної діяльності дозволяє розширити спектр рекреаційних послуг, поліпшити їхню якість, подовжити курортний сезон. На розвиток туристсько-рекреаційного комплексу на територіях пріоритетного розвитку було інвестовано 7,9 млн. дол. США, з них у підприємства готельного комплексу — 7,3 млн. дол. США (95,4 % обсягу інвестицій). Інвестиційними проектами на територіях пріоритетного розвитку передбачені до впровадження в дію такі об'єкти туристсько-рекреаційного комплексу: у готелях — 1086 місць, у будинках відпочинку — 137 місць, у парках водних атракціонів — 15168,7 місць [9].

За даними Адміністрації Державної прикордонної служби України, у порівнянні з аналогічним періодом минулого року, темпи росту обсягів в'їзного туризму (114%) перевищили темпи росту виїзного туризму (106%) [11]. Зупинимось на результатах міжнародної діяльності підприємств рекреаційного комплексу. За даними Управління статистики АР Крим, спостерігається стійке зростання попиту на відпочинок і оздоровлення у закордонних ре-

креантів [4; 9]. Як показав аналіз діяльності підприємств курортних закладів рекреаційного комплексу, число оздоровлених за три останніх роки в середньому збільшилось на 8,8 %, у тому числі іноземців — на 5,1 % (рис. 10). Спостерігається тенденція збільшення надання послуг санаторно-курортного комплексу нерезидентам поряд із існуючим задоволенням туристичних потреб резидентів у інших країнах.

Послуги санаторно-курортних установ користуються найбільшим попитом у іноземних грома-

дян: Російської Федерації (у середньому 3109,3 тис. дол. США), частка яких складає 54,9%. У готелях Автономної республіки Крим обслуговуються іноземні громадяни із 70 країн світу, вартість їхніх послуг складає у середньому за три роки 2445,5 тис. дол. США. Туристичних послуг надано іноземцям із 46 країн світу (на суму 112,6 тис. дол. США), де приблизно 70% туристичних послуг надано громадянам Росії, 4% — Білорусі, 2,5% — Узбекистану, 1,9% — Сполучених Штатів Америки, 1,6% — Польщі, 1,4% — Великої Британії [9].

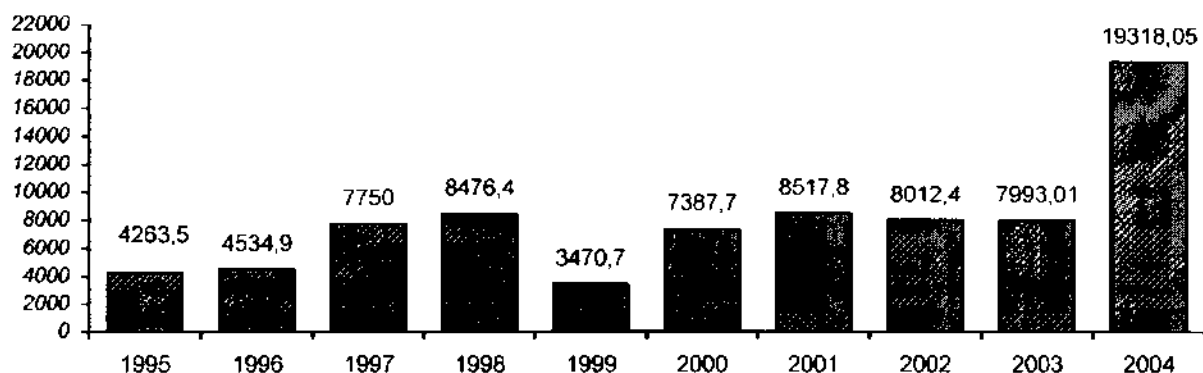

Рис. 10. Експорт санаторно-курортних послуг, тис. дол. США.

По регіонах за обслуговуванням іноземних рекреантів лідирує Ялта та Євпаторія (відповідно 30,4 % та 23,9 % загального обсягу послуг), а також Алушта (12,9 %) [6; 9] (рис. 11). Кількість послуг санаторно-курортного комплексу, які надавались нерезидентам, збільшилась на 35,77 % за період у 5 років.

У 2005 р. в оздоровчих закладах відпочило 1,1 млн. осіб, що на 13% більше, ніж у 2004 р. (грома-

дян України — 65%; туристів з СНД — 31,7%; громадян інших держав — 3%, що склало 117 тис. туристів) [13]. За даними Державного управління статистики в АР Крим, при відносно високому показнику заповнюваності санаторно-курортних та оздоровчих установ з урахуванням їхніх сезонних можливостей (у межах 40%), їх середньорічне завантаження складає 26% [10]. При цьому незначна різниця між цими показниками спостерігається по

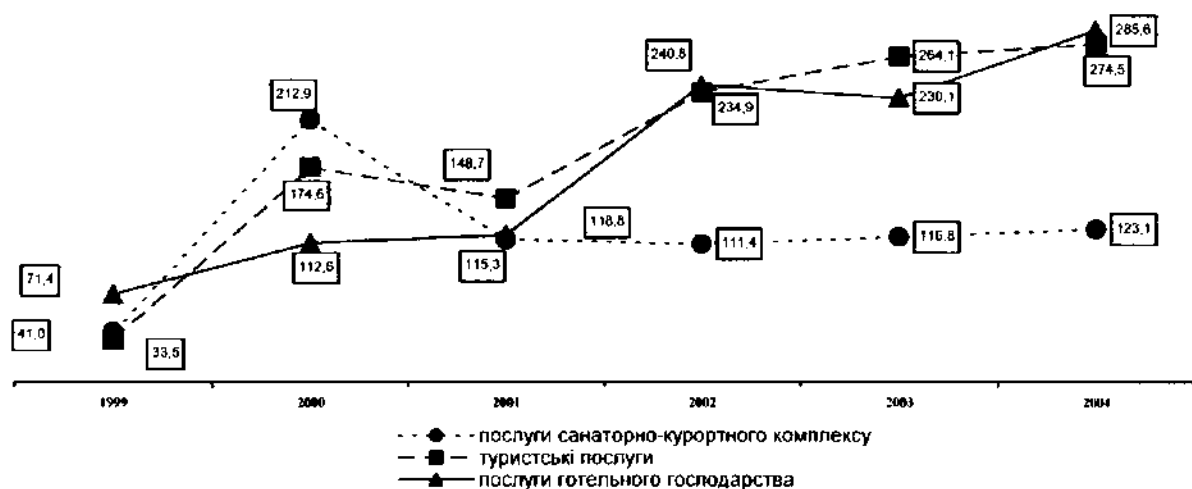

Рис. 11. Динаміка темпів росту експорту санаторно-курортних, туристських та готельних послуг Автономної республіки Крим (у % до попереднього року).

установах м. Ялта та, навпаки, значний розрив по м. Феодосія (де при сезонній заповнюваності здравниць навколо 50 %, показник середньорічного завантаження є одним із найнижчих серед курортних міст — 17%), тобто вплив сезонного фактору більш виражений. Аналогічна ситуація спостерігається й на підприємствах м. Судак. Курорти м. Феодосія та м. Судак за практично рівними кліматичними та ландшафтними умовами мають відносно нерозвинуту мережу санаторно-курортних установ (відповідно 7,0 % та 2,6 % від їх загальної кількості по регіону).

Останнім часом розглядаються варіанти розвитку Криму з урахуванням нових тенденцій у визначенні економічних і екологічних пріоритетів, які втілюються в міжнародних угодах і рекомендаціях [12]. Однією з головних задач розвитку регіону є збереження ресурсів та покращення їх стану. Згідно зі ст. 16 Конституції “забезпечення екологічної безпеки та підтримка екологічної рівноваги на території України є обов’язком держави”, а у ст. 138 вказується, що “до ведення Автономної республіки Крим відноситься розробка, затвердження та реалізація програм з питань соціально-економічного та культурного розвитку, раціонального природокористування та охорони навколишнього середовища” [1]. Перерозподіл рекреаційного навантаження із привабливих курортів у менш відомі можна вважати як фактор сприяння екологічній рівновазі регіону, а, отже, й підвищенню інвестиційної привабливості підприємств.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Виходячи з географії інвестиції, курорти м. Ялта, м. Алушта та м. Судак мають можливість в найближчий час покращити умови проведення курортного сезону та розширити діапазон часу перебування відпочиваючих протягом року.

Перспективи розвитку інвестиційної привабливості рекреаційних комплексів Автономної республіки Крим залежатимуть від: 1) підвищення частки конкурентоспроможної продукції на міжнародному ринку послуг; 2) забезпечення сталого перспективного попиту на рекреаційні послуги; 3) підвищення ефективності інвестиційних ресурсів, наприклад, рівня рентабельності; 4) зниження інвестиційних ризиків; 5) збільшення кількості заходів, спрямованих на покращення інвестиційного клімату Автономної республіки Крим, таких, наприклад, як Міжнародний форум вітчизняних та закордонних фахівців у сфері міжнародного співробітництва та інвестиційної діяльності “Євромаркет — 2005”, який відбувся у м. Ялта; 6) перерозподілу рекреаційного навантаження з розвинених районів на другорядні райони з метою подальшого поліпшення екологічного стану півострову.

Для виконання наведених завдань в умовах одночасної відповідності вимогам ринкової економіки та питанням соціалізації природних ресурсів пропонується використовувати цільову систему управління комплексним розвитком курортного господарства АР Крим. Основними положеннями створення такої системи є: підвищення ефективності курортного господарства рекреаційного комплексу в спрямуванні досягнення світового рівня його розвитку у ринкових умовах; підвищення зацікавленості місцевих органів влади, підприємств, організацій, населення та персоналу здравниць у розширенні курортної мережі та ефективності розвитку курортів; підвищення заінтересованості рекреантів у ефективному розвитку санаторно-курортних закладів та саме курортів; максимальне задоволення потреб населення в комплексі послуг за відпочинком та лікуванням; забезпечення відповідності ціни на послугу (путівку) сукупності послуг по рекреації.

Анотація

У статті висвітлено проблеми створення сприятливого інвестиційного клімату України. Розглянуто динаміку потоків іноземних інвестицій в рамках економічного зростання України. Оцінено показники фінансово-економічної та інвестиційної діяльності рекреаційних комплексів Автономної республіки Крим. Запропоновано напрями покращення інвестиційної привабливості регіону.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України // <http://www.rada.gov.ua>
2. Закон України “Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку і спеціальній економічній зоні “Порт Крим” в АРК від 21.12.2000 р. № 2189—111. // <http://www.rada.gov.ua>
3. Про погодження проектів Порядку розгляду та затвердження інвестиційних проектів, що реалізуються у пріоритетних видах економічної діяльності на територіях пріоритетного розвитку та у спеціальній економічній зоні “Порт Крим” в Автономній Республіці Крим, та переліку пріоритетних видів економічної діяльності на територіях пріоритетного розвитку Автономної Республіки Крим, для яких установлено спеціальний режим інвестиційної діяльності // Розпорядження КМУ від 23 травня 2001 р. № 212-р — <http://www.rada.gov.ua>
4. Санаторно-курортное лечение, организованный отдых и туризм в Крыму. — Симферополь, изд-во Госкомстат Украины в АРК. — 2000. — № 7. — 40 с.
5. Статистическая оценка санаторно-оздоровительного и туристического обеспечения Автономной Республики Крым // Держкомстат України, головне управління статистики в АРК. — Симферополь, 2002. — 17 с.
6. Санаторно-курортное лечение, организованный отдых и туризм в Автономной республике Крым. Друга черга. — Симферополь, изд-во Госкомстат Украины в АРК. — 2002. — № 7. — 44 с.
7. Санаторно-курортное лечение, организованный отдых и туризм в Автономной республике Крым. — Симферополь, изд-во Госкомстат Украины в АРК. — 2003. — 17 с.

8. Санаторно-курортне лікування, організований відпочинок та туризм в Автономній республіці Крим. Друга черга. — Симферополь, изд-во Госкомстат України в АРК. — 2003. — № 7. — 40 с.

9. Санаторно-курортне лікування, організований відпочинок та туризм в Автономній республіці Крим. — Симферополь, изд-во Госкомстат України в АРК. — 2004. — 84 с.

10. Державний комітет статистики України // <http://www.ukrstat.gov.ua>

11. Державна туристична адміністрація України // <http://www.tourism.gov.ua/pages.asp?IdType=2&Seq=4>

12. Головне управління статистики в Автономній республіці Крим // <http://www.crimeastat.sf.ukrtel.net/ukindex.htm>

13. Туристичний сервер м. Севастополь // <http://www.tour.sebastopol.ua/>

УДК 657.6.06.047:631.11

ПАХОМОВА Т. М. — к. е. н.,

ГУБЕНКО Т. О. — к. е. н.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ФОРМУВАННЯ ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОГО МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ РИНКОВОГО ТИПУ

Обліково-аналітичний механізм управління згідно з законами діалектики не є системою раз і назавжди сформованою із сталими цілями і задачами, формами організації. Це система, яка розвивається постійно в часі із зміною у зовнішньому середовищі. При цьому слід враховувати, що більш рухливим повинен бути аналітичний механізм, ніж обліковий. Однак в реальній практиці така вимога враховується недостатньо. Це обумовлено перш за все недостатньо розвинутою теорією і методологією формування обліково-аналітичного механізму. Обліково-аналітичний механізм в економічній літературі не розглядається як єдина інтегрована система. Нечітко визначена і цільова спрямованість окремо обліку і аналізу та в цілому обліково-аналітичного механізму як інтегрованої системи.

Сформована теорія і методологія обліково-аналітичного механізму обслуговувала в основному директивну планово-економічну систему регулювання. Обліково-аналітичний механізм був адаптований до вимог такої системи.

З переходом до ринкової економіки теорія і методологія розвитку обліково-аналітичного механізму почала відставати від реальних потреб практики. Це негативно вплинуло на економіку господарюючих структур. Суб'єкти власності, відповідальності та економічних інтересів не виступили повною мірою як об'єкти інформаційного забезпечення. Невеликі обсяги зведено-аналітичної інформації, її питома вага за результатами досліджень багатьох науковців не перевищує 5-8 %. При такій питомій вазі зведено-аналітичної інформації немає можливості приймати обґрунтовані управлінські рішення. Більшість управлінських рішень приймаються в умовах вакууму інформації. Коефіцієнт обґрунтованості управлінських рішень досить низький і в більшості підприємств він не перевищує 0,4-0,5.

Обліково-аналітичний механізм із-за відсутності швидкої рухомості не сприяє повною мірою здійсненню контрольної функції. Практика стверджує, що контрольна функція, яка здійснюється із запізненням в порівнянні із господарськими та економічними процесами майже в геометричній прогресії знижує кінцеві результативні показники виробничої та комерційної діяльності. Особливо це відчутно в сучасних умовах швидко змінюючого ринкового середовища. Інформація по відхиленню не є домінуючою в первинних документах бухгалтерського обліку. Домінуючою є реєстраційна функція, яка в значній мірі зорієнтована на внутрішньо-системні цілі і задачі. Зовнішнє середовище є ще не повноцінним об'єктом реєстрації та оцінки факторів впливу на життєдіяльність підприємницької структури. Не враховується і специфіка способів управління. Останні мають свої цілі, задачі. Вони є основою визначення потреби в інформації за кількісними і якісними характеристиками (табл. 1).

Все це в сукупності потребує нового підходу до формування обліково-аналітичного механізму управління на системній і комплексній основі. Часткова реанімація останнього, яка здійснюється в Україні, не є результативною, оскільки існуюча система змін не дає відповіді на питання: Для чого це робиться? Яка цільова спрямованість таких змін? Яка корисність від таких змін? Чи підвищиться коефіцієнт цінності здійснення обліково-аналітичних функцій? Названі зміни не оцінюються з точки зору корисності, некорисності і шкідливості.

Історичний досвід підтверджує доцільність такого підходу. Це проявилось в умовах формування системи забезпечення колективного підприємства, управління якістю праці і продукції. Безпосередньо в господарюючих структурах створювався паралельно з стандартним обліково-аналітичним механізмом оперативний внутрішньосистемний механізм, який

Таблиця 1

Способи управління та його обліково-аналітичне забезпечення

Спосіб управління	Об'єкт управління	Період управлінського циклу	Необхідна інформація	Джерело інформації
Ситуаційне управління	Конкретна ситуація	Термін, який визначається строком розв'язання ситуації	Інформація про причину виникнення ситуації; інформація про хід розвитку ситуації; інформація про наслідки ситуації та її вплив на результативність функціонування організації	Дані оперативного обліку; сформована зведено-аналітична інформація
Управління за відхиленнями	Цілі, задачі, процеси	Визначається строками усунення відхилень	Нормативна інформація; інформація, яка характеризує фактичний стан досягнення цілі, розв'язання задачі, здійснення процесів; інформація по відхиленню	Дані оперативного обліку; дані поточної звітності; дані аналітичного обліку; дані зведено-аналітичної інформації
Управління за результатами	Можливості; сильні сторони; слабкі сторони; загрози; стратегії; цілі; програма	Визначається строками реалізації стратегій, програм; досягнення цілей; використання можливостей	Інформація про кількісні та якісні параметри стратегії, цілей, яких необхідно досягти, реалізація можливостей; інформація про сильні та слабкі сторони, загрози інформації; інформація про можливості; сильні і слабкі сторони, а також загрози конкурентів, окремих факторів зовнішнього середовища	Дані синтетичного обліку; дані фінансової звітності; дані маркетингових досліджень
Управління зорієнтоване на успіх	Кількісні і якісні параметри соціальних, економічних, екологічних цілей	Визначається періодом досягнення цілей	Нормативна інформація, яка характеризує кількісні, якісні параметри цілей; інформація про хід досягнення цілей; інформація про фактори забезпечення реалізації цілей; інформація про зовнішнє середовище	Дані бізнес-плану; дані маркетингових досліджень; дані оперативного, синтетичного та аналітичного обліку
Програмно-цільове управління	Програма	Визначається терміном реалізації програми і досягнення цілей	Інформація про цілі, стратегії, задачі згідно з програмою розвитку; інформація про кількісні та якісні нормативні параметри; цілі, які необхідно досягти; інформація про хід реалізації програми; інформація про фактори зовнішнього середовища	Дані розробленої програми; дані бухгалтерського обліку про хід виконання програми

в комплексі забезпечував прозорість в інформаційному колі. Однак в такій системі обліково-аналітичного механізму домінував ретроспективний підхід, який був виправданий з точки зору задач і цілей відповідного періоду розвитку.

Таким чином, спосіб управління впливає на формування обліково-аналітичного механізму. При таких способах названий механізм орієнтується на забезпечення менеджменту оперативною інформацією стратегічного характеру. Такий підхід пови-

нен враховуватися при формуванні банку даних в розрізі підсистем організаційних формувань.

Орієнтація на стратегічний розвиток підприємницьких структур вимагає нового підходу до формування обліково-аналітичного механізму.

Реалізація такої задачі можлива за умов дотримання певної логічної послідовності дій. На нашу думку, поєднати інтереси менеджменту, аналітиків і працівників обліку можливо при дотриманні вимог в певній логічній послідовності.

Це основна концептуальна позиція, яка повинна бути врахована при формуванні результативно-го обліково-аналітичного механізму управління.

Друга складова концептуального підходу — орієнтація обліково-аналітичного механізму на розв'язання задач стратегічного розвитку підприємницьких структур. При цьому не зменшується значення ретроспективних факторів, кількісна і якісна оцінка яких дозволить визначати рівень реалізації місії підприємства та його стратегії. Таке раціональне поєднання обліково-аналітичного забезпечення розв'язання внутрішньосистемних поточних і оперативних задач із задачами загальносистемного стратегічного характеру сприяє ефективному функціонуванню підприємств і організацій.

Третя складова концептуального підходу — орієнтація на суб'єкти власності, влади, відповідальності та певних інтересів.

Слід зазначити, що в господарській практиці така система організаційно-аналітичного забезпе-

чення менеджменту не створена. Суб'єкти економічних інтересів не одержують необхідної інформації для обґрунтування власного рішення. Особливо така інформація потрібна суб'єктам економічних інтересів із залученням іноземного капіталу.

Обліково-аналітичний механізм управління повинен сприяти і розвитку організаційної культури підприємств, яка також не є статичною, а постійно змінюється в динаміці. Організаційна культура повинна бути об'єктом обліково-аналітичного забезпечення. Життєві цикли організації також потребують і адекватного обліково-аналітичного механізму управління.

Таким чином, при формуванні результативно-го обліково-аналітичного механізму управління необхідно враховувати всю сукупність вимог ринкового середовища та менеджменту. Лише при такому підході обліково-аналітичний механізм, як система, в змозі забезпечити результативність такої підприємницької системи.

УДК 338.24

ЛЯШЕНКО А. В. — ст. викладач

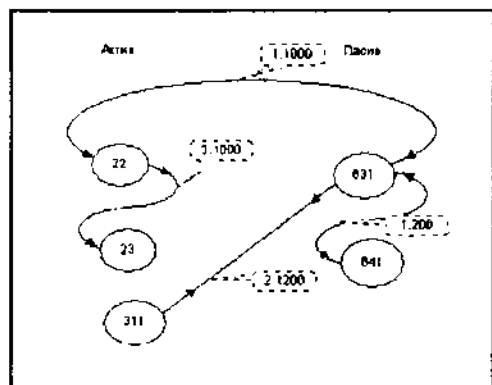
ВІЗУАЛЬНЕ ВІДОБРАЖЕННЯ БУХГАЛТЕРСЬКИХ ТРАНСАКЦІЙ. ГРАФІЧНІ ЕЛЕМЕНТИ

Зміст статті:

1. Вступ — обґрунтування актуальності
2. Правила побудови графічних елементів
3. Типи базових графічних елементів

4. Відображення послідовності бухгалтерських операцій з використанням графічних елементів

5. Висновки і перспективи

1. Вступ — обґрунтування актуальності

Принципи ведення бухгалтерського обліку, запропоновані великим італійським неогоціантом Лу-

кою Пачолі, лежать в основі практично всіх економічних дисциплін і є одним з найбільших досягнень людства.

Інтерес до економіки пояснюється зростаючими потребами суспільства в економічних знаннях, про що свідчить постійний попит на фінансових менеджерів, велика кількість навчальних закладів, що цілком спеціалізуються на економічних дисциплінах, або, що мають у своєму складі підрозділи економічного профілю.

Принципи бухгалтерського обліку однакові для всіх суб'єктів ринку незалежно від форми власності і видів діяльності.

Велика увага впровадженню сучасної методології обліку приділяється національними і міжнародними організаціями.

На даний час бухгалтерський облік є витонченою та стрункою будівлею, що базується на певних принципах і постійно розвивається.

Знання основ бухгалтерії є бажаним у побуті і є необхідним при веденні бізнесу, однак набуття цих знань є непростю задачею, що вимагає значного часу і зусиль.

Метою даної роботи є створення методики, що дозволяє спростити вивчення основ бухгалтерії. В основі цієї методики лежить принцип візуалізації бухгалтерських трансакцій з використанням графічних елементів.

Ідея візуалізації тих чи інших операцій не є новою — досить простежити за розвитком операційних систем, систем проектування, систем мобільного зв'язку, Про актуальність візуалізації свідчить той факт, що судові позови Apple до Microsoft з приводу використання графічного інтерфейсу обійшлися останній в суму, що перевищує сотню мільйонів доларів. В даний час проектування предметних областей у базах даних, проектування взаємодії різних програмних пакетів з користувачем стало графічним.

Дана методика не претендує на заміну традиційних методів навчання бухгалтерії. На думку автора, запропонована методика значно прискорює процес вивчення, робить його більш ефективним і творчим, і, найголовніше, дозволяє значно підвищити якість навчання.

Ідея візуалізації трансакцій у бухгалтерії також не є новою. І у вітчизняній, і в закордонній літературі активно використовуються Т-рахунки (див.: *Бутиненць Ф. Ф.* Теорія бухгалтерського обліку. — Житомир, 2000. — С. 190-191, *Швець В. Г.* Теорія бухгалтерського обліку, Київ, 2003. — С. 99, Robert N. Antony. Essential of Accounting, 4-th edition. An Addison-Wesley, 1992. — P. 60.)

Однак ідея використання Т-рахунків має дещо іншу мету. Вона, швидше, призначена для ілюстрації наслідку тих чи інших операцій (вхідне сальдо, обороти, вихідне сальдо), ніж для візуального представлення трансакцій.

2. Правила побудови графічних елементів

Відповідно до теорії бухгалтерського обліку всі трансакції, за результатами впливу на баланс, можна поділити на чотири групи. (див.: *Бутиненць Ф. Ф.* Теорія бухгалтерського обліку. — Житомир, 2000. — С. 118)

- $A + C = P + C$ — збільшення валюти балансу;
 - $A + C - C = P$ — перерозподіл активів;
 - $P + C - C = A$ — перерозподіл пасивів;
 - $A - C = P - C$ — зменшення валюти балансу,
- де А — актив, Р — пасив, С — сума.

Поставимо у відповідність кожному типу трансакцій певний графічний елемент. Побудова графічного елемента повинна задовольняти наступним умовам:

- кожен рахунок представляється еліпсом. Активні (засоби) і видаткові рахунки розташо-

вуються тільки в лівій частині листа, а пасивні (зобов'язання і капітал) і дохідні рахунки — тільки в правій частині;

- ліва сторона еліпса є дебетом рахунку, а права сторона — кредитом рахунку;

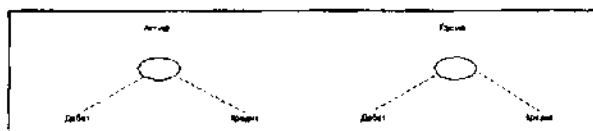

Рис. 2

- кореспондуючі рахунки поєднуються лініями довільної форми. Лінії з'єднують тільки два еліпси. На кожній лінії розташовуються по дві стрілки:

< >

> >

< <

> <

Стрілка, що входить в еліпс, збільшує сальдо, стрілка, що виходить з нього, зменшує. Два еліпси, поєднані між собою лінією, визначають графічний елемент.

3. Типи графічних елементів

Відповідно до попереднього пункту існує чотири типи графічних елементів. Побудуємо їх відповідно до наведених вище вимог. Як було сказано вище, тип графічного елемента залежить від місця розташування еліпса (Актив — Пасив), типів стрілок, пов'язаних з кожним рахунком (вхідна, вихідна), і сторін еліпсу, що поєднані між собою (ліва — права). Лінії, що зв'язують графічні елементи, можуть бути довільної форми. Наведена нижче типологія елементів, є такою що рекомендується, тому що дозволяє набагато простіше відобразити послідовність трансакцій, але не є обов'язковою:

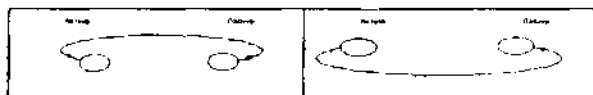

Рис. 3

- перший тип графічних елементів відповідає збільшенню валюти балансу — $A + C = P + C$;
- другий тип графічних елементів відповідає перерозподілу активів — $A + C - C = P$;

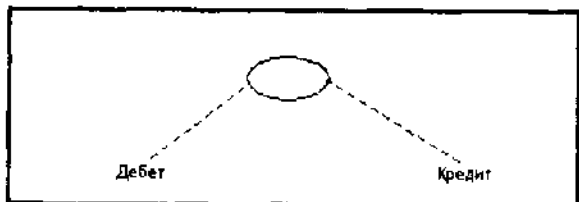

Рис. 1

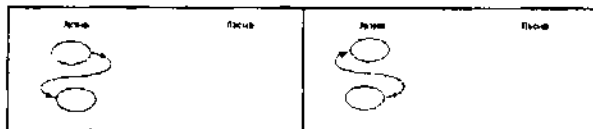

Рис. 4

- третій тип графічних елементів дозволяє відобразити перерозподіл пасивів $P + C - C = A$;

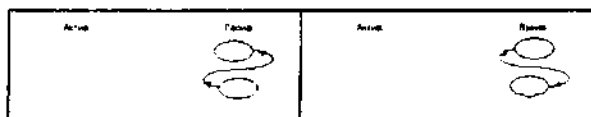

Рис. 5

Лівий і правий варіанти кожного з рисунків 3-5 однакові і диктуються тільки зручністю відображення.

- і, нарешті, графічні елементи четвертого типу — зменшення валюти балансу $A - C = П - C$.

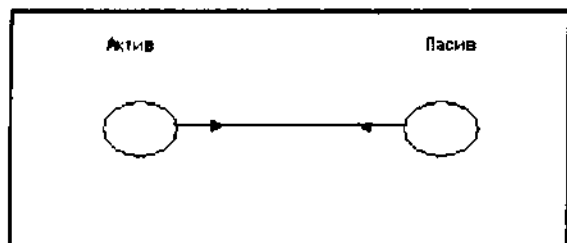

Рис. 6

У деяких випадках доцільно змінити характер кривої, що поєднує еліпси. Нижче наводяться варіанти графічних елементів четвертого типу, усі варіанти ідентичні.

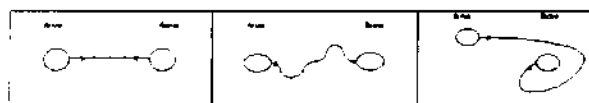

Рис. 7

При відображенні операції на графічному елементі номер операції і сума вказуються над/під лінією або ліворуч/праворуч лінії і відокремлюються точкою. Операція може складатися з декількох трансакцій, наприклад — визначення фінансового результату, наведене в правій частині рисунку 8. Номер рахунка вказується в еліпсі.

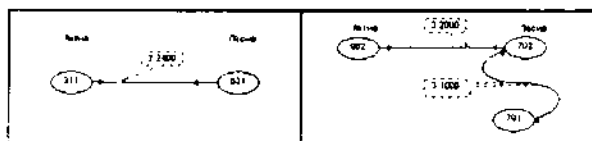

Рис. 8

4. Відображення послідовності бухгалтерських операцій з використанням графічних елементів

Кожна бухгалтерська операція складається з однієї або більшої кількості трансакцій. Проілюструємо запропоновану методику на прикладі (див.: *Опишченко Т., Мякота В. Альбом бухгалтерських проводок*, Харків, 2004, *Мякота В., Федорченко Ф.* 104 бліц уроку для бухгалтера, Харків, 2004).

1-а операція — підприємство закуповує МШП на суму 1200 грн., у тому числі ПДВ трансакцій —

200 грн. 2-а операція — підприємство розраховується за придбані МШП. 3-я операція — МШП списуються у виробництво. 1-я операція складається з двох трансакцій, друга і третя — з однієї.

Отже:

1.	23	631	1200 грн.
	641	631	200 грн.
2.	631	311	1200 грн.
3.	23	22	1000 грн.

Дана послідовність операцій ілюструються графом:

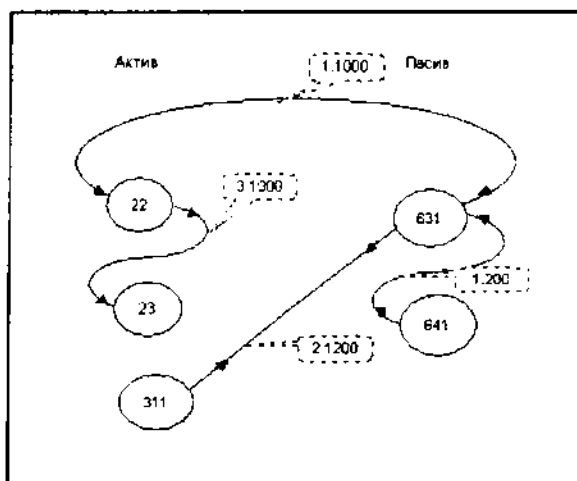

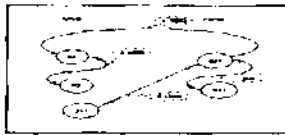
Рис. 9

Висновки и перспективи

Наведений вище матеріал дозволяє зробити наступні висновки:

- чотири типи графічних елементів, наведені в методиці, дозволяють відобразити будь-яку послідовність трансакцій, тобто будь-яку послідовність операцій;
- дана методика дозволяє відобразити кореспонденцію рахунків (дуги або прямі), чого позбавлене відображення трансакцій з використанням Т-рахунків;
- стрілки дуги наочно ілюструють результат впливу трансакції на рахунок (збільшення або зменшення сальдо);
- стрілки дуги і розташування рахунків наочно ілюструють результат впливу трансакції на баланс. При відображенні трансакцій за допомогою Т-рахунків розташування активних рахунків у лівій частині, а пасивних у правій не є обов'язковим;
- відображення трансакцій за допомогою графічних елементів формують зоровий образ, що сприяє ефективному засвоєнню матеріалу — трансакціям ставиться у відповідність графічне відображення;

1.	23	631	1200 грн.
	641	631	200 грн.
2.	631	311	1200 грн.
3.	23	22	1000 грн.

• у статті розглянуті приклади, які відповідають бухгалтерському обліку на підприємстві, однак запропонована методика є універсальною. Наприклад, принципи графічного відображення, викладені у статті можуть використовуватися в банківській бухгалтерії. На підставі графічних елементів можна будувати;

• наведена методика має гарні перспективи розвитку. Із чотирьох типів графічних елементів, які наведені у статті, як із цеглинок, будуються більші графічні блоки. Наявність певного набору великих і дрібних графічних блоків дозволяє використовувати їх як бухгалтерський конструктор і легко відображати необхідні бізнес-процеси. Крім цього, запропонована методика зручна для ілюстрації операцій, пов'язаних з податковим обліком і аналізом послідовності трансакцій.

УДК 378.147:33

ЮРЧИК С. А. — ст. викладач.

ЗАСТОСУВАННЯ НОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПРИ ВИКЛАДАННІ ЕКОНОМІЧНИХ ДИСЦИПЛІН У ВУЗАХ

На етапі науково-технічної та інформаційної революції, коли освіта трансформується у головний стратегічний напрям економічного зростання і виступає фундаментом прогресу суспільства, потреба у застосуванні нових навчальних технологій стає вкрай необхідною. Перш за все це зумовлено тими кардинальними змінами, які вже відбулися і продовжують відбуватися в Україні у процесі проведення освітянських реформ на основі демократизації суспільства і ринкових перетворень. Реальна дійсність свідчить про те, що без глибоких економічних знань, належної підготовки спеціалістів з проблем мікроекономіки та макроекономіки, оволодіння механізмом ринкового господарювання досягти успіхів у динамічному економічному розвитку неможливо.

Важливий шар професійної культури викладача економічних дисциплін формується шляхом застосування нових навчальних технологій при викладанні економічних дисциплін. Такі предмети, як "Економічна теорія", "Маркетинг", "Менеджмент", "Статистика", "Облік і аудит", "Фінанси", "Фінансовий аналіз", дозволяють вже в навчальному процесі опанувати навичками ведення практичної господарської діяльності. Вивчення цих предметів сприяє точності, конкретності, економічних знань. Природно, що викладання цих дисциплін повинне проходити у формі не тільки лекцій, але і широкого використання ділових ігор, економічних практикумів, складання звітів на основі аналізу фактичних матеріалів, почерпнутих з періодичної преси, збірників статистичних зведень, зібраних безпосередньо на підприємствах. Неоціненну роль тут може зіграти вивчення економіки конкретної адміністративної одиниці і досвіду організації підприємств в умовах ринку.

Що стосується методики викладання економічних дисциплін, то поряд із класичними принципами в сучасних умовах необхідно звернути особливу увагу на наступні моменти:

- усі форми навчального процесу варто побудувати так, щоб вони сприяли розвитку культури розумової діяльності, самостійності мислення, гуманізації способу дії;
- старий алгоритм подачі матеріалу у формі абстрактного теоретичного накачування слухачів визначеним обсягом знань потрібно змінити на новий, що складається у формуванні у студентів абстрактного мислення, здатного звести нанівець сховані протиріччя, болючі моменти, можливі конфлікти й економічний ризик;
- профілювання як органічне ув'язування викладання з економічними особливостями майбутньої сфери професійної діяльності викладача економіки варто перетворити в могутній інструмент формування стійкості мотивації для постійного самостійного вивчення відповідних проблем економічної теорії і практики;

Професійна культура викладача економіки формується основними блоками дисциплін: психолого-економічних, економіко-математичних і суто економічних. Важко переоцінити значення кожного з цих блоків, проте системний підхід припускає виділення ведучого блоку, а саме блоку економіко-математичних дисциплін, у контексті якого і повинне здійснюватися вивчення психолого-економічних і економічних дисциплін.

Професійна культура викладача економіки, будучи, безсумнівно, інтегрованим знанням, як своє ядро являє собою економічну культуру. Саме еко-

номічна культура і повинна лежати в основі характеристик моделей фахівців вищої кваліфікації нової генерації. Згідно з цими вимогами викладач економіки повинний бути здатний здійснювати освітню, аналітичну й організаторську діяльність в умовах функціонуючих ринків, фінансових і інформаційних потоків, виробничих і дослідницьких процесів, здійснюваних на підприємствах будь-якої форми власності, в освітніх і дослідницьких організаціях, органах державного керування.

Формування професійної культури викладача економіки вимагає системного підходу й у викладанні циклу економічних дисциплін. У цьому зв'язку курс економічної теорії повинний бути фундаментальною основою всього економічного циклу. Справа в тім, що тільки економічна теорія дає знання про соціально-гуманітарні основи економічного життя суспільства, що дозволяють кожній людині не тільки більш безболісно адаптуватися в будь-якому соціально-економічному середовищі, але і стати активним початком, суб'єктом конкретно-історичної господарської практики. Саме економічна теорія, будучи філософією господарства, формує визначені світоглядні і моральні принципи, а також цінності, норми і стереотипи господарського поведіння. Так один і той самий бізнес у залежності від світоглядно-моральних орієнтацій може бути або брудним, або шляхетною справою. Шляхетний бізнес орієнтується на якісне задоволення потреб людей, що цілком взаємодіє з меркантильною метою підприємця "робити гроші", одержуючи прибуток.

Дискусійним є питання про предмет економічної теорії. Для його визначення характерне роздвоєння поняття "економічна теорія". У першому випадку економічна теорія трактується як абстрактна наука про раціональне поведіння індивідів, коли в умовах множинності цілей і обмеженості ресурсів увага акцентується на прагматичному виборі оптимального варіанта. Для цього підходу до предмета "Економічна теорія" характерні неісторичність, асоціальність, аполітичність. В другому випадку до даного предмета підходять разом з тим як до навчання про філософію господарства. У цій концепції предмета "Економічна теорія" сильний світоглядний компонент. І це зрозуміло, оскільки в соціально неоднорідному суспільстві не може бути нейтральної науки. Економіка — це не

суспільство пустельників, а упорядкована структура класів і груп, тобто визначений соціальний порядок. А соціальний порядок (пристрій) — це економічні відносини, взаємодіючі зі світом держави, світом індивіда, культурою, пронизаного відповідним чином мислення, технологічною цивілізацією, а також з основними системами поглядів і зв'язаними з ними типами поведіння.

Не можна забувати і про те, що економічна теорія, завдяки своїй світоглядній функції, виконує в суспільстві важливу координуючу, регулятивну функцію, забезпечуючи його економічну, соціальну і політичну стабільність.

Соціологічний компонент економічної теорії припускає у свою чергу, що кожна з історично відомих економічних систем розглядається як суспільний порядок, у якому, насамперед, специфічні відносини власності, суб'єкти господарювання, середовище економічної діяльності, характер і структура економічних інтересів, місце і роль держави в економіці, координаційний механізм. Отже, соціологічний компонент економічної теорії, не заперечуючи важливості використання в економічному аналізі математичних методів, не дозволяє звести її зміст до системи формалізованих знань про основні функціонування економіки.

Кожний викладач з економіки на свій розсуд може у рамках відведеного навчальним планом часу виносити ті чи інші теми на лекційні заняття, семінарські або на самостійне вивчення. Дуже важливо викладання навчальних курсів максимально наблизити до сучасних економічних проблем розвитку, подолати відрив економічної теорії від господарської практики, використовувати вміло підібраний статистичний та фактичний матеріал. Крім того викладач має самостійно пов'язувати теми з економікою галузі виробництва, на якому майбутній випускник працюватиме після його закінчення.

Особлива увага має бути звернута на підготовку питань до семінарських занять, рекомендованої літератури основної й додаткової із деталізацією розділів та вказаних сторінок. Також доцільно по кожній темі пропонувати питання для самоконтролю та домашнього розв'язання, підготовку доповідей і рефератів з найбільш актуальних й складних економічних проблем.

УДК 004.78:657

КАРПЕНКО И., ПОСТОЛ И.

Научн. руководитель ЛЯШЕНКО А. В. — ст. преподаватель

“ПРОДАЖА ТОВАРОВ” ОТОБРАЖЕНИЯ БИЗНЕС-ПРОЦЕССА В 1С.

Цель данной публикации заключается в ознакомлении читателя с отображением бизнес-процесса “Продажа товаров” в 1С.

Программа 1С “Бухгалтерский учет для Украины” предназначена для автоматизации деятельно-

сти предприятий, занимающихся торговлей, производством и оказанием услу. Рассмотрим процесс реализации товаров после загрузки программы 1С активизируем документ “Счет — фактура” (Документы — Расход — Счет). Процесс заполнения формы показан на рис. 1.

ТМЗ	Код	Цена	Сумма Б/с	Сумма с НДС	НДС
Косметический набор	10.000	200.00	2000.00	2000.00	498.00
шт	1.000				2.498.00

Итого: 2498.00
Итого НДС: 498.00
Всего: 2498.00

Рис. 1. Заполнение формы диалога документа “Счет”.

Документ “Счет-фактура” (иначе “Счет”) предназначен для оформления предварительных договоренностей на продажу товаров (продукции) клиентам. При заполнении счета необходимо выбрать покупателя из справочника “Контрагенты” (или ввести нового), валюту, в которой

будет выписан счет и курс этой валюты. После выбора покупателя реквизит “Вид торговли” устанавливается в значение по умолчанию для данного клиента. В реквизите “Срок оплаты” предлагается ввести дату, по которую выписанный “Счет” будет считаться действительным. Все не-

ТМЗ	Код	Цена	Сумма Б/с	Сумма с НДС	НДС	Остаток
Партия	10.000	200.00	2000.00	2000.00	498.00	75
Партия	шт	1.000			2.498.00	

Итого: 2498.00
Итого НДС: 498.00
Всего: 2498.00

Рис. 2. Заполнение документа “Расходная накладная”.

обходимые банковские реквизиты включаются в счет автоматически на основании справочной информации, хранимой в системе. После визуального контроля документа его можно вывести на печать, например, выбрав пиктограмму "Печать".

Далее на основании счета оформляется расходная накладная. При действительной продаже товаров (продукции) по предварительно выпisanному "Счету" следует оформлять документ "Расходная накладная" на основании данного "Счета". На экране появляется автоматически заполненная форма накладной, в которую были внесены все необходимые реквизиты из счета, как это отображено на рис.2.

Документ "Расходная накладная" предназначен для отображения в типовой конфигурации операций, связанных с отпуском товарно-материальных цен-

ностей, продукции с оптового склада, реализации различных работ, услуг.

Заполнение экранной формы документа следует начать с выбора покупателя из справочника "Контрагенты". В поле "Место хранения" нужно выбрать склад, с которого отгружается продукция или товары, из справочника "Места хранения". В графе "Остаток" отобразится остаток товаров на складе.

С помощью кнопки "Печать" можно выбрать вариант печатной формы документа — будет ли это расходная накладная (опция "Расходная накладная") или акт о выполненных работах (в случае реализации услуг).

При проведении документа автоматически формируются бухгалтерские проводки. На рис.3. отображен фрагмент сформированных проводок.

№	Дт	Описание	Кт	Описание	Сумма
2	361	Счет-фактура СФ-0 (А11) Продажа товаров	702	Торговая Основная склад Косметический наб	2 400 00
3	702	Торговая Основная склад Косметический наб	6415	20 %	480 00
4	902	Торговая Косметический наб	281	Основной склад Косметический наб ПИ-0000004 (13 12 84)	285 56

Рис. 3. Сформированные проводки.

№	С/С	Счет	Вид НДС	Субсчета	Сумма	С/С	Вид НДС	Субсчета	Сумма	Д/Р	Сумма Д/Р	Общ. ст.
1	361	20 %	ДНДС	Счет-фактура СФ-00	2 400 00	400 00	2 400 00	400 00	2 400 00	Продажа (производство)	Нет	

Рис. 4. Заполнение диалоговой формы документа "Банковская выписка".

По каждой номенклатурной позиции в учете отражены по одной проводке, которые привели к следующим последствиям:

- в первой проводке указывается сумма валового дохода без НДС от реализации товаров;
- вторая проводка по кредиту счета 701 отражает выручку от реализации всех товаров, которая также зафиксирована по дебету счета 361 как дебиторская задолженность покупателя;
- третья проводка выделяет сумму НДС из общей суммы оплаты и относит ее в дебет счета

701 и кредит счета 641 (увеличивая задолженность перед бюджетом по налогу на добавленную стоимость);

- в четвертой проводке производится списание товаров с кредита счета 28 в дебет счета 902.

Книга продаж формируется автоматически, в режиме формирования отчетов, вызов которого осуществляется через меню "Отчеты — Книга продаж".

Операция по оплате за товары осуществляется через "Банковскую выписку" (рис. 4).

В компьютерном учете была зафиксирована следующая проводка:

[illegible]

Данная проводка говорит о том, что покупатели перечислили на расчетный счет поставщика деньги за отпущенный товар.

Доброго дня

Зунок

Основной (грн)

Формат: 26.04.06 15:50:32

Банківська виписка № БВ-0000007 за 26.04.06

Контрагент	Кор-ра	Видаток	Надход-ження	Знач.
Г. ДИКО	361	0.00	2400.00	
Разом		0.00	2400.00	

Рис. 5. Печатная форма документа "Банковская выписка".

УДК. 331.108.2

КІРИК С.

Наук. керівник ЄНА О. В. — к. е. н.

**ОРГАНІЗАЦІЙНА СТРУКТУРА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ,
ОРІЄНТОВАНИМ НА РИНОК**

Види організаційних структур управління
Організаційна структура управління – це сукупність певним чином пов'язаних між собою управлінських ланок. Вона характеризується кількістю органів управління, порядком їх взаємодії та функціями, які вони виконують. Головне призначення організаційної структури – забезпечити ефективну діяльність управлінського персоналу. До його складу на підприємстві входять: керівник підприємства, керівники підрозділів, фахівці, обслуговуючий персонал (технічний). На промисловому підприємстві питома вага кадрів управління дорівнює 20-25% усієї кількості працюючих. На більшості підприємств традиційно застосовується лінійно-функціональна структура управління. В її основу покладена ієрархічна організація процесу управління за функціями (виробництво, постачання і збут, бухгалтерський облік, фінансування тощо). За кожною з цих функцій формується лінійна система служб, що пронизує все підприємство зверху донизу: від директора через відділи і цехи з їхніми начальниками до майстрів та бригадирів. Лінійно-функціональна структура управління має певні переваги: простота керівництва, відсутність дублювання функцій та ін., які особливо помітні за умов серійного виробництва. Однак забезпечити необхідну пристосованість підприємства до мінливого ринкового середовища цей вид організаційної структури управління неспроможний. У ньому надто складна передача інформації між функціональними підрозділами, як і процес прийняття рішень загалом. Це обумовлено тим, що проблеми обговорюються по всьому ієрархічному ланцюжку знизу вгору і в кожному підрозділі. При цьому багато інформації перекручується або втрачається при переході від одного рівня управління до іншого, від одного функціонального підрозділу до іншого. Середнє підприємство, як правило, має п'ять і більше рівнів управління. На кожному з них втрачається або перекручується від 8 до 15% управлінської інформації. Окрім того, ця структура є сильним джерелом виробничого бюрократизму. Будь-яка новація, яка з певних причин не влаштовує ту чи іншу службу, може бути знищена численними узгодженнями. Частково подолати ці вади можна шляхом розукрупнення підприємств, створення так званих "дивізіональних" структур управління. Вони виникають у результаті виділення з підприємств самостійних спеціалізованих підрозділів, орієнтованих на виготовлення го-

тового товару і його просування на ринок. Як правило, такі продуктові відділи, які інколи називають центрами прибутку, або господарськими центрами, мають лінійно-функціональну структуру управління. З цієї причини в умовах гострої конкуренції їх гнучкість також є недостатньою.

Командна структура управління

Забезпечити її можна шляхом радикальної реорганізації існуючої системи управління, формування замість лінійно-функціональних — командних структур. Останні з'являються, коли підприємство розділяють на невеликі господарські одиниці, які являють собою "команди" робітників і інженерів або службовців, що самостійно вирішують питання, пов'язані з виробництвом та реалізацією певного продукту. Таку організаційну перебудову можна здійснити на будь-якому підприємстві будь-якої галузі. Вона дає змогу одержати необхідний ефект. Наприклад, на заводі американської компанії "Гуд'їр", яка виробляє автомобільні шини, створено 164 команди чисельністю від 5 до 27 чоловік кожна. До складу цих команд, які тут називаються робочими центрами, увійшли як робітники, так і фахівці. Координують їхню діяльність чотири команди службовців. Центри відповідають за все: витрати на виробництво, виготовлення продукту, його якість, просування до споживача. Керівник заводу стверджує, що за рівнем цін на шини його підприємство здатне подолати будь-якого конкурента, навіть корейців, які поставляють найдешевші шини на американський ринок і вважають японців занадто ледачими. Досвід передових компаній свідчить, що командні структури значно підвищують здатність підприємства створювати нові вироби й швидко просувати їх на ринок. При цьому істотно зменшується управлінський персонал середньої ланки. І це зрозуміло. Фахівцям, об'єднаним у команди, які знають свої завдання й можливості їх вирішення, зайві керівники тільки заважають. Створенню командної системи управління повинна передувати робота по раціоналізації розміщення технологічного обладнання. Традиційне розміщення устаткування за принципом його однотипності (механічна дільниця, штампувальна, лакофарбова тощо) необхідно замінити на комплектування машин та верстатів під випуск готового виробу. У цьому випадку в одному місці групують обладнання, яке необхідне для виготовлення

технологічно завершеного вузла. При такому розміщенні значно підвищується швидкість та якість виконуваних операцій. Досягається це за рахунок скорочення часу транспортування, внутрізмінних простоїв, запасів матеріальних ресурсів. Таке компонування обладнання об'єднує робітників, які його обслуговують. При цьому забезпечується такий ступінь технологічної завершеності виробництва, котрий дає змогу реально виміряти і результати праці, оцінити внесок кожного.

Закономірності розвитку організаційних структур управління

В умовах гострої конкуренції підприємства, які мають ієрархічні (бюрократичні) структури, виступають першими претендентами у банкроти. З цієї причини на зміну їм сьогодні приходять більш гнучкі організації, в яких кількість управлінських ланок зменшується. Це приводить до децентралізації управління, скорочення вертикальних зв'язків на користь горизонтальних. Останнє означає, що дедалі більше робітників поряд зі своєю спеціалізованою діяльністю починають виконувати управлінські функції. Управління стає демократичнішим і переміщується на низовий рівень. Можна виділити такі закономірності розвитку організаційних структур управління підприємством:

1. Надання більшої автономії підрозділам шляхом формування структур, орієнтованих на готовий продукт (створення "центрів прибутку", "робочих центрів").
2. Розвиток дублюючих підрозділів всередині підприємства з метою появи елементів ринкової конкуренції.
3. Руйнування традиційних бар'єрів між підрозділами за рахунок створення командних структур управління.
4. Створення різного виду неформальних об'єднань фахівців для здійснення новацій ("групи якості", тимчасові творчі колективи тощо).

5. Запровадження структур, які забезпечують соціальне партнерство на рівні підприємства (системи участі робітників у групах з прийняття рішень, радах правління компанією тощо).

Зміни в організаційній структурі обумовлюють нові вимоги до форм та методів управління персоналом підприємства. Важливим мотивуючим фактором виступають зміст та умови праці. Одноманітна, рутинна й легка робота не спонукає до активної діяльності. Нормальна людина в міру свого розвитку бажає виконувати більш творчі завдання. Тому треба дбати про те, щоб зміст праці оновлювався достатньо швидко, а її умови відповідали фізіологічним, соціальним і духовним потребам персоналу. Для цього підприємства проводять реорганізацію виробництва у формі ліквідації або модифікації конвеєрної системи, впроваджують новий режим праці. Ці заходи спрямовані на примноження трудових функцій робітників, збільшення міри їх відповідальності, створення можливостей для прояву ініціативи та самостійності тощо. Фактором мотивації є також своєчасне просування по службі, професійне зростання персоналу. Фірми ФРН, наприклад, на підвищення кваліфікації своїх робітників щорічно витрачають близько 27 млрд. марок, що перевищує відповідні витрати держави. На підготовку персоналу підприємств щорічно виділяється чотири тижні та витрачається в розрахунку на одну особу 25 тис. марок. На японських підприємствах, окрім навчання на робочому місці, самопідготовки й навчання в навчальних установах, діє ще система ротації робітників між підрозділами. Американські корпорації заохочують навчання своїх робітників поза підприємством, а деякі навіть фінансують його. Важливим мотиватором, який у сучасних умовах набуває особливого значення, є демократизація процесу управління підприємством.

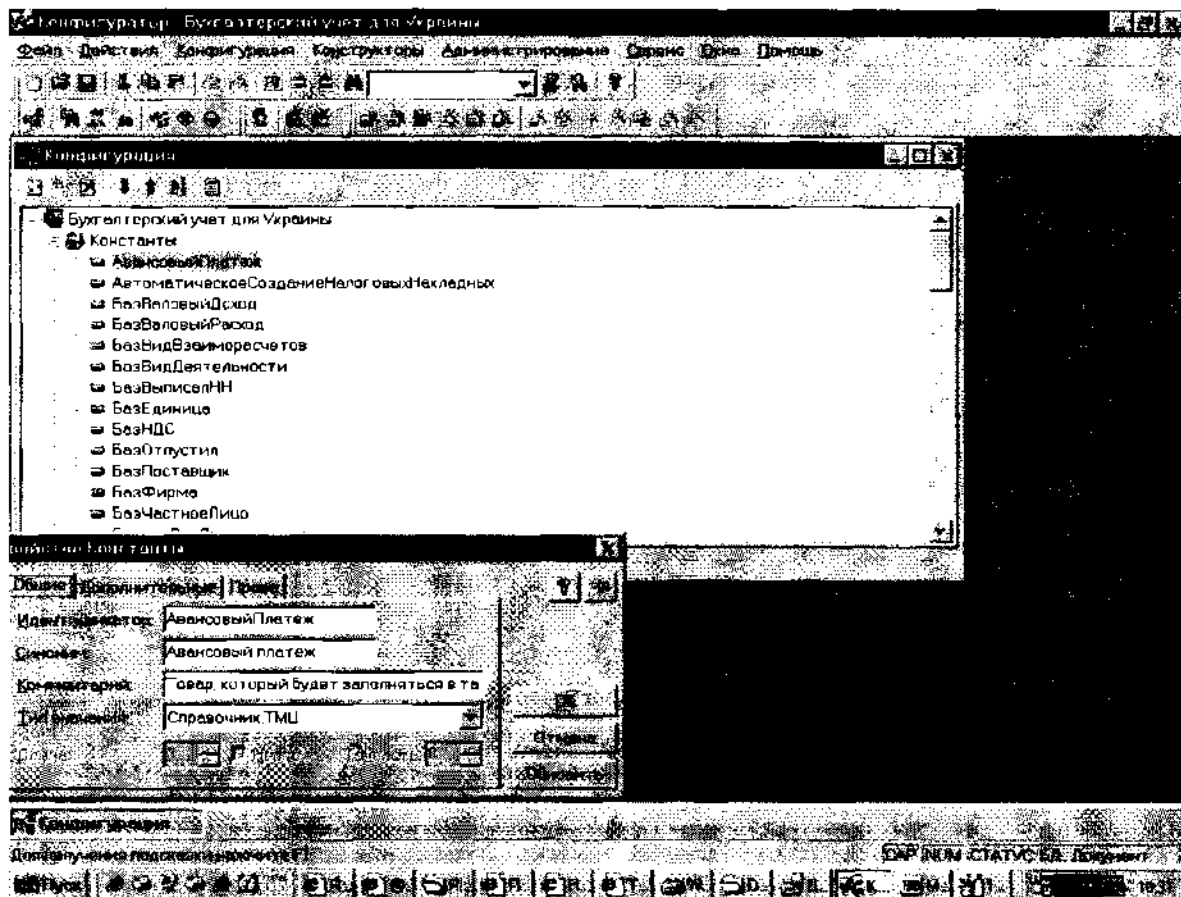

Рис. 2 Перечень констант в конфигураторе.

констант. В графе "Код" представлены условные обозначения (синонимы или идентификаторы) константы. Графа "Наименование" представляет собой текст с полным названием константы. При конфигурировании наименование определяется содержанием поля "Комментарий". В графе "Значения"

отображается текущее значение константы, при необходимости в эту графу может быть введено новое значение, также здесь производится исправление ранее введенных значений. Значение может иметь определенный тип, заданный при конфигурировании, например: текст, число и др.

УДК 004.78: 657

КОЗЕРУК А.

Научн. руководитель ЛЯШЕНКО А.В. — ст. преподаватель

ОТОБРАЖЕНИЕ БИЗНЕС-ПРОЦЕССА В 1С — ПОКУПКА ТОВАРОВ

Цель публикации заключается в ознакомлении читателя с отображением бизнес-процесса покупки товара в 1С.

Запасы товарно-материальных ценностей предприятия поноляются за счет поставок от предприятий-поставщиков. Расчеты с поставщиками, как правило, осуществляются в безналичной форме с помощью различных банковских операций. Наиболее часто в практике хозяйственной деятельности имеют место расчеты за полученные товары и

оказанные услуги, выполненные работы или окончательный расчет между поставщиком, подрядчиком, с одной стороны, и покупателем, заказчиком — с другой стороны.

Оправдательным документом для такого рода платежей являются счета, акты о приемке выполненных работ и др., на основании которых выписывается платежное поручение. Реквизиты документа-основания отражаются в платежном поручении. Оплата и окончательный расчет за полученные товары оформляются проводкой в дебет счета 63

Гчет входящий-Новый

Добро

Счет входящий № от

Поставщик: Валюта:

Контрагент: Курс:

Заказ:

Что приходим: Вид торговли: Вид НДС:

Примечание: Номер счета поставщика:

N	ТМЦ	Ед.	К.	Кол-во	Цена -	Сумма -	НДС
1	Косметический набор	шт.	1.000	10 000	100 000	1000.00	200.000
							1.200.000

Итого грн **1000.00** Итого НДС **200.00**
Всего грн **1200.00**

OK Закрыть Подбор

Рис. 1. Заполнение формы ввода документа "Счет входящий".

"Расчеты с Поставщиками и подрядчиками", с кредита счета 31 "Счета в банках".

Итак, отображение покупки товара в ІС начинаем с ввода документа "Счет входящий". (Рис. 1)

Для регистрации входящего счета необходимо ввести его в документ "Счет входящий", обратившись к этому документу через меню "Документы — Приход".

Заполнение полей "Контрагент", "Валюта", "Курс", "Вид НДС", "Вид торговли", "Номер счета поставщика", "Примечание", а также табличная часть сложностей не вызывает, а на поля "Что приходим" и "ТМЦ" необходимо обратить внимание.

При выборе поля "Что приходим" предлагается выбор таких параметров: "Запасы", "ОС, НМА, другие материальные необоротные активы", "Прочие необоротные активы", "Бланки строгой отчетности", в зависимости от нашего выбора в документе при заполнении поля "ТМЦ" в табличной части будет предлагаться выбор из таких справочников: "Номенклатура", "Инвестиции", "Необоротные активы", "Бланки строгой отчетности" соответственно.

Далее на основании счета входящего сформируем доверенность на получение товара. Форма данного документа отображена на рис. 2.

Доверенность-Новый

Добро

Доверенность на получение ТМЦ № от

Доверенность:

Серия: Номер:

Кому выдана доверенность:

ФИО сотрудника в дательном падеже:

Документ, подтверждающий личность:

Серия:

Номер: Дата:

Кем выдан:

Примечание:

Что приходим:

Срок действия доверенности:

N	ТМЦ	Ед.	Кол-во
1	Косметический набор	шт.	10 000

OK Закрыть Печать

Рис. 2. Заполнение документа "Доверенность на получение ТМЦ".

При действительной покупке товаров (продукции) по предварительно выписанному "Счету" следует оформлять документ "Приходная накладная" на основании данного "Счета". На эк-

ране появляется автоматически заполненная форма накладной, в которую были внесены все необходимые реквизиты из счета, как это отображено на рис.3.

Приходная накладная - Новый

Основная | Дополнительная | **Добор**

Приходная накладная (акт) № ПН-00000001 от 22.04.06 Номер накладной поставщика

Поставщик: Вид поставщика: Отечественный поставщик Контрагент: УкрСнаб

Валюта: Гривня Курс: 1.00000 грн за 1 грн Заказ: Сч. вход. СВ-0000001 (22.04.06)

Место хранения: Основной склад Что приходует: Запасы

Примечание: Вид торговли: Предоплата

№	ТМЦ	Кол-во	Цена	Сумма	НДС	Остаток
	Ед.	К.		Сумма +		
1	Косметический набор шт.	1.000	10.000	100.00	1000.00	200.00
					1.200.00	75
				Итого грн	1000.00	Итого НДС 200.00
					Всего грн	1200.00

OK Закрыть Печать Подбор

Рис. 3. Заполнение документа "Приходная накладная".

Документ "Приходная накладная" предназначен для отражения операций, связанных с покупкой товарно-материальных ценностей, продукции, товаров, различных работ, услуг.

Заполнение экранной формы документа следует начать с выбора поставщика из справочника "Контрагенты". В поле "Место хранения" нужно выбрать склад, куда отгружается продукция или товары, из справочника "Место хранения". В табличной части в графе "Остаток" отобразится остаток товаров на складе.

С помощью кнопки "Печать" можно выбрать вариант печатной формы документа.

При проведении документа автоматически формируются бухгалтерские проводки. На рис. 4. отображен фрагмент сформированных проводок.

Согласно действующему законодательству Украины налоговая накладная выписывается "по первому событию", т. е. в момент оплаты денежных средств контрагентом предприятие имеет право начислить себе налоговый кредит.

Операции (Прих. наклад.) - ПН-0000001

№: ПН-0000001 от: 22.04.06 Сумма: 1.200.00 Документ: Прих. наклад. ПН-0000001 (22.04.06)

Содержание операции: Запасы

№	Дт	Субконто Дт	Кт	Субконто Кт	Валюта	Кол-во	Вал. сум.	Сумма
					Курс	Консультант	Формы	№ Ж
1	8Р	УкрСнаб	8Р	УкрСнаб				1.000.00
		Сч. вход. СВ-0000001		Сч. вход. СВ-0000001			Вал. расходы (поставщик)	
		Продаж (приобретения)		Продаж (приобретения)			Добро	ПХ
2	6415	20 %	631	УкрСнаб			НДС (первое событие)	ПХ
				Сч. вход. СВ-0000001			Добро	ПХ
3	281	Основной склад	631	УкрСнаб			10.000	1.000.00
		Косметический набор		Сч. вход. СВ-0000001			Прик. Себестоимость	ПХ
		ПН-0000001 (22.04.06)					Добро	ПХ

OK Закрыть Администратор

Рис. 4. Сформированные проводки.

Рассмотрим, как ввести документ "Налоговая накладная". Для регистрации входящей накладной необходимо ввести ее в документ "Запись книги приобретения". Обратившись к этому документу через меню "Журналы — Книга приобретения Новая запись".

Удобнее ввести документ, воспользовавшись функцией "Ввести на основании" (рис. 5).

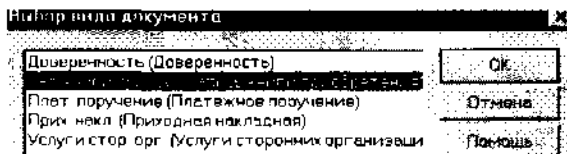

Рис. 5. Ввод "Записи книги приобретения" на основании "Счета входящего".

Рис. 6. Форма ввода "Налоговой накладной".

При открытии документа "Запись книги приобретения" все поля уже заполнены на основании счета. Налоговая накладная уже сформирована (рис. 6).

Книга приобретения после регистрации налоговой накладной будет иметь следующий вид:

Книга приобретения (10.05.06 31.12.06)								
№	Номер	Дата	Контрагент	Вид документа	Вид документа	Сумма	НДС	Автор
1	31.12.06	10.05.06	УкрСнаб		Налоговая			Администратор

Кнопка "Печать" позволяет сформировать "Книгу приобретения" на любую дату.

Печатная форма "Книги приобретения" представлена на рис. 7.

Наиболее распространенной формой безналичных расчетов в нашей стране являются расчеты путем платежных поручений.

Платежное поручение — это указание банку, обслуживающему предприятие, перечислить указанную сумму указанному адресату для подписанных целей.

В качестве целей платежей могут выступать:

- расчеты за полученные товары, оказанные услуги, выполненные работы;

- предварительная оплата за предстоящие поставки товаров, оказание услуг, выполнение работ;
- оплаты, производимые по нетоварным операциям: платежи налогов, отчисления в фонды, перечисления денежных средств на счета сотрудников и др.

Для выписки платежного поручения в типовой конфигурации предусмотрен документ "Платежное поручение". Обращение к этому документу осуществляется через меню "Документы — Платежное поручение".

КНИГА ОБЛІКУ ПРИДБАННЯ
товарів (робіт, послуг)
по ООО "Добро", Киев, ул. М. Гоголя, 13
(назва підприємства, юридична адреса)

ЗАТВЕРДЖЕНО
наказом Державної податкової
адміністрації України
від 20 травня 1997 р. № 105

Індивідуальний податковий номер: 234264042
Свідчення про реєстрацію платника
податку на додану вартість: 3445678476

Розраховано: _____
Зачислено: _____
Збережено: _____

2006 рік
№ _____
на _____ аркушів

Товари (товари (робіт, послуги), основні фонди та нематеріальні активи) в таблиці наводяться "товари"

№ з/п	Податкова накладна (зазначити місце оформлення, ч. 1 ст. 200)		Сума податку, що сплачується	Імпорт товарів, на які оформлено податковий накладний		Роботи, отримані від перевізника		Придбання товарів (на території України 12 червня 2006)										Товари, які	
	Дата отримання	№ накладної		Сума ПДВ	Сума ПДВ	Сума ПДВ	Сума ПДВ	Сума ПДВ	Сума ПДВ	Сума ПДВ	Сума ПДВ	Сума ПДВ	Сума ПДВ	Сума ПДВ	Сума ПДВ	Сума ПДВ			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	
1	22.04.06	000 "УкрСнаб"	234264042							1000.00	200.00	1000.00				200.00			
Всього:										1000.00	200.00	1000.00				200.00			

Рис. 7. Печатная форма "Книги приобретения".

Рассмотрим последовательность действий при заполнении формы документа "Платежное поручение", показанной на рис. 8.

1. Выбирается расчетный счет, с которого будут перечисляться денежные средства. По умолчанию документ использует тот расчет-

Платежное поручение - Новый *

Добро

Платежное поручение № ПП-0000001 от 22.04.06

Расчетный счет: _____

Основной (грн): _____

Номер платёжки: 3

Платёж: ☐ Оплата налога/отчисления

Счет: 631

Контрагент: УкрСнаб

Сумма платежа: 1200.00

Заказ: Сч. введ. СВ-0000001 (22.04.06)

Сумма: 1,200.00

Р/счёт: Гривневый счёт

Вид НДС: 20 %

НДС: 200.00

Назначение платежа: Кратко

За ТМЦ згідно РФ від 8 т.ч. ПДВ 200.00 грн.

Платіж пов'язаний з ТМЦ

ОК Закр. Печать Примечание:

Рис. 8. Заполнение формы документа "Платежное поручение".

ный счет, который был выбран как основной при заполнении сведений об организации. Если необходимо выполнить перечисление с другого расчетного счета, то достаточно нажать на кнопку и выбрать счет из справочника "Банковские счета".

2. Вводится номер платежного поручения. Всегда автоматически устанавливается следующий по порядку номер, но его можно изменить вручную. Программа контролирует уникальность номеров в течение одного финансового года и не позволит ввести повторяющиеся номера.

3. В поле "от" вводится дата выписки платежного поручения.
4. В поле "Контрагент" имеется кнопка обращения к справочнику "Контрагенты". Из него выбирается получатель платежа. Подставляется его расчетный счет.
5. В поле "Заказ" можно ввести документ, на основании которого выполняется платеж. Если запись о документе в справочнике отсутствует, то ее можно ввести непосредственно в процессе заполнения данного поля.
6. В поле "Сумма" вводится сумма перечисления, включая НДС.
7. "НДС" определена по умолчанию равной 20%, поэтому ее не придется изменять вручную.
8. В поле "Назначение платежа" вводится краткое содержание операции, проводимой платежным поручением, в которой следует отразить следующие моменты:
 - назначение общей суммы платежа, то есть, за какой товар;
 - за какие работы или услуги перечисляются средства;
 - если перечисление производится до получения товара или оказания услуги, то указывается, что данный платеж является предоплатой;
 - номера и сокращенные названия оправдательных документов с указанием даты их составления или получения.

Экземпляры платежного поручения подписываются руководителем предприятия и главным бухгалтером и направляются в банк.

Выход из формы ввода документа приведет к его сохранению в журналах операций и документов. Он не попадет ни в журнал проводок, ни в журнал операций. Выписка платежного поручения не сопровождается формированием проводок, поскольку оно представляет собой лишь намерение осуществить платеж. И только после того, как с расчетного счета предприятия банком списана указанная сумма, что подтверждается выпиской с расчетного счета, производится отражение данного факта на счетах бухгалтерского учета. После выписки платежного поручения банк предприятия перечисляет денежные средства со счета предприятия на счет поставщика. Операция перечисления денежных средств отражается в бухгалтерском учете на основе банковской выписки. Для этой цели предназначен документ типовой конфигурации "Банковская выписка".

Рассмотрим порядок ввода информации банковской выписки по ранее введенному платежному поручению. После ввода даты и номера документа производится заполнение многострочной части выписки. В нашем случае требуется ввести одну строку, отражающую единственный платеж. Ввод новой строки можно начать с функции "Заполнить по платежкам". Эта функция не является обязательной. Однако, нажав на кнопку, можно заполнить документ платежными поручениями (все необходимые его реквизиты будут автоматически перенесены в текущую строку банковской выписки), по которому произведена оплата. Эта ситуация показана на рис. 9.

Банковская выписка - Новый

Добавить

Банковская выписка № БВ-0000001 от 22.04.06

Расчетный счет: Основной (грн) Бухгалтерский счет: 311

Снт НДС

Примечание:

И	±/-	Счет	Вид НДС	Субkonto	Сумма платежа
№ ПП	Вид платежа/расчета	Заказ	Сумма +	НДС	
3	В связи с введением код. д.	Сч. ввода БВ-0000001 (22.04.06)	1200.00	200.00	

7

За ТМЦ згідно РЧ від В т.ч. ПДВ 200.00 грн.

ОК Провести Закрыть Печать

Подбор по заказам Заполнить по платежкам

Ввести документ

За произвольный период

Рис. 9. Реквизиты документа заполняются автоматически из ранее введенного платежного поручения.

ка", нашла отражение в журнале документов "Банк".

	Документ	Номер	Дата	Время	Информация
☒	Заяв. книги приобр.	ЗКП-0000002	10.05.06	13:32:21	УкрСнаб
☒	Плат. поручение	ПП-00000001	10.05.06	13:47:34	УкрСнаб
☒	Бонк. выписки	БВ-00000007	10.05.06	13:54:02	Основной

Операция (Банк. выписка) - БВ-0000001

№: 0000000000 от: 22.04.06 Сумма: -1,200.00 Документ: Банк. выписка БВ-0000001 (22.04.06)

Содержание операции:

№	Дт	Субконто Дт	Кт	Субконто Кт	Валюта	Кол-во	Вал. сум.	Сумма
№	Дт	Субконто Дт	Кт	Субконто Кт	Курс	Количество	Фирма	ИФК
631	УкрСнаб	311	Основной (грн)					1,200.00
	Сч. вход. СВ-0000001						За ТМЦ згідно ГФ від 8 т.ч. ПДВ 20	Добро
								бК

ОК Закреть Админист

Таким образом, бизнес-процесс “Покупки” отображен в ИС.

Наук. керівник ГАПОНЮК М.А. — к. е. н.

РОЛЬ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ У СТИМУЛОВАННІ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Через видаткову частину місцевих бюджетів перерозподіляється близько 7% ВВП. Від того, наскільки стабільним і ефективним є процес формування і виконання бюджету, від наповненості доходної частини місцевих бюджетів залежить розвиток соціальної сфери і місцевого господарства.

Надходження доходів, що враховуються при визначенні міжбюджетних трансфертів (з урахуванням надходжень акцизного збору до бюджету Ав-

тономної Республіки Крим), склали 19825,3 млн грн, ка Мінфіну на 2005 рік. У порівнянні 2004 роком, надходження доходів, що враховуються при визначенні міжбюджетних трансфертів, у 2005 році в цілому збільшилися на 4560,2 млн грн, або на 29,9%.

Найбільшим джерелом наповнення місцевих бюджетів є податок з доходу фізичних осіб. В структурі загального фонду місцевих бюджетів питома вага податку з доходів фізичних осіб становить 70,4 відсотка. За 2005 рік місцевими бюджетами отримано 16482,1 млн грн цього податку, що на 31 відсоток більше, порівняно з відповідним періодом 2004 року. Наступними за величиною бюджетоутворювальними джерелами є плата за землю та податок на прибуток підприємств комунальної форми власності.

Сучасний стан місцевих бюджетів України характеризується низькою часткою дохідних джерел, які не враховуються при розрахунку обсягів міжбюджетних трансфертів і якими місцеві органи влади можуть розпоряджатися самостійно, виходячи з пріоритетів розвитку адміністративно-територіальної одиниці. На частку доходів, які не враховуються при розрахунку міжбюджетних трансфертів, припадало від 64,3% у 2000 р. до 65,5% у 2004 р. Упродовж 2002–2004 рр. на частку найбільших джерел доходів, які враховуються при розрахунку трансфертів, припадало від 35% до 42% доходів місцевих бюджетів. У цій групі доходів найбільша питома вага належить податку з доходів фізичних осіб і єдиному податку. Згідно з Бюджетним кодексом до доходів міст республіканського та обласного значення зараховується 75% від загального обсягу податку на доходи фізичних осіб. Отже, зусилля місцевих органів влади з поліпшення економічної ситуації в адміністративно-територіальних одиницях, яке призводить до підвищення зайнятості та відповідно збільшення надходження даного виду податку до місцевого бюджету, призводить насправді до зниження дотації вирівнювання або збільшення суми коштів, що мають бути перераховані з місцевого бюджету до державного бюджету.

Існує проблема значної регіональної диференціації доходів та видатків місцевих бюджетів разом із трансфертами як загалом, так і у розрахунку на одну особу наявного населення.

Так, у січні — вересні 2005 року такі доходи були максимальними у м. Києві (1634,5 грн), АР Крим (809,9 грн), а мінімальними у Луганській області (616,6 грн), тобто розрив складав 2,65 разів (без урахування м. Києва 1,31 разу). У цей же період видатки місцевих бюджетів у розрахунку на одну особу наявного населення були максимальними у м. Києві (1677,2 грн), АР Крим (754,9 грн) і Луганській області (546,4 грн), тобто розрив складав 3,07 рази (без урахування міста Києва 1,38 разу).

Для вирішення даної проблеми необхідно на законодавчому рівні врегулювати відсоткову диференціацію регіонів. Тобто на більш розвинених місцевостях зосереджувати менше коштів на потреби регіону, а решта перерахованих до державного бюджету надходжень — розосередити по менш розвинених регіонах. Це дасть змогу вирівняти розвиток всіх населених пунктів, а не тільки промислово-розвинених міст.

Вагомим кроком для збільшення ролі місцевих бюджетів для соціально-економічного розвитку регіонів може стати децентралізація місцевих бюджетів. Після надання більшого статусу місцевим бюджетам, регіони будуть володіти більшою сумою коштів для соціальних видатків та впорядкування і розвитку населених пунктів. Органи місцевого самоврядування отримають більший статус порівняно з тим, що є зараз.

Але з децентралізацією можна й втратити той контроль за розпорядженням бюджетних коштів. Розглянувши теперішню структурну схему наповнення бюджету та розподілу бюджетних коштів, можна побачити ряд інстанцій, що займаються контролем наповнення та витрачання бюджетних коштів. Тобто весь процес контролю плінності бюджетних коштів відбувається глобально і проходить від найменшої ланки до найбільшої. А децентралізувавши місцеві бюджети, необхідно і децентралізувати обслуговування та контроль за плінністю бюджетних коштів. Це значить: збільшитись видаткова частина на робочі місця, що будуть задіяні для обслуговування та контролю. Якщо розглядати децентралізацію в глобально-державному розрізі, то явно зменшиться валове фінансування загально-державних програм та галузей, що не можуть зосереджувати своє фінансування тільки на місцевому рівні (наприклад, армія, СБУ, керівництво держави і т.д.).

Важливе значення для забезпечення фінансування розвитку території є розробка бюджету розвитку у складі місцевих бюджетів. Немає законодавчого визначення джерел доходів і напрямків видатків бюджету розвитку у складі місцевих бюджетів.

До доходів бюджету розвитку, що входять до складу місцевих бюджетів, слід віднести:

- кошти від відчуження майна, що знаходиться у власності Автономної Республіки Крим, або в комунальній власності відповідної територіальної громади, або в спільній власності територіальних громад;
- надходження частини прибутку, дивідендів, процентів тощо від часток, паїв у статутних фондах господарюючих суб'єктів, які є у власності Автономної Республіки Крим, у комунальній власності територіальних громад або у їх спільній власності;

- надходження від оренди майна, яке знаходиться у власності Автономної Республіки Крим, у комунальній власності територіальних громад чи у їх спільній власності;
- цільові субвенції з державного бюджету України та інших бюджетів на інвестиційні цілі;
- кошти від повернення бюджетних позичок, які надавалися з бюджету розвитку, а також відсотки за використання бюджетних позичок;
- запозичення органів місцевого самоврядування на інвестиційні цілі;
- частина коштів від власних надходжень бюджетних установ і організацій, які утримуються за рахунок коштів місцевих бюджетів, що визнається при затвердженні відповідного місцевого бюджету на наступний фінансовий рік;
- надходження коштів до позабюджетних фондів місцевого самоврядування;
- кошти, які передаються з поточних бюджетів за рішенням ради відповідного рівня.

Видатки бюджету розвитку слід спрямовувати на: капітальні вкладення на розвиток вироб-

ництва і соціальної сфери; пошукові та науково-дослідні роботи; фінансування, кредитування інвестиційних проєктів, відібраних на конкурсній основі.

Підбивши підсумки вищесказаного, можна зробити висновки, щодо важливості місцевих бюджетів в соціально-економічному розвитку регіону. Це насамперед задоволення соціальних потреб населення, розвиток інфраструктур місцевості, покращення медицини, освіти, культури та іншого. З кожним роком змінюється бюджетне законодавство, а з ним і впливи держави на громадян та на регіон в цілому.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Офіційний сайт Національного інституту стратегічних досліджень: <http://www.niss.gov.ua/Monitor/Monitor41/03.htm>
2. Офіційний сайт міністерства фінансів: <http://www.minfin.gov.ua>
3. О. О. Сущова „Місцеві фінанси”.
4. Офіційний сайт Верховної Ради України: <http://www.rada.gov.ua>

УДК 330.341.1 (477)

МЕЛЬНИК М.

Наук. керівник ЗАГАРІЙ В.К. — к. е. н.

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ

Конкурентоспроможність національної економіки, а також темпи її зростання значною мірою обумовлені здатністю промислових підприємств швидко реагувати на зміни в темпах науково-технічного прогресу, їх можливість впроваджувати нові технологічні процеси та виготовляти нову конкурентоспроможну продукцію. У вирішенні цієї проблеми велике значення має перехід промислового комплексу України на інноваційний шлях розвитку.

Україна володіє значним науковим та інноваційним потенціалами. Однак, це не дало їй змоги якомога швидше вийти з економічної кризи під час переходу до ринкової економіки. Однією з основних причин, що призвели до такої ситуації, стало погіршення стану інноваційної діяльності в цілому ряді галузей промисловості. Отже, удосконалення розвитку інноваційної діяльності промислових підприємств, підвищення ефективності державного регулювання інноваційних процесів забезпечать зростання інноваційної активності вітчизняних підприємств, підвищення конкурентоспроможності національного виробника та покращання добробуту населення України.

Проблемам розв'язання питань формування інноваційного потенціалу української економіки

останнім часом присвячено досить багато наукових праць провідних учених. Вагомі результати мають В. Александрова, Ю. Бажал, Л. Безчасний, В. Геєць, О. Лапко, С. Онишко, В. Осєцький, Б. Краснюк та інші фахівці. Серед зарубіжних вчених, роботи яких набули широкого визнання, в області інноваційної діяльності працювали Бірман Г., Водачек Л., Завлін П. Н., Медінський В. Г., Менсфілд Е., Перлман М., Санто Б., Твісс Б., Фатхутдинов Р. А., Шерер Ф., Шумпетер Й. У наукових працях цих вчених розглядається широке коло питань з проблематики інновацій, зокрема теоретичні основи нововведень, оцінка ефективності інноваційних проєктів, формування інфраструктури інноваційної діяльності, фінансування та стимулювання інноваційних процесів, кадрове забезпечення інноваційної діяльності.

Спираючись на ітеративний метод в економічному дослідженні, слід зазначити: будь-яка інновація починається з ідеї, що базується на інформації, знаннях, творчій енергії, баченні майбутнього, і з часом перетворюється у наукомісткий продукт і як результат інтелектуальної діяльності має втілюватись у певну об'єктивну форму і бути відтворюваним; бути визнаним у встановленому законодав-

ством порядку на основі здійснення експертизи заявки на відкриття, винахід, корисну модель, промисловий зразок та інші об'єкти; мати державну реєстрацію прав на цей об'єкт; виданні охоронних документів (патентів, ліцензій, ноу-хау) [3, с.70].

Щодо ролі і сутності інновацій потрібно зазначити, що вони є найважливішим засобом вирішення основних соціально-економічних завдань підприємства: підвищення економічної ефективності, покращення умов і змісту праці, охорони навколишнього середовища та ін.

З теоретично-методологічних науково-методичних позицій для системної оцінки цього явища пропонуємо введення нового терміну "інновацізація виробництва" ("інновацізація підприємства").

Інновацізація виробництва є постійним процесом залучення і впровадження інновацій у вироб-

ництво, яке є комплексним, системним і базується на якісних змінах в продуктивних силах і у виробничих відносинах, що забезпечують поточне і перспективне зростання конкурентоспроможності підприємства і підвищення його економічної ефективності. "Інновацізація підприємства" є більш ємною категорією, ніж поняття "інновацізація виробництва", бо охоплює не лише сферу виробництва, а й сферу обігу (процес реалізації).

У зв'язку з тим, що інновацізація підприємства завжди включає в себе сукупність заходів інноваційного характеру, методично і організаційно важливо визначити основні засади і етапи щодо розробки і впровадження окремих таких заходів у структурних підрозділах підприємства.

Схема, що характеризує цей процес, представлена на рис. 1.

Рис. 1. Загальна схема розробки і впровадження окремого інноваційного заходу на підприємстві.

Однією з проблем формування інноваційної економіки в Україні є розрив інноваційних процесів між стадіями наукових досліджень і впровадження інновацій у виробництво, зумовлений відсутністю ефективного механізму трансформування наукових знань в інноваційні ідеї, придатні до практичного використання.

За статистикою, у 2004 р. в Україні інноваційною діяльністю займалися лише 185 малих підприємств (або 6,6% їх загальної кількості). Для порівняння: для середнього підприємництва аналогічний показник становив понад 15%, а для великого — майже 40% (тоді як для малого підприємництва розвинутих країн — понад 60%). Це вказує на помітне відставання за темпами розвитку інноваційних процесів вітчизняного малого

підприємництва від економіки України в цілому та майже десятикратне — від інноваційної активності малого підприємництва у Європі [1, с.41].

Процес інноваційних трансформувальних є вкрай повільним, а в якісному відношенні — абсолютно інертним. Підтвердженням тому слугують показники інноваційного розвитку промислового комплексу України за підсумками 2004 р. (див. табл. 1) і результати міжнародних порівнянь: так, на сьогодні навіть у державах, які ще недавно будували соціально-економічний лад, ідентичний нашому, показник продуктивності сектора високих технологій є в 1,5-2,5 рази вище, ніж в Україні. До того ж у світі частка високотехнологічної продукції сягає близько 40% загальносвітового ВВП, тоді як у нас аналогічний показник інноваційного роз-

витку, залишається на рівні 4-6%. З огляду на це, розробка і впровадження інноваційної моделі управління національною економічною системою

мають стати головними передумовами для реалізації прогресивних інноваційних перетворень в економіці України.

Таблиця 1

Динаміка основних показників інноваційної діяльності промислових підприємств в Україні [1, с. 49]

Показники	Роки									
	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Кількість підприємств, які впроваджували інновації	2181	2002	1729	1655	1503	1376	1491	1503	1506	1238
% до попереднього року	—	91,8	86,4	95,7	90,8	91,6	108,4	100,8	102,2	82,2
Питома вага підприємств, які впроваджували інновації, в загальній кількості підприємств (%)	26,0	22,9	19,3	17,0	15,1	13,5	14,8	14,3	14,6	12,7
Кількість освоєних нових видів техніки	1181	1000	717	561	449	469	631	610	520	710
% до попереднього року	79,3	84,7	71,7	78,2	80,0	104,5	134,5	96,7	85,2	136,5
Кількість впроваджених нових технологічних процесів	3559	2936	2138	1905	1348	1203	1403	1421	1142	1482
% до попереднього року	70,0	82,5	72,8	89,1	70,8	89,2	116,6	101,3	80,4	129,8
з них маловідхідних, ресурсозберігаючих	990	1044	688	600	467	423	430	469	430	606
% до попереднього року	88,4	105,5	65,9	87,2	77,8	90,6	101,7	109,1	91,7	140,9

Важливою складовою вітчизняного ринку інновацій є інноваційно активні підприємства, тобто ті підприємства в загальній їх сукупності, які займаються інноваційною діяльністю. Одні з них є споживачами, інші — постачальниками інновацій на зазначеному ринку. Для інноваційно орієнтованої економіки важливо мати тенденцію щорічного зростання зазначеної складової вітчизняного ринку. На жаль, в 2001-2004 рр. така тенденція не спостерігалася. Частка інноваційно активних підприємств у загальній кількості обстежених в зазначеному періоді дорівнювала середньому 16,9%, тобто була невеликою. При цьому в 2004 р. відбулося зниження цього показника порівняно з 2003 р. на 2,9 відсоткових пункти. Найбільш активно інноваційна діяльність здійснювалась в обробній промисловості, до якої належить переважна більшість (96%) підприємств, що займалися інноваційною діяльністю в Україні. Серед регіонів лідерами за кількістю підприємств, що займалися інноваційною діяльністю у 2004 р., були м. Київ (161) та Харківська область (105) [5, с. 110].

Розмір ринку інновацій в певній мірі визначає обсяг відвантаженої інноваційної продукції. Її частка у загальному обсязі відвантаженої продукції у 2002-2004 рр. дорівнювала в середньому 6,5%, знизившись у 2004 р. на 1,4 відсоткових пункти порівняно з 2003 роком. [5, с. 111].

У сфері формування інфраструктури ресурсного забезпечення інноваційної підприємницької

діяльності існує ряд проблем, практична діяльність переважної більшості об'єктів загальної інфраструктури підприємницької діяльності, спрямована на обслуговування потреб виключно традиційного підприємництва, не відіграє помітної ролі у ресурсному забезпеченні інноваційної діяльності. Так, протягом 2002-2004 рр. не зазнали помітних змін кількість і капіталізація венчурних фондів, які діють на території України, а приріст кількості технопарків та інноваційних центрів відбувається повільно. Спостерігається і з часом поглиблюється нерівномірність розподілу наявних об'єктів інфраструктури підприємницької інноваційної діяльності за регіонами України. Так, у Києві та Київській області діють 12 бізнес-інкубаторів, а в Одеській області — 9; 18 з 27 регіонів країни мають по 1-2 бізнес-інкубатори. З 255 існуючих інноваційних фондів 175 працюють у Києві. Усі 7 венчурних фондів, які діють на сьогодні, розміщено у Києві. 6 з 8 технопарків належать одному регіону — Києву. Не створено умов для налагоджування дії венчурного капіталу як ринкової інституції фінансування інноваційних проєктів малого бізнесу [1, с. 42].

Основним джерелом фінансування впровадження нововведень сьогодні залишаються власні кошти підприємств. У структурі джерел фінансування інноваційної діяльності (табл. 2) власні кошти підприємств у загальному обсязі фінансового забезпечення інноваційної діяльності становлять близько 70%.

Таблиця 2

Розподіл загального обсягу фінансового забезпечення інноваційної діяльності в Україні
за джерелами [1, с. 41]

(% до підсумку)

Джерела фінансування	Роки					
	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Інноваційна діяльність (усього)	100	100	100	100	100	100
у тому числі:						
власні кошти	75,5	69,4	79,6	83,9	71,1	70,3
держбюджет	1,7	10,1	0,4	2,8	1,5	3,0
місцевий бюджет	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1
позабюджетні фонди	4,7	3,2	1,9	1,2	0,2	0,0
кредит	3,3	6,1	6,3	6,0	12,6	18,0
вітчизняні інвестори	0,4	0,6	2,8	1,8	1,9	3,7
іноземні інвестори	12,3	7,6	7,6	3,0	8,8	4,2
інші	2,1	3,0	1,3	1,2	3,8	0,7

Роль держави, не дивлячись на низку прийнятих законодавчих документів щодо розвитку науки та інноваційної діяльності, не виправдано знизилась: фактичні витрати з державного бюджету на наукові дослідження та інноваційні розробки зменшилися з 2,3% ВВП в 1990 р. до 0,22% у 1999 і підвищилися лише до 0,33% ВВП у 2004 р. За цей період загальні витрати держави на окреслені цілі знизилися з 3,11 до 1,13% ВВП. Слід констатувати, що не виконується положення Закону України "Про наукову і науково-технічну діяльність", яким передбачено бюджетні асигнування на науку в розмірі 1,7% ВВП.

Разом з тим, як свідчить аналіз законодавчих документів за останні 10 років (йдеться про Закон України "Про основи державної політики у сфері науки і науково-технічну діяльність" (1991 р.), "Про наукову і науково-технічну діяльність" (1998 р.), "Про пріоритетні напрями розвитку науки і техні-

ки" (2001 р.), "Про інноваційну діяльність" (2002 р.) та відповідні постанови Верховної Ради України) поза увагою держави залишається статус винахідника та раціоналізатора на виробництві, питання матеріального заохочення персоналу до розробки і впровадження інновацій.

Важливою складовою потенціалу створення інновацій і відповідно розвитку їх ринку є чисельність винахідників, авторів промислових зразків і раціоналізаторських пропозицій та їх творча активність. Зазначена чисельність порівняно з 2003 р. не змінилась і становила 44,4 тис. осіб, що в розрахунку на одне підприємство, в середньому складало 28 осіб.

Поряд із вище зазначеними недоліками внутрішнього ринку існує і низка позитивних його ознак, які також пов'язані з інноваційною діяльністю. У 2000–2004 рр. спостерігалось підвищення інноваційної активності в промисловості (табл. 3).

Таблиця 3

Інноваційна активність підприємств України у 1997–2004 рр. [2, с. 137]

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Кількість підприємств, що впроваджували інновації:								
одниць	1729	1655	1503	1376	1491	1503	1506	1238
у % до попереднього року	86,4	95,7	90,8	91,6	108,4	100,8	100,2	82,2
Питома вага підприємств, що впроваджували інновації, в заг. кільк. пром. підприємств %	19,3	17,0	15,1	13,5	14,8	14,3	14,6	12,7
Кількість освоєних нових видів техніки:								
найменувань	717	591	449	469	631	610	520	710
у % до попереднього року	71,7	82,4	76,0	104,5	134,5	96,7	85,2	136,5
Кількість впроваджених нових технологічних процесів:								
одниць	2138	1905	1348	1203	1403	1421	1142	1482
у % до попереднього року	72,8	89,1	70,8	89,2	116,6	101,3	80,4	129,8
з них ресурсозберігаючих	688	600	467	423	430	469	430	606
у % до попереднього року	65,9	87,2	77,8	90,6	101,7	109,1	91,7	140,9

Щорічно збільшувалося виробництво нової техніки. У порівнянні з 2000 р. у 2004 р. кількість освоєних нових видів машин, устаткування, апаратів, приладів збільшилася в 1,5 рази і склала 710 найменувань. Протягом 2001–2004 рр. промислові підприємства України впровадили майже 5,4 тис. нових технологічних процесів, інноваційно-активні підприємства у 2004 р. впровадили в 1,3 рази більше нових технологічних процесів проти 2003 року.

Від використання винаходів отримано прибутку 149,8 млн. гривень. Прибуток від використання одного винаходу в середньому становив 41,7 тис. гривень. Серед регіонів більший прибуток отримано промисловими підприємствами Донецької, Дніпропетровської та Запорізької областей [5, с. 112].

Важливою складовою потенціалу створення інновацій і відповідно розвитку їх ринку є чисельність винахідників, авторів промислових зразків і раціоналізаторських пропозицій та їх творча активність. Зазначена чисельність порівняно з 2003 р. не змінилась і становила 44,4 тис. осіб, що в розрахунку на одне підприємство, в середньому складало 28 осіб.

На підприємствах окремих областей кількість новаторів порівняно з попереднім роком помітно зросла (в Херсонській області — на 56,0%, Івано-Франківській — на 32,4%, Чернігівській — на 24,8%, м. Києві — на 24,5%), що свідчить про посилення уваги до цієї сфери діяльності у зазначених областях. У 2004 р. дещо підвищився рівень творчої активності працівників підприємств та організацій України: на кожні 10 тисяч працюючих припадає 38 винахідників і раціоналізаторів проти 36 у 2003 році [5, с. 111].

На ринку інновацій важливе місце посідає передача (продаж) майнових прав інтелектуальної власності та надання дозволу на використання об'єктів інтелектуальної власності підприємствам, організаціям і фізичним особам України та зарубіжних країн. Відбувається цей процес шляхом укладання ліцензійних договорів та договорів на передачу права власності на об'єкти інтелектуальної власності (ОІВ). У 2004 р. у цій діяльності брали участь 79 підприємств та організацій України, з них 48 — наукові організації, 17 — підприємства обробної промисловості. Найбільша кількість укладених ліцензійних договорів та договорів про передачу права власності на об'єкти інтелектуальної власності належить підприємствам Харківської (32,4%), Київської (27,5%) та Донецької (8,3%) областей.

Утримання конкурентних позицій підприємства на ринку залежить від багатьох чинників, зокрема від інноваційної активності персоналу. Формування конкурентних відносин в Україні виявило неготовність багатьох підприємств та їхнього персона-

лу до розробки і впровадження інновацій. Назріла гостра потреба у створенні дієвої системи стимулів, яка була б спроможна на базі інтенсифікації розвитку пріоритетних і наукоємних виробництв ефективно спонукати персонал підприємств до прояву творчості у праці, різноманітних інновацій з метою просування на внутрішній і зовнішній ринок конкурентноздатної продукції.

На думку Б. Твісса, активізація творчої праці є результат взаємодії різноманітних чинників, серед яких середовище, де заохочується творчість, наявність однодумців — творчих особистостей, система кадрового відбору, наявність стимулів — від матеріальних до морально-психологічних. На рис. 2 мною пропонується узагальнення поглядів Твісса у вигляді схеми. Ключова роль в процесі активізації праці належить системі стимулювання творчості.

На рис. 2 мною пропонується узагальнення поглядів Твісса у вигляді схеми. Ключова роль в процесі активізації праці належить системі стимулювання творчості.

Роль в процесі активізації праці належить системі стимулювання творчості. Схема на рис. 2 доводить, що для успішного керівництва інноваційною діяльністю підприємства важливо створити організацію, привабливу для висококваліфікованих фахівців, і шляхом заохочення творчості утримати цінні кадри для виробництва інноваційного продукту, здатного успішно конкурувати на ринку.

Таке бачення процесу активізації творчої праці знайшло підтвердження в практиці діяльності зарубіжних фірм і корпорацій, які безпосередньо займаються впровадженням інновацій, "ноу-хау". Зауважимо, що таких підприємств в США, Японії, Франції налічується понад 70%, що дає змогу забезпечувати більш як 80% прибутку. Формула успіху в роботі з персоналом зводиться до наступного: збереження творчих людей + скорочення невдач + мотивація інноваційної активності персоналу [4, с. 119].

В Україні сьогодні лише кожне десяте підприємство має безпосереднє відношення до інновацій, творчості і винахідництва на виробництві практично не заохочується, загрозливих масштабів набуло старіння наукових кадрів, критичної межі досягла зношеність парку наукового та технічного обладнання. Відсутність розвиненої інфраструктури інноваційної діяльності упродовж багатьох років, необхідної мотивації товаровиробників до застосування нововведень як засобу конкурентної боротьби, — ці та інші чинники визначили відставання України в інноваційній сфері ще на початку ринкових перетворень.

Негативно впливає на прояв творчості та активності у розробці раціоналізаторських пропозицій персоналу вкрай низька оплата праці, відсутність

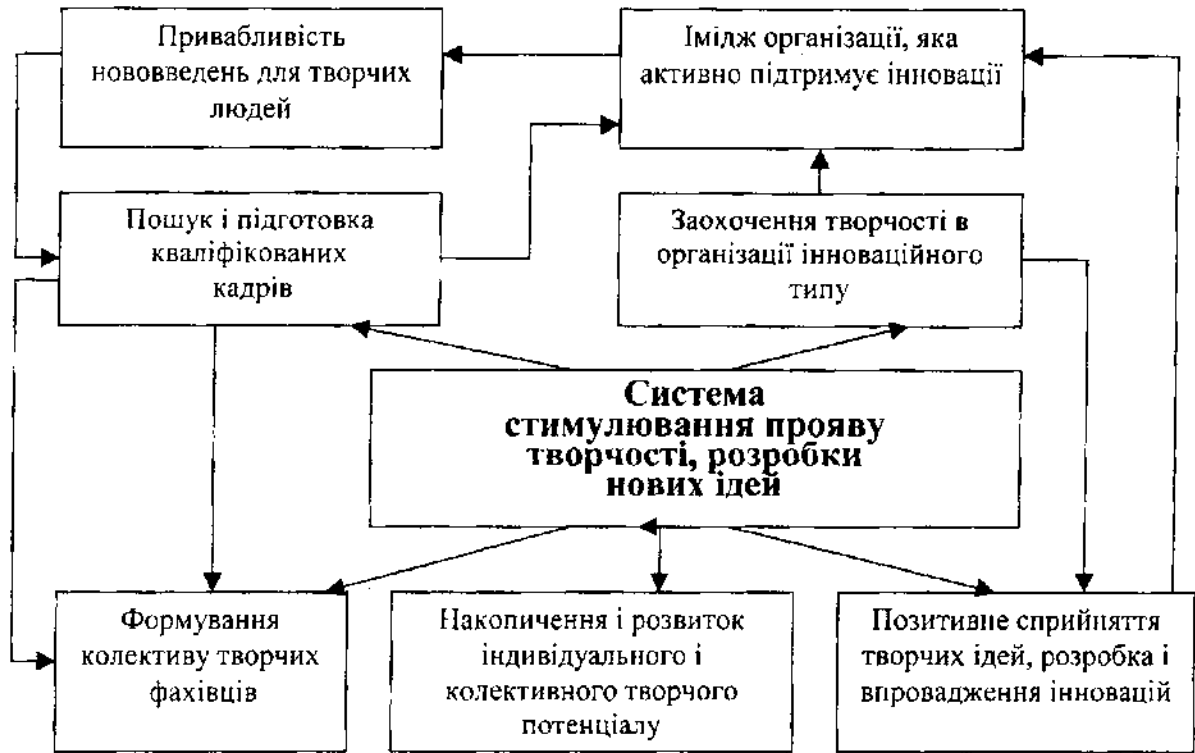

Рис. 2. Процес активізації творчої праці на підприємстві.

соціальної підтримки винахідників. На мою думку, це головні чинники, які перешкоджають піднесенню інноваційної активності персоналу українських підприємств. Прагнення до науково-технічної творчості за ці роки було практично зруйноване вкрай низькою оплатою праці та її знеціненням в умовах інфляції. Ці висновки цілком підтверджуються результатами соціологічних досліджень, проведених серед інженерно-технічних працівників промислових підприємств Кіровоградської області. Так, кожен третій опитаний вважає, що саме низька оплата праці розробників нових ідей і проектів стримує їхнє прагнення займатись пошуком нових ідей, майже кожен п'ятий звертає на невідповідність одержуваних доходів складності роботи, незадовільні умови праці, нестачу інформації, відсутність гідних заохочень з боку керівництва.

Викладене дає підстави для висновку, що низький рівень інноваційної активності персоналу промислових підприємств в Україні стає прямою загрозою економічній безпеці держави в умовах міжнародної конкуренції та глобалізації світової економіки. Порівнюючи окреслені тенденції розвитку науки та інноваційної діяльності в Україні з тенденціями, що мають місце у США, Росії, країнах ЄС, Далекого Сходу, Південно-Східної Азії, слід визначити, що Україна поступово наближається до стану технічно та технологічно відсталої держави.

Для підвищення інноваційної активності персоналу в Україні пропоную застосовувати комплексні заходи, які мають передбачати:

- розробку та вдосконалення нормативно-правового забезпечення інноваційної діяльності, механізмів її стимулювання на макро-, мезо- та мікроекономічних рівнях, системи інституціональних перетворень;
- створення системи реального захисту прав інтелектуальної власності;
- розробку та запровадження системи державної комплексної підтримки інноваційної діяльності на основі створення спеціалізованих фінансово-кредитних установ, технологічних парків, комплексів "освіта-наука-виробництво", організації цільових державних позик за кошти від випуску державних облігацій;
- переорієнтацію менеджменту підприємств на всебічну підтримку і заохочення трудової діяльності творчого змісту;
- оновлення кадрової політики підприємств на основі її орієнтації на відбір, підготовку та збереження висококваліфікованих інженерних кадрів, здатних до розробки і впровадження інновацій, забезпечення інноваційної культури персоналу, вивчення схильності працівників до творчості, можливостей використання їхніх здібностей і знань в інноваційній діяльності підприємства;

– інвестування в розвиток людського капіталу підприємства, запровадження системи безперервного навчання на виробництві.

Поділяючи думку тих фахівців, які вважають, що сучасний механізм стимулювання інноваційної активності персоналу в Україні не відповідає потребам інноваційного розвитку та економічного зростання, вважаю, що вкрай необхідною є розробка системи мотивації активної інноваційної поведінки роботодавців і найманих працівників, яка б формувала у суспільній трудовій свідомості чітку настанову на інновації і досягнення конкурентоспроможності вітчизняної економіки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Возняк Г. В. "Формування інституціонального устрою інноваційної економіки" / Економіка України — 2005 р. — № 4 — С. 31-42.
2. Рихтык В. Н. "Інноваційне підприємництво як складова сталого економічного зростання" / Актуальні проблеми економіки — 2005 р. — № 10 — С. 135-142.
3. Рассоха В. В. "Методика оцінювання потенціалу інновацій" / Актуальні проблеми економіки — 2005 р. — № 5 — С. 68-71.
4. Смірнов О. О. "Інноваційна активність персоналу як джерело зростання конкурентних переваг підприємства" / Актуальні проблеми економіки — 2005 р. — № 11 — С. 116-124.
5. Щерба Т. І. "Ринок інновацій та шляхи його розвитку" / Економіка і прогнозування — 2005 р. — № 4 — С. 109-114.

УДК 004.78:657

ПРОХОРЕНКО В.

Научн. руководитель ЛЯШЕНКО А.В. — ст. преподаватель

ПРОЦЕСС НАЧИСЛЕНИЯ И ВЫПЛАТЫ ЗАРАБОТНОЙ ПЛАТЫ С ПОМОЩЬЮ БУХГАЛТЕРСКОЙ ПРОГРАММЫ 1С «БУХГАЛТЕРИЯ»

Учетная процедура

Учет расчетов с персоналом по оплате труда решает две основные задачи. С одной стороны, каждому работнику предприятия должна быть исчислена величина оплаты по всем основаниям и определена на этой базе сумма задолженности предприятия своим работникам; с другой стороны, заработная плата производственного персонала как элемент себестоимости должна быть отнесена на издержки производства. Сумма начисленной заработной платы отражается в дебете счетов 23, 91, 92 как элемент затрат (при использовании счетов восьмого класса дополнительно формируются проводки по элементам затрат), и кредите счета 66 как кредиторская задолженность предприятия перед своими работниками. Наряду с заработной платой на производственные затраты относят обязательные взносы в фонды социального страхования и обеспечения. Каждый взнос начисляется отдельной суммой и отражается отдельной проводкой. На сумму взноса дебетуется один из счетов производственных затрат, а кредитуется один из субсчетов счета 65 «Расчеты по страхованию» или счет 6411 «Подходный налог». Так, в настоящее время предприятия делают обязательные отчисления в следующие фонды:

- Фонд социального страхования — 2,5%;
- Пенсионный фонд — 32%;
- Фонд обязательного соц. страхования на случай безработицы — 2,5%;
- Фонд социального страхования от несчастного случая — ставка определяется для каждого предприятия индивидуально.

Операции по удержаниям из заработной платы также начисляются отдельной суммой по каждому

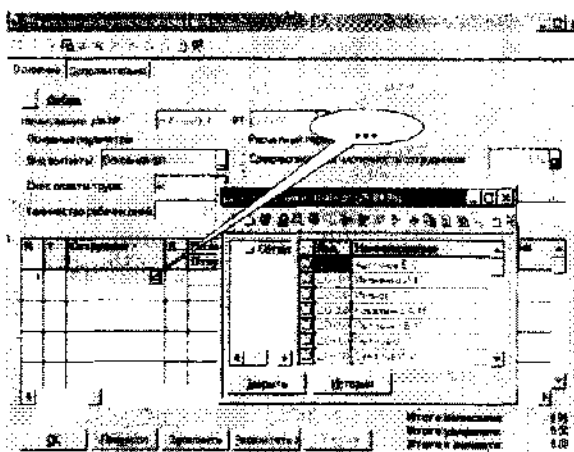
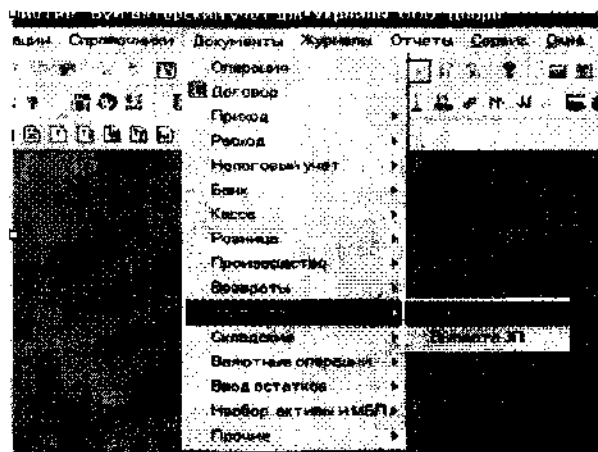
сотруднику. В этих операциях на суммы налоговых отчислений дебетуется счет 66 и кредитуется счета расчетов по взносам в пенсионный фонд (651), подоходному налогу (6411) и другим счетам по каждому удержанию. Экономический смысл этой операции состоит в том, что часть начисленной работникам заработной платы (которая отражается по кредиту счета 661) предприятие уменьшает (дебетирует) на сумму налога (взноса) и отражает как собственную кредиторскую задолженность перед соответствующими налоговыми органами (фондами). А работники получают свою зарплату уже за вычетом этих сумм.

«Начисление заработной платы»

Компании необходимо начислить и выплатить зарплату сотруднику Админову В. С. Его оклад составляет 1000 гривен, также с этой зарплаты нужно удержать обязательные платежи в ПФ и фонд социального страхования. Разница между окладом и суммой всех удержаний и есть зарплата к выплате, которую должен своевременно получить сотрудник. Воспользуемся встроенным документом типовой конфигурации «Начисление ЗП» для реализации поставленной задачи.

Обращение к документу производится через меню «Документы - Зарплата — Начисление ЗП».

Для начисления основной заработной платы сотрудникам организации, автоматического расчета сумм отчислений и удержаний в бюджет и государственные целевые фонды, формирования соответствующего набора бухгалтерских проводок в реквизите «Вид выплаты» следует выбрать значение «Основная зарплата», что требуется по усло-

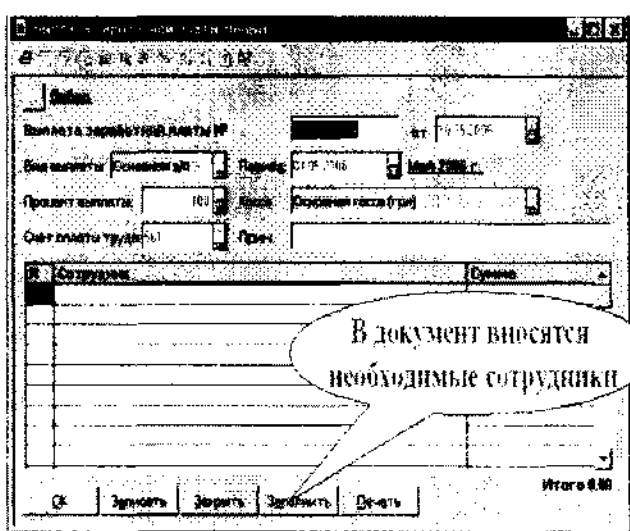
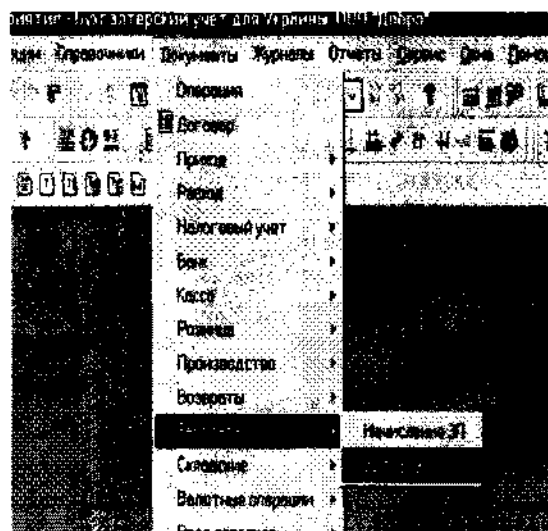
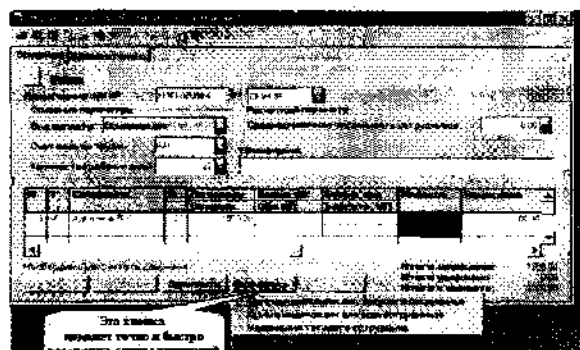
вию задачи. Для ввода элемента в табличную часть документа щелкните мышью в первой строке колонки «Сотрудник» и из открывшегося справочника «Сотрудники» выберите требуемый элемент.

Для автоматического заполнения списка сотрудников можно воспользоваться кнопкой «Заполнить». Документ внесет в табличную часть всех сотрудников организации, и заполнит графу «Начислено» согласно окладу, указанному для сотрудника в справочнике «Сотрудники».

Суммы различных дополнительных начислений (отпускных, больничных, облагаемой и необлагаемой материальной помощи), если они имели место в текущем периоде начисления зарплаты, следует внести в соответствующие графы табличной части документа вручную.

Нажатие кнопки «Рассчитать» приведет к автоматическому расчету сумм основных удержаний

по каждому сотруднику (в фонд социального страхования, Пенсионный, подоходного налога, профсоюзных взносов) в соответствии с базой их налогообложения и ставками, указанным для них справочнике «Налоги и отчисления».

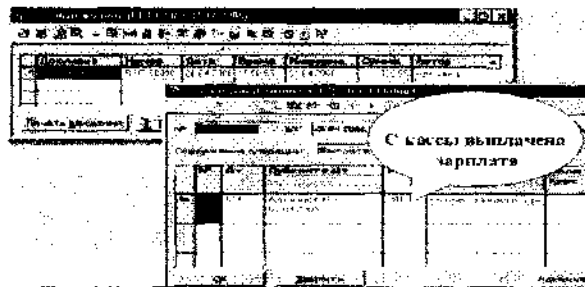

Перейдем ко второму пункту задачи, связанному с формированием платежной ведомости и выплатой заработной платы.

Для решения задачи воспользуемся документом типовой конфигурации «Выплата ЗП».

Заполнение табличной части документа производится автоматически для вида «Основная з/п», по нажатию кнопки «Заполнить». Табличная часть заполняется строками с ФИО сотрудников, которым начислена, но еще не выплачена зарплата. Фамилии сотрудников выбираются из справочника «Сотрудники», а сумма «К выдаче» определяется текущим остатком счета 661 по данному сотруднику.

Документ «Выплата ЗП» также регистрируется в журнале «Зарплата». Для формирования проводок документом, необходимо значение константы «Проводки по кассе только кассовыми ордерами»

установить в значение «Нет». При проведении документа автоматически формируются бухгалтерские проводки в дебет счета 661 и кредит счета 301.

УДК 331.108,2

СЕНЬКОВА О.

Научн. руководитель ЕНА А. В. — к. э. н.

МЕТОДЫ УПРАВЛЕНИЯ ПРЕДПРИЯТИЯМИ

Управление — это сложная интеллектуальная деятельность человека, требующая специальных знаний и опыта.

Качество эффективного управляющего:

- знание теории;
- обладание энергией, здоровой психикой;
- умение применять знания;
- желание эффективно управлять.

Менеджмент — управление в условиях рыночной экономики. Означает:

1. ориентацию фирмы на спрос и потребности рынка;
2. стремление к повышению эффективности производства;
3. хозяйственная самостоятельность, свобода принятия решений;
4. постоянная корректировка целей и программ в зависимости от состояния рынка;
5. конечный результат деятельности выявляется на рынке в процессе обмена;
6. необходимость использования современной техники при принятии решений.

Управление применимо к различным видам человеческой деятельности (управление автомобилем); к различным сферам деятельности (управление в биологических системах, управление государством); к органам управления (подразделениями в государственных и общественных организациях). Менеджмент использует в качестве объекта управления хозяйственную деятельность фирмы в целом или ее конкретную сферу (производство, сбыт, финансы и т.д.).

Системы управления:

понятие, состав элементов

Системы управления — это совокупность элементов, обеспечивающих целенаправленное функционирование предприятия. Элементы:

Цель — желаемый результат функционирования системы. Требования: реальная, возможная при данных условиях функционирования предприятия, достижимая, реализуемая. Виды: стратегические — долгосрочные;

текущие — на 1 год;

оперативные — до месяца.

• Принципы управления — правила осуществления управленческой деятельности. Несут объективный характер, вытекают из законов и закономерностей управленческой деятельности.

Функции управления — специализированные виды управленческой деятельности. Бывают: общие и конкретные.

Общие: целеполагание, планирование, организация, координирование (регулирование), стимулирование (мотивация), учет (фиксация состояния управляемого объекта), анализ (выявление причин состояния управляемого объекта), контроль (выработка мер устранения отклонений от заданного режима).

Конкретные: управление предприятием (основной деятельностью, персоналом), управление вспомогательной деятельностью, управление финансами, управление МТС, сбыт, маркетинг и др.

Методы управления — способы осуществления управленческой деятельности. Направлены на реализацию функций управления, вытекают из принципов фирмы

Персонал управления — работники, реализующие функции управления (руководители, специалисты, технический персонал)

1. Организационная структура системы управления — совокупность взаимосвязей между персоналом управления и организацией, обеспечивающая ее функционирование. Состоит

из персонала управления (исполнителей функций), функциональных обязанностей исполнителей, взаимосвязей между исполнителями по поводу реализации функциональных обязанностей.

2. Техника управления — совокупность технических средств.
3. Технология управления — последовательность выполнения функций управления с использованием методов и технических средств.
4. Информация — совокупность сведений используемых при осуществлении управленческой деятельности (законы, устав...)

Система управления должна соответствовать целям управления, каждый из элементов (1-9) должен соответствовать системе в целом, каждый из элементов должен соответствовать любому из элементов (1-9).

Характер науки управления и способы использования в ней других наук

Управление — это сложная интеллектуальная деятельность человека, требующая специальных знаний и опыта. Наука управления включает в себя:

1. экономическая теория (макро, микроэкономика);
2. экономика и организация производства;
3. психология управления;
4. общая теория управления.

Использует науки: кибернетика, общая теория систем, системный анализ, системотехника, исследование операций и т.д.

Концепции теории практики управления:

Научное управление (Ф. Тейлор) — повышение эффективности производства. Использование методов науки и техники для достижения целей организации. Работа по управлению есть определенная специальность и каждая группа работников должна выполнять то, что она делает успешней всего.

Административное управление (классическая школа). Представитель — А. Файоль. Разработка принципов построения структуры организации и управления производством. Управление — универсальный процесс из функций: планирование, организация и контроль.

Управление с позиций психологии и человеческих отношений. Представитель — А. Маслоу. Повышение производительности производства в применении приемов управления межличностными отношениями для повышения степени удовлетворенности работников результатами своего труда.

Управление с позиций науки о поведении. Повышение эффективности организации в результате повышения эффективности его человеческих ресурсов. Исследование аспектов социального воздействия, мотивации, характера власти и авторитета,

коммуникации в организации, лидерства, изменения качества работы и жизни.

Менеджмент как наука управления стремится найти и разработать методы и средства, которые способствовали бы более эффективному достижению целей организации исходя из сложившихся условий во внутренней внешней среде.

Методы управления предприятием, понятие их система

Реализация функций и принципов управления осуществляется путем применения различных методов.

Метод управления — это совокупность приемов и способов воздействия на управляемый объект для достижения поставленных организацией целей.

Слово «метод» греческого происхождения, что в переводе означает способ достижения какой либо цели. Через методы управления реализуется основное содержание управленческой деятельности.

Характеризуя методы управления, необходимо раскрыть их направленность, содержание и организационную форму.

Направленность методов управления ориентирована на систему (Объект) управления (фирма, отдел и т.д.).

Содержание — это специфика приемов и способов воздействия.

Организационная форма — воздействие на конкретно сложившуюся ситуацию. Это может быть прямое или косвенное воздействие.

В практике управления, как правило, одновременно применяют различные методы и их сочетания. Так или иначе но все методы управления организационно дополняют друг друга находясь в постоянном динамическом равновесии.

Направленность методов управления всегда одна и та же — они направлены на людей, осуществляющих различные виды трудовой деятельности.

Следует исходить из того, что в конкретном методе управления определенным образом сочетаются и содержание, и направленность, и организационная форма. В связи с этим можно выделить следующие методы управления:

- организационно-административные, основанные на прямых директивных указаниях;
- экономические, обусловленные экономическими стимулами;
- социально-психологические, применяемые с целью повышения социальной активности сотрудников.

Принципы формирования методов управления предприятием и их системы

Принципы формирования методов управления.

- Сочетание интересов личных, коллективных и общественных.
- Методы управления должны представлять из себя систему.

- Методы управления должны быть объективными — в основе методов управления должны быть принципы управления.

Функциональное назначение методов управления:

1. Методы управления должны обеспечивать высокую эффективность деятельности.
 2. Методы управления должны обеспечивать слаженную работу персонала и каждого работника в отдельности.
 3. Методы управления должны обеспечивать четкую организацию производства и управления.
- Механизм выбора методов управления.
4. Оценка ситуации и направления воздействия.

5. Выработка состава методов.

6. Обеспечение условий успешной реализации методов управления.

Организационные методы управления предприятием

Организационные методы — это способы воздействия на организационные интересы людей. Базируются они на объективных законах эффективной организации человеческой деятельности, естественных потребностях протекания жизнедеятельности в упорядоченной определенным образом среде. По своему функциональному назначению эта группа методов расчленяется на три подгруппы.

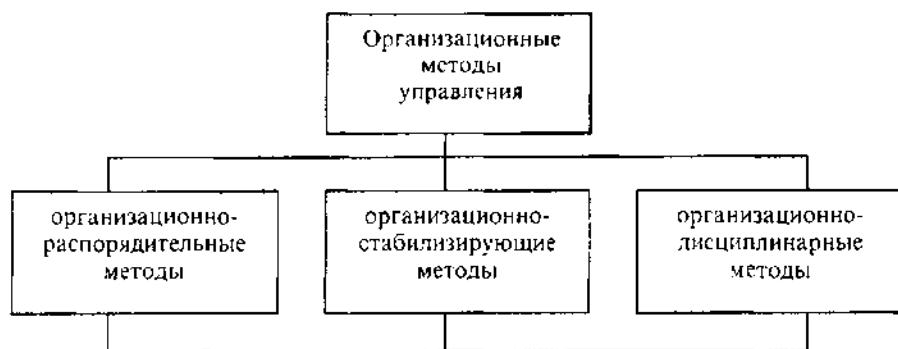

Рис. 1. Состав организационных методов.

Организационные методы формируют работоспособную систему управления которая противостоит постоянно меняющейся внешней и внутренней среде предприятия, сохраняет саму себя. Кроме этого имеет механизмы, обеспечивающие развитие и самоорганизацию.

Организационно-стабилизирующие методы — это методы с помощью которых устанавливаются долговременные взаимосвязи между участниками совместной деятельности (работниками аппарата управления), способы формирования организационных структур аппарата управления, разработка специальных положений о службах аппарата управления, устный инструктаж.

Организационно-распорядительные методы — это методы с помощью которых корректируются долговременные организационные связи и отношения. Связаны с текущей деятельностью.

Организационно-дисциплинарные методы — это методы с помощью которых восстанавливается запланированный механизм функционирования.

Экономические методы управления

Экономические методы — это способы воздействия на имущественные интересы отдельных людей и их объединений. Они не только по-прежнему сохраняют свое приоритетное положение в системе методов, но в условиях рыночной экономики дей-

ствительно выполняют роль базовых способов влияния на поведение людей, активизируют их труд, повышают деловую активность предприятий, фирм. В основе этих методов находятся объективные экономические законы, специфические законы рыночной экономики, а также принципы вознаграждения за труд, имеющие определенные особенности в каждой фирме, предприятии. Система экономических методов в рыночной экономике отличается большим их разнообразием и многочисленностью. Сюда относятся цена товаров, услуг, работ, прибыль, различные формы оплаты труда, премии, налоги, акции на биржах, таможенные сборы, процентные ставки плаги за депозитные вклады, всевозможные скидки с цены товаров и многое другое. Особенностью использования экономических методов является обязательное сочетание имущественных стимулов с санкциями за невыполнение договорных обязательств. Это положение должно одинаково относиться как к договорным обязательствам между равноправными хозяйствующими субъектами так и между предприятиями и их персоналом на основе контрактов.

Социальные методы управления

Социальные методы — это способы воздействия на социальные интересы персонала организаций в целях активизации их деятельности, придания ей

творческого и истинно заинтересованного характера. Особенностью этих методов является их общность. В удовлетворении этой группы интересов заинтересована основная масса работников или весь персонал. Поэтому социальные методы, с другой стороны — это воздействие субъекта управления на общие интересы персонала фирм. Задача менеджмента при этом заключается в выявлении степени общности интересов персонала и выработке действенных способов их удовлетворения.

Существует комплекс методов по решению этой внутрифирменной задачи — это социальное исследование, планирование и регулирование. Социальные исследования — это методы изучения социальных интересов персонала. Их результатом являются выявленные конкретные потребности работников в определенных социальных благах (жилье, здоровье и др.).

Социальное планирование — это метод планового решения социальных проблем коллективов по улучшению условий труда, производственного быта, духовного и физического развития, жилья, охраны здоровья, коммунально-бытовых условий, квалификации работников структуры персонала.

Социальное регулирование представляет собой процесс реализации планов и программ удовлетворения социальных потребностей персонала. Успешное их осуществление способствует единению персонала, сближению его интересов и интересов руководства фирмы, развитию корпоративного духа, т.е. такого состояния когда и руководители и рядовые работники глубоко заинтересованы в экономической результативности.

Психологические методы управления

Психологические методы — это способы регулирования взаимоотношений между людьми с целью формирования благоприятного психологического климата, который является одним из важнейших факторов высокоэффективной деятельности людей. Эти способы многочисленны и разнообразны, их эффективность во многом определяется искусством менеджеров объединять персонал и создавать здоровый корпоративный дух. Назначение этих методов связано с формированием условий, при которых личность работника максимально раскрывает и в своей деятельности использует творческий потенциал, активность, энергию для блага всей фирмы.

Как и другие виды методов, психологические способы и приемы воздействия на людей направлены на удовлетворение психологических интересов личности, проявляющихся в потребностях иметь комфортные условия труда, справедливую оценку трудового вклада и его общественное признание, пребывать в группе людей с близкими мировоззрен-

ческими взглядами, а также в потребности творческого характера трудовой деятельности.

Особенностью психологических методов является то, что они не требуют сколько-нибудь значительных материальных затрат, но несмотря на это, их воздействие на людей имеет высокую результативность. Различают следующие группы психологических методов:

методы комплектования малых групп, которые призваны обеспечивать оптимальную численность людей в группе, их психологическую совместимость;

методы установления благоприятных для совместной деятельности взаимоотношений между руководителем и подчиненными;

методы гуманизации труда базируются на объективной потребности людей в определенных требованиях к свойствам среды, в которой протекает трудовая деятельность (окраска помещений, музыкальное сопровождение и т. д.);

методы профессионального отбора и соответствующего обучения работников исходя из индивидуальных способностей и их эффективного применения в фирме.

Особенности организационных методов управления

Организационно-административные методы в основном опираются на власть руководителя, его права, присущую организации дисциплину и ответственность. Руководитель представляется здесь как администратор, субъект власти, опирающийся на предоставленное ему в этом право.

Организационно-административные методы оказывают прямое воздействие на управляемый объект через приказы, распоряжения, оперативные указания, отдаваемые письменно или устно, контроль за их выполнением, систему административных средств поддержания трудовой дисциплины и т.д. Они призваны обеспечить организационную четкость и дисциплину труда. Эти методы регламентируются правовыми актами трудового и хозяйственного законодательства.

Возможны три формы появления организационно-административных методов:

1. обязательное предписание (приказ, запрет и т. п.);
2. согласительные (консультация, разрешение компромисса);
3. рекомендации, пожелания (совет, разъяснение, предложение, общение и т. п.).

Организационно-административные методы отличаются от других четкая адресность директив, обязательность выполнения распоряжений и указаний, невыполнение которых рассматривается как прямое нарушение исполнительской дисциплины и влечет за собой определенные взыскания. Директивные команды обязательны к исполнению в установ-

ленные сроки, даже если это невыгодно исполнителю. По существу организационно-административные методы — это методы принуждения, которые сохраняют свою силу до тех пор, пока труд не превратится в первую жизненную потребность.

В общем виде система организационно-административных методов может быть представлена как совокупность двух равнозначных элементов: *воздействие на структуру управления* (регламентация деятельности и нормирование в системе управления) и *на процесс управления* (подготовка, принятие, организация выполнения и контроль за управленческими решениями).

Организационное воздействие на структуру управления осуществляется в большинстве случаев путем организационного регламентирования, нормирования, организационно-методического инспектирования и проектирования.

В практике управленческой деятельности административное воздействие связано, как правило, с тремя типами подчинения:

1. вынужденное и внешне навязанное.
2. пассивное. Для него характерно удовлетворение, связанное с освобождением от принятия самостоятельных решений.
3. осознанное, внутренне обоснованное.

В целом организационно-административные методы осуществляются в форме организационного и распорядительного воздействия.

Анализ содержания управления организацией показал, что, в сущности вся система пронизана организационно-распорядительной деятельностью. Организационно-административное воздействие включает в себя следующие компоненты: виды и типы воздействия, адресат, постановка задания и определение критерия его выполнения, установление ответственности, инструктаж подчиненных и т. д.

В организации эти методы служат средством прямого воздействия на процесс производства товаров и труд работников, что позволяет координировать выполнение ими отдельных функций или решения общей задачи. К характерным особенностям прямого воздействия относится непосредственная связь руководителя и подчиненного. Однако в целом прямые воздействия в конечном счете ведут к усилению пассивности подчиненных, а иногда и к скрытому неповиновению.

Механизм формирования методов управления. Методы должны обеспечивать:

- а) высокую эффективность деятельности фирмы, организации;
- б) активную творческую деятельность каждого работника;

- в) четкую организацию производственной и управленческой деятельности;
- г) слаженную, гармонично увязанную работу всего персонала фирм.

Принципы формирования методов управления:

- а) сочетание интересов личных, коллективных и общественных;
- б) методы должны представлять из себя систему;
- в) должны быть объективными (в основе должны лежать законы).

Механизм выбора методов управления включает следующие действия:

1. анализ, исследование и оценку ситуации, характера интересов участников совместной деятельности;
2. выявление направлений воздействия;
3. выбор состава и содержания методов;
4. обеспечение условий для применения выбранных методов;
5. осуществление практической работы по применению методов.

Механизм оценки управленческих решений:

1. управленческое решение должно ориентироваться на конечные результаты;
2. при выработке управленческих решений необходимо выявление нескольких вариантов;
3. при выработке управленческих решений должны использоваться и количественные и качественные методы обоснования;
4. необходимо учитывать вероятностный характер социальных явлений;
5. необходима комплексная оценка эффективности управленческого решения;
6. должны использоваться современные средства вычислительной техники;
7. необходимо рациональное разделение труда между руководителем и работником, разделение ответственности.

ЛИТЕРАТУРА

1. Профессионалы в управлении. Митронов С. Д. — Л.: Лениздат, 1998 г.
2. Я. Баранов "Предприятие в системе регионального управления" // "Экономика Украины", № 10, — 2001 г.
3. Механизм управления предприятием // "Экономика Украины", № 12, — 2002 г.
4. В. Карсекин "Малое предпринимательство: проблемы и перспективы" // "Экономика Украины", № 10, — 1995 г.
5. С. Мочерный "Основы экономической теории", Тернополь, 2003 г., тема № 7.

УДК: 336.22

СВЕРДАН М.М. — к. е. н.

ТЕНДЕНЦІЇ І НАПРЯМИ РОЗВИТКУ СУЧАСНИХ ПОДАТКОВИХ СИСТЕМ — МОЖЛИВОСТІ ВИБОРУ ДЛЯ УКРАЇНИ

Немає нічого більш важкого, більш ризикованого та більш невизначеного на шляху до успіху, ніж здійснювати керівництво впровадження принципово нового явища, оскільки ворогами інновацій є всі суб'єкти, що успішно адаптувалися до існуючих умов і побоюються кардинальних змін, а пасивними прихильниками — ті, що, ймовірно, мають сподівання реалізуватись у нових

Макіавеллі

Сучасне суспільство сприймається в безпосередньому взаємозв'язку з поняттям «податок». Будь-яка сторона життєдіяльності людей, а це практично безмежний спектр різноманітних за своїм змістом інтересів, більшою-меншою мірою торкається питань оподаткування: «податковий меч» дістає всіх і всюди. Це обумовлюється активним втручанням держави в перебіг соціально-економічних процесів, в систему розширеного економічного відтворення, посилення впливом на виробництво, розподіл, обмін і споживання валового внутрішнього продукту, задля підтримки на належному рівні та стимулювання попиту і пропозиції, стримування інфляційних процесів. З позиції регулювання важливо, в яких випадках держава «мас право втручатися в господарські процеси тільки з допомогою непрямих, фінансових важелів» [5, 77]. Податки поставили не тільки найголовнішим елементом прояву фінансової політики держави, але й важливим чинником соціально-економічного розвитку країни, задаючи напрямки і можливості динаміки і структури суспільного виробництва.

Історично, податки – це найдавніша форма фінансових відносин між державою та членами суспільства. Зазвичай, як традиційно і загальноприйнято вважається, податки виникли разом з державою для формування її доходів з метою фінансового забезпечення здійснення суспільно необхідних видатків. Не менш важливою передумовою їх виникнення визнається також перехід від натурального господарства до товарно-грошового. Іноді не менш вагомим аргументом висувається і тип економічної системи — ринкова або планова — як чинник виникнення податків. Зазначені підходи не заперечуються, хоча як з теоретичних, так і з практичних позицій є дещо спірними. Насамперед, перші форми прояву податків з'явилися ще на

ранніх стадіях формування сучасної організації суспільства як цивілізованої держави. Людство завжди існувало у вигляді певних суспільних громад чи аналогічних їм об'єднань, схожих з першого погляду на державу, чи її прототип. Насправді, це був ще мікрорівень державного утворення, держави як такої тоді ще не існувало, тільки визрівали слабкі проблиски завдань і функцій держави, здійснювались спроби створення державних адміністративних органів, в тому числі й фінансового апарату, а зібрані податки використовувались на власний розсуд їх власника-розпорядника згідно з його вподобаннями без врахування, як правило, певних суспільних потреб. Тим не менше, податки вже існували: це були перші форми сучасних прямих податків та платежів податкового характеру — особисті прибуткові, на промисел, підприємництва та прирівняні до нього види діяльності, різноманітні податки на власність та майно; непрямих податків на той час ще не існувало. Перехід від натурального господарства до товарно-грошового також є дискусійним щодо виникнення податків. Незаперечним є той факт, що з початку свого запровадження податки сплачувались виключно в натуральній формі, коли ще не було грошових знаків, які б виконували функцію платежу. Надалі, з появою грошей тривалий час багато податків ще сплачувалось у натуральній чи товарній формах — між ними іноді важко проставити чіткі параметри розмежування (яскравим прикладом чому є сплата податків в агропромисловому комплексі). Хоча навіть сьогодні не є виключенням, незважаючи на дуже вузьке поширення, коли сплата податків може відбуватися у грошовому чи натурально-товарному вигляді. В сучасному світі загальноприйнято є сплата податків у грошовій формі, яка є більш зручною для держави при формуванні доходів каз-

ни. Особливо поширенню грошовій формі сплати податків посприяло непряме оподаткування. Поява непрямих податків наприкінці XVIII століття та особливо запровадження з часом універсальних акцизів з розвитком підприємництва створювали додатковий потужний фінансовий метод поповнення державних доходів. Тобто, податки у державі сплачуються постійно, незалежно від форми їх стягнення. Нарешті, тип економічної системи жодним чином не може постати чинником появи податків. Поділ економіки на різні типи систем в різних країнах відбувся значно пізніше, ніж зародження держави та формування товарно-грошового господарства. Податки сплачуються в кожній економічній системі, незалежно від того, чи це ринковий, адміністративно-плановий або змішаний тип ведення економіки. Інша річ, наскільки відчутними є податки в країні залежно від типу економічної системи, їх склад і структура, рівень податкового навантаження на платників. При будь-яких змінах в типах економічних систем, політиці соціально-економічного зростання та фінансовій політиці податки завжди існували і будуть мати місце в державі.

І лише зі створенням держави як суспільно-політичного, правового інституту з відповідною сферою діяльності податки перетворились на вагомий інструмент мобілізації державних доходів. Завдяки еволюційному ходу оподаткування існували найрізноманітніші за формою і змістом податки, виробились різні форми їх прояву (податки та платежі податкового характеру — збори, внески і відрахування, плата), різні форми їх сплати (натурально-товарна і грошова) та способи стягнення (кадастровий, у джерела, авансовий, кінцевий за результатами, при витрачанні доходів і при використанні майна) [7, 3; 15, 10-13; 9, 85-87]. Оподаткування, у свою чергу, допомагає створювати цивілізовану, більш досконалу державу, її форму та устрій. Це залежить від ідеології фінансової політики держави, її фінансової діяльності та системи державних фінансів. "Державним фінансам властивий нерозривний зв'язок з розвитком держави та суспільства ... суспільству не можна довільно нав'язати фінансову систему, не відповідну його внутрішнім умовам і потребам" [7, 27]. Фінансова система не може бути кращою за те суспільство, яке вона обслуговує. Побудова кожної податкової системи має притаманні тільки їй особливості. В епоху глобалізації та інтернаціоналізації міжнародних фінансово-економічних відносин висувається гіпотеза щодо схожості різних податкових систем, які існують в більшості країн, що було б сприятливим для оподаткування іноземних інвесторів за знайомою їм схемою, а також, запровадження такої системи дозволило б вітчизняним підприємствам більш ефективно конкурувати в інших країнах. Подібне твердження сьогодні не є рідкісним. Про-

те, існують конкретні традиції і звичаї господарської діяльності та організації економіки під впливом численності різноманітних чинників, які обумовлюють створення власної податкової системи, нехай навіть вкрай протилежної до сформованих світових аналогів. Незаперечним є те, що у світі не існує хоча б двох однакових податкових систем — всі вони кардинально різняться між собою, не нав'язуючи власних тенденцій розвитку одна одній.

До XVII століття всі уявлення про податки мали безсистемний і випадковий характер. З цього часу починають розвиватися наукові підходи до розробки податкової системи, фінансової системи в цілому, системи державних фінансів та фінансової діяльності держави. На ранніх етапах формування податкових систем домінувала фіскальна функція податків, однак з середини XV століття (до середини XVIII сторіччя) почали простежуватися тенденції посилення істотного впливу податків на соціально-економічні процеси суспільного розвитку. Сформовано чимало принципів щодо побудови систем оподаткування, які переслідують мету розроблення максимально ефективної податкової системи.

Розробка податкової системи держави ґрунтується на таких засадах:

- системність (її вимога полягає у взаємопов'язаності та взаємоузгодженості податків, які б органічно доповнювали один одного, не вступали в суперечність із системою в цілому та окремими її елементами. Системний підхід передбачає реалізацію обох функцій податків: фіскальність податкової системи має забезпечити гарантоване і стабільне надходження коштів до бюджету, а регулятивність — забезпечити державі можливість впливу на всі сторони соціально-економічного розвитку суспільства);
- встановлення визначальної бази податкової системи (де домінуючим є обсяг державних видатків. Тобто: "Податки в державі — не самоціль" [15, 44]. Вони є вторинними відносно видатків. Важливим моментом є збалансування доходів бюджету з обсягом видатків. Відхід від цієї вимоги призводить до більш тяжких наслідків, ніж високий рівень оподаткування);
- формування правової основи податкової системи (це — відносини власності. Затверджена законодавством податкова система є дієвим практичним інструментом перерозподілу доходів і майна потенційних платників податків);
- встановлення вихідних принципів побудови та функціонування податкової системи, які розглядаються за трьома ключовими напрямками: принципи системи оподаткування; принципи формування податкової системи; принципи податкової політики. Теоретично вони вже

передбачають склад і структуру податкової системи, характер функціонального впливу оподаткування, компоненти податкового механізму. Сучасна податкова наука виділяє ці групи принципів, формування яких розпочалося в цілісному, аналітичному вигляді ще в XVII-XVIII століттях А. Тюрго, Ф. Кене, В. Петті, А. Смітом, Д. Рікардо.

Здійснена Е. Селігманом періодизація історичного процесу еволюції податкових платежів проілюстрована етимологічним значенням змісту податків. Відтак, в терміні, який означає податок, нараховується сім стадій:

- насамперед, стадія, де панує ідея дару — платник здійснює подарунок державі (що відображається в середньовіковому латинському терміні *donum* і в англійському *benevolence*);
- друга стадія пов'язує податок з проханням державою в народу про підтримку (латино-германський термін *bede*);
- в третій стадії закріплюється ідея допомоги, яку народ надає державі (англійський термін *aid*);
- стадія, де з'являється ідея про пожертвування, яке приноситься платником в інтересах держави (старофранцузький термін *gabelle* та німецький *abgabe*);
- на п'ятій стадії у платника починає розвиватися почуття обов'язку, зобов'язання сплатити податок (англійський термін *duty*, що спочатку вживалось для позначення податків як «ввізного мита», а іноді й на дохід);
- тільки на шостій стадії зустрічається ідея примусу з боку держави (англійський термін *imposition*);
- на останній стадії виникає ідея певної частки чи окладу, які встановлені державою і не залежать від волевиявлення платника податку (англійський термін *tax*; *taxation* — визначати, оцінювати) [18].

З моменту набуття власної державності, "Україна виступає незалежною державою, яка самостійно визначає та здійснює в інтересах свого народу власну економічну і соціальну політику, формує стратегію й тактику свого розвитку, обирає ті чи інші засоби їх практичного здійснення" [1]. Розробляючи напрями самостійного розвитку України на перспективу, закономірною визнавалась необхідність істотного коригування окремих положень програм соціально-економічного розвитку держави, особливо в частині, яка стосується фінансово-кредитної та податкової політики, темпів, строків і етапів переходу до ринку, створення його інфраструктури, а також налагодження міжнародних, зовнішньоекономічних зв'язків, взаємовідносин з країнами, що входили до складу колишнього СРСР. В цілому, головний напрямок зміни фінансової політики суверенної української держави

встановлювався в переакцентуванні в ній з фінансової функції на функцію регулювання економіки, заохочення суб'єктів господарювання до використання досягнень науково-технічного прогресу, структурної перебудови економіки. Податки визначались основним засобом здійснення такої політики. Сформована виходячи з устрою колишнього СРСР, система податків характеризувалась суто фінансовим нахилом, яка виключала можливість країни в складі "єдиного народногосподарського комплексу" розпоряджатися своїми коштами самостійно, що потребувало тверезого і зваженого переосмислення шляхів та напрямів економічного розвитку, які по суті нав'язувалися Україні, для закладення надійних економічних гарантій суверенності. Для створення нової податкової системи суверенної держави передбачалась розробка власного податкового механізму, позбавленого зазначених вад. Основне призначення податків вбачалось в їх ефективному впливі на зміну структури виробництва, стимулюванні ділової активності і підприємницької діяльності, а також забезпеченні надходження до бюджетів усіх рівнів доходів, достатніх для фінансування державних видатків; для всіх суб'єктів господарювання — встановлення рівних умов оподаткування незалежно від форм власності. Мета реформування системи оподаткування полягала в сприянні стабілізації матеріального виробництва, підвищенні його ефективності і на цій основі — задоволення державних та суспільних потреб. Перебудова податкової системи повинна проводитись з урахуванням вимог щодо надання більш широких і стабільних джерел для формування бюджетів всіх рівнів, а особливо місцевих.

Система оподаткування повинна забезпечити оптимізацію структури розподілу національного доходу. Граничний рівень перерозподілу валового внутрішнього продукту через зведений бюджет України встановлювався на межі, яка не повинна перевищувати 40-47% [2; 3]. Порівняно з ринково розвинутими країнами, в Україні з допомогою податкового методу формування бюджетних доходів перерозподіляється значно менша частка валового внутрішнього продукту — цей показник не перевищує 21% (таблиця). Натомість, в Данії він становить 46,4%, Швеції — 36,9%, Фінляндії — 34,9%, Великобританії — 30,7%, Італії — 29,9%, Франції — 28,2% [10, 19].

Основою формування дохідної частини бюджету є видатки, обсяг яких визначається масштабами державного фінансування суспільно необхідних потреб. В цьому контексті актуальним є питання межі державного соціального забезпечення та міри економічної активності держави, встановлення напрямків державної фінансової діяльності, обсяг необхідних витрат на задоволення потреб розвитку суспільства відповідно до функцій, покладених

Таблиця

Бюджетна централізація валового внутрішнього продукту України через податковий механізм
(млрд. грн.) *

Показник	2000	2001	2002	2003	2004
Валовий внутрішній продукт України	170,1	204,2	225,8	267,3	344,8
Доходи Зведеного бюджету України	49,1	54,9	61,9	75,3	90,6
Податкові доходи Зведеного бюджету України, в т.ч.:	31,3	36,7	45,4	54,3	63,2
- податок на прибуток підприємств	7,7	8,3	9,4	13,2	16,2
- податок з доходів фізичних осіб	6,4	8,8	10,8	13,5	13,2
- податок на додану вартість	9,4	10,4	13,5	12,6	16,7
Інші податки та платежі податкового характеру	7,8	9,2	11,7	15	17,1
% бюджетного акумулювання ВВП	28,9	26,9	27,4	28,2	26,3
% податкового перерозподілу ВВП	18,4	18,0	20,1	20,3	18,3

* Складено і розраховано за даними Державного комітету статистики України

на державу, оскільки наука про державне фінансове господарство підтверджує, що: "Із розширенням державної діяльності необхідне збільшення податкових надходжень" [7, 28]. В системі державного фінансового господарства податки — найбільше джерело формування бюджетних доходів, гарант державної фінансової стабільності; важливо, якою повинна бути їх частка в ній, склад і структура податкової системи, джерела, об'єкти і платоспроможність платників, розміри сплачуваних податків. Прерогатива напрямків та обсягів державних витрат не є випадковою, адже навіть більшість послуг в системі забезпечення соціальних потреб суспільства, які надаються державою, здійснюється сьогодні на повній або частковій комерційній основі.

За умови збалансованого розвитку суспільства, де на першому місці стоїть соціально-економічна зорієнтованість податкової системи, фіскальна спрямованість оподаткування реалізується в автоматичному режимі виходячи з необхідності фінансового забезпечення щорічних легко прогнозованих масштабів державних фінансових потреб. У ринково транзитивній економіці ситуація є дещо іншою: віднесення великої кількості різноманітних державних цілей до пріоритетних категорій через тотальну руйнацію системи економічних відносин і продуктивних сил, неспроможністю управлінського апарату здійснити структуризацію прерогатив за значимістю й часом здійснення — робить неможливим розробку органічного механізму їх реалізації, побудованого на основі критерію взаємного підпорядкування всього численного набору інструментів соціально-економічної та фінансово-державної політики. Подібна ситуація суттєво визначає домінуючу фіскальну ролі системи оподаткування без жодного винятку з правил для кожного виду податків: всі вони однозначно направлені на реалізацію фіскального завдання держави з метою фінансового покриття нераціональних за своїм змістом, в цілому обтяжливих і нестабільних державних видатків, що хаотично виникають в умо-

вах підвищеного політичного, економіко-правового та управлінського ризикового середовища ринкового типу. А податковий потенціал платників є далеко не безмежним, що часто упускається з поля зору.

Створення податкової системи України відбувалося під впливом кола особливостей різнопланового характеру. Насамперед, специфічні риси, властиві будь-якій системі, становлення якої тільки здійснюється, на відміну від зрілої, сформованої системи (загальні об'єктивні умови); специфіка формування податкових систем постсоціалістичних країн, не притаманна природній еволюції оподаткування в країнах з розвинутою економікою; особливості, характерні для становлення податкових систем країн пострадянського типу. В стислому варіанті проблеми становлення податкової системи в Україні можна викласти в таких основних позиціях:

- запровадження досконалих форм оподаткування, ефективних в умовах розвинутої ринкової економіки і дієвих механізмів адміністрування податків, що базуються на сучасних податкових технологіях і техніці, всупереч природній еволюції оподаткування від простих до більш складних податкових форм; використання податків, які формально не відрізнялися від тих, які справлялися в розвинутих країнах, однак містили в собі риси, не властиві останнім, а відтак, відображали собою своєрідні "перехідні форми". Формування такої податкової системи обумовлене вибором шляху запозичення податкового досвіду розвинутих країн. До того ж, чим меншою є підготовленість країни до асиміляції зрілих механізмів оподаткування, тим більше суперечностей виникає у процесі їх використання (яскравим прикладом в цій ситуації може бути впровадження податку на додану вартість, який зокрема у європейських країнах вважається найдосконалішою формою універсальних акцизів, що характеризується високою фіскальною ефективністю, а в Україні до 1997 р.

не був передбаченим механізм його бюджетного відшкодування);

- висока нестабільність податкового законодавства, внаслідок постійного пошуку найбільш адекватних форм та об'єктів оподаткування, розмірів ставок податків, які б дозволяли акумулювати в руках держави достатні фінансові ресурси, та відповідно безперервна мінливість зовнішнього середовища — системної трансформації моделі суспільного розвитку. Недосконалість нормативно-правової бази, спричинена некритичним копіюванням передового досвіду оподаткування у ринковій системі економічних відносин, обумовила наявність складної, запутаної, суперечливої та неефективної податкової системи;

- зволікання з ринковими перетвореннями в Україні, які породили високий рівень оподаткування. Це стало на заваді скороченню бюджетних витрат держави та, відповідно, зменшенню рівня оподаткування. Зростання дефіциту державного бюджету, що сталося через помилки у політиці державних витрат, супроводжувалося пошуком шляхів збільшення державних доходів, а єдиним засобом такого збагачення вважалося підвищення загального рівня оподаткування. Неможливість повної і швидкої комерціалізації соціальної сфери (охорони здоров'я, освіти, науки і культури, тощо) і необхідність зростання державних витрат на соціальний захист населення внаслідок падіння рівня життя під впливом економічної кризи та інфляції потребували від держави значних коштів. Неможливість одночасного реформування відносин власності поклало свої відбитки на формування податкової системи: існування державної власності і державних підприємств викликала необхідність їхньої підтримки з боку держави, а в умовах існування платежів з прибутку цих підприємств — заміни їх системою податків, які б давали змогу акумулювати достатні для такої фінансової підтримки кошти. Помилки проведення податкової політики, які породили значні масштаби ухилення від оподаткування, обумовили неможливість акумулювання в цих умовах достатніх доходів в державний бюджет і спонукали до найпростішого виходу з важкої ситуації — посилення податкового пресу на тих, хто ще сплачував податки.

Найбільшою проблемою постала суто фіскальна орієнтація податкової політики, спричинена потребою налагодження механізму виконання фіскальної функції податкової системи в період її зародження та початкового становлення, в тому числі підґрунтя створення ефективних засобів захисту від можливостей ухилення від оподаткування для забезпечення реалізації регульовальної дії податків. Універсальним інструментом в цій ситуації є податкові преференції для окремих платників: у випадку ж їх неотримання здійснюється пошук

всіляких шляхів зменшення своїх податкових зобов'язань; за будь-яких обставин використання преференцій породжує додаткові ризики щодо ухилення від сплати податків. Безперечно, фіскальна достатність є головною вимогою у фінансово-податковій діяльності держави. Для зростання обсягів податкових надходжень, як правило, використовується або розширення бази оподаткування (чого можна досягнути за рахунок скасування пільг при оподаткуванні, підвищення рівня доходів платників чи зменшення ставок податків), або підвищення податкових ставок (високий вихідний рівень ставок податків в постсоціалістичних і пострадянських країнах обумовлений традиційно високим рівнем державних видатків за умови кризового стану економіки, в тому числі на розвиток і забезпечення соціальної сфери). Дієвим методом істотного поповнення коштами державної казни та комплексного вирішення соціально-економічних проблем також є створення нових робочих місць, що означає не тільки зростання чисельності платників податків та відповідно додаткових фінансових потоків до бюджету, але й розв'язання питань зайнятості, скорочення безробіття, розвитку і розширення підприємництва (в цьому випадку можливе як зменшення податкових ставок, так і скасування податкових пільг).

Залежно від рівня організаційно-правового впливу на економіку, виділяється декілька моделей систем оподаткування; згідно з цією класифікацією, податкову систему України важко навіть більш-менш чітко віднести до будь-якої з них, оскільки їй властиве комплексне поєднання окремих елементів кожної моделі з відсутністю власних відмінних рис:

- країни з жорстким податковим регулюванням. Це найбільші промислово розвинуті держави світу: Великобританія, Італія, Німеччина, США, Франція, Японія, де оподаткування характеризується досить суворим підходом. Діяльність суб'єктів господарювання, як правило, жорстко регламентована рамками митного і валютного законодавства. Іноді мають місце випадки «дискримінаційного» податково-митного регулювання нерезидентів;

- країни з помірним (проміжним) податковим регулюванням — Австрія, Ірландія, Ліхтенштейн, Люксембург, Нідерланди, Швейцарія. Зазвичай, застосовується посилене оподаткування резидентів і послаблене — нерезидентів. Розвинутою є система спеціальних податкових пільг стимулюючої орієнтації. Також, або відсутній валютний контроль, або жорстке митно-податкове регулювання, або поєднання валютного і митного режимів є досить ліберальним;

- держави (території) з посиленням режимом пільгового податкового регулювання — офшорні зони, вільні економічні зони тощо, які характери-

зуються істотними податковими пільгами, сприятливим митним і валютним регулюванням [12, 77].

Основні критерії формування сучасних податкових систем — це їх оптимальність та соціальна справедливість. Чим більше податкові системи наближаються до відповідності цим параметрам, тим ефективнішими вони вважаються. Основні напрями податкових реформ в країнах з розвинутою ринковою економікою проводились, як правило, у двох напрямках: удосконалення форм і механізмів справляння універсальних акцизів; реформування системи прямого прибуткового оподаткування — податку на прибуток підприємств та податку з доходів громадян. При цьому, істотні зміни податкових реформ, особливо універсальних акцизів та податку на прибуток підприємств, завжди зачіпають інтереси оподаткування доходів фізичних осіб.

Податок на прибуток підприємств за своєю економічною сутністю — одна із найрозвиненіших форм прямого оподаткування, яка має багатовікову історію. Його розмір напряму залежить від величини прибутку платника, чим і визначається досить істотний вплив на результати господарської діяльності. Залежність від джерела сплати податків — доходу — надає податку на прибуток підприємств найголовнішої домінуючої переваги; всі інші податки можуть лише наближатися до прямої залежності. Вагоме значення такого податку полягає також в реалізації принципу справедливості та регулювального впливі на економіку. Справедливість і регулювальний механізм прямого прибуткового оподаткування підприємств реалізується через помірковані ставки й надання пільг. Слід враховувати, що саме прямі податки становлять фінансову основу держави, а тому є найголовнішими фінансовими регуляторами як доходів суб'єктів національної економіки, так і відповідних соціально-економічних процесів (нагромадження капіталу, інвестицій, підприємницької активності, сукупного споживання тощо); відтак, механізм прямого прибуткового оподаткування здійснює не лише мобілізацію фінансових ресурсів держави, а й суттєво впливає на різні сторони суспільної життєдіяльності; найбільше з регулятивної точки зору — на структуру і пропорції розподілу та напрями використання доходів платників податків. Перевагою податку на прибуток підприємств є істотне контрольне значення, оскільки через можливість податкового охоплення всього створеного валового доходу вдається проаналізувати багато сторін господарської діяльності підприємницьких суб'єктів.

Щодо податку на прибуток підприємств, варто відмітити суттєве його пом'якшення, полегшення податкового тягаря для платників, а також тенденцію його аналізу у взаємозв'язку з особистим прибутковим податком з громадян. Ставка податку на

прибуток в Україні, встановлена на рівні 25%, з метою визначення своєї величини може бути порівняна з її аналогами в інших країнах в декількох ракурсах. Якщо порівняти з ринковою економікою, то в більшості розвинутих країн ставка податку на прибуток підприємств є більшою за 30% (Австрія, Бельгія, Великобританія, Греція, Данія, Іспанія, Італія, Нідерланди, Німеччина, Франція); в деяких країнах вона коливається в межах 25-30% (Австралія, Норвегія, Фінляндія, Швеція) [26]; і тільки в окремих державах вона є меншою за 25% (наприклад, Швейцарія, де її величина складає всього 8%) [23, 80]. У порівнянні з так званими в минулому країнами «третього світу» — Латинська Америка, Африка, а також Азія — ситуація є ще більш критичною: ставки податку на прибуток підприємств значно вищі, ніж в Україні (Бразилія, Єгипет — 40%; Колумбія, Мексика, Південно-африканська республіка — 35%; Панама, Таїланд, Уругвай, Чилі — 30%; Аргентина — 28%) [26]. Натомість, порівняно з колишніми країнами «соціалістичного порядку» вона є найвищою: для постсоціалістичних країн вона тільки іноді досягає вітчизняного рівня і вище (Сербія — 14%, Угорщина — 18%, Румунія — 25%, Чехія — 31%); для пострадянських країн вона є істотно нижчою (Грузія — 20%, Латвія — 15%, Росія — 14%) [26; 10, 23]. Безперечно, в такому розрізі аналізу потрібно враховувати особливості соціально-економічного розвитку, розвитку фінансово-кредитної системи, а також усталені звичаї і традиції, що дозволяє державам застосовувати на пристойно високому рівні ставки корпоративного прибуткового податку, які в більшості країн світу є вищими, ніж в Україні. Однією з підстав зниження ставки податку на прибуток підприємств в Україні слугувала та обставина, що надмірний податковий тягар виникав внаслідок особливостей обліку фінансових результатів: розраховане згідно з вітчизняною методикою за ставкою 30%, оподаткування прибутку дорівнювало 48-54% оподаткування відповідно моделі, запропонованої основами Світового податкового кодексу. Система оподаткування прибутку підприємств характеризується чималою кількістю проблем. Найбільш суттєвими з них є визначення бази оподаткування, оптимальної кількості наданих пільг, впровадження механізму регулятивної функції податку, розрізненість систем бухгалтерського і податкового обліку, великий розмір тіньової економіки та інші проблеми, які обумовлені специфікою господарських відносин, що склалися в Україні в сучасний період. Необхідно вдосконалювати, створювати і застосовувати такий механізм прибуткового оподаткування підприємств, який не завдаватиме шкоди виробництву і не гальмуватиме його розвиток. Відтак, важко однозначно визначити відповідність порядку побудови податку на прибуток економічним зако-

нам, тоді як держава з його допомогою повинна не просто регулювати, а й стимулювати розвиток економіки країни. Тому удосконалення системи прибуткового оподаткування підприємств було і залишається одним з найбільш важливих питань податкової реформи в Україні.

Необхідно відмітити сучасну досить вагому критику податку на прибуток підприємств. Як зазначає з цього приводу Дж.Стігліц, "обґрунтування податку на прибуток корпорацій ніколи не було повністю зрозумілим" [22, 696]. Висувається два найбільш аргументи на його користь: по-перше, податок на прибуток корпорацій є стримуючим податком щодо тих, хто отримує капітальний дохід з корпорацій: без такого податку виникла б небезпека уникнення від оподаткування багатьох заможних осіб; по-друге, мають місце суто політичні погляди, в такому разі є незрозумілим, хто цей податок сплачує; політично-владні маніпулювання на державному рівні дозволяють ефективно використовувати з фіскальної точки зору різні види податків. Очевидною є гіпотеза щодо постановки питання про потребу застосування податку на прибуток підприємств, яка підтримується також і Ш. Бланкартом [6, 325]. Альтернативою виходу з цієї ситуації є нинішня ідея щодо пропозиції поєднання двох особистих прибуткових податків — податку на прибуток корпорацій та податку з доходів громадян.

Домінуючим в системі непрямого оподаткування є податок на додану вартість. Питанням непрямого оподаткування в цілому завжди приділялося найдзвичайно багато уваги, ще з часів виникнення специфічних акцизів [4; 11; 14; 24]; ретельне їх дослідження триває по сьогоднішній день [9; 13]. Важливо, що вони, з моменту свого виникнення, завжди піддавалися гострій критиці [19; 17]. Однак, розвиток фіскальної практики і теоретичних основ оподаткування підтвердив, що непряме оподаткування виникло і поширилось як явище об'єктивне, зумовлене еволюційним ходом суспільного життя, оскільки забезпечити постійно зростаючі державні видатки лише за рахунок прямих податків виявилось недостатнім. Постала дійсна потреба створення універсального фіскального засобу наповнення доходів державної казни. Більше того, запровадження податку на додану вартість приводить до висновку не тільки його використання в якості вагомий дохідний засобу бюджету держави, але й як частково автоматичного замінильника інших податків, зокрема — системи прямого оподаткування: податку на прибуток підприємств та податку на доходи громадян. Залишається лише з'ясувати, наскільки вагомою виявилась така компенсація прямого оподаткування непрямым.

Розвиток непрямого оподаткування згідно з окремими формулюваннями західної фінансово-податко-

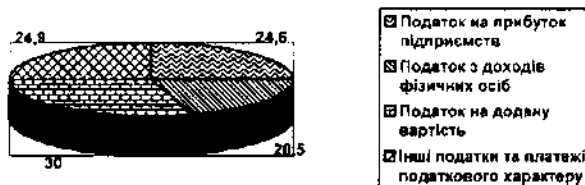

Рис. Питома вага основних податків в структурі податкових доходів Зведеного бюджету України (%).

вої науки, зокрема пімецької школи, пов'язується з ідеями на зразок того, що оподаткування споживання є менш небезпечним для економічного зростання, ніж оподаткування доходів громадян і прибутку підприємств. Податком на додану вартість, з одного боку, оподатковується лише додана вартість, тобто в кінцевому підсумку увесь оборот оподатковувався один раз. З іншої сторони, він стягується на кожній стадії обороту, стає багаторазовим, що дає змогу державі оподатковувати всі етапи руху товарів. При цьому, доданою вважається вартість, що додається в процесі виробництва товару до вартості виробничих ресурсів (засобів виробництва — сировини, матеріалів тощо) на кожній стадії руху товарів від виробника до споживача. Величина доданої вартості розраховується як різниця між вартістю продукції, що реалізовується, і вартістю предметів та засобів праці, використаних у процесі її виробництва. Додана вартість може бути розрахована також шляхом додавання складових елементів, які характеризують її структуру — заробітної плати, нарахування на неї до фондів соціального забезпечення, прибутку, процентних платежів, амортизації. Чим більше компонентів включається до складу доданої вартості, тим більшою відповідно буде і величина податку на додану вартість. З фіскальної точки зору для держави це справді універсальний податок, а з точки зору його соціально-економічного впливу — «фіскальний монстр». Метою розвитку, реформування і удосконалення податкової системи і системи непрямого оподаткування зокрема виступало саме винайдення такого податку, який би за фіскальною функцією був близьким до податку з обороту, але не мав «кумулятивного», чи «каскадного» ефекту. Такий пошук розпочався після першої світової війни, коли податок з обороту практично припинив своє існування. Важливо, наскільки правомірно вважати податок на додану вартість кращим за податок з обороту, адже при розрахунку доданої вартості та податку на неї до загальної величини входять всі фактори виробництва, повна собівартість виготовленої продукції (яка включає заробітну плату та нарахування на неї до фондів соціального забезпечення), прибуток підприємства, всі інші види непрямих податків (акцизного збору і мита); відбувається неодноразове

оподаткування заробітної плати (а в кінцевому рахунку доходів громадян), накладання податків на податки. Відтак, єдина перевага податку на додану вартість — суто фіскальна. Податок на додану вартість абсолютно підтверджує свою класифікаційну ознаку — «універсальний акциз», потужний фіскальний акумулятор, який не є ефективним в соціально-економічному відношенні. Податок на додану вартість, таким чином, нараховується в самому кінці, тому оподаткування підлягає все в тому числі й два основні прями податки — податок на прибуток підприємств і податок з доходів фізичних осіб. Об'єктивно виникає принципове питання: що таке новостворена (додана) вартість і як вона з'являється. Виявляється, що оподатковуються фактори виробництва — те, з допомогою чого створюється ця нова вартість: капітал (який приносить прибуток) і робоча сила (яка також повинна одержувати свій дохід). З найдавніших часів існувало два види непрямих податків, які підтвердили своє функціонально об'єктивне, природне, суспільно необхідне призначення: специфічні акцизи (акцизний збір) і мито. Вдається недостатньо глибоко дослідженим і неповністю зрозумілим, що таке податок на додану вартість і як він повинен нараховуватись. Ще однією важливою позицією є перекладання податків, адже їх носії (кінцеві споживачі — фізичні особи) оплачують все: і величину розрахункового прибутку, з якого надалі підприємство сплачує податок знову ж таки оплачений громадянами, і нараховану суму податку на додану вартість; отже, формується така вагома частина податкових надходжень до бюджету держави виключно за рахунок доходів фізичних осіб. Сутність проблеми вже коріниться в їхніх реальних потенційно платоспроможних можливостях для задоволення суб'єктивно орієнтованих інтересів всіх учасників фінансових відносин.

Податок на додану вартість особливого поширення набув в середині XX століття. Вперше він був запропонований французьким економістом М. Лоре в 1954 р. і запроваджений у Франції в 1958 р., після чого його розповсюдження відбулося спочатку в інших європейських країнах (кінець 1960-х — початок 1970-х років), і дещо пізніше в інших частинах світу (Азії, Латинській Америці, Африці). Однак, податок на додану вартість не однаково інтенсивно почав застосовуватися на фоні країн західноєвропейського регіону — в Австрії та Швейцарії донедавна він ще не практикувався. Хоча, показник доданої вартості, який лежить в основі функціонування податку на додану вартість, виник значно раніше (так, в США він почав використовуватися ще в 1870-х рр. для характеристики обсягів промислової продукції).

З позиції впливу на споживання, важливим елементом є ставка податку на додану вартість. При-

близно в третині держав, де стягується податок на додану вартість, встановлено єдину податкову ставку (Аргентина, Бразилія, Великобританія, Данія, Нова Зеландія, Фінляндія, Канада, Японія). Її величина коливається від 3 до 28%. Найнижча з єдиних ставок застосовується в Японії (3,6%), Панамі (5%), у ряді інших країн Латинської Америки (6-7%). Найвищі ставки мають місце в Чехії та Словаччині (23%), в Данії (22%), Болгарії (20%). Більшість країн встановлюють декілька ставок податку на додану вартість — від двох (Німеччина, Норвегія) до п'яти (Ірландія, Марокко, Туреччина, Франція) і навіть шести (Бельгія). Багато країн мають три (Ізраїль, Нідерланди, Португалія) або чотири (Греція, Італія, Румунія) ставки. Розмір головної (стандартної) ставки коливається від 7-10 до 22-25% (інколи вище). Найвищі із стандартних ставок податку на додану вартість мають місце в Греції — 28%, Данії, Швеції та Угорщині — 25%; винятком із загального правила є Малаві, де встановлено надзвичайно високу стандартну ставку — 35%. Найнижча із стандартних ставок діє в Німеччині — 7%. Поряд із стандартною ставкою встановлюються одна або декілька знижених ставок. Як правило, вони застосовуються до товарів першої необхідності. Їх розміри можуть коливатися від 1-2% до 70% (і дуже рідко вище). Найнижча з таких ставок застосовується в Бельгії (1%). Для деяких товарів, навпаки, встановлюються завищені ставки, які стосуються предметів розкошу, до яких можуть відноситись коштовні вироби, автомашини, косметика, електроприлади тощо. У Норвегії завищена ставка може сягати 125%, у Кенії — 270%. Амплітуда коливань ставок податку на додану вартість доволі значна. В Італії, де встановлено три ставки, стандартна ставка дорівнює 19%, знижена — 4,9%, завищена — 38%. У Греції встановлено традиційно європейський варіант податку на додану вартість з місцевими поправками на ставки: стандартна ставка становить 18%, завищена — 36%, знижена — 3% (газети, журнали, книги) і 8% (предмети першої необхідності). Особливістю в механізмі справляння податку на додану вартість є так звана «нульова ставка». Вона встановлена в багатьох країнах — у Великобританії, Греції, Ірландії, Нідерландах, Португалії, а в 1997р. і в Україні. Нульова ставка і звільнення від оподаткування не є однаковими поняттями. Нульовою є ставка податку, який, по суті, стягується, але за ставкою 0 відсотків. В цьому плані вона має такі ж наслідки, як і звільнення від податку. Однак підприємств, котрий сплачує податок за нульовою ставкою, отримує право на повернення всієї суми податку на додану вартість, що входить до вартості придбаних товарів і послуг. Подібна пільга ставить його в більш вигідні умови порівняно з тими підприємствами, яких просто звільнено від сплати

податку. В деяких країнах коло товарів, до яких застосовується нульова ставка, дуже широке; в інших навпаки, перелік таких товарів є дуже обмеженим. Наприклад, у Великобританії, за допомогою нульової ставки фактично звільнено від сплати податку майже всі продовольчі товари (за винятком шоколаду, кондитерських виробів, алкогольних напоїв); вона застосовується при оподаткуванні таких послуг, як каналізація і водопостачання (якщо вони не для промислових цілей), а також використовується до книг, періодичних видань, перевезення пасажирів. Ставка податку на додану вартість в Україні на рівні 20% є відносно високою. Враховуючи сучасні світові тенденції до полегшення податкового тягара для платників, податок на додану вартість на загальному фоні тільки в окремих країнах є вищим за 20% в середньому його величина складає 19-21% [23; 26].

Проте, в системі сплати податку на додану вартість існує чимало досить важливих проблем. "Сьогодні вкрай важливо з'ясувати основне питання — наскільки податок на додану вартість відповідає стану розвитку економіки, враховуючи, що його запровадження в Україні відбулося без трансформації універсального акцизного оподаткування, яке мало місце в західних країнах" [16, 23]. В його автоматичному дублюванні виявилось багато недоліків різного характеру: як на рівні держави, так і на рівні суб'єктів господарювання. Замість податку з обороту (колишнього в СРСР) податком на додану вартість була здійснена без особливих вагань, що є однією з причин невдоволення національних товаровиробників цим податком. Для держави, насамперед, це стосується таких складових фіскального напрямку, як пільгове оподаткування, бюджетне відшкодування податку на додану вартість. В системі пільгового оподаткування втрачає бюджету від недоотримання податку на додану вартість перевищують його надходження в 5-7 разів. Досі незрозумілим в системі надання пільг з податку на додану вартість є наявний понятійний апарат через відсутність чіткого розмежування податкових пільг і звільнень, які не є пільгами [20, 30]. Неодноразово наголошується на проблемі бюджетного відшкодування податку на додану вартість, що зводить нанівець його фіскальне призначення (Закон України «Про податок на додану вартість» 1997 року був розроблений на підставі 6 Директиви ЄЕС (№ 77/388/ЄЕС від 17.05.1977 р.), в якій відсутній детальний опис механізму відшкодування ПДВ) [21, 25; 8]. А враховуючи складність механізму адміністрування податку на додану вартість, це спричиняє істотні негативні відхилення і породжує значні правопорушення, в тому числі і його незаконне відшкодування [25]. Так, в 2001 р. до бюджету держави надійшло 10348,4 млн. грн., а відшкодовано 5534,2 млн. грн., в 2002 р. відповід-

но 13471,2 млн. грн. та 5895,5 млн. грн., в 2003 р. — 12223,3 млн. грн. та 8345,0 млн. грн.; при цьому, заборгованість бюджетного відшкодування податку на додану вартість становила: в 2000 р. — 2,5 млрд. грн., в 2001 р. — 4,0 млрд. грн., в 2002 — 5,8 млрд. грн., в 2003 р. — 7,2 млрд. грн., 2004 р. — 7,4 млрд. грн. [16, 22]. Тобто, величина витрат бюджету держави з повернення податку на додану вартість сягає до 70%. Незрозумілою виявляється ні його фіскальна, ні економічна ефективність. Потрібно відмітити недостатню увагу до регулюючої функції непрямих податків і зловживання їх природно надмірною фіскальністю, хоча вони по своїй суті є досить пристосованими до регулювального впливу в контексті збалансування ринкових політу та пропозиції. Однобокість застосування податку на додану вартість помітно видозмінює його форму, неправомірно надаючи йому завищеного статусу. Зазвичай, непряме оподаткування з точки зору впливу на економічний розвиток пов'язується з ціновим механізмом, а пряме оподаткування — із забезпеченням стимулів чи створенням антистимулів для трудової діяльності і підприємницької ініціативи. Насправді, непрямі податки, окрім зазначеного, безпосередньо впливають й на інші сторони податкового процесу. Так, непряме оподаткування переобтяжує і стримує двигун господарювання за багатьма параметрами. Зокрема, непрямі податки обмежують розмір прибутку, оскільки за конкурентних умов не завжди можливим є підвищення цін. За своїм же внутрішнім змістом непряме оподаткування містить в собі здатність впливу на цінову ситуацію, а звідси й на прояви інфляційних спалахів і соціальну напруженість суспільства враховуючи також рівень дохідності та платоспроможності платників, міру їх фінансового забезпечення. Комплексно це формує вкрай негативний портрет податку на додану вартість з погляду його впливу на суспільне життя.

Ідея запровадження податків на споживання у податковій системі та їх співвідношення з податками на доходи відвічно залишається однією з найсуперечливіших у фіскальній науці. Як переконує досвід багатьох ринкових країн, непрямим податкам відводиться значне місце в податковій структурі, а величина податку на додану вартість в їх загальному сумарному обсязі становить до 90%. Однією з істотних змін в системі оподаткування розвинутих держав виступило вагоме і невинне зменшення частки непрямих податків, в тому числі податку на додану вартість, в складі податкових доходів бюджету. Це пояснюється: по-перше, зростання частки податків на соціальне страхування в сукупності податкових надходжень; по-друге, істотне розширення податкової бази для особистого прибуткового оподаткування. Аналізуючи структуру податкових надходжень в Україні мож-

на переконатися в тій закономірності, що в умовах спаду реальних доходів підприємств та їх збитковості, низького рівня доходів громадян, недосконалості фіскального законодавства переважання прямого оподаткування неможливо забезпечити в доходах бюджету держави. За таких обставин збереження відносно вагомій частки податків може бути забезпечене виключно шляхом надмірного оподаткування доходів фізичних та юридичних осіб, що відчутно підриває і руйнує стимули до економічної діяльності (зокрема, оподаткування таких особистих доходів, які в усьому світі не оподатковуються взагалі чи оподатковуються за більш низькими ставками, а також штучне завищення оподатковуваного прибутку шляхом зниження таких складових собівартості, як заробітна плата і амортизація).

Відтак, враховуючи вказані обставини, використання податку на додану вартість є ще більше недоцільним через механізм низької дохідності і неплатоспроможності платників податків, їх недостатнього фінансового забезпечення та майнового становища. Вирішення проблем, пов'язаних з податком на додану вартість, вдається можливим в таких основних напрямках:

- скасування податку на додану вартість, що сприятиме зниженню цін (що не виключає його поновлення в майбутньому);
- обрання європейського шляху створення податкових систем, поступового формування їх складу і структури (так, впровадження податку на додану вартість лише в другій половині ХХ століття; особливо доречним є його використання за умов надвиробництва з метою реального збалансування попиту і пропозиції в економіці);
- компенсація бюджетних податкових доходів держави за рахунок інших джерел, методів і форм їх мобілізації (доходи держави від власності та підприємницької діяльності, від операцій з капіталом).

Існує варіант заміни податку на додану вартість на додатковий податок з доходів громадян та прибуток підприємств шляхом підвищення ставок податку на відповідні об'єкти оподаткування. Така пропозиція є найбільш прийнятною. Загалом історичний розвиток системи оподаткування привів до поступового розмивання чітких відмінностей між прямими і непрямими податками. Універсальні акцизи, при перенесенні їх стягнення зі сфери реалізації у сферу виробництва, мають багато спільних ознак системи прямого оподаткування — насамперед, чітке визначення об'єкта оподаткування (обсяг обороту чи додана вартість), а також інших елементів оподаткування. При цьому, об'єкти оподаткування частково збігаються: податок на прибуток (пряма форма) і податок на додану вартість

(непряма форма, частину якої становить цей самий прибуток), але прибуток в такому випадку підлягає оподаткуванню двічі. При цьому, що є цілком очевидним, має місце відсутність взаємного впливу: непрямі податки істотно зачіпають інтереси прямого оподаткування; і навпаки, відсутній зворотний вплив: непряме оподаткування є абсолютно незалежним від впливу прямих податків. З погляду функціонального впливу за формою стягнення податків, в системі прямого оподаткування, порівняно з опосередкованим, "стимулююча функція продуктивніша (з точки зору зростання виробництва і його ефективності) може проявитись при сплаті податку на прибуток. Саме при застосуванні цього податку ефективним виявляється встановлення невисоких ставок податку, передбачення пільг інвесторам" [23, 145].

Метою реформування має бути еволюційна, але суттєва й динамічна трансформація системи оподаткування. Насамперед, зі складу податкової системи необхідно усунути принципи "податки на податки", "податки на витрати", "податки на капітал" як головні чинники вимивання обігових коштів підприємств, штучного підвищення товарної собівартості, збільшення ціни на вітчизняну продукцію та зниження її конкурентоспроможності, істотне послаблення платоспроможності юридичних і фізичних осіб.

ЛІТЕРАТУРА

1. Постанова Верховної Ради України «Про Основні напрями економічної політики України в умовах незалежності» № 1698-XII від 25 жовтня 1991 р.
2. Постанова Верховної Ради України «Про Основні положення податкової політики в Україні» № 561/96-ВР від 4 грудня 1996 р.
3. Постанова Верховної Ради України «Про Основні положення податкової політики і податкову реформу в Україні» № 466/95-ВР від 13 грудня 1995 р.
4. Альтшулер В. А. Налоги. — М.: Экономическая жизнь, 1926. — 344 с.
5. Бёвентер Э. фон, Хампе Й. Основные знания по рыночной экономике в восьми лекциях: Пер. с нем. — М.: Республика, 1993. — 176 с.
6. Бланкарт Ш. Державні фінанси в умовах демократії: Вступ до фінансової науки / Пер. з нім. С. І. Терещенко та О. О. Терещенка; Передмова та наук. редагування В. М. Федосова. — К.: Либідь, 2000. — 654 с.
7. Держава — податки — бізнес: (Із світового досвіду фіскального регулювання ринкової економіки): Монографія / В. М. Суторміна, В. М. Федосов, В. Л. Андрущенко. — К.: Либідь, 1992. — 328 с.
8. Дяковський Д. А. Проблеми бюджетного відшкодування ПДВ // Фінанси України. — 2002. — № 3. — С. 58-65.
9. Захожай В. Б., Литвиненко Я. В., Захожай К. В., Литвиненко Р. Я. Система оподаткування та податкова політика: Навч. посібник / Під заг. ред. В. Б. Захожай та Я. В. Литвиненка. — К.: Центр літератури, 2006. — 468 с.
10. Іголін І. В. Податкова реформа як об'єктивна необхідність зміцнення дохідної частини державного бюджету // Фінанси України. — 2005. — № 8. — С. 19-24.

11. Лассаль Ф. Косвенные налоги. — СПб.: Колокол, 1906. — 132 с.
12. Ластовецький А. Оподаткування як інструмент організаційно-правового регулювання підприємництва // Право України. — 2004. — № 9. — С. 76-81.
13. Лютий І. О., Дрига А. Б., Петренко М. О. Податки на споживання в економіці України. — К.: Знання, 2005. — 335 с.
14. Петти В. Трактат о налогах и сборах. Verbum Sapienti — слово мудрым. Разное о деньгах. — М.: «Ось-89», 1997. — 111 с.
15. Податкова система України: Підручник / В. М. Федосов, В. М. Опарін, Г. О. Пятиченко та ін.; за ред. В. М. Федосова. — К.: Либідь, 1994. — 464 с.
16. Положенко Д. В. Державний бюджет України і його грошово наповнення // Фінанси України. — 2004. — № 3. — С. 19-26.
17. Рикардо Д. Сочинения: Начала политической экономии и налогового обложения. — Т. I. — ОГИЗ: Госполитиздат, 1941. — 319 с.
18. Селигман Э. Очерки по теории обложения (финансовые проблемы военного и послевоенного периода). — Петербург: Изд-во Сев.-Зап. Профбюро ВСНХ, 1924. — 127 с.

19. Смит А. Исследования о природе и причинах богатства народов. — Т. III. — С.-Петербург, 1866. — 464 с.
20. Соколовська А., Луїна І. Визначення категорії "податкова пільга" та його практичне значення // Економіка України. — 2005. — № 9. — С. 21-30.
21. Соколовська А. Проблеми реформування податку на додану вартість в Україні // Економіка України. — 2004. — № 4. — С. 24-31.
22. Спігліц Дас. Б. Економіка державного сектора / Пер. з англ. А. Олійник, Р. Скільський. — К.: Основи, 1998. — 854 с.
23. Фінансово-кредитні методи державного регулювання економіки: Монографія / За ред. д-ра екон. наук А. І. Даниленка. — К.: Ін-т економіки НАНУ, 2003. — 415 с.
24. Фридман А. Современные косвенные налоги. СПб., 1908. — 157 с.
25. Якушев Я. Боротьба з незаконним відшкодуванням ПДВ // Вісник податкової служби України. — 2002. — № 20. — С. 18-21.
26. Якушик І. Д., Литвиненко Я. В. Податкові системи зарубіжних країн: Довідник. — К.: "МП Леся", 2004. — 480 с.

УДК 336.74(477): 336.77(477)

АНОСОВА Ю.

Наук. керівник СВЕРДАН М.М. — к. е. н.

ОСОБЛИВОСТІ РЕГУЛЮВАННЯ ГРОШОВО-КРЕДИТНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

СУТЬ ТА РОЛЬ ГРОШОВО-КРЕДИТНОЇ ПОЛІТИКИ

Поняття та суб'єкти грошово-кредитної політики. Під грошово-кредитною політикою розуміють комплекс взаємозв'язаних, скоординованих на досягнення певних цілей заходів щодо регулювання грошового ринку, які проводить держава через свій центральний банк. Часто її називають монетарною, чи грошовою, політикою.

В Україні головним суб'єктом грошово-кредитної політики є Національний банк. Крім нього, у виробленні грошово-кредитної політики беруть участь органи державного регулювання економіки — Міністерство фінансів, Міністерство економіки, безпосередньо уряд, Верховна Рада. Органи виконавчої та законодавчої влади визначають основні макроекономічні показники, які слугують орієнтирами для формування цілей грошово-кредитної політики (обсяг ВВП, розмір бюджетного дефіциту, платіжний та торговий баланси, рівень зайнятості та ін.). Верховна Рада, крім того, регулярно заслуховує доповіді Голови НБУ та одержує інформацію банку про стан грошово-кредитного ринку в Україні.

Проте вирішальна роль у розробленні та реалізації монетарної політики належить Національному банку, оскільки він несе відповідальність перед суспільством за стан монетарної сфери. Як перед-

бачено Конституцією України (ст. 100), Рада НБУ самостійно розробляє основні засади грошово-кредитної політики та здійснює контроль за її проведенням.

Роль монетарної політики. Монетарна політика — одна з головних складових системи державного регулювання ринкової економіки. Ця обставина сама по собі свідчить про надзвичайно важливу роль монетарної політики, оскільки нормальний розвиток ринкового суспільства неможливий без відповідного коригування економічних процесів з боку держави. Дане положення світова економічна думка визнає як незаперечне, дискусії ведуться лише щодо ступеня такого коригування.

Як видно з показників за 2005 рік, що характеризують стан грошово-кредитного ринку в умовах уповільнення динаміки економічного зростання та посилення інфляційних ризиків, були заходи, які вживалися Національним банком для збалансування попиту та пропозиції на гроші, сприяли істотному зменшенню темпів інфляції та не супроводжувалися погіршенням переважної більшості інших параметрів стану грошово-кредитного ринку.

Монетарна база у 2005 році збільшилася на 53.9% до 82.8 млрд. грн., грошова маса — на 54.8% до 194.8 млрд. грн. Таке збільшення грошової пропозиції (з урахуванням процесів відновлення депо-

зитів після подій кінця 2004 р. та значної активізації бюджетних видатків у грудні 2005 р.) було адекватним процесам, що відбувалися в реальному секторі економіки і не провокувало прискорення інфляційних процесів.

Завдяки відповідній спрямованості грошово-кредитної політики, індекс споживчих цін у 2005 р. (110.3% у розрахунку до грудня попереднього року) був нижчим, ніж у 2004 р. (112.3%). При цьому упродовж 2005 року спостерігалася тенденція до уповільнення інфляційних процесів. Зокрема, якщо у I півріччі 2005 р. темп приросту споживчих цін становив 6.4%, то у II — 3.7% (у II півріччі 2004 р. — 7.7%). Про послаблення інфляційних тенденцій свідчить і динаміка індексу цін виробників промислової продукції, який у 2005 році становив лише 109.5% порівняно із 124.1% у 2004 р. При цьому упродовж другого півріччя 2005 р. приріст цін виробників промислової продукції становив лише 1.1%.

З метою упередження негативного впливу монетарного чинника на інфляційні процеси Національний банк упродовж 2005 року:

- кілька разів підвищував вимоги до банків з формування обов'язкових резервів шляхом як підвищення нормативів резервування, так і через повне вилучення готівки в касах банків з джерел покриття обов'язкових резервів. Також було збільшено обсяг резервів, який має зберігатися щоденно на початок операційного дня на коррахунку банку в Національному банку України. Загалом зазначені заходи дозволили нейтралізувати вільну ліквідність банків на суму понад 3 млрд. грн.;
- здійснив операції по мобілізації коштів на загальну суму 17.2 млрд. грн.
- підвищив та підтримував на порівняно високому рівні ставки за своїми щоденними операціями;
- підвищив облікову ставку до 9.5%.

При цьому політика з регулювання грошово-кредитного ринку була досить гнучкою — у періоди тимчасового зниження ліквідності банків Національний банк забезпечував в необхідному обсязі її підтримку (загальний обсяг операцій з рефінансування у 2005 році становив майже 12 млрд. грн., 93% з якого становили кредити овер-найт).

Не дивлячись на порівняно високі темпи збільшення готівки поза банками (на 42.2% до 60.2 млрд. грн.), її питома вага в структурі грошової маси упродовж року зменшилася з 33.7% до 30.9%, що свідчить про покращення структури грошової маси.

Натомість, головним чинником збільшення грошової маси було збільшення депозитів — на 59.9%

до 132.9 млрд. грн. При цьому депозити в національній валюті збільшувалися більшими темпами (на 65.2% до 87.3 млрд. грн.) порівняно із вкладами в іноземній валюті (на 50.6% до 45.6 млрд. грн.), що сприяло зменшенню рівня доларизації грошової маси упродовж 2005 року з 24.2% до 23.5%.

В умовах зростання доходів населення вкладення фізичних осіб збільшувалися більш прискореними темпами (на 75.9% до 73.3 млрд. грн.) порівняно із депозитами юридичних осіб (на 43.8% до 59.7 млрд. грн.).

Динамічне нарощування ресурсної бази банків сприяло відповідному розширенню обсягів кредитування. Загальний обсяг кредитних вкладень банків у 2005 році збільшився на 61.9% до 143.4 млрд. грн. При цьому кредити населенню збільшувалися більш прискореними темпами (у 2.3 рази до 33.5 млрд. грн.) порівняно із кредитами юридичним особам (на 49% до 109.9 млрд. грн.), що було реакцією банків на підвищення платоспроможності населення (за рахунок підвищення їх зарплат та пенсій).

В строковому розрізі позитивним фактором є збільшення довгострокових кредитів на 89.4% до 85.4 млрд. грн., питома вага яких в загальному обсязі наданих кредитів з початку року збільшилася з 51.7% до 60.3%.

Розширення обсягів кредитування відбувалося на фоні зниження вартості позик — середньозважена ставка за кредитами в національній валюті у 2005 році зменшилася з 17.5% до 16.4%. Середньозважена ставка за строковими депозитами в національній валюті при цьому зменшилася з 13.1% до 10.2%.

ІНСТРУМЕНТИ ГРОШОВО-КРЕДИТНОЇ ПОЛІТИКИ

На сьогодні в арсеналі Національного банку України є різні інструменти реалізації грошово-кредитної політики, зокрема:

- *Облігації внутрішньої державної позики.* Обсяг ринку цих інструментів і масштаб їх використання НБУ визначається обсягом державного боргу, який накопичується у періоди незбалансованості бюджету.
- *Корпоративні облігації.* Загальний обсяг їх випусків постійно зростає. Але мова про реальне використання НБУ корпоративних облігацій як одного з інструментів впливу на грошову масу не йде через високий ризик, притаманний цим цінним паперам.
- *Кредитні інструменти.* Цей інструмент провадження грошово-кредитної політики сьогодні також не є робочим. Необхідною умовою для введення практики кредитування з використанням корпоративних цінних паперів є наявність її активного ринку, а його поки що немає.

- *Визначення норм обов'язкових резервів* полягає в тому, що НБУ встановлює комерційним банкам та іншим кредитним установам нормативи обов'язкового резервування залучених коштів. Розмір обов'язкових резервів встановлюється в процентному відношенні до загальної суми залучених банком коштів. Резерв зберігається на кореспондентському рахунку комерційного банку в Національному банку, проценти на обов'язкові резерви не нараховуються.
- *Процентна політика* як інструмент грошово-кредитного регулювання економіки полягає в тому, що НБУ визначає рівень процентних ставок за ломбардними й обліковими кредитами, які він надає комерційним банкам у порядку рефінансування їхніх активних операцій.
- *рефінансування комерційних банків* базується на функції НБУ як «кредитора в останній інстанції». Комерційні банки звертаються до нього за кредитом найчастіше у разі появи тимчасового дефіциту первинних резервів (коштів на кореспондентському рахунку в НБУ). Такі позики банки просять, як правило, на короткий строк і одержують у порядку переобліку комерційних векселів чи під заставу цінних паперів, у тому числі й комерційних векселів. Ці кредити мають назву відповідно *обліковий* і *ломбардний*.
- *Операції з цінними паперами на відкритому ринку* полягають у змінах обсягів купівлі та продажу НБУ цінних паперів: казначейських зобов'язань (депозитних сертифікатів), інших цінних паперів.
- *Регулювання імпорту та експорту капіталу* є інструментом впливу на грошову масу в обігу, який застосовується НБУ через:
 1. реєстрацію імпорту та експорту капіталу;
 2. установлення максимальних та мінімальних розмірів процентних ставок за іноземними депозитами в українських банках;
 3. установлення для осіб, які мають борги перед нерезидентами, обов'язкового безпро-

центного вкладення певної частини від сум цих боргових зобов'язань в уповноважених банках України.

- *Норма обов'язкового резервування* як інструмент грошової політики впливає не на грошову масу, а на грошовий мультиплікатор і через нього — на обсяг грошової маси. В українських банках змінюються норми обов'язкового резервування та зміна порядку обчислення бази для створення резервів, хоча в більшості країн вони змінюються вкрай рідко.

Висновок

Аналізуючи цю доповідь можна сказати, що НБУ як головному реалізатору грошово-кредитної політики на сьогодні не достатньо ефективних інструментів її впровадження. Тому змінити існуючу ситуацію, на мій погляд, можна такими шляхами:

1. Максимальним наближенням регулятивних параметрів (як ставка рефінансування, облікова ставка тощо) до ринкових показників;
2. Усунення суб'єктивізму з боку кредиторів останньої інстанції у виборі ними контрагентів для рефінансування;
3. Узгодження заходів, що вивчаються регуляторами фінансового ринку у реалізації грошово-кредитної політики;
4. Комплексний, системний підхід до формування грошово-кредитної політики забезпечить чітке функціонування грошово-кредитного механізму(ринку).

ЛІТЕРАТУРА

1. Основні показники, що характеризують стан грошово-кредитного ринку за 2005 рік.
2. Конституція України.
3. Закон України «Про Національний банк України» від 17 лютого 2000 р. № 1458-III із змінами і доповненнями.
4. Закон України «Про банк і банківську діяльність» від 7 грудня 2000 р. № 2121-III із змінами та доповненнями.
5. І. О. Лютий, А. С. Крик лій, І. Є. Януль, Макроекономічні показники грошово-кредитної політики України в сучасних умовах/Журнал «Економіка і держава» № 1 січень 2006 р.

УДК 330.322(477)

БАТРАК М.

Научн. руководитель ШКЛЯРУК С. Г. — к. э. н.

ФИНАНСОВЫЕ ИНВЕСТИЦИИ В УКРАИНЕ, ОСНОВНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ И ПРОБЛЕМЫ

Для осуществления преобразований в экономике Украины требуются значительные капитальные вложения. Ситуация осложняется тем, что проблеме инвестирования хозяйственных комплексов приходится решать в условиях экономического кризиса, когда «замораживание» средств, при реализации конкретных проектов очень негативно влияет на эффективность функционирования всей экономической системы.

Функциональная направленность операционной деятельности предприятий, не являющихся институциональными инвесторами, определяет в качестве приоритетной формы осуществления реальных инвестиций. Однако на отдельных этапах развития предприятия оправдано осуществление и финансовых инвестиций. Такая направленность инвестиций может быть вызвана необходимостью эффективно использования инвестиционных ресурсов, формируемых до начала осуществления реального инвестирования по отобранным инвестиционным проектам; в случаях, когда конъюнктура финансового (в первую очередь фондового) рынка позволяет получить значительно больший уровень прибыли на вложенный капитал, чем операционная деятельность на «затухающих» товарных рынках; при наличии временно свободных денежных активов, связанной с сезонной деятельностью предприятия; в случаях намечаемого «захвата» других предприятий в преддверии отраслевой, товарной или региональной диверсификации своей деятельности путем вложения капитала в их уставные фонды (или приобретения ощутимого пакета их акций) и в ряде других аналогичных случаев. Поэтому *финансовые инвестиции рассматриваются как активная форма эффективного использования временно свободного капитала или как инструмент реализации стратегических целей, связанных с диверсификацией операционной деятельности предприятия.*

Осуществление финансовых инвестиций характеризуется рядом особенностей, основными из которых являются:

1. Финансовые инвестиции являются независимым видом хозяйственной деятельности для предприятий реального сектора экономики.
2. Финансовые инвестиции используются предприятиями реального сектора экономики в основном в двух целях: получения дополнительного инвестиционного дохода в процессе использования свободных денежных активов и их противoinфляционной защиты.

3. Финансовые инвестиции предоставляют предприятию наиболее широкий диапазон выбора инструментов инвестирования по шкале «доходность-риск», «доходность-ликвидность».
4. Процесс обоснования управленческих решений, связанных с осуществлением финансовых инвестиций, является более простым и менее трудоемким.
5. Высокая колеблемость конъюнктуры финансового рынка в сравнении с товарным определяет необходимость осуществления более активного мониторинга в процессе финансового инвестирования.

Финансовое инвестирование осуществляется предприятием в следующих основных формах

1. Вложение капитала в уставные фонды совместных предприятий. Эта форма финансового инвестирования имеет наиболее тесную связь с операционной деятельностью предприятия. Она обеспечивает упрочение стратегических хозяйственных связей с поставщиками сырья и материалов (при участии в их уставном капитале); развитие своей производственной инфраструктуры (при вложении капитала в транспортные и другие аналогичные предприятия); расширение возможностей сбыта продукции или проникновение на другие региональные рынки (путем вложения капитала в уставные фонды предприятий торговли); различные формы отраслевой и товарной диверсификации операционной деятельности и другие стратегические направления развития предприятия. Приоритетной целью этой формы инвестирования является не столько получение высокой инвестиционной прибыли (хотя минимально необходимый ее уровень должен быть обеспечен), сколько установление форм финансового влияния на предприятия для обеспечения стабильного формирования своей операционной прибыли.

2. Вложение капитала в доходные виды денежных инструментов. Эта форма финансового инвестирования направлена прежде всего на эффективное использование временно свободных денежных активов предприятия. Основным видом денежных инструментов инвестирования является депозитный вклад в коммерческих банках. Как правило, эта форма используется для краткосрочного инвестирования капитала и ее главной целью является генерирование инвестиционной прибыли.

3. Вложение капитала в доходные виды фондовых инструментов. Эта форма характеризуется вложением капитала в различные виды ценных бумаг, свободно обращающихся на фондовом рынке (так называемые «рыночные ценные бумаги»). Использование этой формы финансового инвестирования связано с широким выбором альтернативных инвестиционных решений, как по инструментам инвестирования, так и по его срокам; более высоким уровнем государственного регулирования и защищенности инвестиций; развитой инфраструктурой фондового рынка; наличием оперативно предоставляемой информации о состоянии и конъюнктуре фондового рынка в разрезе отдельных его сегментов и другими факторами. Основной целью этой формы финансового инвестирования также является генерирование инвестиционной прибыли, хотя в отдельных случаях она может быть использована для установления форм финансового влияния на отдельные компании при решении стратегических задач (путем приобретения контрольного или достаточного весомого пакета акций).

Деятельность по привлечению финансирования на развивающихся рынках обычно описывается как инвестиционная банковская деятельность. *Инвестиционный банк — это финансовый институт, занимающийся инвестиционной банковской деятельностью.*

Основными характерными чертами инвестиционных банков являются:

- крупная универсальная коммерческая организация, сочетающая большинство допустимых видов деятельности на рынке ценных бумаг и на некоторых других финансовых рынках;
- главной признается деятельность по привлечению финансирования посредством ценных бумаг;
- будучи крупной организацией, оперирует, прежде всего, на оптовых финансовых рынках;
- отдает приоритет средне- и долгосрочным вложениям;
- ценные бумаги являются основой его портфеля, при этом большинство инвестиционных банков в наибольшей степени ориентируются на негосударственные ценные бумаги.

Инвестиционная банковская деятельность является не только наиболее «престижным» направлением в деятельности инвестиционного банка, но и наиболее прибыльным. Поэтому все крупные и амбициозные компании на рынке ценных бумаг стремятся получить проекты по привлечению финансирования (другими словами стремятся перерасти в инвестиционный банк).

Привлечение финансирования чаще всего подразумевает форму размещения ценных бумаг клиента, однако, не исключаются и варианты привлечения финансирования путем создания венчурных предприятий и использования механизмов инвестиционного кредитования.

Этот вид деятельности естественным образом распадается на ряд более частных видов деятельности:

- финансовое консультирование клиента, желающего привлечь финансовые ресурсы путем выпуска ценных бумаг;
- андеррайтинговой синдицирование, т.е. создание и управление синдикатами андеррайтеров;
- продвижение ценных бумаг клиента на финансовые рынки;
- обслуживание ценных бумаг клиента на вторичном рынке.

Инвестиционные операции банков — это операции по размещению реально привлеченных банком средств в различные источники, в зависимости от характера этих источников можно произвести классификацию инвестиционных операций, проводимых банком.

Инвестиционные операции можно классифицировать по различным признакам, прежде всего по основным группам заемщиков (субъектам):

- инвестиции в государственные органы власти (государственные ценные бумаги);
- инвестиции в коммерческие банки (межбанковские кредиты);
- инвестиции в промышленность и сельское хозяйство (коммерческие кредиты);
- инвестиции в корпоративные ценные бумаги.

Инвестиции в государственные ценные бумаги являются наиболее надежными и ликвидными вложениями, позволяющими банкам не только надежно разместить собственный капитал, но и из-за высокой ликвидности рынка, вернуть вложенное в течение 1-го дня, причем с неплохой выгодой для банка.

Инвестиции в коммерческие банки, позволяют банкам не только получать доход, но и появляется возможность установления деловых партнерских отношений и по другим вопросам банковской деятельности, до последнего времени гарантия возврата ресурсов со стороны банка больше, чем со стороны предприятия.

ЛИТЕРАТУРА

1. Алексин Б. И. Рынок ценных бумаг — М., Финансы и статистика 1998.
2. Белых Л. П. Основы финансового рынка. — М.: Финансы, ЮНИТИ. 1999.
3. Изюмина Л. Л. Международный рынок инвестиций: современные тенденции развития // Финансы. — 2002. — № 9.

УДК 339.738

КНЫШ В.

Научный руководитель ШКЛЯРУК С. Г. — к. э. н.

ВАЛЮТНЫЙ РЫНОК FOREX

Отсутствие единого платежного средства при расчетах во внешней торговле, по кредитам, инвестициям и межгосударственным платежам вызывает необходимость обмена одной валюты на другую. Такой обмен происходит на валютном рынке.

Современный валютный рынок представляет собой сложную и динамичную экономическую систему, которая функционирует в рамках всего мирового хозяйства.

Валютный рынок непрерывно развивался, усложнялся и приспособлялся к новым условиям, прошел путь от локальных центров торговли векселями в иностранных валютах до фактически единственного, подлинно международного рынка, экономическую роль которого трудно переоценить. Вместе с развитием и совершенствованием валютного рынка развивались и совершенствовались валютные операции, появлялись новые их виды, улучшалась техника их проведения.

Актуальность исследования еще более возрастает в связи с принятием 25 июня 2004 года «Программы либерализации валютного режима в РК на 2005—2007 годы». Главными целями программы заявлены создание условий для отмены ограничений на проведение валютных операций и переход на полную конвертируемость национальной валюты по текущим операциям и операциям, связанным с движением капитала, начиная с 2007 года.

Валютный рынок: сущность, виды, участники

Международные финансовые рынки (МФР) представляют собой международные операции по купле-продаже финансовых инструментов. Они могут быть как сосредоточенными в одном месте

(например, в Лондоне, Нью-Йорке или Сингапуре), так и рассредоточенными (как система электронной валютной торговли FOREX). Под международными здесь понимаются операции, в которых участвуют лица из разных стран. Если транзакция совершается между резидентами одной страны, то она относится к национальному рынку, даже если объектом торговли является иностранная валюта. Тем не менее, между национальными и международными рынками существует тесное переплетение и взаимосвязь.

В зависимости от того, какие финансовые инструменты являются объектом купле-продажи, различают валютные, фондовые, кредитные рынки; рынки золота и других драгоценных металлов (рис. 1). В последние десятилетия стремительно развиваются также рынки, на которых осуществляются операции с производными финансовыми инструментами. Но они могут рассматриваться как составная часть и валютных рынков (например, валютные опционы), и фондовых (например, фьючерсы на индексы ценных бумаг). Между различными видами финансовых рынков существует тесная взаимосвязь, и обычно нестабильность на одном из них (валютном, фондовом, рынке золота) вызывает аналогичные изменения на другом. Наибольшее значение имеют валютные рынки. Это связано с масштабами валютных операций, которые стремительно увеличиваются и достигали уже в 2000 г. почти 2 трлн дол. в день. Кроме того, значительная часть операций на этих рынках совершается в короткие промежутки времени (особенно на рынке FOREX), что способствует высокой мобильности международного капитала.

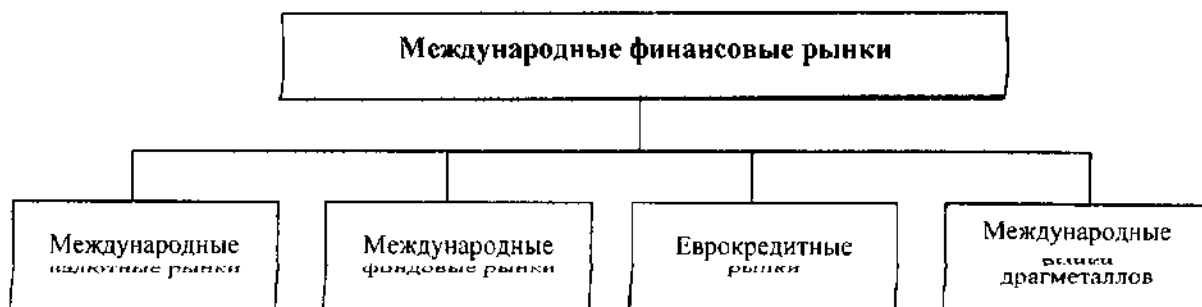

Рис. 1. Основные виды международных финансовых рынков.

В то же время большинство валютных транзакций на международных рынках носит спекулятивный характер. Негоднозначности в оценке последствий таких больших объемов спекулятивных опе-

раций. Одни считают, что это ведет к усилению нестабильности финансовых рынков в целом, возникновению финансовых кризисов. Другие утверждают, что рыночные транзакции способствуют

преодолению барьеров на пути движения капиталов, развитию национальных финансовых рынков.

Валютный рынок — это сфера экономических отношений, проявляющихся при осуществлении операции по купле-продаже иностранной валюты и ценных бумаг в иностранной валюте, а также операций по инвестированию валютного капитала.

Валютный рынок представляет собой официальный финансовый центр, где сосредоточена купля-продажа валют и ценных бумаг в валюте на основе спроса и предложения на них. С функциональной точки зрения валютные рынки обеспечивают своевременное осуществление международных расчетов, страхование от валютных рисков, диверсификацию валютных резервов, валютную интервенцию, получение прибыли их участниками в виде разницы курсов валют. С институциональной точки зрения валютные рынки представляют собой совокупность уполномоченных банков, инвестиционных компаний, бирж, брокерских контор, иностранных банков, осуществляющих валютные операции.

Основными участниками валютного рынка являются банки, брокеры, дилеры, другие участники. Условно их можно подразделить на три группы.

К *первой* группе относятся участники, осуществляющие операции как в собственных интересах, так и в интересах своих клиентов. Сюда входят коммерческие банки, эмиссионные центры и др.

Ко *второй* группе относятся брокеры, дилеры, специализированные брокерские и дилерские конторы. Брокер выступает посредником между продавцом и покупателем валюты. Он действует по поручению и за счет клиента, получая определенные комиссионные по согласованию сторон или его груд оплачивается по установленной биржей таксе. Брокер не имеет права проводить самостоятельные котировки, заключать сделки от своего имени. В настоящее время большой объем посреднических сделок совершается брокерскими конторами, имеющими сеть филиалов. Дилер занимается куплей-продажей валюты от своего имени и за свой счет. Дилеры торгуют любой конвертируемой валютой от своего имени и за свой счет. Дилеры заключают сделки непосредственно с клиентами, брокерами, друг с другом. Доход дилера — курсовая разница.

Третья группа участников включает финансовые небанковские учреждения, юридические и физические лица. Участники этой группы лично не осуществляют валютных операций, пользуются чужими услугами.

Валютные рынки можно классифицировать по целому ряду признаков: по сфере распространения, по отношению к валютным ограничениям, по видам валютных ресурсов, по степени организованности.

По сфере распространения, т.е. по широте охвата, можно выделить международный и внутрен-

ний валютные рынки. В свою очередь, как международный, так и внутренний рынки состоят из ряда региональных рынков, которые образуются финансовыми центрами в отдельных регионах мира или данной страны.

Международный валютный рынок охватывает валютные рынки всех стран мира. Под международным валютным рынком понимается цепь тесно связанных между собой системой кабельных и спутниковых коммуникаций мировых региональных валютных рынков. Между ними существует перелив средств в зависимости от текущей информации и прогнозов ведущих участников рынка относительно возможного положения отдельных валют.

Внутренний валютный рынок — это валютный рынок одного государства, т.е. рынок, функционирующий внутри данной страны. Внутренний валютный рынок состоит из внутренних региональных рынков. К ним относятся валютные рынки с центрами в межбанковских валютных биржах. По отношению к валютным ограничениям можно выделить свободный и несвободный валютные рынки.

Валютные ограничения — это система государственных мер (административных, законодательных, экономических, организационных) по установлению порядка поведения операций с валютными ценностями. Валютные ограничения включают в себя меры по целсовому регулированию платежей и переводов национальной и иностранной валюты за границу. Валютный рынок с валютными ограничениями называется несвободным рынком, а при отсутствии их — свободным валютным рынком. По видам применяемых валютных курсов валютный рынок может быть с одним режимом и с двойным режимом.

Рынок с одним режимом — это валютный рынок со свободными валютными курсами, т.е. с плавающими курсами валют, котировка которых устанавливается на биржевых торгах. *Валютный рынок с двойным режимом* — это рынок с одновременным применением фиксированного и плавающего курса валюты. Введение двойного валютного рынка используется государством как мера регулирования движения капиталов между национальным и международным рынком ссудных капиталов. Эта мера призвана ограничить и контролировать влияние международного рынка ссудных капиталов на экономику данного государства. По степени организованности валютный рынок бывает биржевой и внебиржевой.

Биржевой валютный рынок — это организованный рынок, который представлен валютной биржей. Валютная биржа — предприятие, организующее торги валютой и ценными бумагами в валюте. Биржа не является коммерческим предприятием. Ее основная функция заключается не в получении высокой прибыли, а в мобилизации временно свобод-

ных денежных средств через продажу валюты и ценных бумаг в валюте и в установлении курса валюты, т.е. ее рыночной стоимости.

Прямое назначение валютной биржи — определять валютный курс, который представляет собой стоимость иностранной валюты. Биржевой валютный рынок имеет ряд достоинств: является самым дешевым источником валюты и валютных средств; заявки, выставленные на биржевые торги, обладают абсолютной ликвидностью. Ликвидность валюты и ценных бумаг в валюте означает способность их быстро и без потерь в цене превращаться в национальную валюту.

Внебиржевой валютный рынок организуется дилерами, которые могут быть или не быть членами валютной биржи и ведут его по телефону, телефаксу, компьютерным сетям.

Биржевой и внебиржевой рынки в определенной степени противоречат друг другу и в то же время взаимно дополняют друг друга. Это связано с тем, что, выполняя общую функцию по торговле валютой и обращению ценных бумаг в валюте, они применяют различные методы и формы реализации валюты и ценных бумаг в валюте. Достоинства внебиржевого валютного рынка заключаются:

- 1) в достаточно низкой себестоимости затрат на операции по обмену валют. Дилеры банков часто используют очные валютные аукционы на бирже для снижения собственных затрат на валютную конверсию путем заключения договоров купли-продажи валюты по биржевому курсу до начала торгов на бирже. На бирже с участников торгов снимаются комиссионные, сумма которых находится в прямой зависимости от суммы проданных валютных и рублевых ресурсов. Кроме того, законом установлен налог на биржевые сделки. Во внебиржевом рынке для уполномоченного банка после того, как был найден контрагент по сделке, операция валютной конверсии осуществляется практически бесплатно;
- 2) в более высокой скорости расчетов, чем при торговле на валютной бирже. Это связано прежде всего с тем, что внебиржевой валютный рынок позволяет проводить сделки в течение всего операционного дня, а не в строго определенное время биржевой сессии.

История развития современного валютного рынка

Международный валютный рынок в современном понимании возник после 1973 года, но начало его новейшей истории было положено летом 1944 года с подписанием на Бреттон-Вудской конференции «Статей соглашения о Международном Валютном Фонде». Каждая страна была обязана ввести фиксированный валютный паритет по отношению

к золоту непосредственно либо через привязку к другой валюте, такой как доллар США, при условии, что доллар неизменно разменивался на золото в соотношении 35 долларов за унцию золота. Для обеспечения стабильности валютных курсов все страны были обязаны ввести конвертируемость национальной валюты в золото по официальному паритету.

В статье 1 Устава МВФ значилось: «Оказание помощи в создании многосторонней системы платежей и в устранении ограничений на обмен валюты, которые препятствуют развитию мировой торговли». Кроме того, статья 2 Устава МВФ запрещает «всякое ограничение платежей и трансфертов, осуществляемых в ходе текущих операций, и всякую ограничительную дискриминационную практику». Другими словами, Бреттон-Вудская система предусматривала полную конвертируемость национальных валют по счету текущих операций.

Система фиксированных обменных курсов поддерживалась до начала 70-х годов, когда после ряда кризисов пришлось отказаться от золотого содержания доллара, курс которого с тех пор определяется рыночным спросом и предложением (free floating — свободно плавающий курс). Цена золота выросла к 1980 году почти до 750 долларов за тройскую унцию. В конце 70-х годов доллар упал до своего послевоенного минимума, а дальнейшая его история — череда взлетов и падений.

Все основные мировые валюты сейчас находятся в таком режиме свободного плавания, когда их цена определяется рынком, в зависимости от того, насколько данная валюта нужна для приобретения товаров, инвестиций и межгосударственных расчетов. Конечно же, это плавание не является полностью свободным; в каждой стране существует центральный банк, основной задачей которого, в соответствии с законом является обеспечение стабильности национальной валюты.

Развитие мирового валютного рынка обусловлено действием двух основных факторов — во-первых, либерализацией валютных операций, возрастанием степени открытости национальных рынков, во-вторых, — внедрением современных технологий в операции на валютном рынке. Вначале решающую роль играл процесс либерализации.

Либерализация валютных рынков большинства развитых государств прошла в два этапа: первый — в начале 60-х годов, он заключался в расширении конвертируемости национальных валют для нерезидентов; второй — с середины 70-х и до начала 80-х годов — можно назвать либерализацией рынка капиталов и операций резидентов. Что касается валютных рынков развивающихся и стран «переходной экономики», то в настоящее время они находятся на этапе либерализации.

Точкой отсчета современного технологического перевооружения на мировом валютном можно считать переход на электронные технологии. Начало этому процессу положило информационное агентство Рейтер, которое запустило в 1981 г. первую электронную дилинговую систему.

Появление электронных систем на валютном рынке отвечало потребностям валютного рынка в связи с резко возросшими объемами операции по обслуживанию движения капиталов между развитыми государствами. Оно совпало также с развитием национальных финансовых рынков, расширением допуска на национальные рынки нерезидентов и их возросшим участием операциях по купле-продаже ценных бумаг на национальных рынках. Новые поколения электронных систем дают возможность вести торговлю с удаленных терминалов, автоматически подтверждать сделки, направлять информацию в систему сверки валютных позиций и управления рисками.

Следующим шагом в повышении уровня технологического обеспечения операций на мировом валютном рынке стало применение электронных брокерских систем. Они появились в начале 90-х годов и получили развитие благодаря подключению к ним средних и мелких банков, которые стали самостоятельно проводить операции купли/продажи валюты.

Применение электронных дилинговых и брокерских систем во многом определило развитие мирового валютного рынка. Информационно-торговые системы ведущих западных банков, соединенные между собой электронными системами фактически создали глобальный межбанковский валютный рынок, операции на котором осуществляются 24 часа в сутки.

Международный валютный рынок FOREX объединяет все множество участников валютнообменных операций: физических лиц, фирмы, инвестиционные институты, банки и центральные банки. Главными валютами, на долю которых приходится основной объем всех операций на рынке FOREX, являются сегодня доллар США (USD), евро (EUR), японская йена (JPY), швейцарский франк (CHF) и британский фунт стерлингов (GBP).

Валютный рынок FOREX

FOREX — сокращение от английского *foreign Exchange*, означает «обмен иностранной валюты». Рынок, на котором обменивают валюты разных стран друг на друга. Основные участники этого рынка — банки и брокерские конторы. Они выполняют заказы своих клиентов на покупку/продажу той или иной валюты.

Большинство банков по всему миру связаны между собой специальной коммуникационной сетью, через которую и совершаются сделки. Суще-

ствуют специальные информационные системы, где можно посмотреть, какой на данный момент курс, например, евро к доллару США дает тот или иной банк. Курсы основных мировых валют формируются под влиянием свободного спроса и предложения и государство в этот процесс вмешивается редко.

В случае сильных различий в курсах одних и тех же валют у разных банков, теоретически, можно было бы купить там, где дешевле и продать там, где дороже. Если такая ситуация возникнет, то покупки там, где дешевле и продажи туда, где дороже быстро выровняют курсы валют. В силу этого, курсы валют не могут сильно различаться по поверхности Земли в один момент времени. Но курсы валют могут сильно изменяться во времени. Такое изменение курсов валют происходит не хаотично, а по определенным законам, зная которые можно предсказывать этот процесс.

Рынок FOREX самый большой по объему операций рынок мира. За день на нем совершается сделок на сумму от одного до трех триллионов долларов. Для сравнения, на самой большой в мире Нью-Йоркской фондовой бирже ежедневный объем операций составляет менее двух миллиардов долларов. В силу огромного объема на рынок FOREX не может повлиять один или группа даже очень богатых людей. Знание законов этого рынка позволяет предсказывать движения валют и получать от этого прибыль.

Международный валютный рынок FOREX в том виде, в каком он существует в наши дни, появился в начале 70-х годов прошлого века. Мир, в силу сложившихся экономических обстоятельств, вынужден был отказаться от фиксированных курсов основных мировых валют. Страны — участники международной торговли пришли к соглашению устанавливать стоимости различных валют относительно друг друга путем проведения открытых торгов, аналогично тому, как происходит дело на рынках ценных бумаг.

К тому времени товарооборот между государствами достиг таких объемов, что появилась необходимость постоянно иметь возможность определить стоимость той или иной валюты посредством баланса между спросом и предложением. Добавить к этой потребности те возможности, которые предоставляли современные средства связи, а в последнее десятилетие и Интернет, и получилась круглосуточная биржа, не прекращающая работу с утра понедельника до поздней ночи в пятницу.

Торги начинаются на Новозеландских рынках и заканчиваются в США, чтобы снова начаться в Новой Зеландии. Участниками торгов выступают центральные банки государств, частные коммерческие банки, внешнеторговые компании, инвестиционные фонды, частные инвесторы. Котировки на FOREX постоянно находятся в движении.

На формування ціни валюти впливає велике кількість факторів, як об'єктивних, сюди входять статистичні дані (макроекономічні показники), таких як грошові маси, процентні ставки, дані по безробіттю, індекси делової активності і так далі, так і суб'єктивних, ініційованих учасниками ринку (сплетні, слухи). Торговля на FOREX привабливіша, ніж операції з цінними бумагами, во-первых, в силу абсолютної ліквідності товару, во-вторых, из-за великого кредитного плеча, надаваного брокерами. В даний час до 80% операцій на

ринку FOREX здійснюються з метою отримання прибутку гравцями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Фінанси і кредит: Учебник / М. В. Романовського, Г. П. Белоглазової. — М.: Юрайт-Іздат, 2003.
2. Лука К. Торговля на світових валютних ринках. Изд. 2. — М.: Євро, 2004.
3. <http://www.kasc.kz/>.
4. <http://www.megatrader.ru/>
5. <http://www.teletrade.ru/>
6. Баранов Э. А., Хмыз О. В. Ринки: валютні і цінні папери. — М.: Експерт, 2001.

УДК 336.763 (477)

КОБЗАР Г.

Наук. керівник ЗАГАРІЙ В.К. — к. е. н.

ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ ЦІННИХ ПАПЕРІВ В УКРАЇНІ

Розвиток приватної власності шляхом сертифікованої та грошової приватизації, з одного боку, та інтеграція економіки України у світове господарство, з іншого, активізували формування ринку цінних паперів як ключового елемента сучасної ринкової інфраструктури.

Актуальність досліджуваної теми зумовлена складністю та суперечністю становлення ринку цінних паперів в Україні, потребою національної економіки в інвестиційних ресурсах, а саме: у забезпеченні умов для залучення інвестицій на підприємстві, доступі цих підприємств до дешевого, порівняно з банківським кредитом, капіталу. Цінні папери як інструмент мобілізації вільних коштів, інвестицій та управління приватними капіталами відіграють особливу роль. Через цінні папери здійснюється інвестиційний процес, який має бути організований так, щоб ці інвестиції спрямовувалися у найбільш ефективні галузі економіки та їх повинні одержувати провідні ринкові структури. Цінні папери ще не стали індикатором доходності підприємств і національної економіки, а ринок не впроваджує їх достатньою мірою як інструмент саморегулювання економіки.

Поряд зі створенням нормативно-правової бази регулювання ринку цінних паперів, необхідно розробити важелі та інструменти його ефективного функціонування, тому проблема регулювання ринку цінних паперів є актуальною і потребує якнайшвидшого розв'язання. Аналіз вітчизняної практики свідчить, що ринок цінних паперів не виконує покладених на нього функцій і носить формальний характер. З початку свого створення ринок цінних паперів став структурним елементом приватизації, на якому відбувається перерозподіл державної власності.

Впродовж розвитку економічної думки проблеми ринку цінних паперів та його регулювання розглядалися в роботах Дж. Кейнса, А. Маршалла, Дж. Хікса, які започаткували дослідження капіталу, його різних форм та змін у широкому соціально-економічному контексті. В подальшому цей різновид капіталу досліджували М. Агарков, М. Алексєєв, М. Альохін, Е. Бредлі, М. Гамільтон, Дж. Герлі, Р. Гільфердінг, М. Джонс, М. Дикмен, Дж. Лорі, Г. Маркович, Є. Нікбахт, Дж. Сорос, Ф. Фабонці, С. Фіншер, В. Шарп та інші.

Останнім часом проблемі становлення та функціонування ринку цінних паперів приділяють увагу в своїх працях О. Барановський, М. Бурмака, С. Глушенко, М. Гольцберг, Денисенко, В. Євтушевський, В. Корнєєв, О. Мендрул, О. Мозговий, О. Оскольський, В. Шелудько та інші вчені.

Ситуація, яка склалася на українському фондовому ринку, вже давно потребує втручання законодавців. Оскільки більшість нормативних актів прийняті на початку 90-х, і сьогодні вже не відповідають реаліям ринку. В зв'язку з цим зовсім недавно Кабінет Міністрів затвердив план заходів щодо розвитку фондового ринку до 2010 року. Документ передбачає перехід українських акціонерних товариств на західні принципи корпоративного управління з прозорою системою власників і даних про діяльність компанії. Чиновники ДКЦПФР відзначають, що таким чином компанії отримають можливість вільно виходити на вітчизняні і західні фондові ринки з публічним розміщенням акцій. Проте, фондови впевнені, що в найближчий час публічне розміщення акцій для більшості компаній так і залишиться виключно планами через недосконалість законодавства [3, с. 13].

Головним завданням ринку цінних паперів є залучення інвестицій в економіку і створення умов для їхнього можливого перерозподілу. Для реалізації зазначених цілей необхідна, на нашу думку, наявність таких основних умов:

1. Забезпечення вільного переміщення капіталу і створення необхідних для цього умов, що відповідає законодавчій базі.
2. Забезпечення ліквідності цінних паперів, що досягається за рахунок великої кількості продавців, покупців і невеликої різниці в цінах покупки та продажу.
3. Наявність торговельних систем, що забезпечують контакти продавців і покупців.
4. Інформаційна прозорість ринку.
5. Зниження ризиків інвестицій, можливість прогнозувати і контролювати ризики.

Учасниками ринку цінних паперів є фізичні та юридичні особи, що випускають та продають, купують цінні папери, обслуговують їхній обіг і розрахунки за ними, це особи, що вступають між собою у визначені економічні відносини з приводу обігу цінних паперів. Основну роль на ринку цінних паперів відіграють інвестори (постачальники капіталу, що вкладають свої кошти у придбання цінних паперів) та емітенти (споживачі капіталу, що залучають засоби шляхом емісії цінних паперів) [1, с. 93-94].

Успішне становлення та розвиток фондового ринку потребує широкого забезпечення інвесторів повною інформацією щодо умов випуску та обігу цінних паперів на ринку, тобто інформація повинна бути доступна усім учасникам фондового ринку. До того ж інформація повинна охоплювати усі дані про емітентів цінних паперів, їхній поточний фінансово-економічний стан та перспективи розвитку, ринкову вартість цінних паперів, що перебувають в обігу на ринку коливання їхнього курсу, кількість тих чи інших цінних паперів, що пропонуються для продажу й купуються на біржовому та позабіржовому ринках, дані про фінансових посередників, про переміщення цінних паперів, інтернаціональні, національні та регіональні ринки тощо. Крім того, та чи інша інформація повинна вчасно й оперативно доводитись до тих учасників ринку, які її потребують. Адже інформація, яка подається на ринок, відтворює стан і процеси ринку, його тенденції.

Отримавши повну інформацію, учасники ринку, насамперед, оцінюють її відповідно до поточної ситуації, а потім ще й зіставляють, наскільки це відповідає їхнім передбаченням. Тобто «розмальоване усе в яскравих фарбах» часто не завжди може бути достовірним, що й призводить до небажаних наслідків. Таким чином, інформація повністю віддзеркалюється на замовленнях на цінні папери і навіть впливає на їхній курс.

Даними, на підставі яких оцінюються акції, облігації, опціони тощо, виступають курси, які діють у фондовій торгівлі.

Курс конкретної акції на інформаційно насиченому ринку свідчить про те, що вся інформація (про емітента, питому вагу на ринку, конкурентів тощо) у ньому міститься і враховується. А якщо змінюється курс, то, відповідно, й поновлюється інформація. Отож інформаційна взаємодія на фондовому ринку є складною системою, розгалуженість і якість якої позначається на внутрішніх закономірностях функціонування й розвитку ринку.

Отже, з досвіду ринку цінних паперів у розвинених країнах можна висунути гіпотезу, що інформаційна сфера є основою формування фондового ринку. Інформація відіграє важливу роль для приведення в дію як торговельного механізму з визначення продавця й покупця, так і механізму захисту інвесторів від банкрутства об'єкта інфраструктури або їх недоброякісної роботи.

Проте інформаційний простір Українського фондового ринку розвиненим сьогодні назвати ще не можна. По суті тільки Українська фондова біржа і Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку послідовно й цілеспрямовано здійснюють інформаційну діяльність [2, с. 90-91].

Відповідно до 6 статті Закону України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» (від 30.10.1996 року № 475/96-ВР) Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку (ДКЦПФР) є державним органом, підпорядкованим Президенту України і підзвітним Верховній Раді України.

Згідно із зазначеним Законом України до найважливіших правових засад ДКЦПФР належить, зокрема, здійснення державного регулювання рин-

Таблиця 1
Динаміка питомих показників
організованого ринку цінних паперів
в Україні [4, с. 35]

Найменування показників	Роки				
	2000	2001	2002	2003	2004
Частка організованого ринку в загальному обсягу торгового обороту ринку цінних паперів	11,3	7,2	13,5	6,0	1,7
Частка біржового ринку в загальному обсягу торгового обороту організованого ринку цінних паперів	47,2	48,8	32,0	4,0	8,9

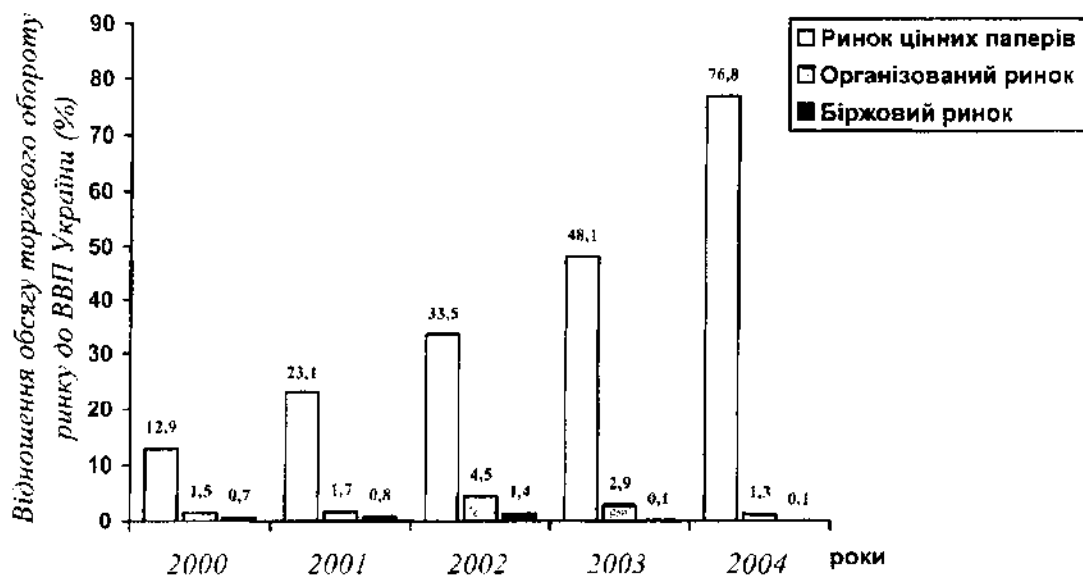

Рис. 1. Динаміка показника ролі ринку цінних паперів в Україні у 2000-2004 рр.
(за даними річних звітів ДКЦПФР)

ку цінних паперів і державного контролю за випуском та обігом цінних паперів, а також забезпечення рівних можливостей і захисту прав учасників та запобігання монополізації на вітчизняному фондовому ринку, його інтеграції в європейський та світовий фондові ринки.

На фоні динамічного зростання торгового обороту всього ринку цінних паперів в Україні, обсяг якого розширився за 2000-2004 рр. більш як у 12 разів (з 16,8 млрд. до 203 млрд. грн.), відбулось, як видно з рисунку 1 і таблиці 1, значне зниження обсягу організованого ринку та його і без того невеликої частки у загальному обсягу торгового обороту вітчизняного ринку цінних паперів.

При цьому, як показує таблиця 2, побудована на основі опублікованих ДКЦПФР зведених даних звітності торговців за I-III квартали 2004 р., не тільки вторинний, але й первинний ринки майже

цілком зосереджені саме на неорганізованому ринку цінних паперів. Частка у його обсягу зазначених двох сегментів організованого ринку становила за цей період, відповідно, 1,09% і 12,97%.

Організований ринок цінних паперів відіграв в економіці країни незначну роль, про що свідчить наведена на рисунку 1 динаміка показника, який являє собою відношення обсягу торгового обороту ринку цінних паперів і його окремих сегментів до ВВП України. Тоді як для всього ринку цінних паперів цей показник зріс за 2000-2004 рр. більш як у 3 рази, для організованого ринку він становив дуже неістотну величину, не досягши в 2004 р. навіть дуже низького значення 2000 р. Очевидно, якщо такі показники зберігатимуться, то організований ринок цінних паперів в Україні може повністю втратити свою роль головної, ведучої ланки цього ринку.

Таблиця 2
Структура торгового обороту ринку цінних паперів в Україні у I-III кварталах 2004 р. [4, с. 35]

Інша сторона договору	Неорганізований ринок		Організований ринок		Первинний організований ринок до первинного неорганізованого (%)	Вторинний організований ринок до вторинного неорганізованого (%)
	первинний	вторинний	первинний	вторинний		
Юридичні особи	1109,37	48602,84	129,28	540,6	11,65	1,11
Фізичні особи	2,22	2603,33	14,91	14,99	1,11	671,62
Усього	1111,59	51206,17	144,19	555,59	12,97	1,09

Що ж до біржового ринку цінних паперів, то динаміка відповідних показників характеризує його стан як близький до критичного. Парадоксально, що із збільшенням кількості фондових бірж з 5 у 2000 р. до 8 у 2004 р. їх загальний торговий оборот

знизився за цей період майже у 3 рази, а його частка в обороті організованого ринку — більш як у 5 разів. Вклад цього сегмента ринку цінних паперів в економіку України дуже незначний, про що свідчить рисунок 1 [4, с. 33-36].

Отже, фондова біржа втрачає свої позиції на ринку цінних паперів. Вкрай низький обсяг угод на ній порівняно з іншими секторами цього ринку перешкоджає створенню її сучасної програмно-технічної бази, що дало б можливість фондовій біржі повноцінно конкурувати з позабіржовою торгово-інформаційною площадкою — ПФТС, яка зосередила у себе понад 90% обсягу організованого ринку цінних паперів. Водночас, як зазначив А. Яценюк, «операції із цінними паперами суб'єктів господарювання здебільшого здійснюються на неорганізованому ринку, частка обсягу торгів на якому в 2003 році становила 92,8%, збільшившись порівняно з 2002 роком на 4,2 відсоткового пункту... Неорганізована торгівля не дає змоги реально оцінити цінні папери, попит на них, обсяги їх реалізації, напрями руху капіталу. Асиметричність та непрозорість фондового ринку знижують його ефективність як елемента фінансової системи країни» [4, с. 41].

З метою покращення ситуації на ринку цінних паперів держава повинна створити довгострокову концепцію щодо становлення, розвитку та регулювання цього ринку. На нашу думку, першочерговими завданнями є:

По-перше, стабілізація законодавчої бази, створення системи захисту прав інвесторів шляхом впровадження системи відповідальності учасників ринку цінних паперів, ведення фінансових (штрафних) санкцій у випадку невиконання останніми зобов'язань перед інвесторами. Таким чином, надати державні гарантії збереження коштів дрібних власників цінних паперів. Обмеження маніпуляцій на ринку цінних паперів та використання інсайдерської інформації.

По-друге, захист державних інтересів на ринку цінних паперів шляхом обмеження доступу нерезидентів та введенням такого виду цінних паперів, як

"золота акція", що дасть змогу державі контролювати великі, прибуткові підприємства, зокрема ті, які мають стратегічне значення для країни.

По-третє, здійснення заходів щодо централізації та організованості фондового ринку: заборона укладати угоди купівлі-продажу цінних паперів на неорганізованому ринку, що підвищить ліквідність ринку цінних паперів та зробить його діяльність прозорою.

По-четверте, поліпшення якості професійної діяльності на ньому, підвищення рівня компетентності фахівців на ринку цінних паперів, розвитку і посилення системи регулювання і нагляду за діяльністю учасників ринку.

По-п'яте, підвищення рівня компетентності населення з питань фондового ринку, що буде сприяти залученню вільних фінансових ресурсів домашніх господарств.

Сьогодні безперечним є те, що в трансформаційний період, коли руйнуються старі економічні структури та виникають нові, коли ще в стадії становлення знаходиться ринок взагалі, у тому числі й фондовий, коли ще не створені надійні інституційні правила поведінки їх учасників, необхідні жорсткі обмеження діяльності та законодавча урегульованість на ринку цінних паперів, з урахування досвіду розвинених країн та національної специфіки України.

ЛІТЕРАТУРА

1. О. А. Білоус «Операції комерційних банків на ринку цінних паперів» / *Фінанси України* — 2005 р. — № 9 — с. 93-98.
2. Н. В. Блага «Інформаційна прозорість фондового ринку України» / *Фінанси України* — 2005 р. — № 3 — с. 90-95.
3. А. Колінець «Рынок ценных бумаг в ожидании чуда» / *Финансы для всех* — № 11-2006 р. — с. 13.
4. М. Назарчук, Л. Карпенко «Деякі особливості розвитку ринку цінних паперів в Україні» / *Економіка України* — 2005 р. — № 10(527) — с. 33-41.

УДК 330.322

КОРОЛЬЧУК А.

Научн. руководитель ШКЛЯРУК С.Г. — к. э. н.

ПРИВЛЕЧЕНИЕ ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ В УКРАИНУ: ТЕНДЕНЦИИ И ПРОБЛЕМЫ

Растущее понимание того, что иностранные инвестиции привлекают выгодно, в среде собственников среднего и даже менее поворотливого крупного бизнеса в Украине является очень важной предпосылкой стабильного экономического роста и улучшения корпоративной культуры. Пока иностранных собственников и иностранных денег в Украине не так много, чтобы говорить об их существенном влиянии на экономическое развитие. Но

увеличивающееся, как снежный ком, количество сделок по слиянию/поглощению и привлечению финансирования с участием западных компаний и фондов вселяет оптимизм.

В то же время, из вышесказанного не следует делать вывод, что весь украинский бизнес обязательно должен быть проданым. В отличие, например, от Чехии и Польши, где местные компании, из-за ранней либерализации своих рынков, были вынужде-

ны уступить первенство во многих отраслях более мощным иностранным конкурентам, ведущим украинским компаниям такая перспектива не грозит. Относительная закрытость украинского рынка до последнего времени, как это ни парадоксально, сыграла положительную роль, дав время окрепнуть национальному бизнесу. Благодаря оранжевой революции и последовавшему за ней всплеску инвестиционного интереса к стране, рыночная стоимость украинских активов за минувший год значительно выросла. Поэтому, стремительно растущие украинские компании сегодня могут получать дешевые и длинные иностранные заимствования либо привлекать значительный капитал путем продажи части своих акций без необходимости уступать контроль иностранным партнерам.

То, что известно всему миру банки, такие как Raiffaisen и Intesa покупают банки на Украине, вкладывая в это огромные деньги, говорит о том, что они видят перспективу развития банковской системы и других отраслей нашей страны.

Также приход иностранного правления будет способствовать повышению эффективности процесса управления — упростит кредитные процедуры с помощью нового программного обеспечения, введет новые продукты с привлекательными процентными ставками. Для других банков это будет означать повышение конкуренции, и, ориентируясь на лидеров рынка, они также будут стремиться усовершенствовать свои системы обслуживания и предоставления услуг. Это приведет к постепенному снижению процентных ставок во всех банках Украины.

Приход иностранного банковского капитала на Украину будет выгоден как промышленности, так и населению. Он предполагает, что это будет способствовать повышению надежности банковской системы, упрощению и доступности получения кредита для физических и их уплате, так как крупные международные банки всегда платят налоги в полном объеме и вовремя. Так как украинские банки не смогут выдержать конкуренции на первых этапах, то первая десятка банков значительно изменится.

С начала 2006 года часть иностранного капитала в банковской системе Украины увеличилась с 19,5% до 23%. На увеличение этой части повлияла продажа Укрсиббанка и банка «Мрія». К началу текущего года в стране действовало 23 банка с иностранным капиталом, девять из которых — со 100%-ным иностранным капиталом.

Итальянский Banca Intesa 15 февраля подписал соглашение о покупке за 1,16 млрд. долл. 85,42% акций Укрсоцбанка — четвертого по величине активов украинского банка. В перспективе Banca Intesa планирует сконцентрировать 88,1% акций банка и внести в его капитал 60 млн. дол. По про-

гнозам, после этой покупки доля иностранного капитала в банковской системе Украины возрастет до 30%.

Привлекательность ПЗИ для любой страны с переходной экономикой очевидна. В то же время опыт центрально-европейских стран свидетельствует, что на начальных стадиях рыночной трансформации поступлении ПЗИ в страны переходной рыночной экономики скорее есть следствие улучшения социально-экономической ситуации, чем ее причиной. Поэтому в Украине не стоит делать ставки на то, что ПЗИ радикально повлияют на развитие ее экономики. Необходимо четко осознать, что иностранные инвестиции тяготеют к странам с активным внутренним инвестированием экономики, и главным источниками инвестирования все-таки есть средства отечественных предприятий, банковские кредиты по разумным ставкам. Из этого следует, что одним из основных заданий для Украины в настоящее время есть создание комфортной инвестиционной среды. ПЗИ тяготеют к странам с активным внутренним инвестированием экономики для Национальных интересов.

Определенной проблемой для привлечения ПЗИ есть то, что для повышения степени экономической безопасности, связанной с деятельностью в инвестиционной среде страны любых иностранных инвесторов, необходимо дополнить ныне действующие в Украине нормативно-правовые документы отдельными положениями, а также разработать и внедрить ряд новых документов. Так, например, разношерстность запретов и ограничений по поводу привлечения иностранного капитала к отдельным видам деятельности по разным действующим украинским законодательным актам, что не совсем удобно для иностранных инвесторов, а также полное отсутствие запретов и ограничений по регионам страны считается необходимым разработать и утвердить Верховным Советом Украины определенный список, который бы информировал потенциальных иностранных инвесторов о том, в каких отраслях и на каких территориях они могут действовать без каких-либо ограничений. Ясность в этом вопросе благотворно отразилась на улучшении инвестиционного климата в Украине, расставив все по местам.

Разговоры о политической нестабильности и охлаждении украинской экономики не пугают иностранных инвесторов.

Безусловно, после победы Виктора Ющенко на президентских выборах иностранные инвесторы в Украине ожидали иного развития событий. Замедление экономического роста, скандалы во власти и победу оппозиции на парламентских выборах тогда никто не прогнозировал. Несмотря на все потрясения, выводить деньги из Украины инвесторы не стали. Даже наоборот.

Ежедневные объемы торгов акциями украинских компаний в 2005-м более чем удвоились, а фондовый индекс KPI-Drakon, отражающий динамику цены акций 20-ти наиболее активно торгующих компаний, в течение года вырос на 42%. За неполные три месяца текущего года индекс увеличился еще на 23%, достигнув нового исторического максимума впервые с сентября 1997 года, когда украинский фондовый рынок переживал свой первый инвестиционный бум.

В 2005-м чистые прямые иностранные инвестиции в экономику страны составили \$ 7,3 млрд, что даже за вычетом \$ 4,8 млрд, полученных от продажи Криворожстали, гораздо больше по сравнению с суммами, вложенными в Украину в предыдущие годы. Приток иностранных портфельных инвестиций (в акции, в государственные и корпоративные облигации) в прошлом году вырос до \$ 2,8 млрд. по сравнению с отрицательным балансом (оттоком) \$ 0,1 млрд в 2004 году.

Только за последние четыре месяца три украинские компании успешно завершили публичное размещение акций среди западных инвесторов. При чем одной из них, ОАО ЛуАЗ, не помешало даже то обстоятельство, что роуд-шоу компании в западной Европе в начале января совпало с решением

парламента отправить правительство Юрия Еханурова в отставку.

Пример другого рода: последняя инвестиционная конференция по Украине, организованная Financial Times в Лондоне в конце февраля, из-за небывалого интереса среди инвесторов была закрыта для регистрации новых участников задолго до даты мероприятия.

Оранжевая революция, несмотря на все ошибки новой власти и текущую политическую неопределенность, вызванную очередными выборами, лишь укрепила оптимистичный взгляд инвесторов на экономическое будущее Украины в долгосрочной перспективе. Такого же мнения придерживается и украинский бизнес, судя по активной динамике привлечения внешнего финансирования частными украинскими компаниями. Последнее свидетельство неослабевающего интереса к украинским активам — продажа Укрсоцбанка итальянскому Banca Intesa за \$ 1,1 млрд.

ЛИТЕРАТУРА

1. www.liga.net.
2. www.korespondent.net.
3. Официальный сайт издания «Галицькі контракти».

УДК 339.924(477):332.135

НГУЄН ТХІ ТХАНЬ ТІНЬ (В'єтнам), докторант МАУП,
професор КІБІТ, к. в. н. ШКЛЯРУК С. Г.

ОСНОВНІ НАПРЯМИ, МЕХАНІЗМИ І ЗАДАЧІ ІНТЕГРАЦІЇ В'ЄТНАМУ В ЕКОНОМІЧНУ І ФІНАНСОВУ РЕГІОНАЛЬНІ І СВІТОВУ СИСТЕМИ

Процес розвитку глобалізації завжди був непрямим і складним, іноді йшов поволі, іноді швидкими темпами, але яким би він не був, він залишається неминучим для всіх країн світу. Коли дивляться вперед, багато ставлять питання: «Куди ще далі піде глобалізація в світі?».

Глобалізація і міжнародна економічна інтеграція за своїм змістом є процес ліквідації бар'єрів на шляху формування єдиного глобального ринку. В майбутньому, якщо припустити, що сформується такий ринок, всі товари, послуги і фактори виробництва будуть зв'язані в ідеальну систему, без перешкод на шляху просування від одного місця до іншого. Зникнуть всі бар'єри для обороту товарів, послуг, капіталу, технології, робочої сили, нових ідей та ін. Весь світовий ринок буде регулюватися єдиними правилами поведінки й гри. В'єтнам не виключення з правил. З метою інтеграції в світове господарство країна поступово почала брати участь в різних інтеграційних об'єднаннях і міжнародних організаціях, поетапно ліквідуючи тарифні бар'єри й приймаючи нові закони в рамках підписаних угод.

Першою угодою такого роду для В'єтнаму стала угода про участь в Асоціації країн Південно-Східної Азії (АСЕАН). Крім того, В'єтнам проводить раунди переговорів про вступ до Всесвітньої торговельної організації (ВТО) і даний процес близький до завершення. Ставши офіційним членом АСЕАН в червні 1995 р. і почавши виконання зобов'язань за Схемою надання преференційного тарифу загальної дії (СЕРТ) в рамках створення зони вільної торгівлі АСЕАН (АФТА) з 1 січня 1996 р. В'єтнам отримав першу можливість інтегруватися до світового ринку. Обережний характер програм співробітництва АСЕАН дозволив В'єтнаму поступово, без революційних заходів і особливих безладів в функціонуванні і регулюванні економікою, виконати свої зобов'язання. Даний вступ відкрив для країни як нові можливості, так і важкі для реалізації задачі, які настільки переплетені, що потребують прийняття особливо обдуманого і зваженого як макроекономічної, так і мікроекономічної політики, для ефективного використання наданих можливостей і максимального огороження від негативного впливу глобалізації і міжнародної інтеграції.

1. Можливості і проблеми В'єтнаму при інтеграції в АСЕАН

1. 1. **Можливості:** збільшення ролі і зміцнення позицій на міжнародній арені, можливість мати голос в визначенні загальних тенденцій розвитку міжнародної економіки через переговори і дискусії; розширення свого потенціалу шляхом реалізації багатостороннього співробітництва для збільшення і стабілізації ринку, отримання доступу до джерел міжнародного капіталу; створення сприятливих умов для залучення іноземного капіталу, нових науково-технологічних знань, активна участь в міжнародному розподілі праці; отримання можливості прискорити процес реформ і переструктуризації економіки для отримання від них більшого ефекту. Особливо це стосується процесу реформування державного сектору, підвищення конкурентоспроможності в'єтнамських підприємств, ліквідації системи дотацій, яка існує до цих пір в торгово-виробничій, інвестиційній і експортно-імпортній сфері; розвиток потенціалу і міцних сторін різних форм власності; збільшення можливості отримати і більше ефективно використовувати міжнародні правила етикету для забезпечення допомоги економіці країни вийти на міжнародний рівень та ін.

1. 2. **Проблеми:** низький рівень економічного розвитку країни і слабка конкурентоспроможність окремих підприємств, галузей і економіки в цілому. Ринкова економіка знаходиться тільки в процесі формування, і характеризується наявністю недосконалої законодавчої бази, яка ще не відповідає міжнародним правилам і стандартам; наявність нераціональної структури в виробництві, економіці, в розподілі джерел фінансування, в стратегічному плануванні розвитку галузей економіки; невідповідальне додержання правил і законів; обмежені знання про інтеграційні об'єднання, з якими необхідно інтегруватися; нестача кадрів і їх обмеженість в професійності, знаннях іноземних мов і в досвіді проведення багатосторонніх переговорів; відкриття економіки може означати і те, що національна економіка легко піддається впливу ззовні; країни АСЕАН мають ті самі відносні переваги, що і В'єтнам, тому співробітництво шляхом розподілу праці буде важким, а конкуренція буде більше жорсткішою; основна частина структури експорту В'єтнаму складає сільськогосподарську продукцію, яка входить до списку повільного скорочення тарифів, в той час, як промислові товари і нафтопродукти складають більшу частину експорту інших країн АСЕАН і одночасно В'єтнаму, і входять до списку швидкого скорочення за схемою АФТА; підвищення конкуренції в залученні іноземних інвестицій в умовах відтворення економіки країни регіону після фінансової кризи 1997–1998 рр.

2. Вплив АФТА на економіку В'єтнаму

2. 1. **Торгівля.** 1) *Імпорт:* потік товарів з країн АСЕАН складає приблизно 25% імпорту В'єтнаму, в тому числі сировина для виробництва і промислові товари складають більшу частину. Тарифи на дані товари мали перед підписанням СЕРТ вже ставку нижче 5%. Тому АФТА не має прямого впливу на цю групу товарів. Інші товари, які складають більшу частину в імпорті, такі як бензин, мотоцикли та ін., не входять в схему СЕРТ, тому також не попадають в поле впливу АФТА. В довгостроковій перспективі всі ці товари будуть внесені до списку скорочення тарифів, і нетарифні бар'єри також будуть зняті (особливо це стосується кількісних обмежень). І тоді можна припустити, що імпорт споживчих товарів з країн АСЕАН збільшиться, якщо місцева продукція не буде конкурентоспроможна.

2) *Експорт.* **Експорт в країни АСЕАН.** Теоретично, в довгостроковій перспективі, АФТА повинна підвищити конкурентоспроможність в'єтнамських товарів на ринку країн АСЕАН завдяки зменшенню тарифів і скорочення нетарифних бар'єрів. Але насправді можливість збільшення експорту в ці країни невелика, виходячи з таких міркувань.

Структура експорту. За останні роки, країни АСЕАН звично займають від 20% до 23% експорту В'єтнаму. Це достатньо значима цифра. Але з цих товарів тільки 20% входить до СЕРТ, що відповідає тільки 4% всієї експортної виручки країни 2001 року, і можливість збільшення експорту в країни АСЕАН такої продукції невелика. Товарна структура В'єтнаму і інших учасників АСЕАН доволі схожа. З більш низьким рівнем В'єтнам може конкурувати на регіональному ринку тільки при створенні особливостей і різноманіття своєї товарної номенклатури, що означає тільки доповнення до товарної структури інших країн.

Партнери. Основним партнером В'єтнаму в торгівлі з країнами АСЕАН є Сінгапур (2/3 всього торгового обороту). Більша частина в'єтнамських товарів реекспортується до інших країн. В цієї країни, як відомо, і до АФТА була дуже ліберальна система тарифів, процентна ставка практично дорівнювала нулю. Тому при повному формуванні АФТА, 1/3 яка залишилася частина в'єтнамського товарного обороту з країнами АСЕАН сильно не змінить картину всього експортно-імпортного обороту країни. Таким чином, можна зробити такий висновок, що тільки тоді, коли В'єтнам створить умови для зміни структури виробництва і експорту з метою створення багатой конкурентоспроможної товарної номенклатури, яка входить до списку тарифного скорочення схеми СЕРТ, В'єтнам отримає цінові переваги при експорті своєї продукції в країни АСЕАН.

Експорт в країни поза АСЕАН. В довгостроковій перспективі АФТА непрямо може вплинути

на експорт В'єтнаму до країн поза АСЕАН, завдяки більш дешевшому імпорту сировини для виробництва. Крім того, як член АФТА, В'єнам має можливість використання нових переваг в торговельних взаємовідносинах з більше великими країнами. Наприклад, В'єнам попаде під дію Генеральних систем преференції США (General System of Preference-GSP). По GSP «цінність одного продукту, виробленого економічним об'єднанням або зоною вільної торгівлі (наприклад, АФТА) вважається продуктом однієї країни», і продукт, який імпортується до США, може користуватися GSP, якщо «вартість сировини складає 65% собівартості продукту після оформлення всіх митних процедур США». Це означає, що країни АСЕАН можуть імпортувати сировину для виробництва товару з інших країн-членів для експорту до США, і цей товар зможе користуватися умовами GSP, якщо вартість сировини складає 65% вартості товару. Для В'єтнаму це велика можливість зближення і проникнення на великий американський ринок з щорічним об'ємом імпорту 1000 млрд. дол. Але, в зв'язку з тим, що товарна структура країн АСЕАН дуже схожа, всі вони також зможуть користуватися привілеями GSP. Тому, беручи участь в АФТА, В'єнам повинний прийняти жорсткі умови конкуренції з іншими учасниками інтеграційного об'єднання не тільки на регіональному рівні, але також на світовому. Необхідно нагадати, що участь В'єтнаму в АФТА і АПЕК (Організації Азіатсько-Тихоокеанського економічного співробітництва — АРЕС) з листопада 1998 р. є підготовчим етапом для вступу до ВТО.

2. 2. Іноземні інвестиції

Інвестиції з інших країн-учасниць АСЕАН. Більш раціональний розподіл капіталовкладень є одним з позитивних впливів АФТА. В умовах відсутності протекціонізму деякі галузі промисловості розкривають свої слабкі сторони по відношенню конкурентоспроможності, необхідної для виживання або отримання додаткового прибутку, тому ділові кола в даних галузях вимушені будуть інвестувати в інші країни АСЕАН, в тому числі і В'єнам. Крім того, з формуванням «Зони інвестицій АСЕАН» (AIA) інвестори з АСЕАН зокрема, і іноземні інвестори в цілому, будуть мати набагато більш сприятливі умови, які стосуються адміністративних і інших процедур.

Інвестиції з інших країн окрім АСЕАН. Теоретично створення зони вільної торгівлі веде до збільшення іноземних інвестицій до регіону. Це пояснюється тим, що інвестори можуть виробляти продукцію в одній або декількох країнах і реалізовувати її на території всіх інших країн — учасниць, користуючись низькими ставками тарифів і скорочуваними тарифними бар'єрами. Коли вони інвесту-

ють до однієї країни, то вони мають ринок для реалізації, який в багато разів перевищує об'єм даної країни. Застосовуючи дану теорію на прикладі АФТА і В'єтнамі, іноземні інвестори, роблячи капіталовкладення у В'єнам, отримують ринок об'ємом не 80 млн., а 500 млн. людей. Але насправді тариф є тільки одним з параметрів при рішенні інвестувати або ні. Низький тариф втрачає своє значення за відсутності політичної і соціальної стабільності, сприятливого інвестиційного законодавства, дешевої і вмілої робочої сили. Прикладом може служити Індонезія. Незважаючи на повне формування АФТА в Індонезії, багато іноземних інвесторів, таких як Sony, Matsushita і інші, все одно залишають цей ринок на користь Китаю, Малайзії або В'єтнаму з хвилювань з приводу тероризму, етнічних конфліктів, політичної нестабільності і корупції. Дана проблема небезпечна для будь-якого члена АФТА. Якщо раніше Індонезія або В'єнам не були членами АФТА, то для переборювання тарифних бар'єрів і кількісних обмежень імпорту до цих країн іноземні інвестори вимушені були робити інвестиції тільки в дану країну. Але, будучи членом АФТА, при відсутності у В'єтнамі сприятливого інвестиційного законодавства, іноземні інвестори можуть інвестувати в будь-яку країну-член АФТА або, ще простіше, розширити або збільшити потужність існуючого виробництва, вже відкритого на території учасника АФТА, і звідси продавати продукцію у В'єнам. Таким чином, для більш ефективного залучення іноземних інвестицій В'єтнаму необхідно комплексно і якісно удосконалити своє інвестиційне середовище.

2. 3. Промисловість

В перспективі, коли промисловість окремих країн перестане отримувати державні субсидії і захист, АФТА змінить структуру регіональної промисловості в сторону вузької спеціалізації і більш ефективного розподілу ресурсів. Але ці зміни будуть носити суб'єктивний характер, і залежати від вибору окремих країн. Так, Сінгапур буде розвивати хімічну промисловість, виробництво запчастин для транспортних засобів і комплектуючих для виробництва комп'ютерів, одночасно зменшить виробництво тих товарів, в продуктуванні яких потребується багато робочої сили і корисних копалин. В Малайзії буде практично навпаки. Галузі промисловості, які використовують більше живої робочої сили і корисних копалин, такі як паперова промисловість, переробка дерева, швейна і трикотажна промисловість будуть розвиватися швидко. В той же час, як частка транспортної, хімічної промисловості, переробки дерева і виробництва з дерева виробів, продуктів, які пройшли переробку, зменшиться. Аналогічно, як і країнам АСЕАН, АФТА обов'язково змінить структуру сільського господарства В'єтнаму. Деяка частина звузиться,

а деяка, навпаки, розшириться. В будь-якому випадку АФТА створює для В'єтнаму можливості і залишає час на підготовку і надає шанс досягти нових висот і зайняти нові позиції. Стоїть питання: «Яким чином ефективно скористуватися наданими можливостями, як змінити структуру промисловості і торгового асортименту для максимального використання відносних переваг В'єтнаму при регіональному розподілі праці?». Для розвитку промисловості на принципах ринкової економіки державі необхідно розробити оптимальну і сприятливу інвестиційну політику, з одночасним застосуванням раціональних і можливих захисних заходів. Але державний захист має свої межі, і тому для свого стійкого розвитку підприємства повинні швидко вивчити внутрішній і зовнішній політ, конкурентоспроможність інших підприємств країн АСЕАН в такій самій галузі для своєчасної зміни структури виробництва, оновлення обладнання і технології, підвищення кваліфікації управлінських кадрів. Особливо актуальним стають дані проблеми в сучасних умовах, коли В'єтнам завершить свої зобов'язання на початку 2006 року.

2. 4. Державний бюджет

Участь в АФТА і виконання схеми СЕРТ одночасно впливає на дохід до державного бюджету, особливо в початковий період з 1 року до 7 років. За останніми даними імпорту з країн АСЕАН займає приблизно 20%-23% всього імпорту В'єтнаму, в той час як імпортні тарифи (крім сирої нафти) дають приблизно 25% всього доходу до державного бюджету. Таким чином, через прості арифметичні розрахунки можна побачити, що скорочення кількості імпортих тарифів неминує веде до скорочення доходу до державного бюджету. Одночасно в довгостроковій перспективі АФТА збільшить ефективність виробництва в країні. Таким чином, можна припустити, що скорочення доходу до державного бюджету В'єтнаму буде компенсоване збільшенням торгового обороту і доходу за рахунок інших податків. Але, так твердить тільки теорія, а реальність ще залежить від розвитку внутрішнього виробництва, ефективності податкової системи і податкового апарату.

Участь В'єтнаму в АСЕАН і АФТА є неминучим і першим кроком на шляху регіональної і міжнародної економічної інтеграції В'єтнаму. Вона відкриває для В'єтнаму одночасно і нові можливості і великі труднощі, які тісно переплетені між собою. Тому для їх вирішення необхідні зусилля і старання, як на макро-, так і на мікрорівнях для ефективного використання наданих можливостей і максимального захисту від негативних впливів інтеграційних процесів. І не треба розглядати процес виконання зобов'язань по АФТА, як окремих захід, а треба розглядати комплексно, як один з найважливіших ланцюгів на шляху міжнародної

економічної інтеграції і торговельної лібералізації, основною метою якого є вступ до ВТО.

15 червня 1996 р. В'єтнам офіційно подав заяву про вступ до АПЕК, який на сьогодні є найбільш важливою організацією економічного співробітництва даного регіону в сфері лібералізації торгівлі і інвестицій, а також економічного розвитку. АПЕК включає 21 країну Азіатсько-Тихоокеанського регіону з населенням 2,1 млрд. чоловік, ВВП складає приблизно 18 000 млрд. дол. і займає 47% світової торгівлі. 14 листопада 1998 р. на Нараді міністрів іноземних справ і торгівлі АПЕК В'єтнам офіційно став повноправним членом АПЕК разом з Росією і Перу. Членство в даній організації стало однією з найважливіших віх в історії регіональної і міжнародної економічної інтеграції В'єтнаму, що розширило зовнішньоекономічну діяльність країни і внесло важливий вклад в індустріалізацію і модернізацію країни. Ставши новим членом, в умовах перехідної економіки, В'єтнам активно бере участь і вносить важливі реальні вклади в діяльність програм АПЕК. Після 7 років участі всі зобов'язання В'єтнаму і програми по їх виконанню (АІА) серед нових учасників були оцінені всіма учасниками на високому рівні. В'єтнам бере участь і в програмі створення електронної торгівлі АПЕК — e-IAP. Приділяючи більше значення технічним програмам співробітництва, В'єтнам вибірково бере участь в деяких планах загальних дій (САР), наприклад, в сферах митних процедур, стандартизації якості, туризмі і т.д. Поточний 2006 рік стане для В'єтнаму важливим роком розвитку співробітництва, оскільки В'єтнам приймає у себе Нараду міністрів АПЕК. Участь в АПЕК дає В'єтнаму добрий шанс підвищити свій політичний статус на світовій арені, отримати найновішу інформацію про тенденції розвитку світу, що допоможе йому в більш ефективній орієнтації і в визначенні національної політики. Але залишається багато проблем, найголовнішими з яких залишається слабка спроможність до міжнародного співробітництва і відсутність кваліфікованих і досвідчених кадрів.

3. Вплив АПЕК на економіку В'єтнаму

Країни — члени АПЕК на сьогодні мають великий вплив на економічний розвиток В'єтнаму, оскільки більше 80% торговельного обороту і більше 70% прямих іноземних інвестицій надходять безпосередньо від них. Вони ж є донорами більше ніж 50% офіційної допомоги розвитку (ODA — Official Development Assistance) В'єтнаму. Тому, ставши членом АПЕК, В'єтнам отримав нові можливості для розвитку торговельної і інвестиційної діяльності, але одночасно членство в АПЕК ставить перед В'єтнамом нові виклики.

3. 1. В сфері торгівлі

В умовах, коли В'єтнам ще не став членом ВТО, він не може отримати від багатьох інших країн ре-

жим найбільшого сприяння або GSP в торговельній сфері. Тому членство В'єтнаму в АПЕК дало країні потужний підйом експорту завдяки розширенню ринку збуту і отримання більшості пільг. В свою чергу В'єтнам також вимушений відкрити двері у власну економіку, приймаючи жорсткі умови конкуренції не тільки з продукцією з країн АСЕАН, але також конкурувати на рівних умовах з товарами з таких розвинених країн як США, Японія, Канада і т.д. Такі фактори виступають двигуном для в'єтнамських підприємств для підвищення конкурентоспроможності своєї продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках шляхом оновлення техніки, обладнання і технології, підвищення якості продукції, рівня регулювання, маркетингу, зменшення собівартості та ін. Більше 10 років тому В'єтнам став офіційним членом АСЕАН і АФТА, де всі учасники були країнами, які розвиваються, тобто мали аналогічні відносні переваги, як і В'єтнам. Це означало, що експортна продукція цих країн конкурувала між собою на міжнародному ринку, і співробітництво між країнами носило більше конкуруючий характер, ніж взаємодоповнюючий. Інший характер має співробітництво в рамках АПЕК. Члени АПЕК розрізняються рівнем техніко-економічного розвитку, відносними перевагами, об'ємом доходу на душу населення та ін. Тому ці відмінності ведуть до більш ефективного розподілу праці в АПЕК і дозволяють В'єтнаму максимально скористуватися своїми перевагами в відношенні природних ресурсів, субтропічного клімату, надлишку дешевої робочої сили та ін. Експортна продукція В'єтнаму в АПЕК має більш низьку собівартість і більш високу конкурентоспроможність. Крім того, система регулювання імпорту і експорту, митні процедури будуть спрощені, більш транспарентні і сприятливі, для реалізації цілей АПЕК, що дозволить отримати більш дешеві додаткові витрати і розширити імпорتنу і експортну діяльність В'єтнаму.

3. 2. В сфері міжнародних інвестицій.

Участь в АПЕК веде до того, що структура виробництва економіки в окремих країнах обов'язково змінюється, деякі галузі, де менш ефективно використовуються відносні переваги, стають слабкішими. Тому для виживання і більш ефективного розвитку, бізнесмени вимушені переносити свій капітал до країн, де є велика кількість переваг. У відповідності з результатами досліджень авторитетних вчених під впливом АПЕК очікується, що відбудеться переміщення капіталовкладень з галузей, які традиційно використовують багато робочої сили, наприклад з текстильної, швейної промисловості, в галузі, зв'язані з переробкою морської продукції, складанням електричної і електронної продукції, в виробництво товарів народної творчості і так далі, з країн з більш дорогою, в країни з

більш дешевою робочою силою, в тому числі і у В'єтнам. Крім того, в зв'язку із вступом В'єтнаму до АПЕК і низькими тарифними ставками для іноземних інвесторів, ринок реалізації їх товарів стає набагато ширшим, оскільки інвестування у В'єтнам означає не тільки завоювання в'єтнамського ринку, але і можливість більш легкого доступу на інші ринки країн АПЕК. Виконуючи поставлені цілі АПЕК, В'єтнам активізує співробітництво з членами АПЕК для поліпшення джерел робочої сили, розвитку науково-технологічного потенціалу, інфраструктури, а також приймає заходи щодо спрощення і легалізації процедур з видачі ліцензій для інвестування, що сприятливо впливає на поліпшення інвестиційного клімату В'єтнаму. Більшість членів АПЕК є головними донорами ОДА для В'єтнаму, наприклад Японія, Австралія, Канада, США. Інтенсифікація співробітництва в рамках АПЕК, в тому числі і через фондовий ринок, допоможе країні збільшити приплив інвестицій з даних джерел.

РЕЗЮМЕ

Проведені дослідження напрямів і механізмів інтеграції В'єтнаму в регіональну і світову економічну і фінансову системи показав наступне.

Процес глобалізації є неминучий для всіх країн світу. Даний процес стосується і В'єтнаму, країни, яка після тривалої війни, розв'язаною США, вимушена активно шукати шляхи відбудови економіки на нових ринкових засадах. В'єтнам не виключення з правил і з метою інтеграції в світове господарство почав брати участь в різних інтеграційних об'єднаннях і міжнародних організаціях, таких як АСЕАН, АФТА, АПЕК, які є початком руху до вступу у ВТО. Проведений аналіз показав можливості і труднощі при інтеграції до АСЕАН, а також регіональні економічні структури такі як АПЕК, АФТА. Вступ до АСЕАН і участь в АПЕК дозволив В'єтнаму значно підвищити свій експортний потенціал не тільки в країни-учасниці АСЕАН, але і в ті, які не входять до даного інтеграційного об'єднання, наприклад в США та ін. і покращити стан галузей за рахунок залучення прямих іноземних інвестицій в першу чергу з Японії. Але криза 1998 року виявила і негативні сторони в'єтнамської економіки, такі як неефективність державного сектору і його неспроможність конкурувати з іноземним капіталом, а також відсутність належної законодавчої бази з реформування економіки В'єтнама на ринкових засадах. Це спонукало керівництво країни продовжити реформування і інтеграційні процеси на основі врахування досвіду інших країн. По-перше, це акціонування державного сектору економіки в тому числі і банківського. Створення механізму залучення прямих інвестицій через розвиток фондового ринку та ін. Тобто ми бачимо, що

інтеграція має більше позитивних моментів ніж негативних і цими негативними моментами необхідно вміти управляти.

Більше ніж десятирічний досвід В'єтнаму в АСЕАН і інших організаціях на сьогодні використовується керівництвом країни для підвищення рівня життя населення. На сьогодні процес інтеграції В'єтнаму у світову економіку спрямований на вступ у ВТО.

ЛИТЕРАТУРА

1. PGS.TS Thai Ba Can — Thạc sĩ Tran Nguyen Nam. "Phát triển dịch vụ tài chính Việt Nam trong tiến trình hội nhập" — 507 trang — NXB Tài chính — Hà Nội 2005.

2. TS. Pao Van Hung. "Phát triển Tài chính vì mô ở Việt Nam" — 216 trang — NXB Lao động Xã hội Hà Nội 2005.

3. Thomas L. Friedman. "The World is Flat: A Brief History of The 21st Century" — April 2005.

4. Joseph E. Stiglitz & Shahid Yusuf. "Suy ngẫm lại sự thăng ky Pong A — sách tham khảo" — NXB Chính trị quốc gia Hà Nội 2002.

5. Bộ Ngoại giao & Vì kinh tế và pháp luật. "Việt Nam: Hội nhập kinh tế trong xu thế toàn cầu hóa, vấn đề và giải pháp" — NXB Chính trị quốc gia — Hà Nội, 2002.

6. <http://www.mpi.gov.vn>.

7. <http://www.mof.gov.vn>.

8. <http://www.fpt.vn>.

9. <http://www.vnexpress.net>.

10. <http://www.hoinhap.gov.vn>.

УДК 336.2

Темченко Л.

Наук. керівник Свердан М. М. — к. е. н.

ПОДАТКОВІ ПРИНЦИПИ — ПРАКТИКА ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ

Аби високоефективно виконувати властиві податкам функції, система оподаткування повинна відповідати сукупності загальних критеріальних вимог нормативного характеру. Пошуки системи універсальних принципів, на яких має базуватися оптимальне оподаткування, розпочалися з моменту усвідомлення податків як головного перманентного і безальтернативного джерела фінансування державної діяльності та об'єктивної дилеми оподаткування. Суть цієї суперечності полягає в тому, що, з одного боку, податки повинні забезпечити надходження до державної скарбниці коштів у розмірах, достатніх для повного задоволення державних потреб, а з іншого — надмірні фіскальні вилучення можуть спричинити занепад і руйнування базової основи наступних податкових надходжень — сукупного виробництва, господарської діяльності. Упродовж уже кількох століть наукова думка намагається вивести основоположні принципи, дотримання яких дало б змогу успішно оптимізувати систему оподаткування.

Теоретичне багатоголосся думок, ідей, поглядів стосовно основоположних засад оптимальної податкової системи породило сьогодні проблеми наукової систематизації — згрупування цих принципів за базовою ознакою. Адже не таємниця, що в основі кожного концептуального підходу до визначення переліку засад оптимального оподаткування лежать певні глибинні економічні інтереси, які автори так чи інакше пропонують втілити на практиці при побудові національної податкової системи. Теоретичне і прикладне значення з'ясування того, на яких доктринальних засадах базуються конкретні зведення

згаданих фундаментальних першооснов оподаткування та їх осучаснення, полягає в науково обгрунтованому виборі найадекватнішої концепції для конструювання податкової системи України на сучасному етапі її соціально-економічного розвитку і закріпленні відповідних основоположних принципів у Законі «Про систему оподаткування».

Становлення української податкової системи відбувалось на фоні системної перебудови економіки, спаду виробництва, загострення соціально-економічної ситуації. Проблема побудови ефективної податкової системи залишається однією із найактуальніших у процесі становлення ринкових відносин і закладення підвалин для економічного зростання.

Реформування системи оподаткування має йти шляхом удосконалення всіх елементів податкової політики держави, особливо з формування принципів оподаткування.

Принципи оподаткування були сформульовані видатним англійським економістом А. Смітом (1723-1790). Геніальна праця ученого «Дослідження про природу та причини добробуту нації» започаткувала народження ліберальної економічної теорії і стала справжнім проривом у світовій економічній думці. Аналізуючи функції держави, учений обгрунтував чотири основних принципи оподаткування, про які йдеться далі.

У базовому законі України «Про систему оподаткування» також визначено 12 принципів оподаткування:

1. стимулювання науково-технічного прогресу, технологічного оновлення виробництва, ви-

- ходу вітчизняного товаровиробника на світовий ринок високотехнологічної продукції.
2. стимулювання підприємницької виробничої діяльності та інвестиційної активності — введення пільг щодо оподаткування прибутку (доходу), спрямованого на розвиток виробництва;
3. обов'язковість — впровадження норм щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів), визначених на підставі достовірних даних про об'єкти оподаткування за звітний період, та встановлення відповідальності платників податків за порушення податкового законодавства;
4. рівнозначність і пропорційність — справляння податків з юридичних осіб здійснюється у певній частці від отриманого прибутку і забезпечення сплати рівних податків і зборів (обов'язкових платежів) на рівні прибутку і пропорційно більших податків і зборів (обов'язкових платежів) — на більші доходи;
5. рівність, недопущення будь-яких проявів податкової дискримінації — забезпечення однакового підходу до суб'єктів господарювання (юридичних і фізичних осіб, включаючи нерезидентів) при визначенні обов'язків щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів);
6. соціальна справедливість — забезпечення соціальної підтримки малозабезпечених верств населення шляхом запровадження економічно обгрунтованого неоподаткованого мінімуму доходів громадян та застосування диференційованого і прогресивного оподаткування громадян, які отримують високі та надвисокі доходи;
7. стабільність — забезпечення незмінності податків і зборів (обов'язкових платежів) і їх ставок, а також податкових пільг протягом бюджетного року;
8. економічна обгрунтованість — встановлення податків і зборів (обов'язкових платежів) на підставі показників розвитку національної економіки та фінансових можливостей з урахуванням необхідності досягнення збалансованості витрат бюджету з його доходами;
9. рівномірність сплати — встановлення строків сплати податків і зборів (обов'язкових платежів) виходячи з необхідності забезпечення своєчасного надходження коштів до бюджету для фінансування витрат;
10. компетенція — встановлення і скасування податків і зборів (обов'язкових платежів), а також пільг їх платникам здійснюються відповідно до законодавства про оподаткування виключно Верховною Радою України, Верховною Радою Автономної Республіки Крим і сільськими, селищними, міськими радами;

11. єдиний підхід — забезпечення єдиного підходу до розробки податкових законів з обов'язковим визначенням платника податку і збору (обов'язкового платежу), об'єкта оподаткування, джерела сплати податку і збору (обов'язкового платежу), податкового періоду, ставок податку і збору (обов'язкового платежу), строків та порядку сплати податку, підстав для надання податкових пільг;

12. доступність — забезпечення дохідливості норм податкового законодавства для платників податків і зборів (обов'язкових платежів).

Спробуємо провести аналогію між існуючими принципами оподаткування в Україні та постулатами, сформульованими А. Смітом.

1. Принцип пропорційності. Цей принцип знаходить своє відображення в принципі №№ 4 та 8 системи оподаткування в Україні

2. Принцип визначеності. Цей принцип викладено в принципах №№ 7 та 12, але він не досить повно відображає визначеність в оподаткуванні. Задекларована тільки незмінність протягом бюджетного року та дохідливість норм податкового законодавства для платників. Ми не знаходимо тут вимоги щодо точного визначення податку, а також точного визначення терміну сплати, суми платежу, способу платежу.

3. Принцип зручності. Цей принцип взагалі не знаходить свого відображення в системі оподаткування України.

4. Принцип необтяжливості. Цей принцип частково відображено у пункті 8. Частково, тому що все ж таки не декларується ідеологія необтяжливості сплати для платників податків. Податкова політика на сьогоднішній день «працює» за принципом достатності, тобто забезпечення достатніх надходжень до бюджету для фінансування державних видатків, а не на визначенні економічно обгрунтованих, виходячи із створеного ВВП та середніх рівнів рентабельності по галузях господарства податкових надходжень, і вже на їх основі — плануванні державних видатків.

Як показує наш порівняльний аналіз, основні чотири принципи оподаткування не в повній мірі знайшли своє відображення в системі оподаткування України.

Принцип рівності в оподаткуванні. Цей принцип має означати абсолютно рівні обов'язки громадян суспільства сплачувати податки, рівну відповідальність всіх громадян перед законом за несплату податку. Податки мають сплачувати всі, ніхто не може бути звільнений від сплати податків повністю. В законодавстві можуть бути тільки певні знижки та розстрочки при сплаті податків.

Принцип справедливості. Принцип податкової справедливості полягає в тому, що оподаткування орієнтується на економічну платоспроможність. Це

означає, що оподатковуватись мають доходи, які залишаються у людини після задоволення основних життєвих потреб. Зазначений принцип є головним у побудові податкових систем багатьох розвинених країн світу. Нажаль, в Україні, він також не виконується, про що яскраво свідчить досвід прибуткового оподаткування громадян, коли встановлюється неоподатковуваний мінімум значно менший від мінімальної заробітної плати, яка, у свою чергу, менша від прожиткового мінімуму.

Принципи виконують роль стандартів податкової системи, провідних настанов, щодо проведення податкової політики та розробки технології оподаткування. У фінансальній сфері принципи оподаткування нагадують те значення, котре в теології

належить декалогу — десяти заповідям Божим. Призначення принципів полягає в узгодженні двох основних вимог до податкової системи: задоволення фінансальних потреб держави при врахуванні інтересів платників податків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про систему оподаткування» № 1251-ІІ.
2. Корнус В.Г. Принципи оподаткування та базис для вдосконалення побудови системи оподаткування // Актуальні проблеми економіки. — 2006. №2. — с. 14-21.
3. Квасовський О. Р. Проблеми наукової систематизації принципів оптимального оподаткування // Фінанси України. — 2006. — № 2 — с. 101-112.
4. Корнійчук Л. Я. Історія економічних вчень. К.: КНЕУ, 2000.

УДК 336.74 (477)

Шкаралевич С.

Наук. керівник Шклярчук С. Г. — професор, к. е. н.

ПОТОКИ КАПІТАЛІВ В УКРАЇНІ: ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА НАПРЯМКИ

Тривала відсутність ринкових механізмів господарювання, невідповідність міжнародним стандартам економічної діяльності, а також пріоритетам економічного розвитку за часів існування радянської адміністративно-командної економіки зумовили таку ситуацію, коли для нормального функціонування національного капіталу в системі світового ринку капіталів нам водночас треба здійснити радикальні зміни у системі формування (концентрації), функціонування й регулювання великого капіталу (як потенційного учасника такого ринку), на реалізацію яких у розвинених країнах знадобилося не одне десятиріччя. Сьогодні в Україні спостерігається накладання один на одного процесів, що були характерні для становлення великого капіталу початку століття, і процесів, притаманних сучасному розвитку уже зрілого капіталу, одним з яких є вступ капіталу у стадію його консолідації. Причому найчастіше така консолідація відбувається сьогодні із застосуванням механізмів та інструментаріїв фінансового ринку, що разом із пришвидшенням природних темпів реформування зазначеної сфери значно ускладнює механізм перебігу процесів концентрації капіталу, формуючи нагальну потребу в їх вивченні та кваліфікованому аналізі.

Велику роль відіграє перш за все валютно-грошова політика за рахунок якої і визначається притік і відтік капіталу до країни, саме раціональне регулювання нею ставить плюси та мінуси загалом в економіці. Так приплив капіталу і встановлення

певного курсу долара формує ситуацію в країні. Грошова влада на краший лад настроїла результати першого півріччя — з середини лютого курс долара збільшився майже на 60 коп., золотовалютні резерви ЦБ стали більше ніж 88 млрд. дол. Введення ЦБ підтверджує й введення 18 червня в дію нового Закону «Про валютне регулювання й валютний контроль». Й насправді, він дає вагомий поштовх для обмеження потоків спекулятивного капіталу, але тільки короткострокового. Це досягається відрахунками коштів в фонди обов'язкового резервування за окремими капітальними операціями.

Так і не визначившись з 2006 роком, аналітики й експерти пропонують сценарії розвитку економіки України вже на 2007 рік. Навіть в найбільш оптимістичних з них ріст ВВП прогнозується не більше 6,5%, відмічається падіння експорту при зростаючому імпорті, який стимулюється анонсованою ревальвацією. Ще два роки назад між Україною і західноєвропейськими країнами знаходили багато спільного: рекордне зростання економіки в 12,1% дозволяло проводити відповідні паралелі. Але тільки змінилась ринкова кон'юнктура і пріоритетах макроекономічної політики (так названа ревальвація гривні в заміні на стабільний експорт), як ріст ВВП за перший квартал 2006 р. зменшився до відмітки 5%. Таким чином, в порівнянні з темпами росту ВВП в серпні 2005 р. (13,6%), ріст ВВП на початку літа зменшився більш ніж в 2,5 рази. Згідно з оцінками спеціалістів, Україна серед усіх в минуло-

му республік мала найвищий рейтинг економічного потенціалу, розрахований згідно з сукупністю дванадцятьма основними характеристиками: ступенем індустріалізації; експортним потенціалом промисловості; сільськогосподарським виробництвом; експортним потенціалом АПК; рівнем самозабезпеченості промтоварами, мінеральними ресурсами; експортним потенціалом ресурсів; психологічною підготовкою населення до підприємництва; географічною близькістю до Європи; рівнем освіти; однорідністю населення й рівня розвитку інфраструктури; мінімальним рівнем заробітної плати. Згідно зі своїм рейтингом Україна випереджала Прибалтику і Росію, залишаючи далеко позаду інші республіки. На сьогоднішній же день в процесі ринкових реформ в Україні сформувалась модель розвитку, яка характеризується високим рівнем відкритості економіки по відношенню до зовнішньої торгівлі, про що свідчить показник об'єму експорту до ВВП, який знаходиться в межах 54-62%. В цьому розумінні за показниками експорту Україна більше ніж в два рази відкрита зовнішньому світу, ніж середньостатистична країна і значно більш відкрита відносно економічно розвинених європейських країн-членів ЄС чи порівнювальна з економікою України по масштабам та загальній структурі економіка Польщі. Поряд з цим існує асиметрично низький рівень залежності економіки України від світових потоків капіталу. Так, при експортній квоті ВВП, яка майже в два рази вища середнього рівня по ЄС, Україна має лише близько 5% від середнього рівня ЄС експорту на душу населення. А рівень прямих інвестицій на душу населення, як вважають спеціалісти, мізерний: на 1 квітня загальний об'єм прямих іноземних інвестицій, вкладених в економіку України, склав 8797,4 млн. доларів чи 187 доларів на людину. Таким чином, спостерігається суттєвий дисбаланс між розвитком зовнішньої торгівлі та внутрішнього ринку України. І як результат — висока залежність економіки від кон'юнктури на зовнішніх ринках при низькому потенціалі залучення інвестицій, а, відповідно, й проблематичність забезпечення при існуючих структурних пропорціях задекларованих високих темпів розвитку економіки на довгострокову перспективу. Одна з додаткових проблем обмеження внутрішнього попиту, що приводить до зменшення внутрішнього ринку, який, не зважаючи на велику чисельність населення, формує невеликий об'єм платоспроможного попиту і при таких умовах експорт стає гіпертрофовано значним фактором економічного росту, що не є нормальним з точки зору економічної безпеки країни. Крім того, еластичність експорту України по відношенню до доходу його споживачів є низькою, а це означає, що нинішня структура експорту (в тому випадку, якщо вона не буде удосконалена) буде обмежувати можливості

для подальшого прискорення економічного розвитку країни (чи хоча б досягнення показників її розвитку 2004-2005 рр.). Все це заважає Україні, як, наприклад, Китаю — на відміну від розвинених економік, які для підтримання зростання своїх економік відшукують нові точки зростання і чекають на технологічний прорив в сфері електроніки, програмування і біоінженерії — всього лише екстенсивно розвивати такі традиційні для минулого століття галузі, як металургія, складське виробництво і легку промисловість. Але якщо оцінювати не лише плюси, але й мінуси, потрібно врахувати той факт, що загроза структурної деградації економіки має певні межі. Так продовжує зберігатися добре виражена сировинна орієнтація промисловості, вага паливно-енергетичних та матеріало-виробничих галузей за останні десять років зросла майже вдвічі. Відносні переваги України в світовій торгівлі опинились в обмеженій кількості товарних позицій (14 товарних груп з 94), і з 1996 року це число залишається незмінним. В свою чергу, спеціалізація експорту України по двох її основних напрямках — ЄС і СНД — значно відрізняється, і на сьогоднішній день в Україні відмічається більше відносних переваг саме в торгівлі з країнами СНД, ніж в торгівлі з ЄС і зі світом в цілому. Концентрація сировинної і напівфабрикатної частини української промисловості відбувається як на міжгалузевому, так і на галузевому рівнях, що найбільше прослідковується в динаміці двох головних галузей — чорної металургії і промисловості (хоча експортна сільськогосподарська продукція також в більшій мірі сировинного і напівфабрикатного типу). Металургійна галузь України, яка забезпечує до 40% валютних надходжень, потребує модернізації чи заміни відсталого технічної бази виробництва, яка затримує зростання її конкурентоспроможності. Однією з причин низької конкурентоспроможності є те, що в економіці України порівняно високий рівень затрат, а це неопосередковано впливає на всі виробничі показники (так, на 1 долар ВВП Україна витрачає в 5,5 раз більше, ніж країни Центральної і Західної Європи). Та ж ситуація спостерігається і в хімічній і нафтохімічній промисловості, де наднормативні затрати енергоносіїв і неефективна експлуатація основних фондів під час низької зайнятості виробничих сил веде до збитковості більшості хімічних виробництв. Останнім часом в науковій сфері все частіше експлуатується термін „інноваційного” розвитку української економіки. В підтексті того, що на групу галузей, які відносяться до високотехнологічних, приходить не більше 5% випуску продукції, де зайнято не більше 6% працюючих при 4% залучених інвестицій, а для групи середньо високотехнологічних ці показники складають відповідно не більше 20%, 30% і 19%, дане твердження виглядає

невиправдано оптимістичним. Для середньо- і низько-технологічних галузей ті ж показники складають 75% випуску продукції, 63% зайнятих при 79% задіяних інвестицій. В зв'язку з цим, невисокий рівень заощаджень населення — додаткова загроза економіці України. Країна, населення якої не має заощаджень, які дозволяють йому жити виключно на них хоча б протягом півріччя, опиняється немінно перед обличчям економічних криз, які виникають час від часу з різних причин — чи то в силу циклічного розвитку економіки, чи то в силу неадекватної макроекономічної політики, яка проводиться. І це — визнаний факт. Внутрішні потоки фірми вже зараз складають 1/3 товарів, які переходять через національні кордони держав, а тому Україні слід працювати на залучення великих інвесторів з довгостроковим капіталом. В свою чергу, серед причин, які затримують великий капітал для інвестування на Україні, президент Віктор Ющенко ще на сесії Парламентської асамблеї назвав відсутність в Україні стабільності, елементарних гарантій дотримання прав власності і перманентні проблеми з незалежністю судів. Ті ж висновки прозвучали в одному з останніх докладів Єврокомісії відносно „українського” запитання, де була запропонована можливість оцінити роботу нового українського правління вже більше ніж за 100 днів. І все таки серед причин інвестиційної не-презентабельності України — втручання держави в ринкові процеси, ручне регулювання цін, непослідовність митно-тарифної політики, яка виражається в неаргументованих стрибках тарифів, процес реприватизації. Але на сьогоднішній день основними формами залучення капіталу в Україну залишаються грошові вкладення, які складають 204,3 млн. доларів, і вклади у формі рухомого і нерухомого майна — 139,5 млн. доларів. В цілому в першому кварталі 2005 року в економіку України іноземними інвесторами вкладено 382,2 млн. доларів прямих інвестицій, в тому числі з країн СНД — 14,7 млн. доларів, і інших країн — 367,5 млн. до того ж в Україні прогнозується зниження як об'ємів експорту, так і його оцінювання (наприклад, 25% зростання вартості експорту приблизно на 60% викликаний зростанням його об'ємів, і на 40% зростанням його ціни).

Нагромадження основного капіталу складається з таких елементів: придбання (за врахуванням вибуття) основних фондів, витрат на поліпшення нестворених матеріальних активів, витрат у зв'язку з передачею прав власності на нестворені матеріальні активи. Особливе значення мають грошові нагромадження населення як сукупна величина коштів, що включають готівку, вклади в ощадних та інших банках, облігації, казначейські забор'язання, страхові поліси, сертифікати, акції та інші цінні папери. Приватні кошти, за сучасними уявленнями, утворюють підґрунтя процесу на-

громадження та розширеного відтворення ВВП. Саме тому визначальним фактором нагромадження та конкурентоспроможності економіки виступають національні заощадження.

Нагромадження основного капіталу завжди було і залишається опорою економічного, політичного, інтелектуального прогресу суспільства, бо за його допомогою здійснюються розширене відтворення матеріально-речових факторів (товарів і послуг) і економічні відносини людей з приводу виробництва валового внутрішнього продукту. Процес нагромадження регулюється взаємодією певного кола явищ, передусім, приросту основних фондів і запасів оборотних засобів, зносу фондів та їх вибуття внаслідок втрати ними споживної вартості. Нагромадження означає тим самим чистий приріст, перевищення виробленого продукту над витратами поточного споживання. Його джерелом є чисті інвестиції, що формуються з прибутку.

Нагромадження виступає головним каналом науково-технологічного прогресу, реалізації моделі інноваційного розвитку економіки. При цьому воно може здійснюватися в певних межах, на рівні 20-25% ВВП. За норми нагромадження, нижчої від 10% ВВП, економічний розвиток практично відсутній. Для умов України інноваційна модель є реальною за норми нагромадження, не меншої від 25-30% ВВП.

Пріоритетами є освоєння інноваційного шляху розвитку, розгортання високотехнологічних видів виробництва, посилення ролі науки в розвитку національної економіки. Поширене досі уявлення про великий науковий потенціал України вже не відповідає дійсності, бо в середині 90-х років він був значною мірою втрачений. На сьогодні кількість учених-дослідників у розрахунку на 1 млн. населення в Україні становить понад 2 тис. осіб, тим часом як у Японії — 5,3 тис., Росії — 3,5 тис., Канаді — близько 3 тис., Швеції — понад 5 тис., Фінляндії — понад 7 тис. осіб. Серйозно відстає Україна за відносною чисельністю технічного персоналу в структурі, кількістю наукових та технічних журнальних статей, за витратами у ВВП на НДДКР, експортом високих технологій. Зокрема, у нас витрати на науку дають змогу реалізувати тільки гуманітарну і освітню функції, а економічний розвиток залишається у цілому без необхідної підтримки науки. Незначна кількість заявок на патенти та реєстрацію торгових марок також свідчить про низький рівень комерціалізації науки. У 2002 р. частка експорту високих технологій дорівнювала (у відсотках до промислового експорту): в Україні — 5, у США — 32, Нідерландах — 28, Фінляндії — 24, Швеції — 16.

Як видно з табл. 1, рейтинг за індексом технологічного рівня засвідчує подвійне відставання України від промислово розвинутих країн.

Країна	Рейтинг	Оцінка
США	1	6,24
Швеція	4	5,80
Нідерланди	16	4,98
Росія	67	3,65
Україна	83	3,15

Досвід України за період 1990-2002 рр., коли середньорічний темп падіння валового нагромадження становив — 13,9%, продемонстрував негативний вплив різкого зниження інвестиційної активності на загальноекономічні показники та кінце-

ве споживання. Понад 4 роки поспіль економіка зростає із середньорічним темпом приросту ВВП 7,4%, промислового виробництва — 12,3%, інвестицій в основний капітал — 18,5%, реальних доходів населення — 11,3%. Пріоритетною сферою інвестиційної діяльності стала промисловість.

Головним джерелом інвестицій в основний капітал є власні кошти підприємств та організацій, що забезпечило 61,4% всіх капіталовкладень. До 8,2% зросла частка капіталовкладень, освоєних за рахунок банківських кредитів та інших позик (проти 1,7% у 2000 р.). Дані Мінекономіки щодо динаміки інвестиційної діяльності у 2003-2005 рр. вміщено в табл. 2.

Таблиця 2

	Інвестиції в основний капітал								
	у тому числі за рахунок								
	Разом по Україні	Бюджетних коштів	з них		власних коштів підприємств та організацій	коштів іноземних інвесторів	коштів населення на індивідуальне житлове будівництво	банківських кредитів та інших позик	інших джерел фінансування
			Кошти держбюджету	Кошти місцевого бюджету					
2003 р. (звіт)	51011	5664,9	3569,8	2095,1	31306	2807,1	1813,8	4196,3	5223,2
Структура (%)	100,0	11,1	7,0	4,1	61,4	5,5	3,4	8,2	10,3
2004 р. Структура (%)	62500	10499	7507	2992	37209	2937	2002	4415	5438
	100,0	16,8	12,1	4,7	59,5	4,7	3,2	7,1	8,7
2005 р. Структура (%)	80500	20179	16060	4119	45246	3943	2307	5055	3770
	10,0	25,1	20,0	5,1	56,2	4,9	2,9	6,3	4,6

Тривала відсутність ринкових механізмів господарювання, невідповідність міжнародним стандартам економічної діяльності, а також пріоритетам економічного розвитку за часів існування радянської адміністративно-командної економіки зумовили таку ситуацію, коли для нормального функціонування національного капіталу в системі світового ринку капіталів нам водночас треба здійснити радикальні зміни у системі формування (концентрації), функціонування й регулювання великого капіталу (як потенційного учасника такого ринку), на реалізацію яких у розвинених країнах знадобилося не одне десятиріччя. Сьогодні в Україні спостерігається накладання один на одного процесів, що були характерні для становлення великого капіталу початку століття, і процесів, притаманних сучасному розвитку уже зрілого капіталу, одним з яких є вступ капіталу у стадію його консолідації. Причому найчастіше така консолі-

дація відбувається сьогодні із застосуванням механізмів та інструментаріїв фінансового ринку, що разом із пришвидшенням природних темпів реформування зазначеної сфери значно ускладнює механізм перебігу процесів концентрації капіталу, формуючи нагальну потребу в їх вивченні та кваліфікованому аналізі, одним із провідних напрямів якого, на нашу думку має стати аналіз основних форм концентрації капіталу.

Для більшої структурованості капіталу та логічності аналізу форм концентрації капіталу Герасименко А. Г. пропонує здійснювати його відповідно до двох класифікаційних ознак: перше — механізму та друге — напрямку концентрації.

Відповідно до першої із запропонованих класифікаційних ознак — механізму концентрації капіталу — доцільно виділити дві можливі форми концентрації капіталу: партнерську та інкорпоровану. Перша з них є об'єднанням капіталів різних

господарських структур на договірних засадах, тоді як друга передбачає їх об'єднання на засадах права власності, яке реалізується, як правило, за допомогою системи участі у капіталі.

Партнерська форма концентрації капіталу є досить гнучкою. Адже договірні відносини, як самостійний і доступний будь-яким суб'єктам господарювання інститут взаємодії між учасниками економічного процесу, здатні охоплювати дуже широкий спектр міжфірмових взаємовідносин: від звичайних угод про створення спільних інвестиційних фондів до угод про фінансову й організаційну залежність у рамках єдиної фінансово-промислової групи. Щоправда, як свідчить практика, можливості зазначеної форми концентрації використовуються досить скромно. Поширення, по суті, набули лише два види подібних договірних утворень — консорціуми та ФПГ.

Консорціум — це тимчасовий союз незалежних компаній, метою якого є зосередження значного обсягу капіталу в рамках єдиної господарської структури для подальшого його інвестування у реалізацію великомасштабних проектів, таких як капіталомісткі науково-технічні дослідження, розміщення великих за обсягом випусків цінних паперів тощо. Головними рисами такого утворення є його договірний характер, повне збереження економічної і юридичної самостійності його учасників, відсутність спільних організаційних структур, за винятком невеликого апарату, наприклад, ради директорів консорціуму, а також можливість входження його учасників до складу інших консорціумів. Найпотужнішим українським консорціумом є створений на базі корпорації „Інтерпайп”, а також металургійного комбінату „Азовсталь”, Авдіївського коксохімічного заводу та деяких інших підприємств, підконтрольних ЗАТ „Систем Капітал Менеджмент”, консорціум „Інвестиційно-металургійний союз” (ІМС), який після приватизації ВАТ „Криворіжсталь” сконцентрував під своїм контролем значну частку металургійного виробництва в країні.

ФПГ — досить нове явище у пострадянській економіці. Це певною мірою пояснює той широкий спектр підходів до його розуміння, що склався дотепер. Як правило, такі підходи різняться залежно від країни функціонування. Так, відповідно до Закону України „Про промислово-фінансові групи” ПФГ визнається об'єднання, до якого можуть входити промислові підприємства, банки, наукові і проектні установи, інші установи та організації усіх форм власності, що мають на меті отримання прибутку, та яке створюється за рішенням Уряду України на певний термін з метою реалізації державних програм розвитку пріоритетних галузей виробництва і структурної перебудови економіки України, включаючи програми згідно з

міждержавними договорами, а також виробництва кінцевої продукції.

Подібним чином, як засвідчує практика, ФПГ трактується і в бізнес-колах. Зокрема в Україні на сьогодні виділяється щонайменше сім серйозних як за розмірами, так і за їх значенням для національної економіки ФПГ, особня-група „Систем капітал менеджмент” (СКМ), група „Інтерпайп”, група „Індустріальний Союз Донбасу” (ІСД), група „Приват”, група „Укрпромінвест”, група „УкрСиб” та група „ТАС”. При цьому жодна з них за своєю суттєвістю не відповідає Закону України „Про промислово-фінансові групи в Україні”, а отже, офіційно не є такою. Тоді як кількість офіційно зареєстрованих ПФГ фактично дорівнює нулю.

Окрім згаданого вище, існує ще одна досить поширена точка зору, відповідно до якої консорціум і ФПГ (тобто обидва механізми партнерської концентрації капіталу) належать до єдиного типу макроструктур, а саме — стратегічного альянсу. Так, класики у сфері дослідження договірної концентрації капіталу Б. Гарретт і П. Дюссож під терміном стратегічний альянс розуміють об'єднання кількох незалежних компаній, що мають намір здійснювати специфічний вид виробництва та прагнуть завершити проєкт, використовуючи при цьому знання, матеріали та інші ресурси один одного, замість того, щоб:

- запустити виробництво самостійно, не розподіляючи ні з ким ризиків і намагаючись перемогти конкурентів;
- створити умови для злиття або поглинання компаній.

Щоправда, єдиного підходу до визначення стратегічного альянсу, як і ФПГ, у світовій економічній науці теж не існує.

Друга, інкорпорована форма концентрації капіталу, як видно з рисунка 1, передбачає існування трьох можливих механізмів її реалізації, а саме — злиття, поглинання та формування спільних підприємств (СП).

Злиття є об'єднання компаній, в результаті якого з двох або більше первісно незалежних суб'єктів господарювання утворюється єдина економічна одиниця, в якій зосереджуються усі права й обов'язки об'єднаних підприємств. На відміну від наступного механізму (поглинання), злиття завжди має добровільний характер, а отже, передбачає конструктивний діалог керівництва компаній-учасниць злиття як головну передумову зазначеної трансакції. Результатом такого діалогу, як правило, стає чіткий розподіл прав, обов'язків і відповідальності у новоствореній структурі. Поглинання — це такий спосіб об'єднання компаній, при якому одна з них (компанія-покупець) у результаті платної угоди отримує повне чи часткове право власності, господарського управління та контролю на іншу (компанію-ціль).

І нарешті — формування спільних підприємств. Цей механізм передбачає об'єднання капіталів двох або більше незалежних економічних суб'єктів шляхом їх інвестування у створення нового суб'єкта господарювання (СП), що перебуватиме під спільним корпоративним контролем засновників. Тобто в результаті такої трансакції досі розпорошений капітал зосереджується в рамках єдиної господарської структури.

А отже, виходячи з наведеного, віднесення зазначеного механізму саме до інкорпорованої форми концентрації капіталу, здавалося б, не має викликати жодних сумнівів. Та насправді це не так. Чимало авторитетних вчених вважають СП однією з основних форм організації стратегічних альянсів. Як правило, це пояснюється тим, що компанії-засновники такого підприємства, залишаючись юридично незалежним, у СП отримують засіб координації своєї поведінки, подібний до того, що створюють договірні відносини. Тобто, як бачимо, таке трактування спільного підприємництва теж має раціональне зерно. А отже, вважаємо за доцільне визнати цей механізм своєрідною перехідною ланкою між партнерською та інкорпорованою формами концентрації капіталу.

Горизонтальна концентрація передбачає об'єднання й подальше зосередження під єдиним контролем капіталів компаній, що працюють на одному товарному ринку і спеціалізуються на виробництві подібної продукції чи наданні подібних послуг. Як приклад можна навести об'єднання під контролем російського холдингу „Юнімілк” двох потужних українських виробників молочної продукції — компанії „Галактон” та Кременчуцького міського молокозаводу „КремеЗ”. У ході таких концентрацій їхні учасники можуть сгавити перед собою досить широкий спектр цілей, починаючи від отримання економії на масштабі, зниження витрат на НДДКР до банального розширення власної ринкової ніші як засобу встановлення ринкової влади та витіснення конкурентів.

Як правило, фахівці виділяють три можливих шляхи реалізації подібної концентрації капіталу.

Концентрація в рамках єдиного релевантного ринку, що є концентрацією капіталів підприємств, які діють на одному й тому самому товарно-географічному ринку і є прямими конкурентами на ньому. Випадки такої концентрації — рідкісне явище, що зумовлено тенденцією до постійного зменшення кількості ринків однорідної продукції (диференціація продукції призводить до ситуації, коли кожен із товарів-замінників формує свій власний міні-ринок), так і активною діяльністю антимонопольних органів, спрямованою на запобігання монополізації товарних ринків.

Концентрація, що розширює географію ринку збуту. Вона здійснюється за допомогою об'єднання

капіталів компаній, що виробляють ідентичну продукцію, але працюють на різних географічних ринках.

Концентрація, що розширює виробничий асортимент. Тут відбувається об'єднання капіталів компаній, що виробляють подібну, але не ідентичну продукцію.

Вертикальна (або пов'язано диверсифікована) концентрація капіталу — це об'єднання і подальше зосередження під єдиним контролем капіталів суб'єктів господарювання, що діють на різних етапах єдиного виробничого процесу і пов'язані між собою поставально-збутовими зв'язками. Як і у випадку з горизонтальною концентрацією, тут теж існує кілька можливих шляхів концентрації капіталу.

Концентрація на стадію вперед. У цьому випадку для розширення своїх операцій компанія-ініціатор концентрації може створити джерело гарного та стабільного попиту на власну продукцію. Наприклад, компанія, що працює в целюлозно-паперовій промисловості може придбати видавничу компанію або торговельну фірму, котра працює на ринку канцелярських товарів.

Концентрація на стадію назад. У разі її застосування для розширення операцій компанії може бути сформовано дешевше джерело вихідної сировини, матеріалів та напівфабрикатів для виробництва кінцевої продукції. Прикладом тут може слугувати придбання компанією-виробником готового одягу фірми-виробника текстилю.

Двостороння концентрація. Вона по суті є комбінацією двох попередніх шляхів концентрації капіталу. Тобто в разі здійснення такої концентрації фірма розширює свою сферу діяльності одночасно у двох напрямках: вперед — на стадію збуту та назад — на стадію постачання.

І, нарешті, остання — конгломератна (або непов'язано диверсифікована) форма концентрації капіталу. Вона є об'єднанням і подальшим зосередженням під єдиним контролем капіталів компаній, абсолютно не пов'язаних між собою ні сегментом ринку, ні виробничо-збутовими зв'язками. Головна мета учасників подібної концентрації — диверсифікація своїх операцій як засіб зниження ризику в умовах активних кон'юктурних змін на ринку. Хоч іноді така форма концентрації капіталу може використовуватись і в рамках стратегії перепрофілювання компаній, і як спосіб альтернативного використання тимчасово вільних виробничих ресурсів, і як механізм побудови імперій тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Економіка України, жовтень 2005, № 10.
2. Економіка України, липень 2005, № 7.
3. Фінанси України № 2, 2006.
4. Фінанси України № 10, 2006.
5. E-mail: info@pr-radnyk.kiev.ua.
6. ЗУ „Про валютне регулювання і валютний контроль” 2005.

УДК 330.322 (477)

ШКЛЯРУК Н.

Научн. руководитель ШКЛЯРУК С. Г. — к. э. н.

РЕАЛЬНЫЕ ИНВЕСТИЦИИ В УКРАИНЕ. ПОЛИТИКА УПРАВЛЕНИЯ ИМИ

Инвестиция — это целенаправленное связывание на довольно длительный срок финансовых средств в материальных и нематериальных объектах с намерением использовать эти объекты для достижения индивидуальных целевых установок. Согласно этому понятию, инвестиции имеют место только при долгосрочном связывании финансовых средств. Инвестиции проявляются на предприятиях в многообразных формах. Это многообразие видов инвестиций, при которых предъявляются особые требования к их планированию и расчету. Различают: второстепенные критерии и главные критерии.

Второстепенные критерии:

- Инвестиционный объект
- Причина инвестиций
- Сфера инвестиций

Главные критерии:

- Последствия инвестиций:
- При количественном рассмотрении
- При качественном рассмотрении
- При рассмотрении в аспекте времени
- Степень взаимозависимости инвестиций
- Степень неопределенности

По критерию объект инвестиций различие проводится между *финансовыми* и *реальными* инвестициями. Финансовые инвестиции имеют место при связывании капитала в таких формах, как банковские вклады, облигации, инвестиционные сертификаты, доли в фондах недвижимости или доли участия. В отличие от финансовых (с вложением в ценные бумаги) реальные инвестиции полностью направляются на увеличение реального капитала (основного и оборотного), т.е. в основные фонды и на прирост материально-производственных запасов.

Термин “реальные инвестиции” применяется в международной практике экономического анализа и, в частности, используется в системе национальных счетов ООН.

Рыночной экономике присущи также такие понятия, как валовые и чистые инвестиции. Реальные чистые инвестиции — это вложения за счет фонда накопления национального дохода. Их еще называют “инвестиции расширения”. В совокупности с инвестициями из фонда возмещения потребленного основного капитала (инвестиции обновления) они образуют реальные инвестиции.

Источником чистых инвестиций является вновь созданная стоимость, т.е. сберегаемая часть чистого дохода. Мобилизуются чистые инвестиции как

за счет предпринимательского дохода (самофинансирование), так и за счет кредита, т.е. привлеченных средств из рынка ссудного капитала.

Источником инвестиций обновления являются амортизационные отчисления. В странах с развитой рыночной экономикой наблюдается абсолютный рост фонда возмещения и доли в нем инвестиций обновления. Их удельный вес в валовых инвестициях колеблется от 40 до 60%. Этого требует развитие научно-технического прогресса, необходимость ускоренного обновления оборудования (активной части основных фондов), что достигается за счет ускоренной амортизации. Например, полное обновление парка машин и оборудования в Японии осуществляется каждые 5 лет. Соответственно и нормы амортизации у них примерно в три раза выше, чем в Украине. Технологическая структура характеризуется соотношением затрат на активные элементы основного капитала (машины, механизмы, оборудование, инструмент) и на его пассивные элементы (здания, сооружения).

Для экономического анализа реальных инвестиций в мировой практике используется несколько показателей. Стоимостное выражение вкладываемого капитала — это объем реальных инвестиций. Отношение объема инвестиций к валовому национальному продукту — это норма инвестиций (норма накопления). Отношение валовых инвестиций к приросту ВВП за тот же период характеризует эффективность накопления и называется приростным коэффициентом капиталоемкости. Норма валовых инвестиций в развитых странах колеблется от 20 до 40%.

Производственные фонды как объекты инвестирования и реальные инвестиционные проекты должны стать на современном этапе основой инвестиционных процессов. Это объясняется, в первую очередь, неразвитостью фондового рынка Украины, а также подрывом доверия к нему со стороны юридических лиц и населения. Вместе с тем, реальные инвестиции (строительство, организация производства, приобретение недвижимости) всегда считались надежным размещением капитала, его защитой от инфляции. Во-первых, цены на эти объекты растут гораздо более высокими темпами, чем обесценивается национальная валюта, во-вторых, реальные инвестиции всегда дают более выгодную отдачу капитала, чем вложения в финансовые инвестиции (ценные бумаги, валюту или другие финансовые инструменты). Кроме того,

реальные инвестиции — это всегда наиболее весомый показатель финансового состояния (имиджа) любой развивающейся компании или производства, гарант вовлечения в инвестиционную деятельность других частных инвесторов.

Развитие рыночных отношений, конкуренция стимулируют ускорение научно-технического прогресса, требуют увеличения вложений в интеллектуальный потенциал общества. Результаты научных исследований становятся активным элементом производства, входят в состав реальных инвестиций.

Таким образом, к объектам реальных инвестиций следует отнести:

- Вновь создаваемые, реконструируемые и модернизируемые основные производственные и непроизводственные фонды всех отраслей экономики;
- Всю совокупность оборотных средств;
- Интеллектуальные и духовные ценности;
- Имущественные права пользования землей, природными ресурсами и другими объектами собственности.

В наших условиях эти объекты вложений капитала становятся более предпочтительными, чем ценные бумаги.

Для экономического анализа эффективности реальных инвестиций прибегают к их классификации по различным признакам: формам собственности, источникам финансирования, отраслям и подотраслям экономики, технологическому составу затрат, формам воспроизводства, территории и др.

В Украине инвестиционная структура по формам собственности только формируется. Соотношение государственных, частных инвестиций и инвестиций коллективных предприятий в ближайшее время может резко измениться вследствие развития процессов приватизации.

В структуре реальных инвестиций по источникам финансирования наметились сдвиги в сторону увеличения доли заемных и привлеченных средств и уменьшения доли собственных средств инвесторов.

Реальные инвестиции характеризуются отраслевой и технологической структурами, сдвиги в которых определяют эффективность накопления.

В отраслевой структуре наблюдается тенденция увеличения удельного веса вложений в обрабатывающую промышленность, особенно в машиностроение, строительство, транспорт и связь.

Сложившаяся в промышленности Украины отраслевая структура инвестиций свидетельствует о значительном преобладании вложений в отрасли тяжелой индустрии по сравнению с пищевой и легкой промышленностью, т.е. производством товаров народного потребления.

Также, реальные инвестиции можно подразделить на материальные, т.е. вещественные, и нематериальные, т.е. потенциальные инвестиции. При

потенциальных инвестициях производятся нематериальные блага, например, посредством обучения или переквалификации, рекламы, а также проведения исследовательских и проектно-конструкторских работ. При этом речь может идти о потенциале знаний сотрудников на предприятии, а также потенциале предприятия по отношению к третьим лицам или организациям (например, торговый знак фирмы). Вещественные инвестиции, напротив, служат предоставлению материальных благ, к которым относятся средства производства. Производственный фактор "средства производства" охватывает машины (установки, агрегаты), участки земли, здания.

Политика управления реальными инвестициями

Специфический характер реального инвестирования и его форм определяют определенные особенности его осуществления на предприятии. При высокой инвестиционной активности предприятия с целью повышения эффективности управления реальными инвестициями разрабатывается специальная политика такого управления.

Политика управления реальными инвестициями представляет собой часть общей инвестиционной стратегии предприятия, обеспечивающая подготовку, оценку и реализацию наиболее эффективных реальных инвестиционных проектов.

Процесс формирования политики управления реальными инвестициями предприятия осуществляется следующим образом:

1. Анализ состояния реального инвестирования в предшествующем периоде. В процессе этого анализа оценивается уровень инвестиционной активности предприятия в предшествующем периоде и степень завершенности начатых ранее реальных инвестиционных проектов и программ.
2. Определение общего объема реального инвестирования в предстоящем периоде. Основой определения этого показателя является планируемый объем прироста основных средств предприятия в разрезе отдельных их видов, а также нематериальных и оборотных активов обеспечивающий прирост объемов его производственно-коммерческой деятельности. Объем этого прироста уточняется с учетом динамики объема ранее неоконченного капитального строительства.
3. Определение форм реального инвестирования. Эти формы определяются исходя из конкретных направлений инвестиционной деятельности предприятия, обеспечивающих воспроизводство его основных и нематериальных активов, а также расширение объема собственных оборотных активов.

4. Поиск отдельных объектов инвестирования и оценка их соответствия направлениям инвестиционной деятельности предприятия. В процессе реализации этого направления инвестиционной политики изучается текущее предложение на инвестиционном рынке; отбираются для изучения отдельные реальные инвестиционные объекты.
5. Подготовка бизнес-планов реальных инвестиционных проектов. Все формы крупнообъемных реальных инвестиций рассматриваются как реальные инвестиционные проекты.
6. Обеспечение высокой эффективности реальных инвестиций. Отобранные на предварительном этапе объекты инвестирования анализируются с позиции их экономической эффективности. При этом для каждого инвестирования используется конкретная методика оценки эффективности. По результатам оценки проводится ранжирование отдельных инвестиционных проектов по критерию их эффективности (доходности).
7. Обеспечение минимизации уровня рисков, связанных с реальным инвестированием. В процессе реализации этого направления инвестиционной политики должны быть в первую очередь идентифицированы и оценены риски, присущие каждому конкретному объекту инвестирования.
8. Обеспечение ликвидности объектов реального инвестирования. Осуществляя реальное инвестирование следует предусматривать, что в силу существенных изменений внешней инвестиционной среды, конъюнктуры инвестиционного рынка или стратегии развития предприятия в предстоящем периоде по от-

дельным объектам реального инвестирования может резко снизиться ожидаемая доходность, повыситься уровень рисков, снизиться значение других показателей инвестиционной привлекательности для предприятия.

9. Формирование программы реальных инвестиций. Отобранные в процессе оценки эффективности реальные инвестиционные проекты подлежат дальнейшему рассмотрению с позиций уровня рисков их реализации и других показателей, связанных с целями их осуществления.
10. Обеспечение реализации отдельных инвестиционных проектов и инвестиционной программы. Основными документами, обеспечивающими реализацию каждого конкретного реального инвестиционного проекта, являются капитальный бюджет и календарный график реализации инвестиционного проекта.

Реальное инвестирование во всех его формах сопряжено с многочисленными рисками, степень влияния которых на его результаты существенно возрастает с переходом к рыночной экономике. Возрастание этого влияния связано с высокой изменчивостью экономической ситуации в стране, колеблемостью конъюнктуры инвестиционного рынка, появлением новых для нашей практики видов реальных инвестиционных проектов и форм их финансирования.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бланк И. А. Инвестиционный менеджмент: Учебный курс. — К.: Эльга — Н. Ника-Центр, 2002.
2. Пересада А. А. Основы инвестиционной деятельности. — К.: "Издательство Либра" ООО, 1996.
3. Блех Ю., Гетце У. Инвестиционные расчеты. 1-е изд., стереотип. — Калининград: Янтар. сказ, 1997.

УДК 347.731.12

ЦВІК А.

Наук. керівник СВЕРДАН М.М. — к. е. н.

УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ РЕГУЛЮВАННЯ ФОНДОВОГО РИНКУ

Дана стаття є спробою узагальнення досвіду як застосування чинного законодавства України в сфері організації торгівлі цінними паперами, так і роботи з його удосконалення.

Перш за все, потрібно уточнити розуміння предмета правового регулювання, не тільки з погляду діючих норм та правил і перспектив їхньої зміни надалі, але й з позиції системи, у якій цей предмет функціонує. Мова йде про один з так званих видів професійної діяльності на ринку цінних паперів — організації торгівлі. Звичайним як у національній,

так і міжнародній практиці синонімом цієї діяльності є біржова діяльність, а також діяльність фондової біржі.

Основним суб'єктом цієї діяльності є організатор торгівлі цінними паперами — фондова біржа у всіх її формах.

Системою, у якій функціонує організатор торгівлі є фондовий ринок, як складова не тільки фінансової системи держави, але і світової фінансової системи. Організатор торгівлі є одним із ключових елементів фондового ринку, що практично в

цілому втілює в собі всі основні функції фондового ринку, центральною з яких є формування ціни на вільний капітал.

Вважаємо, що при аналізі правових норм, особливо якщо мова йде про їхнє удосконалення, першочерговою задачею є визначення головного критерію, що дозволить оцінювати якість норми і всіх пропозицій по їх зміні, прогнозувати регулятивні ефекти. Причому, даний критерій повинен бути обраний таким чином, щоб враховувати інтереси і задачі всіх учасників даної системи регулювання. У нашому випадку мова йде про фондовий ринок. Перелік його учасників досить чітко визначений і навіть законодавчо зафіксований (ст. 1 Закону "Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні"). Нам відомо, що *елементами системи є: емітенти, інвестори, посередники — професійні учасники, регулятори (державні і недержавні)*. Вибираючи критерій для аналізу стану правового регулювання навіть одного з учасників, ми повинні враховувати не тільки його потреби, але й потреби всіх інших елементів системи. У розглянутому випадку з організаторами торгівлі, не можна відійти від обліку існування інших елементів: від емітентів до інвесторів і держави.

Тому, в якості вищезгаданого критерію представляється вибрати ціноутворюючу функцію фондового ринку і надалі виявляти негативний або позитивний вплив тієї або іншої норми на реалізацію цієї функції. Вважаємо, що даний критерій є таким, позитивний стан і розвиток якого влаштовує всіх учасників ринку. Всі учасники фондового ринку зацікавлені в існуванні швидкого, ефективного, прозорого й об'єктивного механізму формування ціни на фінансові інструменти.

Деяким підтвердженням правильності вибору даного критерію є формулювання законів, що визначають сьогодні функції організатора торгівлі. Так, згідно зі ст. 33 Закону "Про цінні папери і фондову біржу", *фондова біржа сприяє формуванню біржового курсу цінних паперів*, а згідно зі ст. 4 Закону "Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні", *організацією торгівлі є надання послуг, що безпосередньо сприяють укладанню цивільно-правових угод з цінними паперами*. Необхідно одразу відзначити, що останнє положення не може розглядатися як таке, що вносить ясність і відповідає потребам ринку, на сьогодні воно все-таки дозволяє позиціонувати організацію торгівлі від інших видів діяльності і не більше того.

Для подальшого аналізу нам буде потрібна модель, структура і співвідношення основних елементів процесу організації торгівлі цінними паперами. Пропонується як стрижневий елемент цієї структури використовувати поняття "угода", або, якщо більш точно: угода купівлі-продажу цінних паперів. Будь-яка біржа створюється як місце, де

зручно укладати угоди. Зручно і завдяки наявності потенційних контрагентів, об'єктивної інформації і численних предметів купівлі-продажу. При цьому не важливо, чи є це місце фізично і просторово визначеним, або це віртуальний простір, що стало можливо завдяки розвитку комунікаційних і інформаційних технологій. Тоді можна буде виділити наступні основні елементи системи організації торгівлі: статус організатора торгівлі; створення організатора торгівлі; контроль за діяльністю організатора торгівлі; об'єкти зовнішнього контролю за діяльністю організатора торгівлі; організатор торгівлі як об'єкт прав власності; прийняття внутрішніх правил організатора торгівлі; учасник торгів; допуск учасника до торгівлі; предмет торгівлі на організаторі торгівлі (фінансові інструменти); допуск фінансових інструментів у використання і виведення з використання; зупинка торгів на організаторі торгівлі; порядок оголошення ofert; момент укладення угоди; порядок оформлення угоди; виконання угоди; дозвіл конфліктів зв'язаних з торгівлею; сполучення організації торгівлі з іншою комерційною діяльністю. Даний перелік не є вичерпним, але достатнім для цілей даної статті. Нижче розглядаються проблемні питання, пов'язані з деякими з цих елементів.

1. Створення організатора торгівлі. Проблемними питаннями по даному напрямку є момент державної реєстрації та організаційна форма. На сьогодні має місце парадоксальна ситуація, коли велика частина організаторів торгівлі мають подвійну державну реєстрацію. Спочатку вони проходять державну реєстрацію як господарче товариство — суб'єкт підприємницької діяльності, відповідно до вимог Закону "Про господарчі товариства в Україні" і ПКМУ № 740, а потім, і особливо це стосується фондових бірж, — у Державній комісії з цінних паперів і фондовому ринку (далі — ДКЦПФР), відповідно до вимог Закону "Про цінні папери і фондову біржу". Крім того, реєстрація здійснюється на термін (3 роки), тобто має місце факт існування юридичної особи, створеної на певний строк. Ця реєстрація, крім того, може бути припинена достроково — як результат порушень з боку організатора торгівлі. Дана ситуація несе в собі непередбачені правові наслідки — юридична особа постійно перебуває під загрозою ліквідації не в наслідок банкрутства, або волевиявлення власників, а за рішенням органу державного контролю. Такий порядок зовсім не погоджується з існуючими процедурами створення і ліквідації юридичних осіб. Питання організаційної форми організатора торгівлі не є таким заплутаним. Причиною його розгляду є наявність нових тенденцій на фондовому ринку, обумовлених насамперед глобалізаційними процесами. Сьогодні фондові біржі в Україні створюються винятково у формі відкри-

тих акціонерних товариств, у той час як міжнародний досвід показує, що наявність відносин власності між фондовою біржею і її учасниками (членами) не завжди сприятливо впливає на її розвиток, часто є стримуючим чинником. Існують і протилежні тенденції. Так, у багатьох країнах світу організація торгівлі цінними паперами все частіше розглядається як окремий бізнес (зараз поки більш розповсюдженим є підхід до біржі як до некомерційного утворення). Представляється раціональним створити такі умови правового регулювання, що дозволять конкурентну реалізацію в Україні обох тенденцій. *Отже, пропонується зняти обмеження на вибір організаційної форми організатора торгівлі цінними паперами.* Установити, що організатор торгівлі може існувати в будь-якій організаційній формі. Що стосується державної реєстрації, то варто врегулювати сформовану ситуацію, установивши, що організатором торгівлі може стати вже створена і зареєстрована в загальному порядку юридична особа, а її специфічна діяльність на ринку цінних паперів не повинна бути причиною скасування державної реєстрації.

2. Статус організатора торгівлі. На сьогоднішнє питання також містить високу ступінь невизначеності. Так, діяльність з організації торгівлі здійснюють фондові біржі і торгово-інформаційні системи (далі — ТІС). Причому існування останніх як суб'єктів не закріплено на рівні закону і виводиться вже в підзаконних актах. Причому основна частка організованого ринку приходить саме на ТІС, більше того — на єдину ТІС — Першу Фондову Торговельну Систему (далі — ПФТС). Крім того, існують випадки і нормативні можливості здійснення організації торгівлі цінними паперами товарними й універсальними біржами, а також позбавленими організаційної форми і знаходяться поза простором правового регулювання так звані "Інтернет-площадками", спеціальними веб-сайтами, що розміщують інформацію про пропозиції купівлі-продажу. Складним є й питання державної авторизації — ліцензування діяльності з організації торгівлі. Особливо з обліком зазначеного вище феномена подвійної і тимчасової державної реєстрації.

Представляється доцільним, особливо з огляду на важливість виконуваної організатором торгівлі функції, упорядкувати ситуацію: *установити, що організацією торгівлі на фондовому ринку можуть займатися винятково фондові біржі, що мають відповідну ліцензію.* Що стосується ТІС, то їх варто також віднести до фондових бірж, що не буде представляти складностей при виконанні розглянутих вище вимог до організаційної форми.

3. Поєднання організації торгівлі з іншими видами діяльності. На сьогоднішнє не є остаточно урегульованим питання про можливість поєднання діяльності організатора торгівлі з іншими видами діяль-

ності, як професійної — на фондовому ринку, так і іншої. З огляду на особливості даної діяльності, а також світову практику, можна припустити, що діяльність з організації торгівлі повинна бути винятковою. Фондова біржа не повинна отримувати прибуток з інших джерел, особливо якщо такими є інші види професійної діяльності на ринку цінних паперів. Особливо неприпустимим є сполучення торгівлі цінними паперами й організації торгівлі. Подібний організатор торгівлі ставиться в нерівне положення стосовно інших торговців, спотворюючи ринкову кон'юнктуру і негативно впливаючи на процес ціноутворення. Виключенням може бути одночасне здійснення разом з діяльністю по організації торгівлі діяльність інформаційного агентства (практика показує, що найбільші світові фондові біржі основну частину доходів одержують від продажу інформації), також діяльність звикання угод — так звана розрахунково-клірингова діяльність. Останнє цілком виправдано, тому що сприяє підвищенню оперативності процесу укладення угод і його надійності.

4. Державний контроль за діяльністю організатора. По цьому напрямку є актуальним питання розкриття інформації організатором торгівлі. По даному питанню існує безліч рішень ДКЦПФР, судових рішень. Суть проблеми полягає в обсязі і порядку представлення організатором торгівлі інформації про результати торгів державному регуляторів. Проблема набула додаткову гостроту після прийняття Закону України "Про попередження і протидію легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом". Останній відносить організаторів торгівлі до суб'єктів первинного фінансового моніторингу і покладає на них додаткові обов'язки. Зіштовхуються дві позиції: організаторів торгівлі, що прагнуть мінімізувати обсяги інформації, мотивуючи це її конфіденційністю і погрозою для інтересів своїх учасників; державних регуляторів, що прагнуть одержувати практично всю інформацію в реальному режимі часу, пояснюючи це потребами інтегрованого контролю за операціями на ринку. *Вирішенням цієї проблеми може бути компроміс між сторонами — установлення такого порядку надання інформації, коли вона вже не буде представляти комерційної цінності, а отже — і загрози для учасників організатора торгівлі.*

5. Предмет торгівлі. На сьогоднішнє основним інструментом, що звертається на організаторах торгівлі, є цінні папери — акції й облігації. Таке положення має і законодавче закріплення. Недавно рішеннями ДКЦПФР були виведені з організованого ринку векселі. Рішення мотивувалося наявними нібито заборонами в законах "Про особливості вексельного обігу в Україні" і "Про Національну депозитарну систему й особливості

електронного обігу цінних паперів". Сформована ситуація може обґрунтовано розглядатися як несприятлива як для розвитку фондового ринку в цілому, так і для його організованої частини. Вже найближчим часом потрібно переглянути обмеження на номенклатуру фінансових інструментів, що використовуються на організованому ринку і законодавчо створити умови для їх постійного розширення. Зокрема, може бути реалізований підхід, використовуваний у праві Європейського Союзу, який передбачає, що предметом організованої торгівлі є не цінні папери, а "фінансові інструменти", що включають у себе і цінні папери, і термінові контракти, і різного роду похідні. Такий підхід має незаперечну перевагу, тому що дозволяє використовувати вже сформовану інфраструктуру торгівлі цінними паперами для введення в звертання нових об'єктів інвестування, яких сьогодні в Україні явно бракує.

6. Учасники торгів. Сьогодні в нас склалася ситуація, коли одержати доступ до торгів на організаторі торгівлі може практично будь-яка особа. Частково такий підхід був обґрунтований у період активної приватизації державного майна і нерозвиненої інфраструктури фондового ринку. Сьогодні ж, коли правила роботи на ринку все більше ускладнюються, рівень відповідальності підвищується, представляється доцільним врегулювати це питання, установивши норму, відповідно до якої *учасником торгів може бути тільки постійний учасник (член) організатора торгівлі, на який поширюються усі внутрішні правила і стандарти діяльності, процедури внутрішнього контролю і впливу.*

7. Укладання угоди. У цьому питанні знайшли відображення численні прогалини чинного законодавства, і не тільки спеціального. Ситуація така, що в процесі укладання угод з цінними паперами мають місце дві послідовні події. Перша — коли учасники торгів так чи інакше досягають згоди з усіх істотних умов (ціни, кількості, предмета). Якщо йдеться про біржові торги "на підлозі" — безпосередньо в торговельному залі, якщо мова йде про набагато витребуваніші сьогодні електронні торги — у торговельній системі. Інформація про дану угоду фіксується. Але потім впливає проміжок часу, що триває до декількох днів і закінчується другою подією — підписанням договору на папері. Необхідність існування договору як окремого документа викликана численними вимогами як до ведення бухгалтерського обліку, так і до перереєстрації права власності на цінні папери. У той же час, чинний Цивільний кодекс передбачає можливість укладення договорів шляхом обміну документами та повідомленнями (телеграма-

ми та ін.). Проблема полягає в тому, що існує імовірність зміни ринкової кон'юнктури за проміжок часу між зазначеними подіями, результатом чого може стати втрата однієї зі сторін інтересу до виконання своїх зобов'язань. Природно, правила біржової торгівлі передбачають різноманітні санкції для таких учасників, але часто порівняння можливих утрат від виконання угоди з негативними наслідками порушення правил виявляються не на користь останніх. Для усунення даної проблеми варто *однозначно зафіксувати в законодавстві норму про те, що угода на організаторі торгівлі вважається укладеною з моменту досягнення зафіксованої організатором торгівлі угоди між учасниками.*

8. Вирішення конфліктів. Будь-яка комерційна діяльність супроводжується виникненням всякого роду конфліктів. Будь-яка біржа традиційно є місцем, де ці конфлікти вирішуються. Причому підходи і принципи, що використовуються для цього, суттєво відрізняються від тих, котрі експлуатуються державною судовою системою. Остання найчастіше користується менш витратним і не потребуючим високої компетенції принципом виснаження — локалізації конфлікту. Втягнені в судовий процес сторони можуть знаходитися там невизначно довго, поки хоча б у однієї сторони не закінчатся ресурси. Біржова система вирішення конфліктів (біржовий арбітраж) орієнтується на принцип згоди — конфлікт не тільки повинен бути вирішений якомога швидше, але і сторони повинні зберегти партнерські відносини, що вигідно і самій біржі. Останній принцип звичайно реалізується завдяки механізму третейського суду. Проблема полягає в тому, що недавно український парламент прийняв Закон "Про третейські суди в Україні", ввівши масу нових вимог, багато з яких суперечать сутності третейського розгляду і можуть стати перешкодою для біржового арбітражу. Рішенням проблеми може бути законодавче закріплення особливого статусу і повноважень біржового арбітражу, поєднане зі спеціальними вимогами з контролю за його діяльністю.

Загальні висновки. Сьогодні вже можна говорити не тільки про появу в Україні біржового права як теоретичного напрямку. Вже накопичений і перероблений значний досвід застосування як законів, так і підзаконних актів, є можливість для виявлення загальних принципів і закономірностей, що можуть служити опорою для подальшого розвитку цього напрямку. Є надія, що біржове право фондового ринку стане "сильною ланкою" у справі залучення інвестицій в економіку України, у тому числі через її фондовий ринок.

УДК 930.85

ХОМЕНКО Т. В. — ст. викладач

ОСТАПЕНКО Д.

SEVEN WONDERS OF THE WORLD (СИМ ЧУДЕС СВІТУ)

Don't panic if you can't. With modern monuments, the Seven Wonders of the Middle Ages, and the world's Seven Natural Wonders in the mix, very few people can sort out these outstanding ancient architectural feats. What makes it even harder is that only one still exists.

Inspired by mythology, religion and art, ancient civilizations undertook these seven imposing projects from about 2700 B.C. to about 270 B.C. Only one, the Egyptian Pyramids at Giza, has survived. Fires, earthquakes, conquests and the ravages of time have led to the others' demise.

The ancient Greeks and Romans are said to have initiated the original «Seven Wonders» list, perhaps as an early travel guide of sorts.

Over time, the inventory was added to and culled, then finally «completed» during the Middle Ages. Classical writers later disagreed on the final list, but the following seven works of art and architecture were among those most commonly included.

Unfortunately, relatively few drawings or sketches exist of the wonders that vanished, so archaeologists have relied on ancient tales and literary works to get an idea of their appearance and history.

Although most people know that a list exists of the Seven World Wonders, only few can name them. The list of the Seven Wonders of the Ancient World was originally compiled around the second century B.C. The first reference to the idea is found in History of Herodotus as long ago as the 5th century B.C. Decades later, Greek historians wrote about the greatest monuments at the time. Callimachus of Cyrene (305 B.C. — 240 B.C.), Chief Librarian of the Alexandria Mouseion, wrote «A Collection of Wonders around the World». All we know about the collection is its title, for it was destroyed with the Alexandria Library.

The final list of the Seven Wonders was compiled during the Middle Ages. The list comprised the seven most impressive monuments of the Ancient World, some of which barely survived to the Middle Ages. Others did not even co-exist. Among the oldest references to the canonical list are the engravings by the Dutch artist Maerten van Heemskerck (1498 — 1574), and Johann Fischer von Erlach's «History of Architecture».

Today, archaeological evidence reveals some of the mysteries that surrounded the history of the Wonders for centuries. For their builders, the Seven Wonders were a celebration of religion, mythology, art, power, and science. For us, they reflect the ability of humans to change the surrounding landscape by building massive yet beautiful structures, one of which stood the test of time to this very day.

The ancient Greeks loved to compile lists of the marvelous structures in their world. Though we think of the Seven Wonders of the Ancient World as a single list today, there were actually a number of lists compiled by different Greek writers. Antipater of Sidon, and Philon of Byzantium, drew up two of the most well-known lists. Many of the lists agreed on six of the seven items. The final place on some lists was awarded to the Walls of the City of Babylon. On others, the Palace of Cyrus, king of Persia took the seventh position. Finally, toward the 6th century A.D., the final item became the Lighthouse at Alexandria. Since then it was Greeks who made the lists it is not unusual that many of the items on them were examples of Greek culture.

The writers might have listed the Great Wall of China if then had known about it, or Stonehenge if they'd seen it, but these places were beyond the limits of their world. It is a surprise to most people to learn that not all the Seven Wonders existed at the same time. Even if you lived in ancient times you would have still needed a time machine to see all seven.

While the Great Pyramids of Egypt was built centuries before the rest and is still around today (it is the only «wonder» still intact) most of the others only survived a few hundred years or less. The Colossus of Rhodes stood only a little more than half a century before an earthquake toppled it.

The Seven Wonders of the World (or the Seven Wonders of the Ancient World) is a widely-known list of seven remarkable constructions of classical antiquity. The earliest known version of the list was compiled in the 2nd century B.C. by Antipater of Sidon; it appears to be based on the guide-books popular among Hellenic sight-seers and only includes works located around the Mediterranean rim. Listed in order of their construction, the seven wonders are:

- Great Pyramid of Giza
- Hanging Gardens of Babylon
- Statue of Zeus at Olympia
- Temple of Artemis at Ephesus
- Mausoleum of Maussollos at Halicarnassus
- Colossus of Rhodes
- Lighthouse of Alexandria

Of these, the only one that has survived to the present day is the Great Pyramid of Giza. (It is also the oldest.) The Great Pyramid was built by the ancient Egyptians, the Hanging Gardens by the Babylonians, and the Maussollos Mausoleum by the Hellenized Carians; the Lighthouse of Alexandria and the Colossus of Rhodes by Hellenistic civilization; the others were built by the ancient Greeks. The existence of the Hanging Gardens has not been verified. The other five wonders were destroyed by natural disasters: the Temple of Artemis and the Statue of Zeus were destroyed by fire; the Lighthouse of Alexandria,

Colossus, and Mausoleum of Maussollos, were destroyed by earthquakes. Nevertheless, we still couldn't keep admiring of looking at the drawings of the Seven Wonders.

Багато людей можуть назвати сім чудес античного світу, але небагато хто знає більше цього списку. Адже до нього були віднесені пам'ятки архітектури здебільшого грецької культури, та й автори списку були греками. Вони не знали і не могли знати про Стоунхендж, Велику Китайську стіну та інші величні споруди. Сьогодні людство може віднести до чудес світу не тільки пам'ятки архітектури, а й досягнення в різних галузях знань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Замаровский В. Семь чудес света. Худож. очерки. для средн. школ. возр. (Пер. со словац. Б. Г. Луцкевича и В. Г. Луцкевича). — К.: Веселка, 1979. — 320 с., ил.
2. Last modified Wednesday, January 21, 2004.
3. <http://cc.eng.usf.edu/pharos/wonders>.

УДК 930.85

КОРОЛЬЧУК А.

Наук. керівник ХОМЕНКО Т. В. — ст. викладач

THE TEMPLE OF ARTEMIS AT EPHEBUS (ХРАМ АРТЕМІДИ В ЕФЕСІ)

But when I saw the sacred house of Artemis that towers to the clouds, the [other Wonders] were placed in the shade, for the Sun himself has never looked upon its equal outside Olympus.

(Antipater of Sidon)

Is it simply a temple? How could it take its place among other unique structures such as the Pyramid, the Hanging Gardens, and the Colossus of Rhodes? For the people who actually visited it, the answer was simple. It was not just a temple. It was the most beautiful structure on earth. It was built in honor of the Greek goddess of hunting, wild nature, and fertility. That was the Temple of Artemis at Ephesus — the ancient city of Ephesus near the modern town of Selcuk, about 50 km south of Izmir (Smyrna) in Turkey.

Although the foundation of the temple dates back to the seventh century B.C., the structure that earned a spot in the list of Wonders was built around 550 B.C.. Referred to as the great marble temple, or temple D, it was sponsored by the Lydian king Croesus and was designed by the Greek architect Chersiphron. The Temple was decorated with bronze statues sculpted by the most skilled artists of their time: Pheidias, Polycleitus, Kresilas, and Phradmon.

The temple served as both a marketplace and a religious institution. For years, the sanctuary was visited by merchants, tourists, artisans, and kings who paid homage to the goddess by sharing their profits

with her. Recent archeological excavations at the site revealed gifts from pilgrims including statuettes of Artemis made of gold and ivory earrings, bracelets, and necklaces — artifacts from as far as Persia and India.

When St Paul visited Ephesus to preach Christianity in the first century A.D., he was confronted by the Artemis' cult who had no plans to abandon their goddess. And when the temple was again destroyed by the Goths in A.D. 262, the Ephesians vowed to rebuild. By the fourth century A.D., most Ephesians had converted to Christianity and the temple lost its religious glamor. The final chapter came when in A.D. 401 the Temple of Artemis was torn down by St John Chrysostom. Ephesus was later deserted, and only in the late nineteenth century the site has been excavated. The digging revealed the temple's foundation and the road to the now swampy site. Attempts were recently made to rebuild the temple, but only a few columns have been re-erected.

The foundation of the temple was rectangular in form, similar to most temples at the time. Unlike other sanctuaries, however, the building was made of marble,

with a decorated facade overlooking a spacious courtyard. Marble steps surrounding the building platform led to the high terrace which was approximately 80 m (260 ft) by 130 m (430 ft) in plan. The columns were 20 m (60 ft) high with Ionic capitals and carved circular sides. There were 127 columns in total, aligned orthogonally over the whole platform area, except for the central cella or house of the goddess. The early detailed descriptions of the temple helped archeologists reconstruct the building. Many reconstructions such as that by H.F. von Erlach depicted the facade with a four-column porch which never existed. More accurate reconstructions may give us an idea about the general layout of the temple. However, its true beauty lies in the architectural and artistic details which will forever remain unknown.

And so 800 years after its destruction, the magnificent Temple of Artemis at Ephesus, one of the Seven Wonders of the Ancient World, had been completely forgotten by the people of the town that had once held it in such pride. And there is no doubt that the temple was indeed magnificent. «I have seen the walls and Hanging Gardens of ancient Babylon,” wrote Philon of Byzantium, «the statue of Olympian Zeus, the Colossus of Rhodes, the mighty work of the high Pyramids and the tomb of Mausolus. But when I saw the temple at Ephesus rising to the clouds, all these other wonders were put in the shade.»

That earliest temple contained a sacred stone, probably a meteorite, that had «fallen from Jupiter.» The shrine was destroyed and rebuilt several times over the next few hundred years. By 600 B.C., the city of Ephesus had become a major port of trade and an architect named Chersiphron was engaged to build a new large temple. He designed it with high stone columns. Concerned that carts carrying the columns might get mired in the swampy ground around the site, Chersiphron laid the columns on their sides and had them rolled to where they would be erected.

This temple didn't last long. In 550 B.C. King Croesus of Lydia conquered Ephesus and the other Greek cities of Asia Minor. During the fighting, the temple was destroyed. Croesus proved himself a gracious winner, though, by contributing generously to the building of a new temple. This was next to the last of the great temples to Artemis in Ephesus and it dwarfed those that had come before. The architect is thought to be a man named Theodorus. Theodorus's temple was 300 feet in length and 150 feet wide with an area four times the size of the temple before it. More than one hundred stone columns supported a massive roof. The new temple was the pride of Ephesus until 356 B.C. when a tragedy, by name of Herostratus, struck.

Herostratus was a young Ephesian who would stop at no cost to have his name go down in history. He managed this by burning the temple to the ground.

The citizens of Ephesus were so appalled at this act they issued a decree that anyone who spoke of Herostratus would be put to death.

Shortly after this horrible deed, a new temple was commissioned. The architect was Scopas of Paros, one of the most famous sculptors of his day. Ephesus was one of the greatest cities in Asia Minor at this point and no expense was spared in the construction. According to Pliny the Elder, a Roman historian, the temple was a «wonderful monument of Grecian magnificence, and one that merits our genuine admiration.»

The temple was built in the same marshy place as before. To prepare the ground, Pliny recorded that «layers of trodden charcoal were placed beneath, with fleeces covered with wool upon the top of them.» The building is thought to be the first completely constructed with marble and one of its most unusual features were 36 columns whose lower portions were carved with figures in high-relief (left). The temple also housed many works of art including four bronze statues of Amazon women. Pliny recorded the length of this new temple at 425 feet and the width at 225 feet. Some 127 columns, 60 feet in height, supported the roof. In comparison the Parthenon, the remains of which stand on the acropolis in Athens today, was only 230 feet long, 100 feet wide and had 58 columns.

According to Pliny, construction took 120 years, though some experts suspect it may have only taken half that time. We do know that when Alexander the Great came to Ephesus in 333 B.C., the temple was still under construction. He offered to finance the completion of the temple if the city would credit him as the builder. The city fathers didn't want Alexander's name carved on the temple, but didn't want to tell him that. They finally gave the tactful response: «It is not fitting that one god should build a temple for another god» and Alexander didn't press the matter. Pliny reported that earthen ramps were employed to get the heavy stone beams perched on top of the columns. This method seemed to work well until one of the largest beams was put into position above the door. It went down crookedly and the architect could find no way to get it to lie flat. He was beside himself with worry about this until he had a dream one night in which the Goddess herself appeared to him saying that he should not be concerned. She herself had moved the stone in the proper position. The next morning the architect found that the dream was true. During the night the beam had settled into its proper place. The city continued to prosper over the next few hundred years and was the destination for many pilgrims coming to view the temple. A souvenir business in miniature Artemis idols, perhaps similar to a statue of her in the temple, grew up around the shrine. It was one of these business proprietors, a man named Demetrius, that gave St. Paul a difficult time when he visited the city in 57 A.D.

St. Paul came to the city to win converts to the then new religion of Christianity. He was so successful that Demetrius feared the people would turn away from Artemis and he would lose his livelihood. He called others of his trade together with him and gave a rousing speech ending with «Great is Artemis of the Ephesians!» They then seized two of Paul's companions and a near riot followed. Eventually the city was quieted, the men released, and Paul left for Macedonia. It was Paul's Christianity that won out in the end, though. By the time the great Temple of Artemis was destroyed during a raid by the Goths in 262 A.D., both the city and the religion of Artemis were in decline. When the Roman Emperor Constantine rebuilt much of Ephesus a century later, he declined to restore the temple. He had become a Christian and had little interest in pagan temples.

Despite Constantine's efforts, Ephesus declined in its importance as a crossroads of trade. The bay where ships docked disappeared as silt from the river filled it. In the end what was left of the city was miles from the sea, and many of the inhabitants left swampy lowland

to live in the surrounding hills. Those that remained used the ruins of the temple as a source of building materials. Many of the fine sculptures were pounded into powder to make lime for wall plaster. Today the site of the temple is a marshy field. A single column is erect to remind visitors that once there stood in that place one of the wonders of the ancient world.

В цьому тексті розповідається про дивовижну історію храму Артеміді. Сама будівля була побудована в 550-у році до нашої ери. Цей стародавній монумент пережив багаточислені пожежі та руйнування та поєднав у собі деталі характерні для культур різних історичних епох.

ЛІТЕРАТУРА

1. Замаровский В. Семь чудес света. Худож. очерки. Для средн. школ. возр. (Пер. со словац. Б.Г. Луцкевича и В.Г. Луцкевича). — К.: Веселка. 1979. — 320 с., ил.
2. "English learner's digest". "Дайджест для тих, хто вивчає англійську", № 36, грудень, 2005.
3. www.megabook.ru
4. www.ce.usf.edu.

УДК 94 (44).087

МАРІНЧЕНКО Д.

Наук. керівник ХОМЕНКО Т.В. — ст. викладач

LES INSTITUTIONS POLITIQUES DE LA V^E RÉPUBLIQUE (ПОЛІТИЧНИЙ УСТРІЙ 5-І РЕСПУБЛІКИ)

La Ve République prend naissance en 1958 lors de la crise politique aiguë provoquée par la guerre en Algérie, déclenchée par les milieux dirigeants de la IVe République en 1954. La Ve République a amassé l'expérience des quatre Républiques précédentes et leurs traditions constitutionnelles. La Constitution de 1958 comprend un préambule, des titres qui définissent la nature même de l'Etat, les institutions, le fonctionnement des institutions. Les institutions sont: le Président de la République, le Gouvernement, le Parlement, le Conseil constitutionnel, la Haute Cour de Justice, le Conseil économique et social.

Le pouvoir exécutif est assumé par le Président de la République et le Gouvernement. Aux termes de la Constitution, c'est au Gouvernement qu'il revient de conduire et de déterminer la politique de la Nation. Le Parlement ne peut qu'avoir un rôle de contrôle.

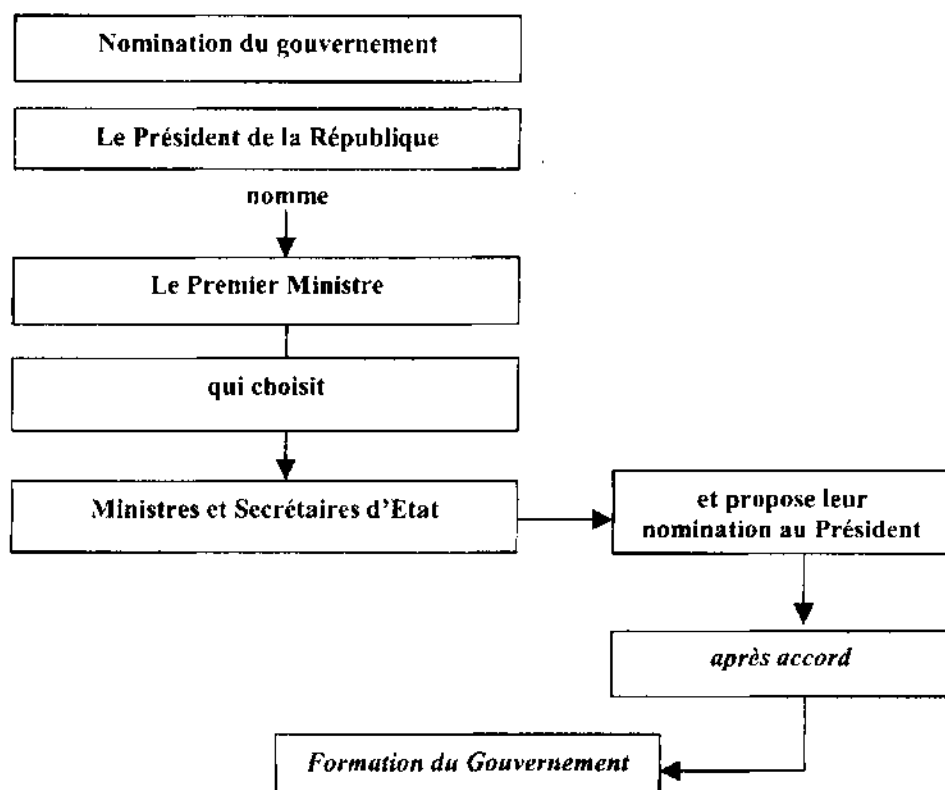
Le Président de la République est depuis une réforme adoptée par le référendum du 25 octobre 1962, élu au suffrage universel direct pour 7 ans. Le chef de l'Etat français et le gardien de la Constitution, le garant de l'indépendance et de l'intégrité du territoire.

Le Président a les prérogatives suivantes. Il nomme le Premier ministre, et sur proposition de celui-ci les autres membres de gouvernement. Il promulgue les lois

et peut soumettre au référendum tout projet de loi portant sur l'organisation des pouvoirs publics. Il peut, après consultation du Premier ministre et des présidents des Assemblées, prononcer la dissolution de l'Assemblée nationale. Sur le plan national, il préside le Conseil des ministres, signe les ordonnances et les décrets délibérés en Conseil des ministres. Dans le domaine international, il accrédite les ambassadeurs nationaux, et les ambassadeurs étrangers sont accrédités auprès de lui. Il négocie et ratifie les traités. Dans certains cas graves il prend des mesures exigées par les circonstances. Le Président est le chef des armées et à ce titre il peut donner seul l'ordre d'utiliser l'arme nucléaire.

Le Président n'est responsable des actes accomplis dans l'exercice de ses fonctions qu'en cas de haute trahison. Il est alors jugé par la Haute Cour de Justice. Le Président de la République réside au palais de l'Élysée à Paris (55, rue du Faubourg-Saint-Honoré).

Le Premier ministre dirige l'action du Gouvernement lequel détermine, comme nous avons dit plus haut, la politique de la Nation, qu'il conduit. Il porte, donc, avec le Président, la charge essentielle de la conduite de la politique française. Le Premier ministre assure l'exécution des lois, nomme aux emplois

civils et militaires, est responsable de la Défense nationale. Le Gouvernement se compose de ministres, qui sont solidairement responsables de la politique gouvernementale. En particulier ils doivent défendre la politique et les intérêts français au niveau des institutions européennes. Ils participent chaque semaine au Conseil des ministres où ils doivent être entendus chaque fois qu'ils le demandent. Les fonctions de membre du gouvernement sont incompatibles avec l'exercice de tout mandat parlementaire, de tout emploi public ou de toute activité professionnelle. Les actes administratifs des ministres sont dits "arrêtés ministériels" et sont publiés au "Journal Officiel". Le Premier ministre réside à l'Hôtel Matignon à Paris (57, rue de Varenne).

Le pouvoir législatif est exécuté par le Parlement qui comprend deux chambres: l'Assemblée nationale et le Sénat. L'Assemblée nationale est élue au scrutin universel direct pour 5 ans par les citoyens des deux sexes âgés de plus de 21 ans. Elle comprend 577 députés pour la métropole, les départements d'outre-mer (D.O.M.) et les territoires d'outre-mer (T.O.M.). L'Assemblée nationale siège au Palais Bourbon (126, rue de l'Université).

Le Sénat est élu pour 9 ans au scrutin universel indirect par un collège électoral composé des députés, conseillers généraux et délégués des conseils municipaux ou leurs suppléants. Il est renouvelable par tiers tous les trois ans et se compose de 319 sénateurs. Le Sénat siège à Paris au Palais du Luxembourg (15,

rue de Vaugirard). L'exercice de tout mandat parlementaire est incompatible avec des fonctions gouvernementales, une fonction du conseil constitutionnel ainsi qu'avec certaines professions (par ex. celle de chef d'entreprise ou d'agent immobilier).

Le fonctionnement du Parlement. Il se réunit chaque année en deux sessions ordinaires (octobre-décembre et avril-juillet). Il peut être convoqué en session extraordinaire par décret du Président, à la demande du Premier ministre ou de la majorité des députés, sur un ordre du jour déterminé. Les séances des deux assemblées sont publiques. Le compte-rendu intégral des débats est publié au "Journal Officiel de la République Française".

L'immunité parlementaire. Aucun membre du Parlement ne peut être poursuivi, arrêté ou jugé à l'occasion des opinions ou votes émis par lui dans l'exercice de ses fonctions. De même, aucun membre du parlement ne peut, pendant la durée des sessions, être poursuivi ou arrêté en matière criminelle ou correctionnelle qu'avec l'autorisation de l'Assemblée dont il fait partie, sauf en cas de flagrant délit.

В цьому тексті розповідається про заснування 5-ї Республіки, а також описуються її складові. Внаслідок зростання внутрішньо — політичної кризи, загострення суспільних суперечок, політика п'ятої Республіки була покликана реалізувати рівність у правах та взаєминах між різними верствами населення Франції, а також налагодити зовнішньо — економічні зв'язки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Матвеевич В.Г. Французский язык как вторая специальность (для вузов) — М.: Высшая школа, 1985.
2. Матвеевич В.Г., Хавхун В.П. Бизнес-курс французского языка: Учеб. пособие/ Под общей ред. В.Г. Матвеевича. — К.: «Логос», 1999.

3. Michel Danilo, Pierre Morel, Odine Challe. Le français commercial. — Paris, Presses Pocket, 1985.
4. Motrouk Victor. La France et les Français. Textes thématiques de civilisation française. — Oujgorod, 1997.

УДК 930.85

ОГЕЕНКО А., ПОЛУЯН Ю.

Наук. керівник ХОМЕНКО Т.В. — ст. викладач

THE MAUSOLEUM AT HALICARNASSUS
(МАВЗОЛЕЙ В ГАЛІКАРНАСІ)

"I have lying, over me in Halicarnassus, a gigantic monument such as no other dead person has, adorned in the finest way with statues of horses and men carved most realistically from the best quality marble".

(King Mausolus in Lucian's "Dialogues of the Dead")

This wonder of the Ancient World is located in the city of Bodrum (f.k.a. Halicarnassus) on the Aegean Sea, in south-west Turkey. When the Persians expanded their ancient kingdom to include Mesopotamia, Northern India, Syria, Egypt, and Asia Minor, the king could not control his vast empire without the help of local governors or rulers — the Satraps. Like many other provinces, the kingdom of Caria in the western part of Asia Minor (Turkey) was so far from the Persian capital that it was practically autonomous. From 377 B.C. to 353 B.C., king Mausolus of Caria reigned and moved his capital to Halicarnassus. Therefore in 377 B.C. the city of Halicarnassus was the capitol of a small kingdom along the Mediterranean coast of Asia Minor. It was in that year the ruler of this land, Hecatomnus of Mylasa died and left control of the kingdom to his son, Mausolus. Hecatomnus, a local satrap to the Persians, had been ambitious and had taken control of several of the neighboring cities and districts. Mausolus in his time extended the territory even further so that it finally included most of southwestern Asia Minor.

Mausolus, with his queen Artemisia, ruled over Halicarnassus and the surrounding territory for 24 years. Mausolus, though he was descended from the local people, spoke Greek and admired the Greek way of life and government. He founded many cities of Greek design along the coast and encouraged Greek democratic traditions.

Then in 353 B.C. Mausolus died, leaving his queen Artemisia, who was also his sister (it was the custom in Caria for rulers to marry their own sisters), broken-hearted. As a tribute to him, she decided to build him the most splendid tomb in the known world. It became a structure so famous that Mausolus's name is now associated with all stately tombs through our modern

world mausoleum. The building was also so beautiful and unique it became one of the Seven Wonders of the Ancient World.

Artemisia decided that no expense was to be spared in the building of the tomb. She sent messengers to Greece to find the most talented artists of the time. This included Scopas, the man who had supervised the rebuilding of the Temple to Artemis at Ephesus. Other famous sculptors — such as Bryaxis, Leochares and Timotheus joined him as well as hundreds of other craftsmen. Each of them was responsible for one side. Because the statues were of people and animals, the Mausoleum holds a special place in history as it was not dedicated to the gods of Ancient Greece.

The tomb was erected on a hill overlooking the city. The whole structure sat in an enclosed courtyard. At the centre of the courtyard was a stone platform on which the tomb itself sat. The structure was rectangular in plan, with base dimensions of about 40 m (120 ft) by 30 m (100 ft). A staircase, flanked by stone lions, led to the top of this platform. Along the outer wall of this were many statues depicting gods and goddess. At each corner stone warriors, mounted on horseback, guarded the tomb.

At the centre of the platform was the tomb itself. The burial chamber and the sarcophagus of white alabaster decorated with gold were located on the podium and surrounded by Ionic columns. Made mostly of marble, the structure rose as a square, tapering block to about one-third of the Mausoleum's 140 foot height. This section was covered with relief sculpture showing action scenes from Greek myth/history. One part showed the battle of the Centaurs with the Lapiths. Another depicted Greeks in combat with the Amazons, a race of warrior women.

On top of this section of the tomb thirty-six slim columns, nine per side, rose for another third of the

height. Standing in between each column was another statue. Behind the columns was a solid block that carried the weight of the tomb's massive roof.

The roof, which comprised most of the final third of the height, was in the form of a stepped pyramid. Perched on top was the tomb's penultimate work of sculpture: four massive horses pulling a chariot in which images of Mausolus and Artemisia rode.

So the total height of the Mausoleum was 45 m (140 ft). This is broken down into 20 m (60 ft) for the stepped podium, 12 m (38 ft) for the colonnade, 7 m (22 ft) for the pyramid, and 6 m (20 ft) for the chariot statue at the top.

Soon after construction of the tomb started Artemisia found herself in a crisis. Rhodes, an island in the Aegean Sea between Greece and Asia Minor, had been conquered by Mausolus. When the Rhodians heard of his death they rebelled and sent a fleet of ships to capture the city of Halicarnassus. Knowing that the Rhodian fleet was on the way, Artemisia hid her own ships at a secret location at the east end of the city's harbor. After troops from the Rhodian fleet disembarked to attack, Artemisia's fleet made a surprise raid, captured the Rhodian fleet, and towed it out to sea.

Artemisia put her own soldiers on the invading ships and sailed them back to Rhodes. Fooled into thinking that the returning ships were their own victorious navy, the Rhodians failed to put up a defense and the city was easily captured quelling the rebellion.

Artemisia lived for only two years after the death of her husband. Both would be buried in the yet unfinished tomb. According to the historian Pliny, the craftsmen decided to stay and finish the work after their patron died «considering that it was at once a memorial of their own fame and of the sculptor's art.» The Mausoleum was completed around 350 B.C., three years after Mausolus' death, and one year after Artemisia's.

The Mausoleum overlooked the city of Halicarnassus for many centuries. It was untouched when the city fell to Alexander the Great in 334 B.C. and still undamaged after attacks by pirates in 62 and 58 B.C.. It stood above the city ruins for some 17 centuries. Then a series of earthquakes shattered the columns and sent the stone chariot crashing to the ground. By 1404 A.D. only the very base of the Mausoleum was still recognizable.

Crusaders, who had occupied the city from the thirteenth century onward, recycled the broken stone into their own buildings. In 1522 rumors of a Turkish invasion caused Crusaders to strengthen the castle at Halicarnassus (which was by then known as Bodrum) and much of the remaining portions of the tomb was broken up and used within the castle walls. Indeed sections of polished marble from the tomb can still be seen there today.

At this time a party of knights entered the base of the monument and discovered the room containing a great coffin. The party, deciding it was too late to open it that day, returned the next morning to find the tomb, and any treasure it may have contained, plundered. The bodies of Mausolus and Artemisia were missing too. The Knights claimed that Moslem villagers were responsible for the theft, but it is more likely that some of the Crusaders themselves plundered the graves.

Before grounding much of the remaining sculpture of the Mausoleum into lime for plaster the Knights removed several of the best works and mounted them in the Bodrum castle. There they stayed for three centuries. At that time the British ambassador obtained several of the statues from the castle, which now reside in the British Museum.

In 1846 the Museum sent the archaeologist Charles Thomas Newton to search for more remains of the Mausoleum. He had a difficult job. He didn't know the exact location of the tomb and the cost of buying up all the small parcels of land in the area to look for it would have been astronomical. Instead Newton studied the accounts of ancient writers like Pliny to obtain the approximate size and location of the memorial, then bought a plot of land in the most likely location. Digging down, Newton explored the surrounding area through tunnels he dug under the surrounding plots. He was able to locate some walls, a staircase, and finally three of the corners of the foundation. With this knowledge, Newton was able to figure out which plots of land he needed to buy.

Newton then excavated the site and found sections of the reliefs that decorated the wall of the building and portions of the stepped roof. Also a broken stone chariot wheel, some seven feet in diameter, from the sculpture on the roof was discovered. Finally, he found the statues of Mausolus and Artemisia that had stood at the pinnacle of the building. Today these works of art stand in the Mausoleum Room at the British Museum in London. These include fragments of statues and many slabs of the frieze showing the battle between the Greeks and the Amazons. There the images of Mausolus and his queen forever watch over the few broken remains of the beautiful tomb she built for him. Eventually, a modern reconstruction of the shorter side of the Mausoleum illustrates the lavish nature of the art and architecture of the building — a building for a King whose name is celebrated in all large tombs today mausoleums.

Мавзолей в Галікарнасі, ця найбільша гробниця після єгипетських пірамід, була збудована не вірою в безсмертя душі і не славою тирана, а великим коханням Артемисії до її чоловіка Мавсола. З безмежним старанням і щедрістю вона збудувала для увіковічення пам'яті чоловіка відому гробницю, настільки прекрасну, що її вважають одним із семи чудес світу. Мавзолей дивував перед усім

своєю архітектурною ідеєю. Основою всієї споруди був «надзвичайно великий п'єдестал з проконнеського мармуру», на якому стояв храм-гробниця, оточений 36-ма іонічними колонами, що несли дах у вигляді 24-х ступінчастої піраміди. В XII столітті нашої ери він ще стояв; в XIII — він став жертвою землетрусу; в XV — був зруйнований родоськими лицарями, котрі використали його каміння в якості будівельного матеріалу для стін фор-

теці Святого Петра; в XIX столітті були знайдені його залишки.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Замаровський Войтех*. Путешествие к семи чудесам света: Науч.-худож. лит.-ра (перевод со словацкого Л. Касюга; послесловие Р.Рубинштейн; художник А. Добрыцын). — М.: Дет. лит., 1980. — 367 стр.

2. <http://ce.eng.usf.edu/pharos/wonders/mausoleum.html>.

УДК 930.85

ПРОХОРЕНКО В.

Наук. керівник ХОМЕНКО Т. В. — ст. викладач

THE STATUE OF ZEUS AT OLYMPIA (СТАТУЯ ЗЕВСА В ОЛІМПІЇ)

In ancient times the Greeks held one of their most important festivals, The Olympic Games, in honour of the King of their gods, Zeus. Like our modern Olympics, athletes traveled from distant lands, including Asia Minor, Syria, Egypt and Sicily, to compete in the games. The Olympics were first started in 776 B.C. and held at a shrine to Zeus located on the western coast of Greece in a region called Peloponnesus. The games, held every four years, helped to unify the Greek city-states. Sacred truce was declared during the games and wars were stopped. Safe passage was given to all travelling to the site, called Olympia, for the season of the games.

The site consisted of a stadium and a sacred grove, or Altis, where temples were located. The shrine to Zeus was simple in the early years, but as time went by and the games increased in importance, it became obvious that a new, larger temple, one worthy of the King of the gods, was needed. Between 470 and 460 B.C., construction on a new temple was started. The designer was Libon of Elis and his masterpiece, The Temple of Zeus, was completed in 456 B.C..

This temple followed a design used on many large Grecian temples. It was similar to the Parthenon in Athens and the Temple of Artemis in Ephesus. The temple was built on a raised, rectangular platform. Thirteen large columns supported the roof along the sides and six supported it on each end. A gently-peaked roof topped the building. The triangles, or "pediments", created by the sloped roof at the ends of the building were filled with sculpture. Under the pediments, just above the columns, was more sculpture depicting the twelve labours of Heracles, six on each end.

Though the temple was considered one of the best examples of the Doric design because of its style and the quality of the workmanship, it was decided the temple alone was too simple to be worthy of the King

of the gods. To remedy this, a statue was commissioned for the interior — a magnificent statue of Zeus that would become one of The Seven Wonders of the Ancient World.

The sculptor chosen for this great task was a man named Phidias. He had already rendered a forty-foot high statue of the goddess Athena for the Parthenon in Athens and had also done much of the sculpture on the exterior of the temple. After his work in Athens was done, Phidias traveled to Olympia to start on what was considered his best work, the statue of Zeus. On arriving he set up a workshop to the west of the temple.

According to accounts, the statue was located at the western end of the temple. It was 22 feet wide and some 40 feet tall. The figure of Zeus was seated on an elaborate throne. His head nearly grazed the roof.

In its right hand the statue held the figure of Nike (the goddess of victory) and in its left hand was a scepter which was topped with an eagle. Perhaps even more impressive than the statue itself was the throne made out of gold, ebony, ivory and inlaid with precious stones. Carved into the chair were figures of Greek gods and mystical animals, like the sphinx.

The figure's skin was composed of ivory and the beard, hair and robe of gold. Construction was by the use of gold and ivory plates attached to a wooden frame. Because the weather in Olympia was so damp, the statue required care so that the humidity would not crack the ivory. For this purpose it was constantly treated with oil kept in a special pool in the floor of the temple. It is said that for centuries the decedents of Phidias held the responsibility for this maintenance of the statue.

Besides the statue, there was little inside the temple. The Greeks preferred the interior of their shrines to be simple. Copies of the statue were made, but none survive, though pictures found on coins give researches clues about its appearance.

Despite his magnificent work at Olympia, Phidias ran into trouble when he returned home. He was a close friend with Pericles, who ruled the Athens. Enemies of Pericles, unable to strike at the ruler directly, attacked his friends instead. Phidias was accused of stealing gold meant for the statue of Athena. When that charge failed to stick, they claimed he had carved his image, and that of Pericles into the sculpture found on the Parthenon. This would have been improper in the Greek's eyes and Phidias was thrown into jail where he died awaiting trial.

His masterpiece lived on, though, at the temple in Olympia until 255 A.D. when the Olympics were abolished by Emperor Theodosius I of Rome, a Christian who saw the games as a pagan rite. After that the statue was moved by wealthy Greeks to the city of Constantinople where it survived until destroyed by fire in 462 A.D.

The first archaeological work on the Olympia was done by a group of French scientists in 1829. They were able to locate the outlines of the temple and found fragments of the sculpture showing the labors of Heracles. These pieces were shipped to Paris where they are still on display today at the Louvre.

The next expedition came from Germany in 1875 worked at Olympia for five summers. Over that period

they were able to map out most of the buildings there, discovered more fragments of the temple's sculpture, and located the remains of the pool in the floor that contained the oil for the statue.

In the 1950's an excavation uncovered the workshop of Phidias which was discovered beneath an early Christian Church. Archaeologists found sculptor's tools, a pit for casting bronze, clay moulds, modelling plaster and many other things.

Храм Зевса в Олімпії був зведений в 456 році до н.с. Це була дивовижна споруда, дах якої тримали 13 колон з обох боків, в кінці храму знаходилась статуя Зевса, над колонами було багато скульптур, які описували 12 подвигів Геракла. Статуя Зевса знаходилась в храмі до 255 року нашої ери, коли були відмінені Олімпійські Ігри Римським імператором Феодосієм I, який вбачав в них язичницькі обряди. Після цього статуя була перевезена до Константинополя, де була знищена при пожежі 462 року нашої ери.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гуревич П. С. Древний мир. Основы культуроведения. — М., 1989.

2. 100 000 вопросов и ответов: Что такое семь чудес света. Энрико де П., Пинкович М. Д. — Рипол Классик, 2005.

УДК 930.85

Саган Н.В.

Наук. керівник Хоменко Т.В. — ст. викладач

THE GREAT LIGHTHOUSE AT ALEXANDRIA (ВЕЛИКИЙ МАЯК В АЛЕКСАНДРИИ)

In the fall of 1994 a team of archaeological scuba divers entered the waters off of Alexandria, Egypt. Working beneath the surface they searched the bottom of the sea for artifacts. Large underwater blocks of stone were marked with floating masts so that an Electronic Distance Measurement station on shore could obtain their exact positions. Global positioning satellites were used to further fix the locations. The information was then fed into computers to create a detailed database of the sea floor.

Ironically, these scientists were using some of the most high-tech devices available at the end of the 20th century to try and discover the ruins of one of the most advanced technological achievements of the 3rd century, B.C.: The Pharos. It was the great lighthouse of Alexandria, one of the Seven Wonders of the Ancient World.

The story of the Pharos starts with the founding of the city of Alexandria by the Macedonian conqueror Alexander the Great in 332 B.C.. Alexander started at least 17 cities named Alexandria at different locations in his vast domain. Most of them disappeared, but

Alexandria in Egypt thrived for centuries and continues even today.

Alexander the Great choose the location of his new city carefully. Instead of building it on the Nile delta, he selected a site some twenty miles to the west, so that the silt and mud carried by the river would not block the city harbor. South of the city was the marshy Lake Mareotis. After a canal was constructed between the lake and the Nile, the city had two harbors: one for Nile River traffic, and the other for Mediterranean Sea trade. Both harbors would remain deep and clear.

Alexander died soon after in 323 B.C. and the city was completed by Ptolemy Soter the new ruler of Egypt. Under Ptolemy the city became rich and prosperous. However, it needed both a symbol and a mechanism to guide the many trade ships into the busy harbor. Ptolemy authorized the building of the Pharos in 290 B.C., and when it was completed some twenty years later, it was the first lighthouse in the world and the tallest building in existence, with the exception of the Great Pyramid.

The lighthouse's designer was Sostrates of Knidos. Proud of his work, Sostrates, desired to have his name carved into the foundation. Ptolemy II, the son who ruled Egypt after his father, refused this request wanting his own name to be the only one on the building. A clever man, Sostrates had the inscription: SOSTRATES SON OF DEXIPHANES OF KNIDOS ON BEHALF OF ALL MARINERS TO THE SAVIOR GODS chiseled into the foundation, then covered it with plaster. Into the plaster was chiseled Ptolemy's name. As the years went by plaster aged and chipped away revealing Sostrates' declaration.

The lighthouse was built on the island of Pharos and soon the building itself acquired the name. The connection of the name with the function became so strong that the word «Pharos» became the root of the word «lighthouse» in the French, Italian, Spanish and Romanian languages.

There are two detailed descriptions made of the lighthouse in the 10th century A.D. by Moorish travelers Idrisi and Yusuf Ibn al-Shaikh. According to their accounts, the building was 300 cubits high. Because the cubit measurement varied from place to place, this could mean that the Pharos stood anywhere from 450 to 600 feet in height, although the lower figure is more likely.

The design was unlike the slim single column of most modern lighthouses (left), but more like the structure of an early twentieth century skyscraper. There were three stages, each built on top of the lower. The building was constructed of marble blocks with lead mortar. The lowest level was probably more than 200 feet in height and 100 feet square, shaped like a massive box. Inside this section was a large spiral ramp that allowed materials to be pulled to the top in horse-drawn carts.

On top of this section was an eight-sided tower. On top of the tower was a cylinder that extended up to an open cupola where the fire that provided the light burned. On the roof of the cupola was a large statue of Poseidon. The lower portion of the building contained hundreds of storage rooms.

The interior of the upper two sections had a shaft with a dumbwaiter that was used to transport fuel up to the fire. Staircases allowed visitors and the keepers to climb to the beacon chamber. There, according to reports, a large curved mirror, perhaps made of polished metal, was used to project the fire's light into a beam. It was said ships could detect the light from the tower at night or the smoke from the fire during the day up to one-hundred miles away.

There are stories that this mirror could be used as a weapon to concentrate the sun and set enemy ships

ablaze as they approached. Another tale says that it was possible to use the mirror to magnify the image of the city of Constantinople from far across the sea to observe what was going on there. Both of these stories seem implausible, though.

The lighthouse was apparently a tourist attraction. Food was sold to visitors at the observation platform at the top of the first level. A smaller balcony provided a view from the top of the eight-sided tower for those that wanted to make the additional climb. The view from there must have been impressive as it was probably 300 feet above the sea. There were few places in the ancient world where a person could ascend a man-made tower to get such a perspective.

How then did the world's first lighthouse wind up on the floor of the Mediterranean Sea? Most accounts indicate that it, like many other ancient buildings, was the victim of earthquakes. It stood for 1,500 years but was damaged by tremors in 365 and 1303 A.D. Reports indicate the final collapse came in 1326.

There is also an unlikely tale that part of the lighthouse was demolished through trickery. In 850 A.D. the Emperor of Constantinople, a rival port, devised a clever plot to get rid of the Pharos. He spread rumors that buried under the lighthouse was a fabulous treasure. When the Caliph at Cairo who controlled Alexandria heard these rumors, he ordered that the tower be pulled down to get at the treasure. It was only after the great mirror had been destroyed and the top two portions of the tower removed that the Caliph realized he'd been deceived. He tried to rebuild the tower, but couldn't, so he turned it into a mosque instead.

As colourful as this story is there does not seem to be much truth in it. Visitors in 1115 A.D. reported the Pharos intact and still operating as a lighthouse.

Будівництво Великого маяка в Олександрії розпочалося 290 року до н. е. Маяк слугував як за прямим призначенням так і місцем, куди навідувалось багато туристів з різних країн. За різними даними його висота складала від 450 до 600 футів. Як і більшість будівель того часу маяк був зруйнований землетрусами 365, 1303 та 1326 років.

ЛІТЕРАТУРА

1. Замяровський В. Семь чудес света. Худож. очерки. для средн. школ. возр. (Пер. со словац. Б. Г. Луцкевича и В. Г. Луцкевича). - К.: Веселка, 1979. - 320 с., ил.
2. "English learner's digest". „Дайджест для тих, хто вивчає англійську“, № 36, грудень, 2005.
3. www.megabook.ru.
4. www.ce.usf.edu.

УДК 330.322:338.24

СКВОРЦОВ О.

Наук. керівник ХОМЕНКО Т.В. — ст. викладач

PRICING ON OIL MARKET (ЦІНОУТВОРЕННЯ НА РИНКУ НАФТОПРОДУКТІВ)

In the market economy the business success of any company or entrepreneur mostly depends on the correctly chosen strategy and tactics of pricing on goods and services. Pricing is a rather difficult process because prices mostly depend on the situation in the market. The range of political, economic, psychological and social factors has a great influence on the price level. Today your price can be determined by the costs factor, and tomorrow its level will depend on the customer's behavior. However, nowadays the most part of entrepreneurs of our country has no necessary theoretical and practical knowledge of the complicated mechanism of goods and services pricing. As a result, establishing prices they often make serious mistakes that immediately reflects on the financial results, in some cases leads to suffering losses and sometimes even to the bankruptcy of a business (company). To avoid this situation any economist and any entrepreneur must acquire the theory and practice of pricing.

All commercial and nonprofit organizations face the problem of determining prices for their goods and services. In the market economy pricing is a very difficult process which is influenced by plenty of different factors and based not only on the marketing recommendations. But nevertheless, the right choice of price strategy, approaches to the pricing for new and still manufactured goods and services in order to increase volumes of realization and commodity circulation, to enlarge production and firm the company's positions in the market is one of the marketing functions. Prices and the price policy are ones of the major components of the marketing activity, which importance is permanently rising in our days. Prices are in close dependence on other variables of the marketing and other firm's activities. Final commercial results mostly depends on prices and it's important to mention that in the long run correct or fault price policy brings positive or negative results of firm's activity. The essence of the correctly chosen price policy in the marketing is to fix and vary prices in dependence on a situation in the market in order to win a certain market share, provide the planed profits and solve other strategic and operative tasks. Working out the general price policy all decisions are gathered into an integrated system. Stating a single price for all buyers is a comparatively new idea. It has been formed historically — a price was a result of the deal between a buyer and a seller. Usually sellers asked for a price

higher than they counted to get first. In their turn buyers asked for a price lower than they were ready to pay. While dealing with each other they usually came to the price that was mutually acceptable to everyone. Common prices were widely admitted only to the end of 19 century with the appearance of large retail enterprises, which proclaimed «the strict policy of common prices» as they offered a huge variety of goods and employed a great number of employees.

Historically prices were the basic factors that determined a customer's choice. This is still true for the third-world countries among the population groups living below the normal living standards. Nevertheless, for the last tens of years price factors such as sales stimulation, distribution of goods and services for the customers have obtained a certain influence on the consumer's choice. The way firms approach the pricing problems may vary. In small firms prices are usually determined by the higher leadership. In large companies department supervisors and assortment supervisors deal with the pricing problems. But still at this level the higher leadership determines the general targets of the price policy. The higher leadership also confirms prices offered by managers of the lower supervision. In space, railways, gas and oil industries companies often organize special pricing departments, which determine prices or help the others do it. Such employees as sales department managers, production supervisors, finance managers and accountants are those who also influence the price policy.

First of all a firm must determine what purposes it intends to reach with the help of the concrete goods. If the choice of a target sector of the market is well considered the approach to forming the marketing complex including pricing problems is quite evident. The pricing strategy is generally determined by decisions that were made concerning a certain position in the market. At the same time a firm can chase other targets. The clearer a firm's idea of its target the easier to determine a price. There are plenty of examples in practice: providing survival of the firm, maximizing current profits, winning leading positions in the market reaching the high quality of commodities. Providing company's survival becomes the general purpose under the circumstances of hard competition and when there are too many producers in the market. It's also true in case of rapid change of the customers' needs. To provide the work of enterprises and sales of their goods firms have to state lower prices in hope to get a

favorable customer's respond in return. Survival is more important than profits. While the prices reduced cover the production costs firms that get into a difficult situation can continue their commercial activity for some time. Plenty of the firms aspire to maximize their current profits. They estimate customers' demand and costs taking into account different levels of prices and then they chose the price that will provide the maximization of future profits and cash and also provide maximum of costs compensation. In all these cases current finance indicators (indexes) are more important for a firm than the long-run ones.

Other firms want to be leaders in the market share indicators in hope that a company getting the biggest market share will have the lowest level of costs and the highest profits in the long run. Trying to reach the leadership in the market share they undertake the maximum possible decrease in prices. A variant of this purpose is to rapidly get the concrete increase of the market share. A firm can also make its goods the most qualitative among all the rest offered in the market. Usually it demands to determine a higher price to cover the costs for reaching high quality and conducting expensive surveys. To determine a price taking into account the level of current prices a firm usually leans on its competitors' prices and pays less attention to its own indexes of costs and demand. Under the circumstances of oligopoly activity all the firms usually ask for the same price. The smaller firms «follow the leader» changing their prices when the leader changes them, not concerning the fluctuations of the demand for their goods. Some firms can take off a small extra charge as a premium or grant a small discount keeping the difference in the permanent price. Such method of pricing is quite popular.

The seller must take into account not only economic but also psychological factors of the price. Many consumers suppose that the price must reflect the quality of merchandises. Some firms manage to increase the sales by raising prices for their goods and such goods will be considered more prestigious. Such method of pricing based on the goods prestige is also quite effective, especially concerning, for instance, perfume or expensive cars that can cost ten times cheaper but customers pay ten times higher considering that the price assumes something special. There exists one else, unofficial law of pricing, which is very popular practically among all the sellers. Price should be expressed in a odd figure. For example instead of \$200 they put \$199. And then for the plenty of consumers this merchandise will cost \$100 and plus but not just \$200. The chosen price must be checked whether it corresponds to the existing price policy. Many firms work out purposes concerning their favorable price image granting discounts and taking relative measures in respond to the price activity of their competitors. In recent several years plenty of the firms have to higher

their prices. Doing so they understand that increase of prices will result in the displeasure of their customers, distributors and own sales personnel. Nevertheless, the successful increase of prices can considerably enlarge the volumes of profits.

One of the main condition affecting the increase in prices is the constant worldwide inflation caused by highering level of costs. The increase of costs not corresponding to the production growth leads to the decrease of the profits rate and makes the firms permanently higher prices. Some times the prices growth crosses the growth of costs in the presentiment of further inflation or introduction of the state control over prices. Firms are not sure to give their customers any long-run liabilities concerning prices, scaring that the inflation caused by costs growth will damage their profit rate. Overcoming inflation firms can increase their prices in several ways. Another circumstance leading to the price increase is the availability of extra demand (it's especially typical for our country). When a firm is not able to completely satisfy their customers' needs it can raise its prices. Prices can be raised practically imperceptibly, for example by abolishing all the discounts and enriching the assortment with more expensive variants of goods.

So there are lots of problems in the existing pricing system. There are plenty of questions to be solved. That is why in the modern economy the problems of pricing are the matter of special concern. The choice of the proper pricing policy is still the most difficult and important problem as in conditions of the country with high economic level as, to the great extend, in conditions of market reforms. Any enterprise financing stability completely depends on solving this problem as well as the output and profit rate and ability of investing at the expense of own resources. The proper pricing policy is extremely important for national economy in general because the rational price structure and level contribute to the economic stability. In the market economy all attention is for the first turn paid to the consumer that should be the main principal of pricing policy which in its turn should be considered as a part of the overall planning of the business activity process. The constant appearance of new goods and services in the market is one of the main conditions to survive under the circumstances of hard competition. Otherwise, the leg-behind firms face the serious finance problems. The modern market grants new challenges in determining prices and some innovations concerning this problem. One of the aspects here is orientation to the concrete customer concerning establishing so called «just that price» or «faire price». There is no doubt that such understanding of price is common for customer psychology. Some people consider prices as the ability to obtain consumer's benefits, other think that the price is very high. Sometimes such personal approach is called «moral pricing». The right choice

of the proper pricing strategy is the initial task for any company otherwise it can face the problems of finance loss and unprofitability.

Taking into consideration the abovementioned theoretical story we would like to apply it to the crisis situation of spring 2005 in the oil market of Ukraine. Government policy was predetermined at that time by the right for it intention to force oil company fix their price on a surviving level and lower. Market trends and customer needs were against it. From the customers point of view low price for oil product with existed price of crude oil in the world and Ukrainian market mentioned low quality product and European market where to we are moving fast was developing in the same way. Lukoil company tried to maximize its profits in a pricing policy on behalf of qualitative product not with a task to get the higher market share. This is at the same time a long term strategy because we are thinking

in the phrame of the Ukrainian foreign economic policy to the quicker integration into the European market by economic means. Thus in pricing we can mention a few general points in the ground: self cost, market needs, market trends, government behaviour.

Дана стаття має на меті розкрити загальну методику ціноутворення на ринку нафтопродуктів за участю та провідній ролі держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. David Ricardo. The principles of political economy and taxation. London, 1817.
2. Finance. Nickbaht E., Gronnell A., K., 1999.
3. Economics. McConnell K. R., Brew C. L., M., Republic, 1998.
4. Economic Theory. Vidianin V. I., Zhuravleva G. P. M., 2001.
5. Course of Economic Theory. Sidorovich A. V., M., 1997.
6. Economic Theory. Borisyuk E. F., M., 2000.

УДК 930.85

ТЕМЧЕНКО Л.

Наук. керівник ХОМЕНКО Т.В. — ст. викладач

THE COLOSSUS OF RHODES (КОЛОСС РОДОСЬКИЙ)

To you, O Sun, the people of Dorian Rhodes set up this bronze statue reaching to Olympus when they had pacified the waves of war and crowned their city with the spoils taken from the enemy. Not only over the seas but also on land did they the lovely torch of freedom.

(Dedicatory inscription of the Colossus)

Travelers to New York City harbour see a marvelous sight. Standing on a small island in the harbour is an immense statue of a robed woman, holding a book and lifting a torch to the sky. The statue measures almost one-hundred and twenty feet from foot to crown. It is sometimes referred to as the «Modern Colossus,» but more often called the Statue of Liberty.

This awe-inspiring statue was a gift from France to America and is easily recognized by people around the world. What many visitors to this shrine to freedom don't know is that the statue, the «Modern Colossus,» is the echo of another statue, the original colossus that stood over two thousand years ago at the entrance to another busy harbour on the Island of Rhodes. Like the Statue of Liberty, this colossus was also built as a celebration of freedom. This amazing statue, standing the same height from toe to head as the modern colossus, was one of the Seven Wonders of the Ancient World.

The island of Rhodes was an important economic centre in the ancient world. It is located off the southwestern tip of Asia Minor where the Aegean Sea meets the Mediterranean. The capitol city, also named Rhodes, was built in 408 B.C. and was designed to

take advantage of the island's best natural harbour on the northern coast.

In 357 B.C. the island was conquered by Mausolus of Halicarnassus (whose tomb is one of the other Seven Wonders of the Ancient World), fell into Persian hands in 340 B.C. and was finally captured by Alexander the Great in 332 B.C. When Alexander died of a fever at an early age, his generals fought bitterly among themselves for control of Alexander's vast kingdom. Three of them, Ptolemy, Seleucus, and Antigous, succeeded in dividing the kingdom among themselves.

The Rhodians supported Ptolemy (who wound up ruling Egypt) in this struggle. This angered Antigous who sent his son Demetrius to capture and punish the city of Rhodes.

The war was long and painful. Demetrius brought an army of 40,000 men. This was more than the entire population of Rhodes. He also augmented his force by using Aegean pirates.

The city was protected by a strong, tall wall and the attackers were forced to use siege towers to try and climb over it. Siege towers were wooden structures often armed with catapults that could be moved up to a defender's walls to allow the attackers to scale them.

While some were designed to be rolled up on land, Demetrius used a giant tower mounted on top of six ships lashed together to make his attack. This tower, though, was turned over and smashed when a storm suddenly approached. The battle was won by the Rhodians.

Demetrius had a second super tower built. This one stood almost 150 feet high and some 75 feet square at the base. It was equipped with many catapults and skinned with wood and leather to protect the troops inside from archers. It even carried water tanks that could be used to fight fires started by flaming arrows. This tower was mounted on iron wheels and could be rolled up to the walls.

When Demetrius attacked the city, the defenders stopped the war machine by flooding a ditch outside the walls and miring the heavy monster in the mud. By then almost a year had gone by and a fleet of ships from Egypt arrived to assist the city. Demetrius withdrew quickly leaving the great siege tower where it was.

To celebrate their victory and freedom, the Rhodians decided to build a giant statue of their patron god Helios. They melted down bronze from the many war machines Demetrius left behind for the exterior of the figure and the super siege tower became the scaffolding for the project. According to Pliny, a historian who lived several centuries after the Colossus was built, construction took 12 years. Other historians place the start of the work in 304 B.C.

The statue was one hundred and ten feet high and stood upon a fifty-foot pedestal near the harbour mole. Although the statue has been popularly depicted with its legs spanning the harbour entrance so that ships could pass beneath, it was actually posed in a more traditional Greek manner: nude, wearing a spiked crown, shading its eyes from the rising sun with its right hand, while holding a cloak over its left.

No ancient account mentions the harbour-spanning pose and it seems unlikely the Greeks would have depicted one of their gods in such an awkward manner. In addition, such a pose would mean shutting down the harbour during the construction, something not economically feasible.

The statue was constructed of bronze plates over an iron framework (very similar to the Statue of Liberty

which is copper over a steel frame). According to the book of Pilon of Byzantium, 15 tons of bronze were used and 9 tons of iron, though these numbers seem low. The Statue of Liberty, roughly of the same size, weighs 225 tons. The Colossus, which relied on weaker materials, must have weighed at least as much and probably more.

Ancient accounts tell us that inside the statue were several stone columns which acted as the main support. Iron beams were driven into the stone and connected with the bronze outer skin. Each bronze plate had to be carefully cast then hammered into the right shape for its location in the figure, then hoisted into position and riveted to the surrounding plates and the iron frame.

The architect of this great construction was Chares of Lindos, a Rhodian sculptor who was a patriot and fought in defence of the city. Chares had been involved with large scale statues before. His teacher, Lysippus, had constructed a 60-foot high likeness of Zeus. Chares probably started by making smaller versions of the statue, maybe three feet high, then used these as a guide to shaping each of the bronze plates of the skin. It is believed Chares did not live to see his project finished. There are several legends that he committed suicide. In one tale he has almost finished the statue when someone points out a small flaw in the construction. The sculptor is so ashamed of it he kills himself.

In another version the city fathers decide to double the height of the statue. Chares only doubles his fee, forgetting that doubling the height will mean an eightfold increase in the amount of materials needed. This drives him into bankruptcy and suicide.

There is no evidence that either of these tales are true.

Ця стаття присвячена одному з семи чудес світу — Колосс Родоський. Розповідається про значення цієї статуї для народу, який її побудував та історію її спорудження. Розкриваються історичні події на острові Родос, які передували спорудженню статуї, а також дається ретельний опис статуї.

ЛІТЕРАТУРА

1. Замаровский В. Семь чудес света. Худож. очерки. Для средн. школ. возр. (Пер. со словац. Б. Г. Лукевича и В. Г. Лукевича). — К.: Веселка, 1979. — 320 с., ил.
2. Last modified Wednesday, January 21, 2004.
3. <http://ce.eng.usf.edu/pharos/wonders/colossus.html>.

УДК 930.85

ШКАРАЛЕВИЧ С.

Наук. керівник КОМЕНКО Т.В. — ст. викладач

THE GREAT PYRAMID OF GIZA (СИПЕТСЬКІ ПІРАМІДИ)

It is one and only Wonder which does not require a description by early historians and poets. It is one and only Wonder that does not need speculations concerning its appearance, size, and shape. It is the oldest, yet it is the only surviving of the Seven Ancient Wonders. It is the Great Pyramid of Giza. The location of this ancient wonder is at the city of Giza, a necropolis of ancient Memphis, and today part of Greater Cairo, Egypt. Contrary to the common belief, only the Great Pyramid of Khufu (Cheops), not all three Great Pyramids, is on top of the list of Wonders. The monument was built by the Egyptian pharaoh Khufu of the Fourth Dynasty around the year 2560 B.C. to serve as a sophistication of the idea of a mastaba or "platform" covering the royal tomb. Later, several stacked mostabas were used. Early pyramids, such as the Step Pyramid of King Zoser (Dgoser) at Saqqara by the famous Egyptian architect, Imhotep, illustrate this connection.

The great pyramid is believed to have been built over a 20 year period. The site was first prepared, and blocks of stone were transported and placed. An outer casing (which disappeared over the year) was then used to smooth the surface. Although it is not known how the blocks were put in place, several theories have been proposed. One theory involves the construction of a straight or spiral ramp that was raised as the construction proceeded. This ramp, coated with mud and water, eased the displacement of the blocks which were pushed (or pulled) into place. A second theory suggests that the blocks were placed using long levers with a short angled foot.

Throughout their history, the pyramids of Giza have stimulated human imagination. They were referred to as "The Granaries of Joseph" and "The Mountains of Pharaoh". When Napoleon invaded Egypt in 1798, his pride was expressed through his famous quote: "Soldiers! From the top of this Pyramids, 40 centuries are looking at us".

Today, the Great Pyramid is enclosed, together with the other pyramids and the Sphinx, in the touristic region of the Giza Plateau. Also in the area is the museum housing the mysterious Sun Boat, only discovered in 1954 near the south side of the pyramid. The boat is believed to have been used to carry the body of Khufu in his last journey on earth before being buried inside the pyramid. It may also serve him as a means of transportation in his afterlife journey according to Ancient Egyptian beliefs.

The description of pyramids is very interesting: when it was built, the Great pyramid was 145.75 m (481ft) high. Over the years, it lost 10 m (30ft) of its top. It ranked as the tallest structure on Earth for more than 43 centuries, only to be surpassed in height in the nineteenth century A.D.. It was covered with a casing of stones to smooth its surface (some of the casing can still be seen near the top of Khefre's pyramid). The sloping angle of its sides is 51 degrees and 51 minutes. Each side is carefully oriented with one of the cardinal points of the compass, that is, north, south, east and west. The horizontal cross section of the pyramid is square at any level, with each side measuring 229 m (751 ft) in length. The maximum error between side lengths is astonishingly less than 0.1%. The structure consists of approximately 2 million blocks of stone, each weighing more than two tons. It has been suggested that there are enough blocks in the three pyramids to build a 3 m (10 ft) high, 0.3 m (1 ft) thick wall around France. The area covered by the Great pyramid can accommodate St Peter's in Rome, the cathedrals of Florence in Milan, and Westminster and St Paul's in London combined.

On the north face, is the pyramid's entrance? A number of corridors, galleries, and escape shafts either lead to the King's burial chamber, or were intended to serve other functions. The King's chamber is located at the heart of the pyramid, only accessible through the Great Gallery and an ascending corridor. The King's sarcophagus is made of red granite, as are the interior walls of the King's Chamber. Most impressive is the sharp-edged stone over the doorway which is over 3 m (10 ft) long, 2.4 m (8 feet) high and 1.3 m (4 ft) thick. All of the interior stones fit so well, a card won't fit between them. The sarcophagus is oriented in accordance with the compass directions than the chamber entrance. It might have been introduced as the structure was progressing.

Khufu's Great Pyramid is 756 feet long on each side, 450 high and is composed of 2,300,000 blocks of stone, each averaging 2.5 tons in weight. Despite the makers' limited surveying tools no side is more than 8 inches different in length than another, and the whole structure is perfectly oriented to the points of the compass. Until the 19th century it was the tallest building in the world and, at the age of 4,500 years, it is the only one of the famous Seven Wonders of the Ancient World that still stands. It is the Great Pyramid of Khufu, at Giza, Egypt.

Some of the earliest history of the Pyramid comes from a Greek traveler named Herodotus of Halicarnassus. He visited Egypt around 450 B.C. and included a description of the Great Pyramid in a history book he wrote. Herodotus was told by his Egyptian guides that it took twenty-years for a force of 100 000 oppressed slaves to build the pyramid. Stones were lifted into position by the use of immense machines. The purpose of the structure, according to Herodotus's sources, was as a tomb for the Pharaoh Khufu (whom the Greeks referred as Cheops). Most of what Herodotus tells us is probably false. Scientists calculate that fewer men and less years were needed than Herodotus suggests. It also seems unlikely that slaves or complicated machines were needed for the pyramid construction. It isn't surprising that the Greek historian got it wrong. By the time he visited the site the great pyramid was already 20 centuries old, and much of the truth about it was shrouded in the mists of history.

Certainly the idea that it was a tomb for a Pharaoh, though, seems in line with Egyptian practices. For many centuries before and after the construction of the Great Pyramid the Egyptians had interned their dead Pharaoh-Kings, whom they believed to be living Gods, in intricate tombs. Some were above ground structures, like the pyramid, others were cut in the rock below mountains. All the dead Leaders, though, were outfitted with the many things it was believed they would need in the after-life to come. Many were buried with untold treasures.

So what happened to the treasure of King Khufu? Conventional wisdom says that, like so many other royal tombs, the pyramid was the victim of robbers in ancient times. If we believe the accounts of Manum's men, though, the granite plugs that blocked the passageways were still in place when they entered the tomb. How did the thieves get in and out? In 1638 a Haglish mathematician, John Greaves, visited the pyramid. He discovered a narrow shaft, hidden in the wall, that connected the Grand Gallery with the descending passage. Both ends were tightly sealed and the bottom was blocked with debris. Some archeologists suggested this route was used by the last of the Pharaoh's men to exit the tomb, after the granite plugs had put in place, and by the thieves to get inside. Given the small size of the passageway and the amount of debris it seems unlikely that the massive amount of treasure, including the huge missing sarcophagus lid, could have been removed this way.

Some have suggested that the pyramid was never meant as a tomb, but as an astronomical observatory. The Roman author Proclus, in fact, states that before the pyramid was completed it did serve in this function. We can't put too much weight on Proclus words,

though, remembering that when he advanced his theory the pyramid was already over 2000 years old. Richard Proctor, an astronomer, did observe that the descending passage could have been used to observe the transits of certain stars. He also suggested that the grand gallery, when open at the top, during construction, could have been used for mapping the sky. Many strange, and some silly, theories have arisen over the years to explain the pyramid and its passageways. Most archeologists, though, accept the theory that the great pyramid was just the largest of a tradition of tombs used for the Pharaohs of Egypt.

So what happened to Khufu's mummy and treasure? Nobody knows. Extensive explorations have found no other chambers or passageways. Still one must wonder if, perhaps in this one case, the King and his architects out smarted both the ancient thieves and modern archeologists and that somewhere in, below, the last wonder of the ancient world rests Khufu and his sacred gold.

New theories concerning the origin and purpose of the Pyramids of Giza have been proposed astronomic observatories, places of cult worship, geometric structures constructed by a long-gone civilization. Even extraterrestrial-related theories have been proposed with little evidence in support. The overwhelming scientific and historic evidence still supports the conclusion that like many smaller pyramids in the region, the Great Pyramids were built by the great Ancient Egyptian civilization off the West bank of the Nile as tombs for their magnificent Kings. Tombs where Khufu, Khefre, and Menkaure could start their mystic journey to the afterlife.

Одне із стародавніх чудес світу, яке не потребує опису істориків та поетів того часу, одне і єдине з чудес, яке не викликає здогадок відносно своєї появи, розмірів і форм, яке збереглося до нашого часу—це велика піраміда в Гізі. Вона є найвеличнішою частиною Каїру в Єгипті. Вважається, що велика піраміда будувалась більше 20 років. Історичні докази все ще підтримують той висновок, що і велика піраміда і менші піраміди були збудовані стародавньою єгипетською цивілізацією на західному березі річки Ніл і залишаються могилами їх величних царів, які відбували в останній шлях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Замаровский В. Семь чудес света. Худож. очерки. Для средн. школ. возр. (Пер. со словац. Б. Г. Луцкевича и В. Г. Луцкевича). — К.: Веселка, 1979. — 320 с., ил.
2. "Ancient Egypt" by Lee Krystek.
3. "The journey in ancient time" by Nancy Seiter.
4. www.unimuseum.org/kpyramid.htm.
5. Happy English 4, В. П. Кузовлев, Н. М. Лапа

УДК 930.85

ШКЛЯРУК Н.

Науковий керівник ХОМЕНКО Т.В. — ст. викладач

THE HANGING GARDENS OF BABYLON (ВИСЯЧІ САДИ СЕМІРАМІДИ)

The approach to the Garden sloped like a hillside and the several parts of the structure rose from one another tier on tier. On all this, the earth had been piled and was thickly planted with trees of every kind that, by their great size and other charm, gave pleasure to the beholder. The water machines the water in great abundance from the river, although no one outside could see it. (Diodorus Siculus).

Fruits and flowers, waterfalls, gardens hanging from the palace terraces, exotic animals. This is the picture of the Hanging Gardens of Babylon in most people's minds. It may be surprising to know that they might have existed except in the minds of Greek poets and historians.

More recent archaeological excavations at the ancient city of Babylon in Iraq uncovered the foundation of the palace. Other findings include the Vaulted Building with thick walls and an irrigation well near the southern palace. A group of archaeologists surveyed the area of the southern palace and reconstructed the Vaulted Building as the Hanging Gardens. However, the Greek historian Strabo had stated that the gardens were situated by the River Euphrates. So others argue that the site is too far from the Euphrates to support the theory since the Vaulted Building is several hundreds of meters away. They reconstructed the site of the palace and located the Gardens in the area stretching from the River to the Palace. On the riverbanks, recently discovered massive walls 25 m thick may have been stepped to form terraces the ones described in Greek references.

The Babylonian kingdom flourished under the rule of the famous King, Hammurabi (1792-1750 B.C.). It was not until reign of Nabopolassar (625-605 B.C.) of the Neo-Babylonian dynasty that the Mesopotamian civilization reached its ultimate glory. His son, Nebuchadnezzar II (604-562 B.C.), who built the garden, ruled the city for 43 years starting in 605 B.C. (There is a less-reliable, alternative story that the garden was built by the Assyrian Queen Semiramis during her five reign starting in 810 B.C.). This was the height of the city's power and influence and King Nebuchadnezzar constructed an astonishing array of temples, streets, palaces and walls.

According to accounts, the gardens were built to cheer up Nebuchadnezzar's homesick wife, Amyitis. Amyitis, daughter of the king of the Medes, was married to Nebuchadnezzar to create an alliance between the nations. The land she came from, though, was green, rugged and mountainous, and she found the date, sun-baked terrain of Mesopotamia depressing. The king

decided to create her homeland by building an artificial mountain with rooftop gardens.

While the most descriptive accounts of the Gardens come from Greek historians such as Berossus and Diodorus Siculus, Babylonian records stay silent on the matter. Tablets from the time of Nebuchadnezzar do not have a single reference to the Hanging Gardens, although descriptions of his palace, the city of Babylon, and the walls are found. Even the historians who give detailed descriptions of the Hanging Gardens never saw them. Modern historians argue that when Alexander's soldiers reached the fertile land of Mesopotamia and saw Babylon, they were impressed. When they later returned to their rugged homeland, they had stories to tell about the amazing gardens and palm trees at Mesopotamia. About the palace of Nebuchadnezzar. About the Tower of Babel and the ziggurats. And it was the imagination of poets and ancient historians that blended all these elements together to produce one of the World Wonders.

It wasn't until the twentieth century that some of the mysteries surrounding the Hanging Gardens were revealed. Archaeologists are still struggling to gather enough evidence before reaching the final conclusions about the location of the Gardens, their irrigation system, and their true appearance. Some recent researchers even suggest that the Hanging Gardens were built by Sennacherib, not by Nebuchadnezzar II (ca. 100 years earlier).

And the historians said that the Hanging Gardens probably did not really "hang" in the sense of being suspended from cables or ropes. The name comes from an inexact translation of the Greek word *kremastos* or the Latin word *pensilis*, which mean not just "hanging", but "overhanging" as in the case of a terrace or balcony.

Detailed descriptions of the Gardens come from ancient Greek, including the writings of Strabo and Philo of Byzantium. Here are some excerpts from their accounts:

"It consists of vaulted terraces raised one above another, and resting up to cube-shaped pillars. These are hollow and filled with earth to allow trees of the

largest size to be planted. The pillars, the vaults, and terraces are constructed of baked brick and asphalt".

"The ascent to the highest story is by stairs, and at their side are water engines, to means of which persons, appointed expressly for the purpose, are continually employed in raising water from the Euphrates into the garden".

Strabo says what, to the ancients, was probably the most amazing part of the garden. Babylon rarely received rain and for the garden to survive it would had had to been irrigated by using water from the nearby Euphrates River. The meant lifting the water far into the air so it could flow down through the terraces, watering the plants at each level. This was probably done by means of a "chain pump."

A chain pump is two large wheels, one above the other, connected by a chain. On the chain are hung buckets. Below the bottom wheel is a pool with the water source. As the wheel is turned, the buckets dip into the pool and pick up water. The chain then lifts them to the upper wheel, where the buckets are tipped and dumped into an upper pool. The chain then carries the empty ones back down to be refilled. The pool the top of the gardens could then be released by gates into channels which acted as artificial streams to water the gardens. The pump wheel below was attached to a shaft and a handle. By turning the handle slaves provided the power to run the contraption. Construction of the garden wasn't only complicated by getting the water up to the top, but also by having to avoid having the liquid ruin the foundation once it was released. Since stone was difficult to get on the Mesopotamian plain, most of the architecture in Babel utilized brick. The bricks were composed of clay mixed with chopped straw and baked in the sun. The bricks were then joined with bitumen, a slimy substance, which acted as a mortar. These bricks quickly dissolved when soaked with water. For most buildings in Babel this wasn't a problem because rain was so rare. However, the gardens were continually exposed to irrigation and the foundation had to be protected.

Diodorus Siculus, a Greek historian, stated that the platforms on which the garden stood consisted of huge slabs of stone (otherwise unheard of in Babel), covered with layers of reed, asphalt and tiles. Over this was put "a covering with sheets of lead, that the wet which drenched through the earth might not at the foundation. Upon all these was laid earth of a convenient depth. When the soil was laid even and smooth, it was planted with all sorts of trees, which both for greatness and beauty might delight the spectators."

How big were gardens? Diodorus tells us it was about 400 feet wide by 400 feet long and more than 80 feet high. Other accounts indicate the height was equal in the outer city walls. Walls that Herodotus said were 320 feet high.

In any case the gardens were an amazing sight: a green, leafy, artificial mountain rising off the plain.

But did it actually exist? After all, Herodotus never mentions it.

This was one of the questions that occurred to German archaeologist Robert Koldewey in 1899. For centuries before that the ancient city of Babel was nothing but a mound of muddy debris. Though unlike many ancient locations the city's position was well-known, nothing visible remained of its architecture. Koldewey dug on the Babel site for some fourteen years and unearthed many of its features including the outer walls, inner walls, foundation of the Tower of Babel, Nebuchadnezzar's palaces and the wide processional roadway which passed through the heart of the city.

While excavating the Southern Citadel, Koldewey discovered a basement with fourteen large rooms with stone arch ceilings. Ancient records indicated that only two locations in the city had made use of stone, the north wall of the Northern Citadel, and the Hanging Gardens. The north wall of the Northern Citadel had already been found and had, indeed, contained stone. This made it seem likely that Koldewey had found the cellar of the gardens.

He continued exploring the area and discovered many of the features reported by Diodorus. Finally a room was unearthed with three large, strange holes in the floor. Koldewey concluded this had been the location of the chain pumps that raised the water to the garden's roof. The foundations that Koldewey discovered measured some 100 by 150 feet. Smaller than the measurements described by ancient historians, but still impressive. While Koldewey was convinced he'd found the gardens, some modern archaeologists call his discovery into question arguing that this location is too far from the river to have been irrigated with the amount of water that would have been required. Also tablets recently found at the site suggest that the location was used for administrative and/or storage purpose, not as a pleasure garden.

Wherever the location of the gardens were, we can only wonder if Queen Amyitis was happy with her fantastic present, or if she continued to pine for the green mountains of her homeland.

Висячі сади Семіраміди були, напевно, найкращим Чудом Світу з естетичної точки зору. Збудовані королем Невухаднезаром 605-810 р.р. до н.е. для дружини Амійтіс, що дуже сумувала за чудовими горами та зеленню батьківщини, вони вражали своєю красою, величиною та розмірами. Згадки про сади є у древньогрецьких авторів, а не у вавилонських. Хоча до цього часу не знайдено ні точне місце знаходження садів, ні жодних залишків.

ЛІТЕРАТУРА

1. The Seven Wonders of the World. Voites Zamarovskii. — К., 1979.
2. <http://www.unmuseum.org/hang.htm>.
3. <http://ce.eng.usf.edu/pharos/wonders/gardens.html>.

СЄВА РОМАНЕНКО, 14 років

Учень УФМЛ, м. Київ

За твором Т. Шевченка "І мертвим, і живим"

Нащадкам Тараса

О, Батько наш мудрий!
С у нас Брути, є й чесні люди.
Багато хто їде, да трохи й осталося.
Залишились ширі сини України,
Бо знають той запах батьківської крові,
Козацької крові, козацької волі –
Тієї яка кайдани покидала.

На землях не наших є чесні діти.
Повернуться діти:
Оглянуть те море, те Чорнеє море,
Високі ті гори, степи і лани.

Подивляться в небо – там сонце жовтіє,
Лелеки літають, яри зеленіють. . .
І серце заплаче, душа посміхнеться,
Бо ж Ненька так близько, а щастя далеко!

Покинуть рідненьку.
Душа їм згадає те Чорнеє море
Та сльози поллються, поллються рікою.
Повернуться діти в Вкраїну широку
І щастя знайдеться,
І серце зрадіє!

Березень 2006 р.

За твором Г. Гессе "Степовий вовк"

На небо дивлюся,
Птахів розумію,
Політ їх далекий
У серці твоїму.

Орлом білокрилим
Ти в небо злітаєш –
Весь світ оглядаєш
І добре тобі.

Дивись на проклятих
Вовків – не людей,
Бо кожен плекає
Лиш рідних дітей.

Безликі ті люди,
Бо воля крихка,
Нема у них щастя
Та й горя нема.

Живуть серед люду
Та вовк він є вовк,
Він всім володіє
Лиш волі нема.

І ніч така темна,
І кров загустила

Ті ікла біліють
Та й очі пала.

Він геній-тварина,
А може сам Бог.
В степу він родився,
Але він не вовк.

Душа в нього чиста
Хоч вовча, нехай,
Він серцем людина
І хоче лиш в рай.

Він хоче відчути
Всі муки життя,
Бо знає – немає
В судьби вороття.

Він долею з малку
Був нелюбим,
Тому і помре
Цей вовк молодим.

Розвіє він смуток,
Побачить обман
І скаже: людина чи ні?
Обирай ти вже сам!

Жовтень 2006 р.

* * *

Весна прийшла
Та сонце сяє,
Але немає вже буття
І хоч нас сонце зігріває
Нема для мене вороття.
Весна цвіте, повітря чисте
Та й ніч немов така мала.
Можливо вітер заспіває,
Навіє думку набуття.
І серце так моє співає,
Що маю знати тільки Я,
Як сонце любить те що й Я.

Думки приходять кожному мить
І зорі зараз вже засяють
Щоб чорний морок загубить. . .
Можливо це миттєва думка,
Але той дзвін весняних крапель
Весь день в душі моїй шумить
Й дарує шастя кожному мить!

Квітень 2006 р.

ЗМІСТ

ЗАГАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ
УКРАЇНИ: КАФЕДРАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ КІБТ

<i>Романенко О. В.</i> Соціально-типологічні типи суспільства: спроба філософського осмислення	3
<i>Бойченко І. В., Бойченко М. І., Бойченко О. І.</i> Методологія соціально-гуманітарного пізнання як система	11
<i>Ена А. В.</i> Концепція устойчивого развития Украины на основе экологического и инновационного направления ее экономики	22
<i>Андреев М. В.</i> Байєсів аналіз проблем виживання: вибір статистичної моделі невизначеності для покращення якості передбачень	24
<i>Гридковець Л. М.</i> Похідні чинники впливу негативних тенденцій на саморозвиток та розвиток особистості у гуманістичних професіях	33

КОНКУРЕНТОЗДАТНІСТЬ, ОБЛІК І АНАЛІЗ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ
НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

<i>Панченко М. П., Корогодова О. О., Волощина Н. О.</i> Проблеми та перспективи розвитку інвестиційної привабливості рекреаційних комплексів Автономної Республіки Крим	36
<i>Нахомова Т. М., Губенко Т. О.</i> Методологічні підходи формування обліково-аналітичного механізму управління ринкового типу	44
<i>Ляшенко А. В.</i> Візуальне відображення бухгалтерських трансакцій. Графічні елементи	46
<i>Юрчик С. А.</i> Застосування нових навчальних технологій при викладанні економічних дисциплін у вузах	49
<i>Карпенко И., Постол И., н. р. ** Ляшенко А. В.</i> "Продажа товаров" отображения бизнеспроцесса в ІС	51
<i>Кірик С., н. к. * Ена О. В.</i> Організаційна структура управління підприємством, орієнтованим на ринок	54
<i>Книш В., н. р. ** Ляшенко А. В.</i> Использование вспомогательных объектов "констант" в ІС для отображения бизнес — процессов	56
<i>Козерук А., н. р. ** Ляшенко А. В.</i> Отображение бизнес-процесса в ІС — покупка товаров	57
<i>Лепський О. В., н. к. * Гапонюк М. А.</i> Роль місцевих бюджетів у стимулюванні економічного розвитку регіонів України	63
<i>Мельник М., н. к. * Загарій В. К.</i> Основні тенденції розвитку інноваційного потенціалу України	65
<i>Прохоренко В., н. р. ** Ляшенко А. В.</i> Процесс начисления и выплаты заработной платы с помощью бухгалтерской программы ІС «Бухгалтерия»	71
<i>Сенькова О., н. р. ** Ена А. В.</i> Методы управления предприятиями	73

ФІНАНСОВО-ІНВЕСТИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ

<i>Свердан М. М.</i> Тенденції і напрями розвитку сучасних податкових систем — можливості вибору для України	78
<i>Аносова Ю., н. к. * Свердан М. М.</i> Особливості регулювання грошово-кредитних відносин в Україні	88
<i>Батрак М. В., н. р. ** Шклярук С. Г.</i> Финансовые инвестиции в Украине, основные тенденции и проблемы	91
<i>Книш В., н. р. ** Шклярук С. Г.</i> Валютный рынок FOREX	93

* н. к. — науковий керівник

** н. р. — научный руководитель

Кобзар Г., н. к. * Загарій В. К. Проблеми становлення та регулювання ринку цінних паперів в Україні	97
Корольчук А., н. р. ** Шклярук С. Г. Привлечение иностранных инвестиций в Украину: тенденции и проблемы	100
Нгуен Тхі Тхань Тінх (В'єтнам), Шклярук С. Г. Основні напрями, механізми і задачі інтеграції В'єтнаму в економічну і фінансову регіональні і світову системи	102
Темченко Л., н. к. * Свердан М. М. Податкові принципи практика їх застосування в Україні	107
Шкаралевич С., н. к. * Шклярук С. Г. Потоки капіталів в Україні: основні тенденції та напрями	109
Шклярук Н., н. р. ** Шклярук С. Г. Реальные инвестиции в Украине, политика управления ими	115
Цвик А., н. к. * Свердан М. М. Удосконалення правового механізму регулювання фондового ринку	117

СТУДІЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Хоменко Т. В., Остапенко Д. В. Seven Wonders of the World (Сім чудес світу)	121
Корольчук А., н. к. * Хоменко Т. В. The Temple of Artemis at Ephesus (Храм Артеміди в Ефесі)	122
Марінченко Д., н. к. * Хоменко Т. В. Les institutions politiques de la Ve République (Політичний устрій 5-ї Республіки)	124
Огеснко А., Погуши Ю., н. к. * Хоменко Т. В. The Mausoleum at Halicarnassus (Мавзолей в Галікарнасі)	126
Прохоренко В., н. к. * Хоменко Т. В. The Statue of Zeus at Olympia (Статуя Зевса в Олімпії)	128
Сагін Н., н. к. * Хоменко Т. В. The Great Lighthouse at Alexandria (Великий маяк в Александрії)	129
Скворцов О., н. к. * Хоменко Т. В. Pricing on oil market (Ціноутворення на ринку нафтопродуктів)	131
Темченко Л., н. к. * Хоменко Т. В. The Colossus of Rhodes (Колоосс Родоський)	133
Шкаралевич С., н. к. * Хоменко Т. В. The Great Pyramid of Giza (Єгипетські піраміди)	135
Шклярук Н., н. к. * Хоменко Т. В. The Hanging Gardens of Babylon (Висячі сади Семіраміди)	137

НАШІ ПОЕЗІЇ

Сева Романенко, учень УФМЛ, м. Київ	139
---	-----

* н. к. — науковий керівник

** н. р. — научний руководитель